

ХАБАРШЫ ВЕСТНИК

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ
УНИВЕРСИТЕТІ

ЖУРНАЛИСТИКА – 5В050400

БАСПА ІСІ – 5В0042200

ЖҰРТШЫЛЫҚПЕН БАЙЛАНЫС – 5В051400
СЕРИЯСЫ

2 (30) 2011

2011
“ҚАЗАҚ
УНИВЕРСИТЕТІ”

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА:

Ғылыми редактор:

Е. О. Алауханов,

заң ғылымдарының докторы, профессор, ҚР Мәдениет қайраткері, Қазақстан Жазушылар одағының мүшесі, ҚР ЖОО үздік оқытушысы;

Ғылыми редактордың орынбасары:

С.М. Медеубек,

филология ғылымдарының кандидаты, доцент, ҚР Білім беру ісінің Құрметті қызметкері;

Қазақша мәтіндердің жауапты редакторы:

Бақыт Әсембаева,

аға оқытушы;

Орысша мәтіндердің жауапты редакторы:

Светлана Велитченко,

филология ғылымдарының кандидаты, доцент;

Ағылшынша мәтіндердің жауапты редакторы:

Азел Жәнібек

докторант PhD;

Безенші:

Қойшыбек МУБАРАК

аға оқытушы;

Теруші –қалыптаушы:

Перизат Тасполатова

маман

ЖУРНАЛ МЫНАДАЙ КІТАПХАНАЛАРҒА ТАРАТЫЛАДЫ:

1. ҚР Президент Аппаратының кітапханасы
2. ҚР Орталық ғылыми кітапханасы
3. Астана қаласының Академиялық кітапханасы
4. ҚР Ұлттық кітапханасы
5. Л.Н.Гумилев атындағы Евразия университетінің кітапханасы
6. Өзірбайжанның Ұлттық кітапханасы
7. Тәжік мемлекеттік университетінің кітапханасы
8. Өзбек Республикасының Ұлттық ғылым академиялық кітапханасы
9. М.Ұлықбек атындағы Өзбек Ұлттық университетінің кітапханасы
10. Қырғыз Республикасының Ұлттық ғылым академиялық кітапханасы
11. М.В. Ломоносов атындағы Мәскеу университетінің кітапханасы
12. Санкт-Петербург мемлекеттік университетінің Ғылыми кітапханасы
13. Новосибирск мемлекеттік университетінің ғылыми кітапханасы
14. Томск мемлекеттік университетінің кітапханасы
15. Ғ.Сланов атындағы Атырау облыстық ғылыми әмбебап кітапханасы
16. Е.А. Букетов атындағы Қарағанды мемлекеттік ғылыми кітапханасы

РЕДАКЦИЯЛЫҚ КЕҢЕС:

А.-Х. Мархабаев – филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ЖОО үздік оқытушысы;
С.Қ. Қозыбаев – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ЖОО үздік оқытушысы;
Ш.Ы. Нұрғожина – филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ЖОО үздік оқытушысы;
К.К.Қамзин – филология ғылымдарының докторы, доцент, ҚР ЖОО үздік оқытушысы;
Л.С.Ахметова – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ЖОО үздік оқытушысы;
С.Х.Барлыбаева – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ЖОО үздік оқытушысы;
Г.С. Сұлтанбаева – саяси ғылымдарының докторы, доцент, ҚР ЖОО үздік оқытушысы;
Е.И.Дудинова – филология ғылымдарының кандидаты, доцент, ҚР ЖОО үздік оқытушысы;
А.В.Рожков – филология ғылымдарының кандидаты, доцент, ҚР ЖОО үздік оқытушысы;

АҚЫЛДАСТАР АЛҚАСЫ:

Ж. Бекболатұлы – экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, ҚР білім беру ісінің Құрметті қызметкері.
Ш.Р.Елеукенов – филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР Мемлекеттік сыйлығының лауреаты;
Ә.С.Қалмырзаев – философия ғылымдарының докторы, профессор, ҚР еңбек сіңірген қайраткері;
Ә.Ы. Ыдырысов – филология ғылымдарының кандидаты, профессор, ҚР еңбек сіңірген қайраткері;
В.И. Жумагулова – филология ғылымдарының докторы, профессор;
Ф. Муминов – филология ғылымдарының докторы, профессор, (Өзбекстан);
К.Т. Ирнараров – тарих ғылымдарының докторы, профессор, (Өзбекстан);
В.М. Халилов – филология ғылымдарының докторы, профессор, (Қырғыз Республикасы);
Т. Жапаров – филология ғылымдарының докторы, профессор, (Әзірбайжан);
К.В. Эрлих – филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР еңбек сіңірген мәдениет қайраткері (Германия, Гамбург);
Н.О. Омашев – филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР еңбек сіңірген қайраткері (Астана);
Қ.М. Аллаберген – филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ЖОО үздік оқытушысы (Павлодар);
Қ. Ерғобек – филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ЖОО үздік оқытушысы (Түркістан);
С. Б. Матаев – Қазақстан Журналистер одағының төрағасы;
Ж.О. Кенжалин – «Қазақ газеттері» АҚ Президенті; саяси ғылымдарының кандидаты,
Б.Ө. Жақып – филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ЖОО үздік оқытушысы, «Дарын» Мемлекеттік жастар сыйлығының лауреаты;
Е.Қ. Бекхожин – ҚР Президенті ТРК-нің Президенті;
Ж. Қорғасбек – «Жас өркен» АҚ Президенті, ҚР Мәдениет қайраткері;
Н. Жүсіп – «Айқын» газетінің Бас редакторы, ҚР Мәдениет қайраткері;
Б. Әшірбаев – «Заң» газетінің Бас редакторы, «Дарын» Мемлекеттік жастар сыйлығының лауреаты;
А.Т. Мухамбедьярова – «Юридическая газета»-ның Бас редакторы, саяси ғылымдарының докторы;

БҰЛ САНДА:

ПРОФЕССОР ТАУМАН АМАНДОСОВТЫҢ ТУҒАНЫНА 90 ЖЫЛ

Кәкен Қамзин, Деканымның жезде екенін сол кезде білсемші...	9
Сағатбек Медеубекұлы, Аузы дуалы абыз Амандосов...	12
Бақыт Әсембаева, «Қалдырған ізің мәңгілік...»	16

ҚАЗАҚ РАДИОСЫНЫҢ ҚҰРЫЛҒАНЫНА 90 ЖЫЛ

Қосылған Әбжанұлы, Радиожурналистиканың шеберлік сырлары	20
Жидегүл Әбдіжәділқызы, Ұлт ұнжариясының келешегіне керек мәселелер	23
Светлана Велитченко, На волне моей юности	26
Лариса Нода, Мое радио	29

«АҚИҚАТ» ЖУРНАЛЫНЫҢ ЖАРЫҚ КӨРЕ БАСТАҒАНЫНА 90 ЖЫЛ

М.Б.Салқынбаев, «Ақиқат» – ғасыр шежіресі	34
Жұмабек Кенжалин, Дәстүр сабақтастығын сақтадық	39
Талас Омарбеков, «Ақиқат» қалай ақиқатты айта бастады?	42
Гүлнар Өзбекова, «Ақиқат» журналының қалыптасу ерекшеліктері	45
Жания Әбдібек, «Қызыл Қазақстан» – «Ақиқаттың» түпқайнары	49

ЭЛЕКТРОНДЫ АҚПАРАТ ҚҰРАЛДАРЫ

Клара Қабылғазина, Электронды БАҚ-тың қоғам дамуындағы маңызы	54
Ольга Ложникова, Радиостанция классической музыки	58
Молдахан Кәріпбайұлы, Телехабар әзірлеуде сөз бен дыбыстың үндестігі	61

Макпал Аргынбаева, Казахстанский интернет и развитие гуманитарного знания: к постановке проблемы.....	64
Мұрат Шаймаран, Қытай орталық телевизиясы - CCTV.....	68
Ибрагимов Ниетжан, Интернет - журналистика – это симбиоз телевидения, радио и печатной газеты.....	72
Айгерим Альжанова, Развитие казахскоязычной прессы.....	74
Әтіргүл Тәшімова, Жаңа медиа мен дәстүрлі БАҚ: өзара кірігуінің (конвергенция) мәселелері.....	77

ЗАМАНСӨЗ ӘЛЕМІ

Есберген Алауханов, Максут Самалдыков, Права казахстанского журналиста в вопросах возмещения морального ущерба нуждаются в защите	82
Сагымбай Козыбаев, Журналистское образование Казахстана.....	90
Шарван Нургожина, Информация в процессе коммуникационной поддержки социальных акций.....	95
Сауле Барлыбаева, Телевизионные журналисты со студенческой скамьи.....	98
Нарбинь Кенжегулова, NET - мышление как новаторский фактор в СМИ РК.....	101
Асель Кундахбаева, Электронные СМИ Астаны как фактор глобализации телевидения Казахстана.....	104

ЖҰРТШЫЛЫҚПЕН БАЙЛАНЫС БАҒЫТТАРЫ

Айгуль Ниязгулова, В новую эру развития с новым государственным стандартом.....	108
Жетпісбай Бекболатұлы, Қазақстандағы жұртшылықпен байланыс (PR) мамандығының бүгiнi мен ертеңi	111
Досан Баймолда, Қазақ тiлдi шетел радиоларының қоғам дамуына әсерi.....	117
Орынтай Ошанова, Аудиториямен байланыс орнатудың психологиялық әдiс-тәсiлдерi.....	123
Римма Жақсылықбаева, Әбу Насыр Әл-Фараби шығармаларында мораль, мiнез-құлық, әдептiлiк нормаларының дәйектелуi.....	126

БАСПА ІСІ ЖӘНЕ БАСПАСӨЗ

Назгүл Шыңғысова, Өңірлік мерзімді баспасөздің тәуелсіздік жылдарындағы даму үрдістері.....	130
Алмагүл Құрманбаева, «Айқап» және Мұхаметжан Сералин.....	135

Бәтіш Омарова, Полиграфиялық басу машиналары.....	138
Елена Дудинова, Лариса Мухамадиева, Стилистика зарубежной аналитики о Казахстане: бинарность редактирования.....	142
Дәрмен Смайыл, Мемлекеттік тіл – ақпараттық қауіпсіздік кепілі.....	146
Мария Майлықұтова, Жаңа әліпби және «Жаршы» журналы.....	150
Ғалия Майкотова, Қазіргі кітап басу ісінің проблемалары.....	153
Мизамхан Бағлан, Баспасөздегі грамматика және көптік категориясы.....	156
Айжан Шамсуидин, Қазіргі таңдағы Қазақстан баспаларының технологиялық үрдісі.....	159

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ БАЙЛАНЫС

dr Łukasz Donaj, dr Saken Nurbekov, Kazakh National University named after al- Farabi - Department of Journalism The Leninist Concept of the Press. History and the Dilemmas of Modern Journalism. A Contribution to the Discussion.....	164
Юлдузхон Каюмходжаева, Расследования в стиле новостей–специфическая особенность современного телевидения Китая.....	168
Элмурод Курбонов, Проблемы соотношения информационной глобализации, массовой культуры и национального самосознания в печати Узбекистана.....	172
Алиханов Б.Б., Особенности освещения парламентской деятельности в СМИ: современный опыт Узбекистана.....	177

ШЕБЕРЛІК МЕКТЕБІ

Құдайберген Тұрсын, Адамзат құндылықтарының жаршысы.....	186
Сейдулла Садықов, Национальная проблематика в творчестве Олжас Сулейменова – публициста	191
Нургазина М.Б., Мысаева Қ.Н., Қазақстан Республикасындағы инновациялық білім беру технологияларының тиімділігі.....	201
Вера Абишева, Этические аспекты фотожурналистики.....	208
Назым Есхұатова, Просветительская публицистика Мухаммед-Салиха Бабаджанова в XIX веке	213

ЖАС ҒАЛЫМДАР МІНБЕРІ

Назым Жұртбай, Жаһандану жайлы ой.....	218
Анастасия Скрипникова, Индивидуальный подход к журналистам в пресс-службах и PR-отделах.....	221
Еңлік Малимбай, Особенности перевода официально-деловой документации в межкультурной коммуникации.....	225
Азамат Тұралиев, Ақпарат тасқынының арналары.....	228
Дилара Иса, Бауыржан Момышұлы публицистикасының өзіндік ерекшелігі.....	230
Жанат Досхожина, Проблемы и пути создания новых форм менеджерального устройства телеканалов Казахстана	233
Динара Қиялова, Жаһандану мәселелері және баспасөз.....	238
Қаламқас Ерходжаева, «АРЫС» баспасынан жарық көрген кітаптарға сын.....	240
Дана Байгожина, Ұлттық журналистикадағы ресми ақпараттың берілу қисындары	243
Қабатан Гүлаим, Қазақстандағы сандық телевизияның даму болашағы	247

ИБ № 5566

Басуға 5.12.2011 жылы қол қойылды. Пішімі 70x110 1/16. Көлемі 18 б.т. Офсетті қағаз.
Сандық басылыс. Тапсырыс № 1031. Таралымы 500 дана. Бағасы келісімді.
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің «Қазақ университеті» баспасы.
050040, Алматы қаласы, әл-Фараби даңғылы, 71. «Қазақ университеті» баспаханасында басылды

**ПРОФЕССОР
ТАУМАН
АМАНДОСОВТЫҢ
ТУҒАНЫНА 90 ЖЫЛ**

ДЕКАНЫМНЫҢ ЖЕЗДЕ ЕКЕНІН СОЛ КЕЗДЕ БІЛСЕМШІ...

(рисала)

Кәкен Қамзин,

*филология ғылымдарының
докторы, доцент*

Осы күні кеше, ақпанның он бірінде белгілі ақындар Аманхан Әлім, Бауыржан Қарабекпен өзіміздің 3-залда кездесу өтті. Не айтары бар, бірсыпыра адам бас қостық. Негізінен бірінші, үшінші курс шәкірттері – өлең, жырдың нағыз жанашырлары. Қазір ақындар мәжілісіне алпыс мыңдық стадион жинайтын, не болмаса Мәскеудегі Политехника мұражайының залына халық лық толатын заман емес. Поэзияның өзі ардақтылар алаңы, элиталық өнер емес пе. Талғампаздардың, эстеттердің шығармашылық клубы десек те артықтық етпейді. Бұл жолы да «жақынның қабағын жақын бағады, ақынның қыбын ақын табады» дегендей, жүздесу тізгінін төртінші курс студенті, келешегінен көп үміт күттіретін жас шәйір Бауыржан Әлқожаның қолына бердік. Жұрт ауанын қалт жібермей байқап отырмыз. Әттең, кеш қызықты диалогқа, елең еткізер полилогқа ұласса ғой шіркін. Ұласа алмады. Ол жүргізушінің де, келген қонақтардың да кінәсі емес. Негізгі кінәрәт отбасы тәрбиесінде, орта мектеп бағдарламасында, студенттердің көркем әдебиеттен бірте-бірте аулақтап бара жатқанында ма деймін. Осы күні зиялылық

Автор эссе размышляет о логике эволюционирования современной национальной школы журналистики, развитии образовательных и научных традиций профессора Т.С. Амандосова.

The author of the essay reflects on the logical evolution of a modern national school of journalism, the development and scientific traditions of Professor Amandosov T.S.

денгейінің де жер бауырлай бастағанын бармақ тістей еске ала кетуге тура келеді. Не десек те, тап осы арада интеллект, ой өріс мәселесі қайта-қайта қылаң береді. Қалай сілтесек те, білім берудің сымдай тартылған сыналған жүйесінен біз көз жазып қалғандаймыз-ау осы. Байырғы сораптан да бұрыс кеткен сияқтымыз ба, қалай? Жаңасы, сонысы сіңіспей жатыр ма, орныкпай жатыр ма, қайдам – білмеймін. Осындайда жақында ғана «Литературная газетаның» тілшісімен сұхбат құрған орыс оқымыстысы Ф. Ф. Кузнецовтың: «...В моём представлении сегодняшний жизненный героизм заключается в том, чтобы оставаться верными базовым принципам подлинно человеческого существования, по которым деньги, материальные блага есть не цель и смысл, а лишь условие подлинно человеческого бытия. Мы можем потерять фундаментальную нравственную основу, на которой стояли века и которая формировалась тысячелетиями народной жизни. Сегодня осуществляется планомерная, глубоко эшелонированная и последовательная атака с целью глубинно видоизменить наш нравственный менталитет. Идёт растрепанность души народа – и стихийно и намеренно. Борьба с этими растрепанностями, которые ради личной корысти и преуспеваемости подменяют идеалы потребительством и ради этого растаптывают людей и саму жизнь, - вот что сегодня требует героизма. И это героизм особого рода. И не все к этому готовы», - деген пікірі ойға орала кетеді /1/. Автор орыс халқының тап қазір бастан кешіп отырған жай-күйін сөз қылып отырғанымен, «қызым саған айтам, келінім сен тыңдаға» келетін сықылды... Сол кездесудің ертеңінде үйге Аманхан Әлім бауырымыз телефон соқты. Кешегі мәслихат туралы біраз пікірін ортаға салды, көкейге қонарлық ұсыныстарын айтып жатыр, айтып жатыр... Құлағым Аманхан ақында болғанымен, желең ойым өткен-кеткенді шарлап, қоштасқан ғасыр шаң-тозаңының астында қалған үлгі-өнегелерді қағып-сілкіп жатқандай.

Ол уақытта журналистика өріне негізінен дарындылар, кеудесінде сәулесі барлар ұмтылатын. Шығармашылық үдерісінде қайта ланбас қолтаңбамды қалдырамын, шынайы қоғамдық пікірлесу алаңын дүрілдетемін деген романтикалық үмітпен келетін жас толқын. Болашақ қаламгерлердің, басқа факультет шәкірттеріне қарағанда, жалдары күдірейіп жүретін. Өйтпей ше? Талайлар журналистика жоғары мектебі табалдырығын әскери, я, кем дегенде, екі жылдық еңбек өтілімен аттайтын. Олардың газет, журналдарға жарияланған материалдары, өлеңдері мен әңгімелері

қырық оқытушыға жүк болардай десем, еш қателеспеймін. Аты аңызға айналған айбынды деканымыз Т.С. Амандосовтың: «журналистика факультеті ақын-жазушы дайындамайды, біздің міндетіміз – бұқаралық ақпарат құралдарына кадрлар даярлау», - деп күнде құлақ етін жегенімен, шабыты ернеуінен асып төгілген жас жігіттер әдеби басылымдарды, Жазушылар одағын бірінші курстан бастап жағалайтын. Оған уақыт та табылатын. Түске дейін оқимыз, түстен кейін қол бос. Киносы бар, театры бар, кітапханасы бар – бәріне үлгеруге тырысамыз. Бірінші курстың өзінде екі рет – бір-бір аптадан аудандық газеттерге танысу практикасына бардық. Алматыдан едәуір Есік қаласына Әбілфайыз Ыдырысов ағамыз жетектеп апарса, мына тұрған Қаскелеңнің жөнін кураторымыз Қабиджан Құсайынов тауып қойыпты. Осының бәріне – лайықты оқу бағдарламасынан өндірістік тәжірибеге дейін бас-көз болатын, әрине, факультет басшысы, әрі дәріскер, әрі шебер ұйымдастырушы, әрі ғалым, әрі тенор Тауман Салықбайұлы Амандосов. Бәз-біреудердің иландыра айтуына қарағанда, Ғабит Мүсіреповтің «Қазақ солдаты» романындағы әнші Бораштың прототипі дәл осы Тауман Амандосов көрінеді.

Біздің курстағы 50 студенттің 7-8 ғана қыз бала. Сегізінші наурызда еш қиналмаймыз, ал 23 ақпанда біздің қыздардың дедек қаққанын көрсеңіздер! Аяп кетесің. Біз мүсіркегенімен декан мүсіркемейді. Тауман Салықбайұлы Амандосовтың болашақ журналистер корпусын іріктеудегі, сұрыптаудағы басты кредосы: «Журналистика – далеко не женская профессия». Бұл принциптен ол кісі еш уақытта айныған емес. Ол осы уәжін үлкен мінбелерден де қаймықпай айтып жүрді. Кім не десе, о десін, өз басым да журналистика мен педагогикадағы гендерлік саясатқа абайлай да тосырқай қараймын. Шығармашылық салаға, жалпы, қай қиырға болмасын шиыршық атқан бәсеке, тұяқтан от шығар дүбірлеген жарыс жарасады. Цифр қуалаушылық, жасанды өсім, әйелдерді сапа жағынан емес, сан жағынан көтеру – кеңестік кезеңнің сарқыншағы. Тәнді жұмсап емес, жанды жұмсап еткен еңбек – нағыз еңбек. Жасанды нәзіктік, аяқ астынан қылымси қалу, қоғамы, ғылыми айтыс-тартыстарда жоқ жерден ибалық таныту, сызыла қалу жатағандыққа, тақұл-тұқылға, таяздыққа апарып жығатынын аңғарып та, көріп те жүрміз. Бүгінгі журналистика өндірісіне өжеттік, қажыр-қайраттылық, ер мінезділік, ой өріс, өмірлік тәжірибе жетпей жатқан сияқты көрінеді де тұрады маған. Бір-екі мысал. Бұл күндері аты қазақ оқырмандарына жыға таныс, дарынды жазушы Смағұл Елубаев –

ол жылдары бізден екі курс жоғары оқитын сақа студент. Смағұлдың сюжеті Сергей Есениннің атышулы бір өлеңімен өзектес «Бұралқы» атты әңгімесі «Жас қалам» атты қабырға газетіне басыла қалды. Басынан бастап соңғы нүктесіне дейін қалдырмай тамсана оқып шықтық. Атың өшкір тұрпайы социология әдісі құрдымға кетсе де, жылымықтың есті лебі есіп тұрса да бір ірі ағамыз сол әңгімеден кеңестік құрылысқа қарсы зиянды идеялық ілік тауып, ойбайға аттан қосып жер тепкілемесі бар емес пе? Егер сол қысылтаяң мезетте Таукең босандық танытып, Смағұлды университет қабырғасынан аластаса не болар еді? Ректорат мәжілісінде де, факультет партия ұйымының жиналысында да талантты студентінің шығармашылығына орай өзінің жағымды, принципті пікірін көпшілікке өткізе алды. Ондай жақсы ошарды біз сырттай болса да естіп жатамыз. Өйткені сол жақта біздің өз құлағымыз бен көзіміз бар. Курсымыздың «шалы» деген құрметті дәреже алған Амангелді Құлмашев – партия мүшесі. Факультет партия ұйымының жиналысына ұдайы қатысып жүреді. Сондағы ұстаздарымыздың арасындағы анау-мынау кикілжіңді «әке-көке» десең де бізге айтқан емес. Сыр шашпайды. Бірақ оқта-текте маңдайы жіпсі келе, іштегі запыранын андамай ақтарып та тастайды.

Біздің курс «А» және «Б» тобы деп жіктеледі. Бірінші топта – тісқаққандар, екінші топта «бұзаулар». Сол «бұзауқандардың» ішінде бір еркеуеу, дәулеттілеу бозбала оқыды. Кейін білдік, деканымыз Тауман Амандосовтың университетті бірге бітірген досының баласы екен. Қолы шебер, көркемсурет түсіруге әуес. Есігінің алдында әмісе қыздар қиылып тұрады. Сол жігітті біреуге әлімжеттік жасағаны, бұзақылық қылығы үшін оқудан қуды да шықты. Қазір ойлаймын, дүние күйіп кетсе де, неге қорғап қалмадық, қол сынса жең ішінде, бас жарылса бөрік ішінде емес пе еді? Мына деген бір азаматтың жүрегі жараланып, тауы шағылды ғой. Бәлкім, қазақ журналистикасы өзінің болашақ Василий Пескованың дәл сол мезет айрылып қалған шығар.

Тауман ағамыз көңілденген кезде былайғы жұртқа айта бермейтін сырларының да шетін шығаратын. Арғы жағы Мәскеу, бергі жағы Алматының жоғары мекемелеріндегі сөзі өтетін

шәкірттерін санамалап бір кететін. Ұлы Мұқтар Әуезовтің ізін ала Үндістанға барған сапары туралы да тартымды жайттарды еске ала отырып /2/, Мұқаңның өзіне ғана жарасатын мінез-қылықтарын мырс-мырс күле біздің көз алдымызға елестететін. Филология факультеті орыс бөлімінің студенті Мамыр Рақымқызы Омаровамен қалай танысқанын, жоқшылық жылдары отбасын қалай құрғанын да жасырмай жайып салатын. Өттең, бір өкініштісі, мен Мамыр апамызбен бір ауданнан екенімді университет бітіріп, жұмысқа орналасқаннан соң, көп жылдан кейін ғана білдім. Ол кезде жерлес іздеу, туыс жағалау әдеті бізге жат еді. Кейін аңдасам, сол «жерлестігім» үшін маған кей дәріскерлерім қырын қарап, деканның «балдызын» аяқтан шалып қалуға ақпар жинапты. Тағы бір білетін дерегім: Тауман ағамыздың қайынатасы – Рахым ақсақалдың кеңес қызметінде жүрген кезінде Илияс Жансүгіров, Ғали Орманов сынды қазақ әдебиетінің классиктеріне қол ұшын бергені. Бұл мағлұматты бертініректе ақын Сәкен Иманасов ағамыздан там-тұмдап естігенім бар.

Бір есептен Тауман Салықбайұлының жезделігін білмегенім, сезбегенім де көрім болған шығар, әйтпесе марқұм Өтежан Нұрғалиев сықылды бір сабаз:

Сені оқуға түсірген – Қонаев пен Дүйсетай,

Мені оқуға түсірген – Махамбет пен Исатай, - деп сайрамасына кім кепіл?

Өмір өткелдері, ғұмырлық сабақ деген осы. Қазір өзім де журналистика факультетінің оқытушысымын. Таукеңнің ғылыми-педагогтік ғибратына, санамалап айтқанда, оның докторлық диссертациясындағы жалқылық және жалпылық ұстанымдарға, қылдырықтай мойын қыл шылбырдан құтылған жылдары дүниеге келген «Қазақ-совет баспасөзінің жанрлары» /3/, «Совет журналистикасының теориясы мен практикасы» /4/ атты еңбектеріне жүгіне отырып, қазіргі қазақ баспасөзі мәтіндері өркендеуін зерттеп жүрмін. Деканымыздың екінші ұлағатына да адалмын деп нық айта аламын. Өйткені бірбеткейлік, төзімділік, желбуаздар мен екіжүзділерге жалбақтамау жағынан да оның жолын қуудан, ұстазыма шамашарқым жеткенше ұқсаудан ешқашан қашып құтылмасымды бек жақсы білемін.

1. Шатохина О. «Жить по совести сегодня – уже подвиг» // Литературная газета, 16 февраля 2011.

2. Амандосов Т. Ганга жағасында // Қазақ әдебиеті, 1 сәуір 1960.

3. Амандосов Т.С. Қазақ-совет баспасөзінің жанрлары. – Алматы: Мектеп, 1968.

4. Амандосов Т.С. Совет журналистикасының теориясы мен практикасы. – Алматы: Мектеп, 1978.

АУЗЫ ДУАЛЫ АБЫЗ АМАНДОСОВ...

Сағатбек Медеубекұлы,

*Баспа ісі және дизайн
кафедрасының меңгерушісі,
филология ғылымдарның
кандидаты, доцент*

Есік айқара ашылып, таяқ кірді, одан соң таяқ ұстаған қолы кіріп келе жатқанда, «бұ кім?» деген сауалдың салмағынан тұра алмай, бәріміз орнымызда отырдық та қалдық.. Артынша-ақ иегін сәл көтере денесін тік ұстап, қырғи қабақ, қыран тұмсықты, артқа қайырған қайратты шашы ашаң жүзіне айбат қосқан бейтаныс профессор бір аяғын сыртқа жібере сылти басып, таяғына сүйене адымдап ішке енді. Бір кісідей орнымыздан тік тұрып қарсы алдық..

- Сәлеметсіңдер ме?

Жалт еткен жанарымен жасқап өтті. Демімізді ішке алдық..Бір кісідей:

- Сәлеметсіз бе?-дегенімізде үніміз сапта тұрған солдаттардың қолбасшыға сәлем бергеніндей бірдей шығып, аудиторияны жарып жібере жаздады. Алдын ала дайындалып алғандай мұндай ауызбірлік танытқанымызға таңданды ма, әлде сүйсінді ме, профессор сәл езу тартты. «Отырындар» дегендей ым берді де өзі де төрдегі орындыққа бір аяғын сыртқа созып тастап, шалқая жайғасты. Біз де жапырлай тізе бүгіп, үн-түнсіз отыра қалдық..

Ағай алдына қараған күйі мойнын бұрмастан

шуақты қарашығымен бәрімізді бір шолып өтті де қалтасынан тарағын алып, бурыл тартқан қайратты шашын артқа қарай асықпай тарады.

Оның әрбір ісі бізге қызық, «профессор қандай болады екен?» деген сұраққа жауап іздеп келгендер көрсін деп әдейі істеп отырған секілді. Біз ынтықпыз. Ағамыздың лебізін естуге асықпыз.

Амандосов! Әр аудиторияға студенттік алғыс пен акеділ әңгіме, ақпейіл әзіл сіңіп қалған әйгілі Амандосов! Біреу «қатал» деп қорқытты, енді біреу «өңі сұсты болғанмен, жаны жұмсақ» деп жұбатты. Келесі бірі:

Амандосов дегенде Амандосов,

Амандосовпен жүргейсің амандасып.

Амандосовпен жүрмесең амандасып,

Амандосовпен қаларсың жамандасып,- деп жаңылтпаштатып «ескертті»... Қойшы әйтеуір, аға буын студенттердің бұ кісі туралы сөзін бұрын естігенмен, өзімен бетпе-бет тұңғыш жүздесіп отырмыз.

Ауылдан келген қарадомалақ балалардың көз алдында болмысы мүлдем бөлек адам. Менің де бұ кісіні әлдекіммен салыстырығым келеді:

Үнемі былғары етігімен еденнің емен тақтайын шықырлата, сықырлата басып келіп зілді көзбен қарап, қабағын шытып тұратын мектеп директоры мына кісінің қасында әзірейіл секілді екен...

Қолтығына журналын, дәптер-кітабын, бірнеше бүктелген әлем картасын және солардың арасына салып алған үкәскесін қысып ап үнемі тік және мұнтаздай боп жүретін, көзінде көзілдірігі бар, мойнынан галстугі түсіп көрмеген, қоғамтанудан дәріс беретін ағай мына профессордың қасында зиялының киімін киіп ап оқымыстының образына кіре алмай жүрген актер секілді...

Енді кіммен салыстырсам..? Ә.. Жас жағынан әлгі тарихшы ағайға келеді. Бірақ мінездері мүлдем бөлек секілді. Ол кісі кіре сала тәртібінді түзеп тұрып алатын. Түзу тұр... тыныш тұр.. қолыңды түсір, иегінді көтер... маған қара... демінді ішіне ал... Ал енді...

Саламатсыңдар ма?.. Қане, бірдей жауап береміз... Саламатсыңдар ма?..

Бәрібір мектептегі бір де бір мұғаліммен шендестіре алмадым, тек Бірімқұл атама бір жерлері ұқсайды... Қабағы ма әлде шуақты жанары ма.. салмақтылығы ма... сырт көзге сұстылығы ма... таяқ ұстасы ма... әйтеуір маған ерекше ыстық бір ұқсастық бар...

Енді бірде бұған дейін аудиторияға кірген оқытушы-профессорларға ұқсай ма десем, Зейнолла Қабдолов... басқа! Темірбек Қожакеев...

тіпті бөлек! Әбілфайыз Ыдырысов... ұқсамайды! Зейнолла Тұрарбеков... өзгеше! Жо-жоқ, ешбір жанға түрі де тұрпаты да шендеспейтін ерекше жаратылған жан. Қарашы отырысын. Орындықтың арқалығын артқа итере шалқақ жайғасқан. Бәрімізге барлай қарашығымен жүгірте қарап шығып сәл күлімдеді де:

- «Мыңның түсін білгенше, бірдің атын біл», - дейді қазақ. Менің атым – Тауман...

- Амандосов..,- деді арт жақта отырған біреу.

- Ия, дұрыс. Студенттер менің атымнан гөрі атамның атын жатқа біледі...Ал әкемнің аты - Салықбай... Толық аты -жөнім – Тауман Салықбайұлы Амандосов.

Кейбір жаңа танысқан мұғалімдеріміз секілді атағын да, дәрежесін де, қызметін де, жасын да айтпады. Тіпті, қайсыбір ағайымыз сияқты биттің қабығындай кітапшаларын жоғары көтере көрсетіп, мақтана жарнамалаған да жоқ. Сол тік отырған қалпы:

- Енді сендермен танысайық, - деп журналдағы тізім бойынша аты - жөнімізді толық атап, арасында қосымша сұрақ қойып, сабырлы қалпын бұзбастан жайбарақат таныса бастады. Біз енді сырын білмейтін ағамыздың алдында абдырдық та, саскалақтадық та, күмілжідік те, жасқаншақтадық та, жүрексіндік те, инабатты, ибалы да болдық, ұяңдық та, ұялшақтық та таныттық. Осындай қоңырқай психологиялық райымыз аяқ-астынан бұзылды.

Тауман ағай аты-жөнін атағанды қойды да басын көтеріп тура қарсы алдында отырған бір студентке:

- Сен тұршы, - деді сыпайы.

Ұзын сары бала үн-түнсіз орнынан сергек тұрды. Үні нық шықты.

- Мектепті қайда бітірдің?

- Сарыжазда...

- Ол қай жерде?

- Нарынқол ауданында...

Ағай басын көтерді де ерекше зейінмен қарап қалды.

- Нарынқолдан мықты адамдар шыққан. Білесің бе?

- Білем!

Студенттің үні бұрынғыдан да сенімді де жарқын естілді.

- Аташы...

- Шоған абыз., Әлмерек әулие., Райымбек батыр..,

- Бергі замандарда...

- Бергі замандарда Мұхтар Әуезовтің «Қилы заман» повесінің басты кейіпкерлері Жәмеңке, Ұзақ, Әубәкір батырлар шыққан.

- Ол повесть не туралы еді?
- 1916 жылғы Қарқара көтерілісі туралы...
- Ақындар шыққан ба?
- Шыққан. Арғысын айтайын ба, бергісін айтайын ба?

Тауман аға жымыды да:

- Білсең арғысын да, бергісін де айт. Біз де біле отырайық,- деді қаламын столдың үстіне қойып.

- Майкөтпен айтысқан Құланаян Құлмамбет, Жамбылмен айтысқан Бөлтірік ақын, Көдек ақын... беріде Мұқағали Мақатаев, Еркін Ібітанов...

- Жазушылардан кімдерді білесің?

- «Қайдасың, Гауһар?», «Он бес жасар капитан», «Бастан кешкен», «Өлгендер қайтып келмейді» деген кітаптары бар Бердібек Соқпақбаев...

- Оның басқа бір әйгілі шығармасы бар еді ғой. Оны оқымадың ба?

- Оны жұрттың бәрі біледі, Ол –«Менің атым – Қожа».

- Бердібектің өлең кітабы да шыққан...

- Иә. «Бастау» деген.

Ағай жадырап отыр. Манағы алғаш көргендегі сұсты қабак Жайықтай жазылып кеткен.

- Күшігім менің саққұлақ,

Келеді әне шапқылап.

Сақтығыңды көрейін,

Мал бағуға берейін

Колхоз қойын күзетіс,

Қасқыр келсе ала түс,- Қандай тамаша тақпақ.!

Балалардың жандүниесіне осыншама

жақын жаза алатын Бердібек ақын ретінде де қазақ балалар әдебиетін көкке көтерді. Мен бұл тақпақты балаларымның аузынан естіп жүріп жаттап алдым. Бала тұрмақ мен жаттап алған соң өлеңге басқа қандай баға керек, ақынға өзге қандай мәртебе қажет? Өлеңін жаттамақ тұрмақ ешкім білмейтіндердің атағынан ат үркеді. Білмеймін, ондайлардан адамдар неге шошымайтынын... Жә.. Сонымен... Журналистерден Нарынқол жақтан шыққан кімдер бар?

- Ұзақ Бағаев, Сапар Байжанов, Тельман Жанұзақов,..

- Сен мұның бәрін қайдан біліп жүрсің?

- Мектепте әдебиет сабағынан, әдебиет үйірмесінен... үйде әкемнен...

Тауман ағай жанарынан от ұшқындап, сол жайдары қалпын бұзбай, жымыған қалпы қолын сыртқы төс қалтасына салды. Біз тым-тырыспыз. Демімізді ішімізден алып, мына бір тақылдап қалған сорайған сары балаға қызыға да, қызғана да қарап, іштен тынып отырмыз. «Мана неге маған осылай сұрақ қоймады?» деп өкінгендер де, «мен неге өз ауылымның тарихын білмей келдім?»

деп опынғандар да, «ағай неге осыған сонша мейірлене қалды?» деп іштей күдіктене іштарлық жасап отырғандар да бар әрине.

Ағай қалтасынан кішкене қобдиша суырды. Ұзын сарыға бірдеме бере ме екен деп қалдық. Ол кісі өйтпеді. Қақпағын ашты да ішінен көзілдірік шығарды. Сол қолының сұқ саусағы мен бас бармағының ортасындағы ілдіргісінен көтере ұстап тұрды да оң қолымен шалбарының қалтасынан беторамал алды. Мен талай ағаның қалтасынан шұбатыла суырылған мыж-мыж, умаж-умаж өңі түскен беторамал көріп едім. Мына кісінікі қалтасында жүрсе да үтіктің астынан жаңа шыққандай теп- тегіс те тап-тұйнақтай төрт бүктелген екен. Таңданып отырмын. Не деген таза адам. Ана әппақ жейдесінің жағасы әдейі қатырып қойған секілді, бірде бір қыртыс, сызығы жоқ. Костюмі иығына нық отырған. Галстугі де ерекше тартымды. Саусақтарын айтсаңызшы. Өмірі кір зат ұстамағандай тап- таза да терісінің ар жағынан көк тамырлары анық көрінеді. Ақсаусақ емес, нағыз ақсүйектің өзі. Осының бәрін студенттер асықпай көріп алсын дегендей сабырлы күйде әлгі беторамалының ортасына көзілдірігінің әйнегін енгізді де мипаздап сүрткілеп жатып ұзын сарыға «отыр» деп ишара жасады. Біздің көзімізге сорайып, зорайып көрінген студент зып етіп жеңіл отырды. «Бұл кім өзі» деп танымайтындар бір-біріне сұрақ қойып, білетіндер білмейтіндерге пыш-пыш айта бастағандағы күбір-сыбырды ағайдың үні бұзды:

- Мен көзілдірік тағатындарды ұнатамын. Өйткені олар көзәйнекті ертелі-кеш кітапты көп оқитындықтан, көз жанарын алдырып алмас үшін тағады,-деп өзінің көзілдірігін киді де әлгі сұхбаттасына «солай ма?» деген сұрақты пішінмен көз алмай қарады:

- Атың кім?

Анау:

- Алтынбек,-деп нақ та нық айтты.

- Фамилияң?

- Сәрсенбаев...

Тауман аға айырықша мейіріммен сүйсіне қарап отырды да:

- Сәрсенбінің сәтінде туған әкеңнің алтын ұлы екенсің, қарағым,-деді.

Деді де орнынан көтерілді. Бұл енді сабақтың аяқталу сәті еді. Біз ол кісінің аузынан «сабақ аяқталды» деген сөзін естімей орнымыздан тұруға қақымыз жоқ болғандықтан «тағы да не дер екен» деген емексіген көңілмен тым-тырыспыз. Тауман аға тұрған жерінде еңсесін тіктеп көзінің қиығымен бәрімізді барлап алды. Жымыды. Жымығаны- разы болғаны. Жанарынан ұшқын

атады. Біздің еңсеміз көтерілді. Алғаш көрген сәттегі жүрексізудің бәрі ада. «Қаһарлы» деген ағай шуақты, «қатал» деген ағай мейірімді болып шықты. Өзіміздің қамқор әкемізді көргендей жанымыз жай тауып сала берді. Сол иегін көтере тура қарап тұрған қалпы тандайын болар-болмас тықылдатып алды да:

-Пай-пай, шіркі-і-і-ін, болашақ министрлердің, директорлардың, бас редакторлардың, атакты ақын, әйгілі жазушылардың, ғалым-профессорлардың отырысы-ай!- деді. Мен осы сәтте екі қолымды қуысырып алып арқамды партаның арқалығына шірене тіреп отыр едім. «Ағайдың мына сөзі кекеткені я мысқылы, оны маған қарата айтты» деп күдіктеніп, қолымды түсіре қойдым. Ол кісі менің ойымды оқып қойғандай:

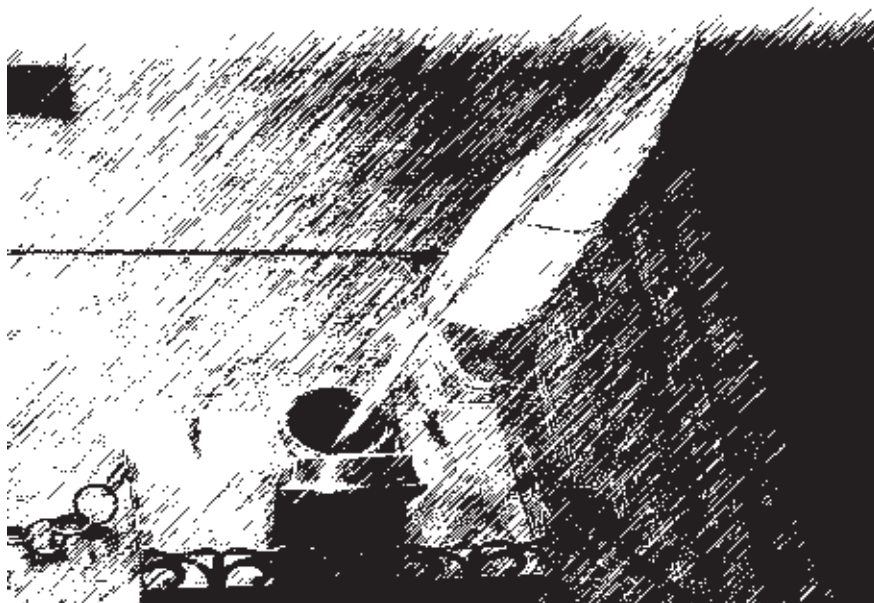
- Бұл менің сендерді кекеткенім де, мысқылдағаным да емес. Бұл менің сендерге деген сенімім әрі ақ батам,- деп бұрылды да сыртқа беттеді. Біз орнымыздан қопарыла көтеріліп жаңа танысқан алып профессорымызды барықыласымызбен сүйсіне шығарып салдық.

Арада жылдар өтті. Мына шындыққа қараңыз. Сол күні Тауман Амандосовтың ақ батасын алған студенттер кейін шындығында алды Алашқа белгілі тұлғаларға айналды: Алтынбек Сәрсенбаев – Бас редактор болды, министр болды, елші болды, Алашқа аты мәлім қайраткер деңгейіне көтерілді. Нұрлан Мәукенұлы (ол кезде Берғазиев) – әйгілі ақын, Халықаралық Алаш әдеби сыйлығының лауреаты; Бақыт Досымов – Қазақ радиосы Балалар редакциясының редакторы; Гүлзира Молдажапарова – «Егемен Қазақстан» газетінің бөлім редакторы; Бейбіт Құсанбек – әйгілі телепублицист, Президент сыйлығының ла-

уреаты; Бұлар қырықтың о жақ бұ жағында қазақ журналистикасының аспанында жарқырап жанып тұрып, ерте ағып түскен жұлдыздар қатарында ұлт тарихында алтын әріппен жазылып қалды.

Қазіргі күнде Дархан Мыңбай – мемлекет қайраткері; Шәмшиддин Паттеев – «Түркістан» халықаралық апталығының бас редакторы; Жүсіпбек Қорғасбек – «Жас өркен» ЖШС бас директоры; Нұртөре Жүсіп – «Айқын» қоғамдық-саяси газетінің бас редакторы; Баян Бекетова – ақын, Халықаралық Алаш әдеби сыйлығының лауреаты; Бейбіт Сапаралы – жазушы-көсемсөзші, дінтанушы; Серғазы Мұхтарбек – «Қазақстан» қоғамдық-саяси газетінің Бас редакторы; Еркін Қыдыр – «Егемен Қазақстан» газетінің вице-президенті; Жұмағали Арғынбай – сатирик ақын, жазушы; Қарашаш Тоқсанбай – публицист-журналист; Әлісұлтан Құланбай, Александр Тасболатов, Таңсұлу Мирманова, республикаға белгілі журналистер; Әлімжан Жарылқағанов – ғылым кандидаты; Дүйсен Молдақұлов – Жамбыл облысы Талас аудандық газетінің Бас редакторы; Сүндетолла Әбілов – Мойынқұм аудандық газетінің Бас редакторы, бұлардан басқа өңірлік бұқаралық ақпарат құралдарында таңдаған кәсібіне, Амандосов аманатына адал қызмет атқарып жүрген курстастар қаншама...! Анау Алтаева Үмітайдың ақындығы қандай, Қасым Ағабектің айтқыштығы өз алдына, қаламы жүйрік жазушы екендігін «Өмірдің өзі» деген алғашқы кітабымен-ақ дәлелдеп берді. Бұдан әрі тізе беру қажет те емес шығар...

Осыдан кейін Тауман Салықбайұлы Амандосовты әулие демей, көріпкел демей, көреген демей, аузы дуалы абыз демей көріңіз...

Бақыт Әсембаева,

*Журналистика факультеті
Баспа ісі және дизайн
кафедрасының аға оқытушысы*

Данная статья посвящена видному ученому, педагогу, общественному деятелю Т.С. Амандосову. Автор дает многогранный портрет учителя, подчеркивает гражданское звучание его творчества,

«ҚАЛДЫРҒАН ІЗІҢ МӘҢГІЛІК...»

Журналистика факультетінің «Журналистік шеберлік және әдеби өңдеу» кафедрасында оқығанымды әлі күнге дейін мақтан тұтамын. Кафедра меңгерушісі профессор Тауман Салықбайұлы Амандосовтың дәрістерін тыңдау арқылы біздер ең алдымен журналистика деген мамандықты игерудің қиын да күрделі екендігін түсіндік. Ұстазымыздың өзін өзі қалай ұстайтыны, мұнтаздай таза киінуі, кейде қалжыңдаса да орнымен сөйлеуі, өмірлік тәжірибесінен сыр шертіп, біздерді үнемі жақсы мен жаманды ажырата білуге үйретуі - осының бәрі өз алдына бір мектеп еді. «Жақсы кітапты да , жаман кітапты да қатар оқыңдар. Сонда жаман кітаптың кемшілігі қай жерінде екенін түсінесіңдер...» деп үнемі бізді еңбектенуге, ізденуге ынталандырып отырушы еді. Тауман Салықбайұлы кафедра студенттерінің оқу мен тәжірибені ұштастыруына үлкен көңіл бөлетін. Әлі есімде бізді «Дәуір» газет-журналдар баспаханасына жіберді. Міндетіміз - баспахананда еңбек етіп жатқан мамандар туралы, олардың күнделікті атқарып жатқан жұмыстары туралы әрбір студент мақала жазуы тиіс. Нәтижесінде мақалалардың басын біріктіріп тәжірибелік газетті басып шығару. Фотосуреттерді де орналастыруымыз керек. Осы-

лайша жиі-жиі газет шығаратынбыз. Оқу процесі де жүріп жататын. Ал өндірістік тәжірибені 1-курста міндетті түрде аудандық газеттен, 2-3 курстарда облыстық газеттен өту оқу бағдарламасы бойынша жоспарланған. Өндірістік тәжірибеден өтпеген студент келесі курсқа көшірілмейді. Кафедрадағы осындай темірдей берік тәртіпті бұлжытпай орындауды Т. С. Амандосов мектебінен сол кезде тәрбие алған ұстаздар да қадағалайтын. Сол кездегі ұстазымыз Қапан Қамбаров аудиторияда отырған 50 студенттің өндірістік тәжірибе кезінде газет бетінде жарық көрген мақалаларына жеке-жеке жанрлық, тақырыптық, мазмұндық талдау жасағанына сүйсініп отыратынбыз. Ұстаздарымыздың әрбір студентке ертеңгі журналист, редактор ретінде қарауы, әрине, біздерге одан сайын жауапкершілік жүктейтін. Біздер әрбір мақаламыз жазылған сайын, ол мақала көпшіліктің алдында сын көпірінен өткен сайын шыңдалатынбыз және тағы да алға ұмтылатынбыз.

«Ұстаздық еткен жалықпас үйретуден балаға» деп Тауман Салықбайұлы сияқты бар өмірін тек шәкірттерінің өмірдегі өз орнын табуға көмектесіп, қолтықтап, демеп жіберуге қашан да асық болған ұстаздарға арналып айтылғандай. 1958 жылдан 1991 жылға дейін журналистика факультетінде оқығандар өздерін Амандосовтың шәкірттері санайды. Және де Амандосовтың шәкірті деген атқа олардың әрқайсысы да лайық. Бірі ғалым, бірі қаламы жүйрік журналист, енді бірі баспагер-кәсіпкер болып, ұлттық бұқаралық ақпарат құралдары жүйесінде және басқа да салаларда өз ісінің шебері атанғандар.

Журналистика бойынша ғылыми зерттеу жұмыстарын жазатындар Т.С. Амандосовтың еңбектеріне сүйеніп ғылыми талдаулар жүргізеді. «Журналист анықтамалығы», «Совет журналистикасының теориясы мен практикасы», «Газет жанрлары», «Журналист және өмір», «Қазақ баспасөзінің жанрлары», «Бүгінгі қазақ публицистикасы» сынды еңбектері әлі күнге дейін болашақ журналистерді дайындаудың базалық негізі болып табылады.

1966 жылы журналистика бөлімінің филология факультетінен бөлініп, өз алдына шаңырақ көтеруіне мұрындық болған да профессор Т.С. Амандосов еді. Қанша жылдар бойы журналист кадрларын дайындап шығарып жатқан ұяның берік тұғырын орнатып кеткен ардақты да аяулы ұстазымыздың бейнесі біздің жадымызда мәңгілікке қалды. Ұстазынан шындықтың, адалдықтың, қарапайымдылықтың нәрін бойына сіңірген шәкірттері осы ұғымдарды өздеріне өмірлік серік етіп келеді.

1985-1990 жылдары оқыған біздің курстың кураторлары Әбілфайыз Ыдырысұлы және Ләтипа апай болатын. 1986 жылы желтоқсан оқиғасы да біздің курс үшін, ұстаздарымыз үшін де ең бір ауыр

күндер болды. Бірақ осындай ұстаздарымыздың ақыл-кеңесіне құлақ түру арқылы біздер ол кезде де ұйымшылдық көрсетіп, бірлігімізді сақтап қалдық. Сол курстастар өткен жылы 20 жылдан соң қара шаңыраққа келіп, алтын ұямызға деген сағыныштарын бір басып қайтты. Олар Т. С. Амандосов, Т. Қожакеев, А. Қыраубаева дәріс оқыған аудиторияларға қайта отырып, олардың рухы алдында бас иіді. Міне, бұл шәкірттерінің ұстаз тағылымына беріктігінің көрінісі.

Журналистік шеберлік кластарын түрколог ғалым Асқар Егеубайұлы, ғалым Алма Қыраубаева және белгілі баспагерлер мен журналистер келіп өткізетін. Сабақтан кетіп қалу дегенді біз білмейтін едік. Өйткені әрбір ұстазымызбен кездесуді асыға күтетінбіз. Өзіміз де өте қызықты тақырыптарды таңдап алып, семинар сабақтарын жүргізетінбіз. Ондай кезде курстастар арасында әртүрлі көзқарастар шеңберінде айтыс-тартыс күшейе бастайтын.

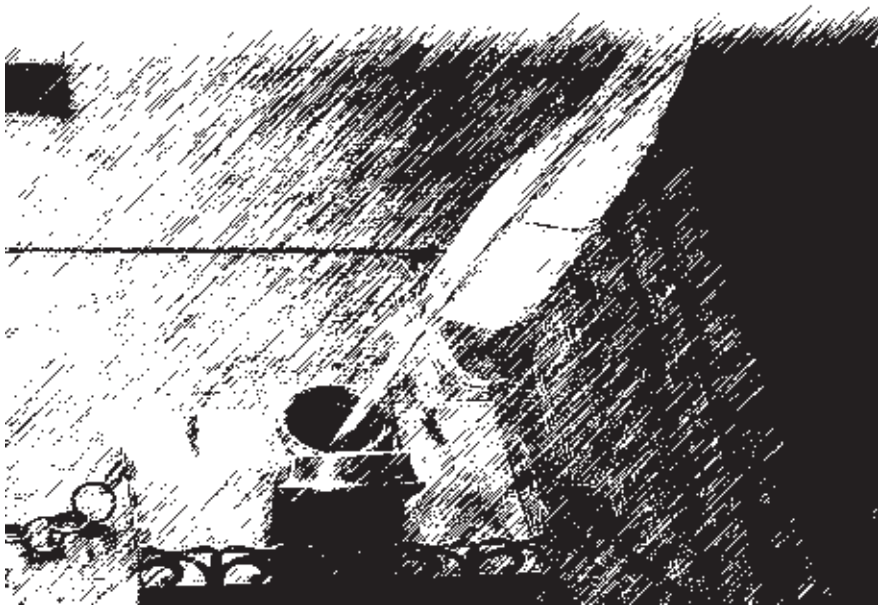
Университеттің және факультеттің қоғамдық жұмыстарына да біздің курс студенттері белсене араласатын. Олардың әрқайсысы сол кезден бастап, басқарудың, ұйымдастырудың мектебінен өтті. Біздің бойымызға осындай жақсы қасиеттерді сіңіруге атсалысқан ұстаздарымызға біз қашан да ризамыз. Және олар берген эстафета біз арқылы кейінгі ұрпаққа жалғасып, өміршеңдігін жоймайтынына сенімдімін. Өйткені ұстазың көрсеткен өнеге - ол өмірлік азығың, рухани байлығың болып қалады. Дүниеде оған тең келетін байлық жоқ деп ойлаймын.

«Журналистік шеберлік және әдеби өңдеу» кафедрасының негізінде 1998 жылдан бастап «Баспа ісі және редакциялау» кафедрасы құрылды. Қазір «Баспа ісі және дизайн» кафедрасы.

Кафедра бүгінгі күні тәрбиеленіп жатқан студенттерін ардақты ұстазымыздың өмірбаянымен, еңбектерімен таныстыру мақсатында көптеген игі шаралардың ұйтқысы болуда. Көрнекті ғалымның туғанына 90 жыл толуына орай «Амандосов рухымен алты күн» апталығы өткізілді. Т.С. Амандосовтың әріптестері, шәкірттері және ұрпақтары келіп, студенттерге тәрбиелік мәні зор әңгімелер айтты. Сонымен қатар университет студенттері арасында өткізілген ғалымның өмірін өлеңмен өрнектеген жас ақындар мұшайрасы да өзінің ізгілікті таңбасын қалдырды.

Қазақ журналистикасының зерттеушісі, белгілі ғалым ұстаз ретіндегі орнының айқындалуы - оның ұстаздық үлкен жүрегінің шуағы бүгінгі жас ұрпақтың жүрегіне жол тауып жетуінде деп түсінемін. Т. С. Амандосовтың шәкірттері бар жерде оның ғылыми мектебі осылайша жалғасын таба бермек. Адалдықтың туын желбіреті ұстауды біздерге аманат еткен аяулы ұстазымыздың бейнесі әрқашан биікте тұрмақ...

**ҚАЗАҚ
РАДИОСЫНЫҢ
ҚҰРЫЛҒАНЫНА
90 ЖЫЛ**

РАДИО- ЖУРНАЛИСТИ- КАНЫҢ ШЕБЕРЛІК СЫРЛАРЫ

Қосылған Әбжанұлы,

*филология ғылымдарының
кандидаты, баспасөз және элек-
тронды БАҚ кафедрасының
доценті*

Статья посвящена 90 – летию казахского радио. В статье прослеживается эволюция радиотехники с 70 – х. годов по настоящее время. А также рассматриваются грани творческого мастерства диктора А.Байжанбаева.

Article is suspended 90 – fly the Kazakh radio. In particular it will be a question of interrelation of radio journalism with technologies. Ability to own technics finds creative possibilities of the journalist. In article evolution of radio engineering with 70 – x is traced. Years on the present. And also it is considered sides of creative skill of announcer A.Bajzhanbaeva.

Казақ радиосының 90 жылдық мерейтойы аталып жатқанда, мен де қара шаңыраққа ризашылық ықыласымды білдірмей қала алмаймын. Өйткені университетті бітірердегі мемлекеттік тәжірибені осы еліміздің бас радио кешенінің қабырғасында өткенмін. Сөйтіп, Алматыдағы шығармашылық жұмысым осы жерден бастау алған-ды.

Студенттік тәжірибеден екі ай өткеннен кейін де радиожурналистикадан кете алмадым. Сөзбен өрнектелетін қаламгерлікке әжептәір шындаған болуым керек, аға буын ұстаз журналистердің ұсынысымен, мені штаттан тыс тілші етіп қалдырды. Содан табаны күректей бес ай бойы радиода жүріп, оның жаңалық-ақпараттарынан бастап, радиоочеркке дейінгі деректі жанрлардың бәрін де игеріп жаза беретін болдым. Сол үшін де қазақ радиосының аға журналистеріне алғысым шексіз.

Айталық баспа қаламгерлерінен радиожурналистиканың негізгі айырмашылығы, бұлар технологиялық процестерге бейімделген. Ауызекі сөзді қағазға түсіріп, тыңдарман құлағына жеткізгенге дейін, көптеген техниканың

қызметін пайдаланады. Бұл орайда, профессор Н.Омашевтың: «Жанрдың эволюциясын бәрінен бұрын коммуникациялық техниканың дамуынан... көру керек!» – деп жазады. Біздің кезімізде, кешегі ғасырдың жетпісінші жылдары, «Репортер-5» деген дыбыс жазу құралы болған. Сегіз келідей салмағы бар сол сандықшаны иыққа салып алып, ақпарат көзін аулап кете баратынбыз. Қашықтағы қалалар мен алыс-алыс ауылдарды аралап Р-5-тің ұнтаспасын кейіпкер сөздерімен толтырып келгенде, еңбегің ақталса жақсы. Ақталмай, шатысып-шатасып жүретін кездеріміз аз болған жоқ. Жазып келген ұнтаспаны дыбыс цехына тапсырып, көшірмені аларда талай сөздер естиміз. Ең жаманы «брак–жарамсыз» деген «үкім». Бұл сөзден кейін, көпке дейін күнің қараң!.. Онан басқалары төзімді: «замечание по уровню записи»–жазылу деңгейі төмен, немесе жоғары; «нечистая запись»–кейіпкер сөзіне шыртық дыбыстар еніп кететін жағдайлар.

Енді осыларды талдап танып көрейік. Дыбыс жазудың жарамсыз болатын себебі техника тілінен мақұрым болғандығымыздан. Р-5-тегі бес тетіктің бірі дұрыс қосылмаса–жұмыс жарамсыз болады. Бұл микрофонды, тетігін басып іске қоспағанда, не сымдарын дұрыс жалғамағанда, тағы сондай сәттерде орын алатын керіағар жәйттер. Біздерге көбіне опық жегізетін тышқанның көзіндей ғана бір түйме. Оны бір басқанда көзі көгереді –дыбыс жазылады, екінші басқанда қызарады– дыбыс жазылмайды.

Екінші жағдайда әлгі бес тетіктің бірінен қате кетеді. Кейіпкерді сөзге дайындап болған соң, репортердің «күйін келтіру рәсімі» болады. Аппаратты іске қосып, микрофонды қолға алып: «рас,рас-два...» дей отырып дыбыс жазу деңгейін қоямыз. Осыдан кейін кейіпкер сөйлейді. Біз–журналистер сөз тыңдай отырып, дыбыстың жазылу деңгейін бақылаймыз. Сөйлеуші адам дауысын бірқалыпта ұстап сөйлесе арман жоқ қой, кей кісілер өзі жақсы білетін жәйттерді айтқанда, немесе ойы мәнсабын өсіріп арқаландырып жібергенде екпіндеп, тіпті елеріп сөйлейді. Мұндайда дыбыс деңгейінің құлақшасымен арпалысып отырасың!

Ал үшінші жағдайдың машақаты көп. Ол үшін сөйлеушіні жазуды бастардың алдында басқалардың тыныштық сақтап отыруын, балаларды алысырақ ұстауын өтінесің. Бірақ оларға түшкірме, жүтелме дей алмайсың ғой! Бола қалған жағдайда, мұндай «бүлдіргілердің» жарасы жеңіл. Не монаж кезінде кесіп тастаймыз, не табиғи құбылыс деп «ақтап аламыз». Бұл істе кесірді көп келтіретін екінші бір деңгейдегі оқыс дыбыстар. Дыбыс жазып отырғанымызда үй түбіндегі терек-

ке қарға қонып алып қоймай қарқылдайды, немесе сиыр мөңіреді, түйе боздайды,...ал есек ақырса ше?!.

Міне біздің заманның журналистері, ойзердесінің жарынан көбін осыларға құрбан етіп-ақ, талай тамаша хабарлар жасаған!

О кездегі монтаждың да қиындықтары мен қызықтары жетерлік еді. Жалпы «монтаж» термині грек тілінен аударғанда құру, құрылым дегенді білдіреді. Радиодағы монтаж, жазылған мәтіндерді белгілі бір ретпен, яғни логикалық жүйемен құрастыру болып шығады. Құрастыру принципі радиосценарийде көрсетілген талаптарға негізделеді. Онда диктор мәтіні, кейіпкер сөзі сонан соң, қай жерде қандай музыка немесе табиғи дыбыстар берілетіні рет-ретімен нақтыланатыны белгілі. Десек те дәл солай, сценарийде жазылғандай болып хабар шыға бермейтіні анық. Радиода да телевизиядағы сияқты сценарий, болған емес, болатын жәйттерді, оқиғаларды, құбылыстарды баяндайды. Өз кезегінде мұндай шығармашылық журналистерді болжам жасауға мәжбүр етеді. Ал болжам әрдайым ақтала бермейді. Ақырында хабар жаңа сценариймен жасалып шығады. Бұл оңай шаруа емес, мұндайда радиожурналист қырқуға түскен ешкінің күйін кешеді. Жоғарыда айтылғандай, жолсапардан алып келген ұнтаспадағы жазбаларын монтаждаудың қиындығын көпшілік түсіне бермейды. Жасыратыны жоқ, біздің қазақтың бәрінің тілі орамды, сөзі сұлу, сөйлемі жинақы бола бермей-ді. Кейде ойы терең, айтары бағалы азаматтарымыздың бізге берген сұхбаттарын тыңдарманға түсінікті етіп жеткізу үшін, жүйкеміз жұқаратын кездер болады. Шұбар сөйленген кейіпкер сөзін маман монтажшылардың өзі «тазалаудан» бас тартады. Осындай сәтке алғаш тап болғанымда, маған көмекке келген тәжерібелі журналист – Мәлік Шыбынтаев болатын. Ол менің материалымды алып, өзі монаждады. Белуардан келетін темір жәшіктің (МЭЗ-28) үстінде айналып тұрған екі табақ ұнтаспаны қолмен бір айналдырып, бір тоқтата тұрып, қажетсіз фразалардың екі жағындағы паузаларды дәл тауып, сол жерден тырнақпен кесіп, жарамсыз сөздерді алып тастап, дұрыс тіркесті ацетонмен жалғау арқылы монтаж жасады. Сол өнерді кешікпей мен де үйрендім. Міне радиожурналистің техникамен жұмыс істей білуі керек деудің мәні осыдан.

Қазіргі журналистерімізге қолмен монтаж жасаудың қажеті жоқ. Әйтсе де кейіпкер сөзін «тазалау» жұмыстары жетілдірілген компьютерлік техника-мен атқарылады. Яғни, техника өзгергенмен радиожурналистің сөзмәтінді ре-дакция-

лаудағы сөйлемді кесіп-жалғау жұмысы сол қалпында, инемен құдық қазғандай, төзім мен тапқырлықты қажет етеді. Сондықтан бүгінгі журналистика шәкірттері өз кезеңінің заманауи технологиясын уақытында игеріп, меңгеріп жүргендері орынды. Әсіресе, компьютердің, сағат сайын қосылып тұратын, жаңа тәсілдерін тез үйренуге дағды алған студент осы ғасырдың озат азаматы болады.

* * *

Қазақ радиосы деректі-ақпараттық берілімдерге маңыз бергеннен гөрі, тарихи-танымдық, ұлағатты-тәлімдік тақырыптардағы салауатты хабарларға көбірек ықылас қояды. Мұндай шығармалар ауызекі-әдеби тілмен көркемдеу тәсілдерін барынша мол пайдалану арқылы жазылады. Ал оны көп ретте дикторлар оқиды.

Қазақ радиосының ата дикторы Әнуэрбек Байжанбаевтың мәтін оқу шеберлігіне мен де куә болғанмын.

Әнекеңді алғаш көрген сәт әлі күнге есімнен кетпейді. Редакция құлаққа ұрғандай тып-тыныш. Әркім өз жұмысын жазып, тылсым толғаныс күй кешіп отырғанбыз...Кенет: «Хаммаңа бір сәлем!» деген зор дауыс естілді. Бәріміз елең еттік. «Ох, әнекең келді!» -деп Мәлік Шыбынтаев ағамыз орнынан тұрып, тысқа шықты. Мен де ере шықтым, өйткені Мәлік аға маған жетекшілік жасайтын.

–Ой, Әнеке-ай, шығуға сылтау таппай отыр едім, келгеніңіз қандай жақсы болды,– деп қол алысты.

–Иә солай, мен болмасам сендердің шылымдылардың шегілмей, пырым-пырымдарың шығады ғой, жүр!-деп екеуі ілгерілеп кете барды...

Бір күні менің материалымды диктор оқитын болды. Мәлік ағайым мені жетектеп, дыбыс жазатын студияға әкелді. Студияда баяғы Әнекең отыр.

–Кәне, әкел,-деп қолын созды. Мен жазғанымды ұстата қойдым.

Ол материалды алды да, жылдам көз жүгірте бастады. Кенет, «Мына жерде үтір болу керек емес пе? –деді де өзі жөнделді. Сәлден кейін, –мынаның қате-сі көп,жөндеп әкеліңдер!»–деді де материалымды маған қарай ысырып тастады. Мен жасқана жүрексініп, материалымды алып, жетекшіме қарадым. Ол– иә, жылдам қайта қарап шық,-деп Әнекеңмен екеуі тысқа шығып кетті.

Мен намыстан жарыла жаздап,материалымды шұқшия отырып оқып шықтым, алып бара жатқан ештемесі жоқ екен, бір тасымал, бір үтір, екі әріп қатені жөнделдім.

Материал оқылды,эфирден өтті. Бірақ, сондағы не редактор емес,не бас редактор емес жәй ғана диктордың маған «қоқанлоққы» жасағанына күйініп біраз жүрдім. Кейін байқасам ол кісі мендейлерді басынан қысып, ширатып алатын ағалық әдеті бар екен.

Әнекең көп жағдайда, алдына келген мәтінді дайындықсыз оқитын. Бірде қазақтың шоқтығы биік режиссерларының бірі–Сұлтан Ходжиковтың «Ардагерлер» деген деректі телефильмінің қазақша мәтінін ырғағына келтіріп, ықыластана желдіртіп оқып отырған. Кенет зор үн тынып қалды да, пыс-пыс еткен дыбыс шықты. Қарасам Әнекең жылап отыр екен. Мен диктор блогінің еігін ашып қасына келіп, «Не болды, аға?»-деп үрейлене құрақ ұштым. Ол кісі сәл отырды да, басын көтерді:-Кешегі соғыстың сұмдық сәттері көз алдыма келіп, өксітіп жіберді ғой!» деп күрсінді.

Міне бұл Әнекеңнің өзіне ғана тән дикторлық феномен еді. Қағазға түскен мәтінді алдын-ала қарап шықпай, бірден оқи отырып, оның мәнін де, мағынасын да түсініп отыратын. Сол арқылы дауыс ырғағын, үн бояуын дәл келтіріп оқитыны содай, кейде өз жазғанымды өзім танымай қалатынмын.

Қазақ радиосының өткеніне үңілсек, талай таланттарларын танытуға болады. Ендігі тілек – солардың ізбасарлары олардан да озық шеберлік үлгісін көрсетсін демекпін.

1. Н.Омашұлы, «Ұзынкұлақтан Қазақ радиосына дейін». «Санат» -2007ж.

ҰЛТ ҮНЖАРИЯСЫНЫҢ КЕЛЕШЕГІНЕ КЕРЕК МӘСЕЛЕЛЕР

Жидегүл Әбдіжәділқызы,

*филология ғылымдарының
кандидаты, баспасөз және элек-
тронды БАҚ кафедрасының
доценті*

Казақ халқының қасиетті қазынасындай ұлттық үн шежіресін ұрпақтан – ұрпаққа аманат етіп, музыкалық мұрасын мөлдір де тұнық түпнұсқа қалпында сақтап, тарих толқынын туған елінің сара жолымен сабақтастырып, рухани өзегін өзгеше қолтаңбасымен танытып келе жатқан Қазақ радиосы намыстан жаралған қаһарман халықтың салмақты да салиқалы сөзі, кешегі «малым-жанымның, жаным-арымның садағасы» деп абыройы мен ар-ұжданын маңдайалды мәртебе деп білген ата-бабамыздың артында қалдырған көзі десек болғандай. Бұл жай ғана баяндаманы бастау үшін айтыла салған сөз емес. Бұл шын мәнінде көзімізбен көріп, қолымызбен ұстаған дүние, шынайы факті, айна қатесіз ақиқат. Біріншіден, Қазақ радиосының «Алтын қорындағы» 111 мың дыбыстық жазбаны құрайтын қазақ халқымен бірге жасасып келе жатқан дауыстар, сан алуан бағыттар мен жанрлардағы бай музыкалық мұра – соның айғағы. Екіншіден, астын сызып айтатын тағы бір мәселе – тек ғана қазақ тіліндегі әуенімен де, өлеңімен де, орындау шеберлігімен де ұлттық нақышқа сай келетін музыкалық шығармаларды ғана сараптан өткізіп, қабылдап алатын Қазақ

Статья посвящается 90-летию Казахского радио. Автор статьи делает краткий обзор исторической летописи Казахского радио. Анализируются малоизвестные факты, которые были представлены в научных трудах Р. Сагымбекова, М. Барманкулова и Н. Омашева. Также делаются выводы о перспективах развития Казахского радио.

Article is devoted 90 letiyu the Kazakh radio. The author of article does the short review of historical annals of the Kazakh radio. The little-known facts which have been presented in R.Sagymbekova, M.Barmankulova and N.Omasheva's proceedings are analyzed. Conclusions about prospects of development of the Kazakh radio Also become.

радиосының көркемдік кеңесі. Үшіншіден, тек ғана ана тілінде хабар тарататын Қазақ радиосының әуе толқынындағы қастерлі аймағы «Шалқар» арнасы – қазақтың иесіндей, қазақ үнінің киесіндей айтулы бір әлем. Ағайынды ардақтап, айтар сөзді салмақтап, ақ пейіл мен түзу ниетті өмірдің құны деп білетін ауыл-аймақ үшін Қазақ радиосы – бір төбе, басқа барлық радио-арналар – бір төбе, тіпті, олар Қазақ радиосынан басқа арнаны іздемейтініне де талай рет куә болып жүрміз. Төртіншіден, Қазақ радиосының мерейін үстем етіп тұрған тағы бір мәртебесі – қазақтың дархан даласындағы дүйім жұртты жұмылдырып, алақанға сиғызып тұрған аудиториясы. Бесіншіден, тамырын тереңге жіберіп, бұтағын кеңге жайып, жасыл жапырағын жайқалтып, биік өскен зәулім бәйтеректей үнжарияның бұл мерейтойы тұсында шегелеп айтатын тағы бір түйін – оның 90 жылдық тарихы. Бұл – бүгінгі күннің жаңалығы емес, осыдан 5 жыл бұрын Қазақ радиосы дәйектелген дерек бойынша өзінің 85 жылдық мерейтойын тойлады. Ендігі жерде 90 жылдық тарихының салтанатын паш етпек. Бұл тарихи жеңістің туын желбіретіп, шежіренің шыңына апарып қадаған біздің бәріміздің ұстазымыз, қазақ радиожурналистикасының негізін қалаған зерттеуші-ғалым, филология ғылымдарының докторы, профессор Намазалы Омашевтің «Қазақ радиосына қанша жыл?» деген ғылыми еңбегіне жүгіну - парыз. «1921 жылдың қазан айын Қазақ радиосының туған күні деп атауға толық негіз бар. Дәл осы айдан бастап, арнайы кесте (сетка) бойынша республикада жұмыс істеп тұрған радиостанциялар арқылы елді мекендердің барлығына дерлік жүйелі түрде хабар таратылғанын дәлелдейтін деректер бар» /1/ деген тұжырым жасайды профессор Омашев. 1-дерек: «Орынборда 1921-жылдан радиобюллетень таратыла бастады» /2/ деп жазған профессор Барманқұлов өзінің «Четыре даты рождения радио» деген еңбегінде. 2-дерек: «Қазақ АКСР Халық Комиссарлар Кеңесінің 1921-жылғы 29-қыркүйектегі шешімі бойынша Орынбордағы радиостанция арқылы күн сайын 1600 сөзден тұратын өздері дайындаған радиобюллетеньді республикаға таратуға құқық берілді» /3/. 3-дерек: «Орынбордан кейін Қазақ КСР-інің астанасы болған Қызылордада 1926 жылдың 3-қазанынан бастап Қазақ радиосы өз хабарларын тұрақты түрде таратуды одан әрі жалғастырды» /4/. 4-дерек: «1920-жылы Жетісу майданы таратылған кезде ақтардан алынған радиостанциялар Ташкентке жіберілді. Мұндай радиостанциялардың біреуі жергілікті қоғамдық-өкімшілік органдардың талап етуі бойынша

Алматыда қалдырылып жұмыс істей бастады. 1921- жылы станция әскери өкімет орындарының қарауынан почта, телеграф ведомствосының қарауына көшіп, одан әрі жұмысын жалғастыра берді» /5/. 5-дерек: Алматы радиостанциясының хабарлары 1931жылдың 1мамырынан беріле бастады. Маусым айында тұрақты түрде таратылатын хабардың көлемі тәулігіне алғашқыда 4 сағат, кейінірек 6 сағаттан 12 сағатқа дейін жетті /6/. Соңғы дерек кейбіреулердің Қазақ радиосына 90 жыл емес, 80 жыл деп шатасуына себеп болатыны-заңдылық. Алматы - ұзақ жылдар бойы еліміздің астанасы болған, қазақ мәдениеті мен өнерінің ошағына айналған үлкен қала. Ал Орынбор – тарих толқынындағы ежелгі Астанамыз. Сол деректерді жіпке тізген моншақтай мөлдіретіп, еліміздің ресми басылымы «Егемен Қазақстан» газетінің бетінде жариялап, Қазақ радиосының дерекнамасына енгізген профессор Омашевтің ғылыми негіздемесін ұлт үнжариясының шежіресін ұлықтаған айғақтама деп бағалау-парыз. Бұл –Қазақ радиосының тарихы туралы қысқаша тұжырым. Егер ғылым көкжиегіндегі зерттеу нысаны тұрғысынан келсек, Қазақ радиосы – қазақ радиожурналистикасы ғылымының қайнар көзі, тәжірибелік тәлімі, маңызды мәліметтерге толы мұрағаты, келер ұрпаққа үлгі-өнеге етер көрсеткіші, бір сөзбен айтқанда, айғақ етер асыл мұрасы. Біздің Қара шаңырақтағы журналистика мамандығы бойынша Қазақ радиосынан қорғалған еңбектердің орны бөлек. Олар: «Қазақ радиодраматургиясы» (Т.Көпбаев.), «Әдеби – драмалық хабарлардың қалыптасуы және даму бағыттары» (О.Ошанова), «Тікелей эфир табиғаты және кәсіби шеберлікті шыңдау проблемалары» (Ж.Әбдіжәділқызы), т.с.с.

Дегенмен, Қазақ радиосы алдағы уақытта әлі де зерттеп – зерделеуді қажет ететін ұланғайыр деректік база, орасан зор өнер өрісі. Сол өлшеусіз қазынамыздың құнын еселеп арттырып, тұғырынан түсірмей іркіліссіз ілгері бастыру үшін болашақта қандай мәселелерге назар аудару қажет? Қазақ радиосының қазіргі таңдағы хал-ахуалына қарап, өткенін оймен шолып, келешегіне көз тастай отырып, қандай бір жайттарды қаперімізге алуымыз керек?

1. Ұрпақ сабақтастығы – аға буынды алмастырып, дәстүр мен жаңашылдықтың озық өнегесін дамытып, жас буын өкілдерін баулитын рухани мектепті қайтадан қалпына келтіру қажет. Қазақ радиосының көзі тірі ардагерлері мен жұлдызды жылдары еңбек етіп, ерекше көзге түсіп, телеарналарға, басқа да БАҚ салаларына қызметке ауысып кеткен, қазіргі уақытта да жоғары кәсіби деңгейімен табысқа жетіп жүрген журналистер-

ді шақырып, олар өз ұшқан ұясына келіп шеберлік сабақтарын /мастер-класс/өткізіп, Қазақ радиосының кәсіби деңгейі туралы ой-пікірлерін ортаға салуы қазіргі ұжымның жемісті еңбек етуіне тек ғана оң бағытта әсер еткен болар еді.

2. Кадр мәселесі – Қазақ радиосында кәсіби деңгейі жоғары, табиғи дарыны мен кәсіби біліктілігі үйлесім тапқан маңдайалды журналистер қызмет етуі тиіс. Өйткені, Қазақ радиосы бірден-бір мемлекеттік арна ретінде өзінің көшбасшылық ролін одан әрі арттырып, кәсіби деңгейін әлемдік сатыға көтеріп, өркениет өрісіндегі өз соқпағын табуы тиіс. Қазақ радиожурналистикасының кәсіби шеберлік мектебіне айналған бұл киелі шаңырақта қызмет ету жас журналистердің қол жетпес биік арманы болуы – шарт. (80-90 жылдар аралығы-«Тәулік тынысы»-«Понарама дня» ақпаратты-сазды бағдарламасынан өткен жаңалықтарды эфирден қайталап беру үшін екінші экземплярын Қазақ телевизиясы мен «Хабар» арнасы әдейі келіп сұрап алатын. Өйткені, ол жаңалықтар тақырыптық мазмұнымен, берілу тәсілімен, ең бастысы, оперативтілігімен, яғни, жедеғабыл сипатымен ерекшеленетін). Бұрын қазақ телевизиясы, «Хабар» телеарнасы Қазақ радиосының эфиріне шығып, көзге түскен алғыр журналистерді жоғары жалақы қойып, қызметке шақырып алатын. (Ерлан Бекхожин, Нұржан Жалауқызы Сұраншиева-Мұхамеджанова, Еркін Байғабыл, Сергей Понамарев, Азамат Қалымбет, Қайрат Мұсақұлов, Махат Садық, т.с.с).

3. Ұлттық музыкалық формат - жастардың көңілін баурап, жүрегін жаулап алумен қатар, ұлттық рухтарын оятып, ұлт тағдырының тарихынан тағылым, боямасыз болмысынан туған халқының табиғатын танытатын тәлім алуға жол ашатын қазақ музыкасын барлық жанрлар мен бағыттар бойынша насихаттайтын танымдық - көңілашар бағдарламалар кешенін әуе толқынына шығару – парыз. Сонымен қатар, Қазақ радиосы өзінің Қазақ музыкасын насихаттаудағы ролін өз тарапынан ұйымдастырылған республикалық, халықаралық конкурстар мен фестивальдар арқылы паш етуі керек. Бұл бір жағынан қазіргі заманғы қазақ музыкасындағы кереғар құбылыстарға тосқауыл қойса, екінші жағынан

таңдаулы туындылардың танымал болуына, сол арқылы көпшіліктің музыкалық талғамын қалыптастыруға жол ашар еді. Бұл ретте, 2005-2007 жылдар аралығында Қазақ радиосының тікелей эфиріне шыққан «Жанрлық музыка сағаттары», уақыт мезгіліне байланысты берілетін «Рауан», «Назқоңыр», «Жүректен -жүрекке» сияқты диджейлік сағаттар, әлем таныған қазақ музыкасының жарық жұлдыздары (Нұржамал Үсембаева, Майра Мұхамедқызы, т.с.с) туралы музыкалық радиоочерктер тілге тиек етуге тұрарлық құбылыстар еді. Дәл қазіргі уақытта әуе толқынынан берілетін музыкалық бағдарламалардың арасынан «Қазақтың 1000 әні», «Қазақтың 1000 күйі», «Әннің де естісі бар» атты бағдарламаларды атап айтуға болады. Өйткені, үшеуі де қазақ музыкасын насихаттауға арналған.

4. Мақсаттық аудиторияны меңгеру мәселесі – Қазақ радиосы аудиториясының ауқымы кең, қатары толық сияқты көрінгенмен сапалық қырларына назар аудары, ден қою қажет екенін ескеру қажет. Өйткені, Қазақ радиосының аудиториясы кеудесінде жаны бар еңбектеген баладан еңкейген кәріге дейінгі барлық қазақты қамтиды, олардың арасында қарапайым үй шаруасындағы әйел де, академик те, т.с.с –бәрі бар. Біреу операны естігісі келсе, екінші біреу халық әндерін тыңдағанды ұнатады, үшінші біреу аспаптық музыкаға әуес. Тыңдармандардың тағы бір тобы экономика тақырыбындағы бағдарламаларды қажет етеді. Оқымысты азаматтар ғылыми-танымдық бағдарламалардан тың мәліметтер мен тосын жаңалықтар күтеді. Сондықтан да аудиторияның талап-тілегін қанағаттандыратын талғамдарына сай келетін тартымды да мазмұнды бағдарламалар ұсыну – маңызды міндет. Бүгінгі таңда тыңдармандар үшін ең керекті бағдарламалар қатарына «Кіндігімді кескен жұрт», «Мемлекеттік тіл», «Ұлтым деп соқсын, жүрегің!» атты хабарларды жатқызуға болады.

Әлбетте, әріптестік ниетпен айтылған бұл ойтолғамдар бүгінде ғасырға жуық тарихын таразылып, уақыт аясында өз соқпағымен сапар шегіп бара жатқан ұлт үнжариясының келешегіне септігін тигізер деп сенеміз.

1. Омашев Н. Ақпарат әлемі. Алматы: «Қазығұрт» 2006ж. 2-том, 4-13 бб.
2. ҚР Орталық Мұрағатының 30-қоры, 56-іс, 71-б.
3. «Ұлттың үнжариясы», Алматы: «Қазақпарат», 2007ж, 32-б.
4. ҚР Орталық Мұрағатының 179-қоры, 22-іс, 831-б.
5. Сағымбеков Р. «Алматыдан сөйлеп тұрмыз», Алматы: «Қазақстан» 1979, 47б.

НА ВОЛНЕ МОЕЙ ЮНОСТИ

*(юбилею Казахского радио
посвящается)*

Светлана Велитченко,

*к.ф.н., доцент кафедры печати
и электронных СМИ*

Автор анализирует свою работу в молодежной редакции Казахского радио.

The author analyzes the work in the youth edition of the Kazakh radio.

Среди множества научных работ о развитии радиовещания в Казахстане, к сожалению, малоизученным остается вопрос о работе молодежных редакций, деятельность которых в воспитании и просвещении юного поколения трудно переоценить. К таким творческим и идеологическим сообществам относится легендарная молодежная редакция Казахского радио. Ее деятельность, к сожалению, закончилась вместе с разделением казахстанского РВ на форматные радиостанции. Вместе с тем принципы работы редакции, которые были заложены еще в 80-е годы XX столетия, сегодня представляются более чем актуальными.

«Работает радиостанция «Молодежная»... Эти позывные прозвучали в моей творческой судьбе в 1988 году, когда я, студентка журфака, пришла на радио, чтобы сделать контрольное задание по «Основам радиожурналистики». Пришла, совершенно не предполагая, что останусь там на 10 лет... Впрочем, они пролетели, как один день. Творческие задания, запись тематических программ, работа в прямом эфире – все это воспитывало будущего журналиста лучше, чем самые прекрасные лекции преподавателей. Творческое содружество признанных мастеров эфира – Ларисы Ворониной, Тамары

Калеевой, Игоря Денисова, Раисы Кулатовой, Джамили Байкановой и начинающих журналистов типа меня было дружеским и искренним. Меня учили самому главному – работе с Фактом и Словом. И сейчас, по прошествии многих лет, эта школа не потеряла своей актуальности. Правда, когда я сейчас говорю своим студентам о сложности работы в радиоэфире, они смотрят на меня с недоумением: ведь главное – подольше болтать, чтобы в эфире не было «дырок». А уж о чем и как – вопрос даже не второй, а десятый... Собственно, современное радиовещание опирается совсем на иные принципы, главный из которых – коммерческая успешность. Принцип форматного вещания определил собственную специфику, приемы и формы деятельности, требования к текстовому оформлению программ, особенности интерактивной коммуникации и многое другое. Трехединая задача радиовещания на современном этапе сформулирована весьма кратко: «информировать, просвещать и развлекать». Но приходится констатировать, что особенно активно выполняется лишь третья составляющая, а информирование и просвещение сводятся к банальным викторинам, вопросы и ответы которых достойны интеллектуального уровня третьеклассника средней школы...

Впрочем, сейчас не об этом. Не хочу омрачать воспоминания о работе в молодежной редакции, тем более – сравнивать принципы существования в эфире журналистов разных поколений. Хочется написать о воспитательной роли программ, которые выходили в эфир «Радиостанции «Молодежная», и которые, как мне думается, могли быть востребованы и в современном формате.

Кстати, благодаря работе в «Молодежке», сформировалась тема моей кандидатской диссертации – «Специфика, приемы и формы освещения проблем семьи и брака в СМИ Казахстана». В течение трех лет, еженедельно (!) в эфир выходила программа, посвященная семейной проблематике. Идея выпуска подобных программ зародилась не на пустом месте. Опыт в освещении подобных вопросов в редакции молодежного вещания Казахского радио уже был. Два года (1985-1986) в эфир выходила программа «Клуб молодой семьи». Вела ее журналист Лариса Воронина. Передача выходила раз в квартал, была строго дифференцированной, вследствие чего за время, прошедшее от программы до программы, в какой-то степени терялась связь между слушателями и редакцией. Слово «семья» звучала также в названии редакции «Семья и школа», просуществовавшей на Казрадио в течение 15 лет. Рубрики и циклы программ были сориентированы на проблемы образования, передового опыта учителей республики, психологические аспекты воспитания детей, пропаганду многовековой мудрости народной педагогики.

Начинать работу над созданием программ о семье было довольно сложно. Во-первых, потому, что существовали печатные издания, занимающиеся вопросами семьи (в частности, центральная пресса – «Семья и школа», журнал «Работница», «Клуб молодой семьи» газеты «Комсомольская правда») и жесткая конкуренция со стороны тогда еще Всесоюзной молодежной радиостанции «Юность» с ее фирменной программой «Молодая семья». В этом плане сегодняшним молодым журналистам, желающим освещать на радио проблемы семейной жизни, и проще, и сложнее. С одной стороны – масса разнообразной информации из Интернета о любой проблеме семейных отношений – копируй текст и вещай. С другой – общество уже соскучилось по качественным, поистине просвещающим программам, которые бы помогли многим молодым (и не очень!) людям решать какие-либо общие проблемы взаимоотношений.

Творческой «сверхзадачей» в программах «Жили- были муж с женою» являлось конкретное отображение проблем жизни молодой семьи. Проблем, которые возникают в самом начале совместной жизни, и с течением времени превращаются в конфликты, преодолеть которые семья часто бывает не в силах. Мы использовали метод «включенного наблюдения», описанный в теоретической литературе, но не востребованный на практике,

Данные наших мини- исследований обсуждались со специалистом-психологом, автор- журналист постоянно обращалась к научной литературе по проблемам семьи и брака, широко использовались статистические данные. Вместе с тем программа должна была нести в себе разноплановую и емкую информацию, выходящую за рамки усредненного статистического отражения действительности. Тематический диапазон программ делал необходимым поиск различных форм, способов работы, позволяющих отразить действительность во всем многообразии ее черт и признаков, во всей полноте эмоционального отношения журналиста к действительности.

Говоря о структурном построении программ, отметим, что радиожурналист всегда располагал достаточно обширным арсеналом выразительных аудиосредств, помогающих адекватному восприятию программ. Это сегодня все сводится к банальному «интерактиву», который зачастую бывает инсценированным. А тогда мы использовали и метод инсценированной ситуации, и «летучие интервью», и элементы радиорепортажа. Слушатели настолько точно воспринимали наши инсценировки, что считали актеров, разыгрывающих мини-спектакли, настоящей семейной парой и даже недоумевали в своих письмах – почему они все время ссорятся...

Жанровые задачи программы «Жили-были

муж с женою» были комплексными: это не «интервью», не «очерк», не «круглый стол», не «пресс-конференция». Но вместе с тем это и «социологический опрос», и «документальная хроника», и «художественно – постановочный радиоочерк». Кто сейчас использует эту жанровую палитру? Равно, как и композиционное построение программы - сейчас авторы владеют лишь одним приемом композиции - чередованием информации и музыки. А между тем композиция – это «не только симметрия внешней формы произведения, но и гармония его внутреннего содержания» /1/. Рассредоточенная композиция, самоустранение автора программы теряет свой главный адрес - широкую зрительскую или слушательскую аудиторию.

В современный период радиoproграммы строятся на принципе популярности собственно ведущего. Человек у микрофона определяет и фактологию, и композицию, и логику развития сюжета, и даже реакцию аудитории! Парадоксально, но сегодня профессия «ведущий – журналист» на форматных радиоканалах не востребована! От сотрудников канала требуется лишь некая ориентация в информационном поле и умение проговорить текст, желательно без слов-паразитов и дефектов дикции. А уж «заумные» термины типа «сенсорное восприятие» и «драматургическая конструкция» – и вовсе анахронизм...

Как отмечает Ю. Богомолов, «коммуникативная роль образа слушателя в организации материала оттеняется ролью ведущего. Он – главный исполнитель, аранжировщик контекста, в котором подается передача. Программа нуждается в условной рамке, которая имеет собственное «эстетическое поле», так или иначе воздействующей и на реципиента, и на саму программу» /2/. Подобной условной рамкой был диалогичный принцип ведения программ цикла «Жили-были муж с женою». И это была не просто информация, разложенная на два голоса - мужской и женский. Каждый ведущий вел диалог со своим собеседником, спорил, подталкивал к совместному размышлению. Более того - как выяснилось из писем, приходящих в адрес программы, слушатели воображали ведущих семейной парой, идеальной в аудиовосприятии. Такой задачи перед ведущими, разумеется, не ставилось, но это лишним раз подтверждает на практике мысль о богатейших возможностях радио и пробуждении фантазии радиослушателя. Для молодых журналистов здесь представлены неограниченные возможности.

Безусловно, успешная работа по созданию программы о проблемах семьи и брака не лишила последних некоторых недостатков. Во-первых, в передачах не всегда получалось достаточно глубокое исследование той или иной проблемы. Несмотря на обязательное привлечение специалистов-психологов, уровень программы должен был быть достаточно популярным. Чрезмерное усложнение программы означало скатываться к академизму. Во-вторых, форма передачи со временем стала несколько однообразной. Интервью с участниками, размышления специалистов, информация социологической службы - этот круг приемов построения программы начал понемногу надоедать. Но придумывать новые формы не хватало времени - поджимали сроки подготовки одной программы, потом еще и еще... Кроме того, обсудив в передаче одну проблему, в следующей мы говорили о другой. С одной стороны - не хотелось стоять на месте, а с другой – мы очень быстро «выплеснулись», выговорились, стремясь выдать больше информации – и в итоге оказались в своеобразном тупике.

И, наконец, еще одна причина, по которой выпуски «Жили-были» постепенно «сошли на нет». Начиная с 1988 года, страницы прессы захлестнула волна публикаций на темы семьи. Причем в подавляющем большинстве это были материалы на тему сексуального воспитания, проблемы интимных отношений, в нерешенности которых авторы видели первопричину всех трудностей молодой семьи. Подобную озабоченность не разделяла р/ст «Молодежная». Поток писем в адрес программы начал ослабевать, и редакция, видя свои программы о семейной жизни агонизирующими, решила прекратить их выпуск...

Сегодня эти данные – уже история. Однако жаль, что они не учитываются при написании учебников и методических пособий для студентов факультетов журналистики. История молодежной редакции Казахского радио на заре перестройки (1985г.) – это история становления форматных радиостанций. Принципы, которые были заложены в основу работы «молодежки» – профессионализм, креативность, мобильность, соответствие требованиям времени, умение прогнозировать перспективы – сегодня являются определяющими для сотрудников эфира. Вот только жаль, что в Интернете про молодежную редакцию и замечательных журналистов, которые в ней трудились – ни слова...

1. Дзялошинский И. М. Творческая индивидуальность в журналистике. – М., 2000

2. Богомолов Ю.Л. Курьеры муз: диалектика продуктивного и репродуктивного в творчестве на радио и телевидении. - М., Искусство, 1986.

МОЕ РАДИО

Илье Синельникову,
редактору, наставнику, другу*

Лариса Нода,

*Старший преподаватель
кафедры печати и электронных
СМИ*

Впервые на радио я попала в восьмом классе. Совершенно случайно. По средам в школе работали факультативы. На первой неделе, как обычно, полно людей, на второй, понятно – чуть меньше. Третью неделю лил дождь, а потому на факультатив по истории кроме меня никто не пришел, и учительница повела со мной разговоры «за жизнь». Поведала, что ее дочь работает редактором на областном радио в школьной программе, которой именно сейчас нужны юнкоры, юные корреспонденты. «Давай пробуй, у тебя получится!» Эта уверенность учителя придала сил. День спустя я уже входила в Кировский областной радиокomitee. Премилая женщина-редактор еженедельной передачи «Школьный меридиан» Ольга Ивановна Ситникова все мне рассказала-показала, провела экскурсию по студиям и монтажкам, а под конец беседы предложила взять тему для подготовки сюжета. Я легкомысленно согласилась.

А согласившись, подписала себе вечный приговор! С той поры понятия «свободное время», «досуг» для меня перестали существовать. А тем паче никак не могла понять нытье сверстников «Скучно!» Да куда ни посмотри – всё есть тема!

Автор өз мақаласында Қазақ радиосына алғаш рет қалай келгенін, кейін журналист атанып, әртүрлі тақырыпта жасалған радиохабарлары туралы сыр шертеді. Сонымен қатар тәжірибелі журналистердің мектебінен өткенін мақтан тұтады.

Автор статьи рассказывает о своих первых шагах на пути к профессионализму, о радиопередачах на разные темы.

А также с гордостью называет имена журналистов, которые помогли ей влюбиться в своё дело.

Твори, выдумывай, пробуй! И я попробовала. Сентябрь 1978 года. Как сейчас помню – тема моего первого сюжета на радио – сбор макулатуры в нашей школе, традиционно, из года в год занимавшей 1-е место во всероссийском масштабе.

Записывала я в библиотеке, как оказалось, самом тихом месте школы. Все было по-взрослому: магнитофон Reporter-6, заедающая кнопка включения, пляшущий индикатор записи, микрофон, который никак не хотел стоять на треноге, чуть не севшие батарейки. Помню, как дрожал мой голос во время той первой записи. Но дрожащие вопросы таки прозвучали в эфире.

Вот с тех пор и завертелось: темы, герои, телефонные переговоры, запись, расшифровка, материал, студия, монтаж, эфир... И по новой. В редакции мы много экспериментировали, не ощущая давления сверху. «Писала» я пионеров и пенсионеров, учителей-новаторов и лучших пионервожатых, отличников и двоечников, ветеранов войны и труда, комсомольских лидеров, искренно болеющих за дело. Кружки, секции, станции детского творчества, дворцы пионеров, дворовые клубы. И школы, школы... Сотни метров пленки, часы кропотливого труда над материалами. «Школьные годы чудесные!» Результат адского труда – звание лучшего юнкора Кировской области и награда – поездка на международную юнкоровскую смену в лагерь «Артек» – мечта всех школьников Советского Союза.

Проблемы – куда поступать после школы – не было. Ясное дело, на журфак, на родину. Огромную пухлую папку с моими радиоматериалами, характеристиками и рекомендациями оценивал сам Марат Карибаевич Барманкулов, бессменный заведующий кафедрой радио и телевидения. Марат Карибаевич пролистал мою папку с радиоматериалами, внимательно что-то прочитал и, довольный, закрыл. Когда очередь дошла до меня, всё всем про меня и поведал, как будто мы знакомы сто лет! Уточнив моменты, касающиеся работы на радио: «На какой технике работали? А что такое «Reporter-7»?», Борман молвил: «Наш человек!» и, улыбаясь, кивнул в мою сторону, удовлетворенно хлопнув по моей огромной папке с эфирными материалами.

В Главную редакцию пропаганды Казахского радио я пришла на втором курсе университета, до этого вкусив все прелести городского радио. И ни разу не пожалела об этом своем предпочтении самой сложной, но и самой престижной редакции республиканского радиовещания, в которую по негласному закону студентам путь был заказан: сложно, не справятся. Главный редактор

А.Е. Мулин был удивлен моим выбором и первые несколько минут разговора все силился послать меня этажом выше – в молодежку. Молодежная редакция гремела на всю страну! Там и интересно! И весело! Да и сверстники все там.

На улице Мира, в 325 комнате меня встретил Илья Владимирович Синельников. Человек энциклопедических знаний, талантище каких поискать. В этом человеке меня сразило всё: как он строит предложения, виртуозно выражая простейшую мысль, оттачивая на любом слушающем свое мастерство. Как относится к работе – дотошно, кропотливо. Как отзывается о коллегах – не просто с уважением, а с нескрываемым восхищением! Как разрабатывает и подает темы – виртуозно. А когда он подарил мне свою книжку детских стихов «Как сорока медведя спасла», восторгу моему не было предела! Книжку храню, с Синельниковым дружу до сих пор. Именно он и стал на годы моим самым главным редактором.

А тогда первые его слова «Надо набить руку на информашках» вызвали у меня недоумение: у меня опыт! Я делала получасовки, не говоря уж о еженедельных десятиминутках. Редактор оценил мою любовь к радио, хорошую настырность. Я благодарна ему за карт-бланш: он моментально поверил мне и в меня! И задания-то я получала без скидок на студенческую юность, моталась с тяжеленным магнитофоном-репортером везде, бралась за любую тему!

Впрочем, время показало, что всем всегда надо набивать руку. Причем, не важно, на чем – информашках, колонках. Писать и писать – ничего другого для журналистов не придумано.

Сколько лет прошло, а я до сих пор помню, как Синельников давал мне задания. Годы спустя, сама став редактором, напутствуя молодых журналистов на очередное интервью, я не раз ловила себя на том, что говорю так же, как мой редактор, выворачивая тему всю, рассматривая все нюансы, повороты проблем. Именно у него я научилась компоновать тему, искать рациональное зерно в каждом абзаце, редактировать чужие тексты, бережно сохраняя стиль – большое, скажу вам, искусство.

Вот с тех пор и завертелось: темы, проблемы, герои, чиновники, а также простые смертные, телефонные переговоры, запись «в поле», перепись на бабину, расшифровка, написание материала, редактирование, студия, запись, монтаж, эфир, летучка... Огромна предэфирная подготовка каждого сюжета. И так изо дня в день. Как-то Илья Владимирович изрек: «Живем как в тюрьме – от передачи до передачи». Скабрезно? Цинично? Но зато как точно! 100 % попадание.

Он учил меня работать «до звука»! Радио моментально выдаст фальшь, некомпетентность. Запустили, и сегодня, когда радио стало иным, люди слушают тех, кто их искренно любит, относится к слушателям с душой. Слушателя-то не обманешь.

А когда на летучках стали хвалить и выписывать повышенный гонорар – Мулин был очень справедлив! – то коллеги из той же молодежи не раз звали-переманивали к себе. Особенно настаивал Игорь Денисов – еще один ас радиовещания. Не поддалась. «Из пропаганды – ни ногой!» Да и коллеги стали наперебой давать задания: сюжет в получасовку, десятиминутку забери себе... А рядом-то корифеи: А. Солдатенко, В. Колотуша, Г. Омарова (кстати, чуть позже - гендиректор алматинской радиостанции NS).

Я работала и училась: слушала программы и анализировала, выделяя положительное и отмечая промахи. Кстати, это умение приходит не сразу – ему действительно надо учиться, но, объективно оценивая других, больше понимаешь и в своих писаниях. Ничто не проходит даром – и эти навыки пригодились, когда годы спустя работала консультантом телерадиоканалов. А тогда, как-то раз усомнившись в том, все ли я делаю правильно, напросилась на запись к одному журналисту. Понимала, что процесс-то чуть ли не интимный, но жажда посмотреть, как человек работает, поучиться писать так, чтоб и твои герои говорили легко, по делу, пересилила. Журналист недавно появился

в редакции, слушая его материалы, я замирала от восторга: здорово! Вот бы также писать!

В один из летних дней мы поехали на БАК. Строительство Большого Алматинского Канала шло полным ходом, а редакция освещала всё: ход стройки, ее проблемы, досуг рабочих. Журналист поздоровался пятиэтажно, угостив рабочих сигаретами, отвесив двадцатипятиэтажные маты, «со вкусом» произнес каждому – что и как требуется сказать на микрофон, четко, без воды, а кто не сможет, повтор многоэтажного мата, он не отвечает!

О! Для меня это была хорошая анти-школа. Больше я ни к кому не просилась, а моталась по городу и области и писала, писала. Работа на радио дала мне опыт. Научила общаться с людьми. Умение делать материал в сжатые сроки. А главное – думать, анализировать, размышлять.

Единственное, о чем сожалею – ушла сейчас проблемная составляющая радиоэфира. Хорошо, что ушла идеология. Ушло назидание. Огромный сегмент СМИ отдан «формату». Это только кажется, что есть разнообразие, на самом-то деле все проще. Музыка + информация + развлечение = современное радио.

Но здорово, что современные ведущие, как бы они ни назывались, стремятся сделать свой эфир интересным, захватывающим. Ведь главный критерий прост: чтобы нас слушали. Чтобы слушатель включал, ждал свою передачу, своего ведущего.

* СИНЕЛЬНИКОВ ИЛЬЯ ВЛАДИМИРОВИЧ, алматинский журналист и любимый многими казахстанский поэт. В 1970-90-е гг. - ведущий авторских литературных и общественно-политических программ на Казахском радио и телевидении. В н. XXI в. – корреспондент газеты «Вечерний Алматы».

Награды: бронзовая медаль ВДНХ СССР (1984) за цикл радиоочерков; звание лауреата премии Академии журналистики РК «Алтын Жұлдыз» (1997) - за радиопрограммы «Помоги себе сам» и «Жусан» (о казахской культуре). Автор книжек-сказок: «Серебряные трубочки» (1979), «Как сорока медведя спасла» (1984) и нескольких поэтических сборников, в первом из которых – «Свои слова» (1999) – собрана лирика разных лет, стихи-перевертыши, а также переводы ряда стихов народного поэта РК Мухтара Шаханова и уйгурского поэта Абдураима Муталлипа.

**«АҚИҚАТ»
ЖУРНАЛЫНЫҢ
ЖАРЫҚ КӨРЕ
БАСТАҒАНЫНА
90 ЖЫЛ**

«АҚИҚАТ» – ҒАСЫР ШЕЖІРЕСІ

М.Б.Салқынбаев,

*«Ақиқат» қоғамдық-саяси
журналының бас редакторы*

Мындаған жылдардан бері ұлы Далада тіршілік кешкен көшпенділердің ғажайып мәдениетінің қазіргі мұрагері қазақтар екені даусыз. Тамырын тереңнен тартқан тарихымен қоса көшпенділер өркениетін дүниеге әкеліп, өзінің төл мәдениетін өркендеткен қазақ халқы қилы-қилы замандарда басынан өткерген ұлы оқиғалар мен әлеуметтік жағдайларына байланысты тудырған эпостық жырлары мен тарихи аңыз әңгімелері арқылы бүткіл тарихын, мәдениетін, дүниетанымын ұрпақтан-ұрпаққа ауызша жеткізіп келді. Жетпей қалғаны қаншама... Ал, сол тарих қойнауына кеткен тарихи оқиғалардағы қазақ халқының ерлігін, жалпы өмір жолын қоғамның жылнамасы іспетті басылымдар тасқа басқанда, тарихымызды мүмкін басқаша таразылар ме едік деген ой келеді. Мұндағы біздің айтпағымыз қыпшақ даласында жазу-сызу болмады деген сөз емес. Болды. Сонау көне түркі заманындағы балбал тастардағы жазулар мен орта ғасырдағы ғажайып әдеби ескерткіштердің жөні бөлек.

Ал біздің айтпағымыз қазақ қоғамындағы болып жатқан оқиғаларды күнделікті, аптасын-

да, айында тасқа басып мәңгілікке айналдыратын газет-журналдар еді. Ал, сол кездегі қоғам үшін әрі күрделі, әрі абыройлы мұндай мерзімді басылымдардың жұмыс істеуі аңыз болатын. Себебі қазақ даласында мұғалімдік те болды, шипагерлер де болды, тәржімашы-тілмаштар да болды. Ал журналист мамандар болмады. Олар тек XIX ғасырда ғана қалыптаса бастады. Сондықтан да халықтың көзі, құлағы һәм тілі болған газет-журнал сияқты ақпарат құралдары туралы түсінік ол кезде аңыз болған деп айтуға негіз бар деп ойлаймыз.

Сонымен патша өкіметі тұсында жарық көрген «Түркістан уәлаяты», «Дала уалаяты», «Айқап», «Қазақстан», «Қазақ» сияқты алғашқы газет-журналдардың қазақтың мүддесін қозғап, дербес ел болуға шақырғаны патша өкіметінің де, большевиктердің де саясатына қайшы болып, мерзімді басылымдарды жауып тастайды. Дегенмен де, жаңа өкіметтің саясатын, ұстанымын халыққа насихаттайтын басылым керек-ақ еді. Сондықтан «Еңбекші қазақ», «Лениншіл жас» газеттері мен 1920 жылы қазіргі «Мысль» журналын ашса, 1921 жылы қыркүйекте «Қызыл Қазақстан» қазіргі «Ақиқат» журналын басып шығара бастайды.

«Ақиқаттың» тұңғыш редакторы Абдолла Асылбеков бастаған Ерғали Алдоңғаров, Мырзағұл Атаниязов, Нәзипа Құлжанова, Нығмет Нұрмаков, Смағұл Сәдуақасов, Ораз Жандосов, Ә.Байдилдин және басқалар қостаған журналдың тұрақты авторлары басылымның алғашқы сандарында өзекті де құнды мәселелерді көтере біледі. Олар патшалық Ресейдің отаршылық саясатының кеңес өкіметі тұсында да жалғасып келе жатқанын, орыстардың қазақты тең азамат санамауын батыл сынға ала отырып, оның асқынған түрі ретінде жергілікті халықтың басты байлығы – жерін тартып алуы қазаққа өте қиын тигенін ашына жазады. Осы тұрғыдан келгенде қазақ халқын ояту үшін, сауатын ашу үшін алаш арыстары «Қызыл Қазақстан» журналында өздерінің публицистикалық мақалаларын үзбей жариялап отырды деп айтуға болады. Мұнда олар жанайқайға толы сол замандағы өзекті мәселелерді көтере білді. Оған біз «Ақиқат» ұлттық қоғамдық-саяси журналының биылғы 90 жылдық мерейтойына орай 1921 жылдың 15 қыркүйегінен бастап «Қызыл Қазақстан» деген атпен жарық көрген басылымның алғашқы сандарында қандай өзекті де тың бастамалар көтерілген, қандай ұлттық мәселелерге байланысты құнды дүниелер бар екен деп сарғайған беттерін парақтағанда, халқына адал қызмет еткен алаш зиялыларының нағыз қазақ аза-

матына тән, кәсіби журналистке лайықты жазған публицистикалық мақалаларының молдығына куә болдық. Олардың публицистикалық еңбектерінде сол заманның ақиқатын батыл айта білгендігіне, тақырыбының маңыздылығына, тілінің көркемдігіне қайран қаласыз. Жастық жігерлері өрттей лаулаған алаштың сол кездегі көзі ашық, көкірегі ояу азаматтары дәйім алғы шепте, алдыңғы лекте жүріпті. Өткір мәселелерді көтеруде большевиктік цензурадан ықпаған, тіпті, оларды кеңестік жүйенің қатаң бақылауына бағынбаған деп те айтуға болады. Мәселен, Смағұл Сәдуақасов «Ақиқат» журналының алғашқы сандарында ұлттық проблемалардың бірі ретінде ұлттық теңсіздікті сынай отырып, қазақ жігіттерінің елеусіз орындарда ғана қызмет атқарып отырғанының мәнісі олардың өнер-білімі сондайларға ғана жеткендіктен емес. Бұл отаршылардың (колонизаторлардың) істеп қойған айласы деп өткір айтады. Сонымен қатар өмір бойы отар болып келе жатқан елдегі құлдық сана туралы да керемет ой айтады. Ол былай дейді: «Адамда әдет деген бір сипат бар. Неге болса да адам әдеттенгеннен кейін үйренеді. Үнемі біреу мұң-мұқтаждықты көрмесе, аш-жалаңаштықты білмесе, жұмыс қылмаса, ол адам өмірінше сол тұрмысқа әдеттенеді. Тамақ табу үшін еңбек ету керек. Жұрт ашығып жатқанда сендер азырақ ашығу керек деген сөздерді ол адам ұқпайды. Себебі оның көңілі ондайды ойлап көрген жоқ. Оған оның сол тұрмысы дұп-дұрыс, әп-әділ секілді.

Екінші түрлі адам бар. Олар жасынан қорлықта, көргені кемшілік, зорлық, зомбылық, жегені таяқ, білгені құлдық. Жақсы өмір бар, жайлы тұрмыс бар, жұрттың бәрі тең, біріне-бірі қарындас, аға дегенді ондай адамдар алғашқы кезде түсіне алмайды. Себебі олардың миы мұндай пікірді ойлап көрген жоқ. Ойласа да ондай өмір болады деп сеніп көрген жоқ. Олар өмірінше құлдыққа үйренді. Адам баласы әдеттенсе, құл болу да дұп-дұрыс нәрсе! [1,29-б.]

Ал, «Ақиқаттың» алғашқы редакторы, алаш зиялыларының бірі Абдолла Асылбековтің 1921 жылғы Қазақстандағы аштыққа байланысты нақты дәлелдерге сүйене отырып «Қызыл Қазақстанда» жариялаған мақаласында сол жылғы аштықтың нақты себептері ашық айтылады. Қазақ халқының елді жайлаған жұттан емес, қызылдардан да, ақтардан да қатты жапа шегіп, сол әскерлердің ылаңынан қырылғанын әшкерелейді. Ал, жерінен бір айрылып, бағатын жері болмаған соң малдан екі айрылған қазақ болса, 1921 аштыққа ұрынады. Ал Абдолла осы

аштықтың себебі мен салдарын батыл сынға ала отырып, мәселенің ушығып бара жатқанын айттып дабыл қағады [2]. Мұндай мәселені көтерген мақалалар басылымның әрбір санында шығып тұрды десек, артық айтқандық болмас. Жер дауына, аштыққа және басқа да ұлттық мәселелерге арналған хаттар газетте жиі басылып тұрды. Тіпті большевикпін деген орыстардың араққа сылқия тойып алып, орыс тілін білмейтін қазақтарға жасаған неше түрлі бассыздықтары да осы журнал арқылы әшкереленді. Алаш зиялылары мұндай жағдайлардың әсіресе, Жетісуда, Ақмолада және Қарқаралыда өршіп бара жатқанын басылымда күйіне жазды. Не істеу керек, амал қайсы? – деген сияқты сауалдарға жауап ретінде қазаққа өз шаруасын түзеп, кәсіппен айналыспаса құрып кететінін жарыса жазды.

Сонымен қатар мақалада сол кездегі қазақ халқының санын көрсететін статистикалық мағлұмат та өте маңызды орын алған. Қазақ Республикасындағы төрт облыстағы халықтың екі миллионнан астамы, яғни 59 пайызы аштыққа ұшыраған дейді, – Абдолла Асылбеков. Осы дәйекке сүйене отырып, егер төрт облыста 3 миллионнан астам қазақ болса, онда қалған аймақтағы халық санының қанша болатынын оймен шамалауға болады. Бұл жерде әңгіме тек қазақ халқына байланысты айтылған фактілер деп түсіну керек.

Олардан бөлек Ә.Байділдиннің «Ұлт мәселесі һәм Октябрь революциясы», Манап Шамильдің (Сәкен Сейфуллин) «Аштардың рухы», «Октябрь һәм ұлт мәселесі», О. Исабаевтың «Ұлт мәселесі һәм Октябрь төңкерісі», Нәзипа Құлжанованың «Октябрь төңкерісі және әйел мәселесі» және т.б. авторлардың мақалаларында қазақ халқының сол кездегі жай-күйі батыл айтылды. Тіпті қазақтардың орыстардан да көп теперіш көріп отырғанын жасырған жоқ. Осындай келелі мәселермен қатар қазақ қаламгерлерінің алғашқы көркем шығармалары да жарияланып тұрды. Оның мысалы ретінде Мұхтар Әуезовтің «Қорғансыздың күнін», Сәкеннің «Тар жол тайғақ кешуі» мен өлеңдерін, Бейімбеттің «Шұғаның белгісі» және басқа көптеген әдеби еңбектерді айтуға болады. Демек, журналда әдеби материалдарға да мол орын бөлінген. С.Сәдуақасов, С.Сейфуллин, Б.Майлин, М.Әуезов және т.б. көрнекті ақын-жазушылардың көркем шығармаларының осы журналда жариялануы басылым оқырмандарының көптігінен хабар беріп тұрғандай. Сонымен қатар әдебиетші ғалымдар үшін «Қызыл Қазақстанда» басылған шығармаларды қазіргі өзіміз оқып жүрген мәтінмен салыстыра зерттеудің де үлкен

маңызы бар деп ойлаймыз. Мұндай дәйектерді көптеп келтіруге болады.

Ал енді неге большевиктер сол кезеңде баспасөзге, әсіресе Алаш ардақтыларына еркіндік беріп қойды деген мәселеге келер болсақ, біздің ойымызша алаш оқығандары бір жағынан заңға сәйкес жұмыс жасады. Екінші жағынан, олар Қазақ Республикасын дербес мемлекет ретінде құруды мақсат етті. Себебі қазан төңкерісінің алғашқы күндерінде Ресей боданында болған халықтардың құқықтары жайында арнайы жарлық жарияланды. Онда былай делінген:

Біріншіден, Ресейде тұратын ұлттардың бәрі де бірдей, бірінен бірінің артығы жоқ. Екіншіден, әрбір ұлт Ресеймен одақтас автономия боламын десе де, болмаса мүлде бөлініп өз алдына жеке өкімет боламын десе де ерікті. Үшіншіден, бір ұлтты екінші ұлт құлдану, кемшілікте ұстау мүлде жойылады. Үшіншіден, бұрын қорлық көріп езілген ұсақ ұлттардың еркі мен көркеюіне көмекші боламыз деп айтылған. Демек, бұл айтылған мәселелер қағаз бетінде ғана қалған жоқ. Бұрын орыс патшалығының отары болған ұсақ ұлттар өз алдына тұрмыстарының ыңғайына қарай жеке-жеке республика болуды немесе автономиялы республика болуды көздеді [3, 2-б.].

«Қызыл Қазақстандағы» мақалалардың өткірлігіне, көтерілген тақырыптың ұлттық сипат алуына, материалдардың мазмұнына қарап, 1925 жылға дейін алаш қайраткерлері ұлттық журналистиканың нағыз үлгісін салып кеткендей ме деп қаласыз. Ф.Галашекін келгенге дейін цензура да өте қатты дәрежеде болмаған секілді. Сондықтан да олар ең әуелі қазақ ұлтын басқа халықтардан кейін қалмауға, кем болмауға үндеді, қазақ қоғамын жарқын болашаққа жеткізу жолында ештенден қаймықпай күресті деуге болады. Заман ағымына сай қазақтың іргелі проблемаларын барынша ашық айтып, мәселені тікесінен қойып, оны шешудің жолдарын да көрсетіп отырды. Сондықтан да Алаш зиялыларының атқарып жатқан ұлттық болмыстағы қарқынынан қорыққан кеңес өкіметі Галашекінді арнайы тапсырмамен жібергендігі байқалады. Сөйтіп, Алаш арыстарының әрекеттерінен шошыған билік басылымның форматын өзгертіп, оны тек саяси-ландырып, компартияның жұмыстарын халыққа насихаттау бағытындағы мақалаларға ғана орын бөліп отырды. Содан бастап сирек жағдайда болмаса, олардың ұлттық мәселелерді қаузаған маңызды мақалалары көп басылмады. Сөйтіп, 1925 жылдан кейін алаш зиялыларының арыны басылғандай көрінеді.

«Қызыл Қазақстанның» беттерін парақтай

отырып, қатаң цензураның бақылауындағы оның мүмкіндігінің қаншама шектеулі, құрсаулы болғанына қарамастан қазақ қоғамының, қазақ жерінің шын мәніндегі айнасы бола білгенін пайымдаймыз.

Әрқашанда ақиқаттың ақ жолында парасат биігінен сөз қозғап, ой толғаған Алаш арыстары сипаттаған қазақтан бүгінгі қазақтың мінезі көп жағдайда өзгермеген сияқты. Осы жағынан келгенде, тіршілігіміз түзелді, заманымыз жаңарды, бірақ әлі де болса, кейбіріміздің ой-санамыз Смағұлдың жүрегіне оқтай қадалған сөздегі қалыпта қалғаны мазалайды. Кейде Смағұлдың мақаласы бүгінгі күнге арнап жазылған ба деп те қаласыз.

Басылым сандарын ақтарып отырсаңыз халықтың өмірі, қоғамдық сананың дамуы жөнінде шежіреге бергісіз мәліметтерді де табысыз. Журналдың ондай жүкті арқаламауға құқы да жоқ еді.

1921 жылы Орынбор қаласында шығып тұрған журналдың аты белгісіз себептермен қайта-қайта өзгеріп отырды. Ол да болса кеңестік коммунистердің жымысқы саясатының бір қыры болса керек. 1924 жылдан 1932 жылға дейін Қазақстан КП (б) өлкелік комитетінің органы ретінде «Қазақстан большевигі» деген атпен оқырманға жол тартса, 1932 жылы бірнеше ай «Ауыл коммунисті» деп басылым атауға да ие болады. Ал, 1932 жылдан 1941 жылға дейін журнал «Коммунист» деген атқа өзгертіледі. Ұлы Отан соғысы жылдарында біраз уақыт шықпай қалған басылым, 1947 жылы ақпараттық кеңістікке қайта шығады. 1952 жылы журналдың аты «Қазақстан коммунисті» тағы да жаңа атқа өзгеріп, 1991 жылға дейін шығып тұрды. Заман ағымына, биліктің саяси танымына қарай «Ауыл коммунисті», «Қазақстан большевигі», «Коммунист», «Қазақстан коммунисті» деген атпен еліміз егемендік алған күнге дейін атын қайта-қайта өзгерте отырып, ақырында «Ақиқатқа» тоқтаған журнал осы күні көп оқырмандардың көңілінен шығатын қазақтың беделді де байырғы басылымдарының біріне айналды. Еліміздің егемендік алуына орай 1991 жылдың 15 қыркүйегінен бастап «Ақиқат» деген атпен шығып келеді. Бұл жайында басылымға алғаш «Ақиқат» деген атауды ұсынып, тіркеткен авторы белгілі жазушы-публицист Камал Смайылов ағамыз былай деп жазған болатын: «1991 жылы Орталық Партия Комитеті тарап, журнал бұрынғы атымен шығуын тоқтатқанда оны қалай сақтау керек деген әңгіме, мәселе туды. Ғылым академиясына, «Білім» қоғамына барыңдар деді. Олардың өздері жетісіәп отыроған жоқ, журнал-

ды қалай алсын? Содан ойланып, бір телефоннан соң Жоғарғы Кеңестің төрағасы Ерік Асанбаевқа бардым. Әңгімелестім. Екеуміз Орталық Комитетте қатар қызмет еткенбіз. Ол – ғылым бөлімінің, мен – мәдениет бөлімінің меңгерушісі. Оған айттып едім келісе кетті. Екі газеті бар Жоғарғы Кеңес енді екі теориялық-саяси журналды алса да көптік жасамайды ғой деп ұйғардық. Ендігі саясат – халықтікі, идеология, теория – мемлекеттік дегенге келдік. Оның атын өзгерту керек болды.

Редакцияда бәріміз жиналып атын іздедік. «Саясат», «Шындық», «Ой көкжиегі» деген аттар ауызға алынды. Біреулер маған айтты: «Парасат» деген ат тамаша келіп тұр, бірақ сіз оны ана журналға беріп кеттіңіз ғой. «Парасаттан» шығып соған ұқсас, мағыналас сөз еске келді. «Ақиқат» деп атайық деп мен ұсыныс жасадым. Бәрі қостады. Осылайша мен екі журналдың атының авторы болдым. Сөйтіп журналдың аты өзгерді» [4, 80-б.].

Қазақ елінің ақпараттық кеңістігінде өзіндік брэндке айналған «Ақиқат» журналының еткен еңбегі еленбей қалған жоқ. Басылымның жемісті еңбегін жоғары бағалаған ел ағалары әруақытта тиісті сыйлықтарымен марапаттап отырды. 1976 жылы «Халықтар достығы» орденімен, 1996 жылы Қазақстан Республикасы Баспасөз және бұқаралық ақпарат істері жөніндегі ұлттық агенттігінің Құрмет Грамотасымен, 2002 жылы Қазақстан Журналистер Академиясының «Алтын жұлдыз», 2008 жылы Қазақстан Журналистер одағының сыйлықтарымен марапатталған журнал, биылғы Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 20 жылдығы қарсаңында Байланыс және ақпарат министрлігі ұйымдастырған конкурста «Ең үздік қоғамдық-саяси басылым» аталымы бойынша жеңімпаз атанды.

«Ақиқаттың» нөмірлерінде Елбасымыз Нұрсұлтан Назарбаевтың Қазақстан халқына арналған дәстүрлі Жолдауы мен осы Жолдауға сәйкес елдің әлеуметтік, экономикалық ахуалын көтеру мақсатында атқарылып жатқан игі істері тұрақты түрде жарияланып тұрады. Сонымен бірге Елбасының тапсырмасы бойынша облыс, аудан әкімдерінің атқарып жатқан жұмыстары жөнінде де маңызды сұхбаттар кезегімен беріліп тұрса, еліміздегі белгілі қоғам қайраткерлері мен ғалымдардың жариялаған құнды материалдары журналдың беделін көтеріп, маңызын арттырып отырады. Осыған қарап журналдың мазмұны мен бағыты өзгеріп, бұрынғы партияның басылымы болып қалмай, бірте-бірте ұлттық сипат алғанын байқауға болады.

Еліміздегі жүзеге асырылып жатқан саяси-

экономикалық өзгерістерді халыққа уақытында жеткізуде, сондай-ақ, Қазақстанның дамыған 50 елдің қатарына қосылу процесін жеделдетуде және Елбасының жыл сайынғы дәстүрлі Қазақстан халқына арнаған Жолдауында атап көрсеткен маңызды міндеттерден туындайтын мәселелерді насихаттауда және биылғы жылғы Қазақстанның Ислам конференциясы Ұйымына басшылық қызметін атқарудағы әрбір оң істері мен кадамдарын «Ақиқат» республикалық қоғамдық-саяси журналы халыққа жеткізіп отырады. Осы тұрғыдан келгенде еліміздегі саяси-экономикалық жағдайларды сараптап, халыққа түсінікті тілмен жеткізу журналдың басты міндеті болмақ.

Қазіргі таңда «Ақиқат» журналы қоғам дамуының маңызды тұстары, соның ішінде саясат, тарих, философия, экономика, мәдениет және филология салаларындағы өзекті мәселелерді уақытылы көтеріп, маңызды да ғылыми құнды мақалалардың жарық көруімен ерекшеленеді. Басылымның заман талабына, уақыт лебіне сай жылдан жылға жасап келе жатқан жарқын жаңалықтары, өсуі мен өзгеру үдерістері оқырманның көз алдында өтіп келеді. «Ақиқат» журналы қай кезде болсын ақиқаттың алдаспанына айналып, салиқалы ой толғайтын, елдегі болып жатқан жаңалықтар мен өзгерістер иіріміне бойлай отырып, мейлінше терең сараптама жасайтын басылым ретінде қалыптасты.

Тәуелсіз еліміздегі журналдардың ішінде бас басылым болып табылатын «Ақиқаттың» айдарлары елге ұнамды, мазмұнының әсерлілігі, мақалаларының құндылығы көпшілікті баурап алатынын дәлелдеп жату артық болар. Әсіресе, «Заманхат» айдарымен Әл-Фараби, Абай сынды даналардың, Шәкәрім Құдайбердіұлы, Ахмет Байтұрсынұлы, Міржақып Дулатов, Мағжан Жұмабаев, Смағұл Сәдуақасов секілді алаш зиялылары мен Ақжан Машани, Өзбекәлі Жәнібеков және т.б. қазақтың белгілі тұлғаларының ойлы пікірлері мен салиқалы сөздері үнемі журналдың бетін ашып тұрса, «Маржан сөз» айдарымен қазақтың аузы дуалы билері мен шешендерінің тура да тауып айтқан маржан сөздері қорытындылайды. Бұған қоса «Жақсы жүрген жерінде із қалады», «Тарихтан тәбәрік», «Тұлғалар тұғыры», «Руха-

ни қазына», «Дүниетаным ділі» сияқты айдарлар көпшіліктің көңілінен шыққандығын баса айтуға болады. Сөйтіп «Ақиқат» Қазақстанның тарихы мен мәдениеті, рухани дүниесі мен әдебиеті жайында тың мәселелерді көтеретін бірінші журналы болуымен қатар Қазақстан ғылымының дамуына атсалысатын ғылыми журнал ретінде де танымал болды.

Бүгінде «Ақиқат» ұлттық қоғамдық-саяси журналы ұжымдағы қажырлы қайраткер журналистердің ерен еңбегінің арқасында Тәуелсіз Қазақстанның ақпараттық кеңістігінде үлкен құрметке ие болып, еркін жүзіп келеді. Басылымның өмір жолындағы жетістіктері журналистика әлеміне жаңа кадам басқан жастарға Темірқазықтай жол сілтейді.

90 жыл бойы көкірек көзі ояу, жүрегі қазақ деп соққан әрбір азаматтың сүйікті журналына айналған басылымның еліміздегі қоғамдық сананы ұлттық санаға айналдыруда өлшеусіз үлес қоса береді.

Журналдың 90 жылдық мерейтойына тарту ретінде айтар тағы бір жаңалығымыз ол Журналдың күні бүгінге дейін белгісіз болып келген №1 санын таптық. Бұл уақытқа дейін «Ақиқат» журналының алғашқы екі саны мүмкін белгісіз себептермен жоғалған, мүмкін алғашқы жарыққа шыққан жері Орынбордың архивінде болмаса, басқа болады-ау деген біраз жерден табылмаған болатын. Журналдың тоқсан жылдық мерекесіне дайындық барысында табылып қалар деп, сол нөмірлерді қайта іздей бастадық. Бұл игілікті іске Ұлттық кітапхананың қызметкерлері зор көмек көрсетті. Солармен бірлесе отырып, Ташкент, Мәскеу, Орынбор және Қазақстанның өз ішінен журналдың жаңағы нөмірлеріне сұрау салдық. Сонымен жақында сол сұрау салған жердің бірінен бірінші нөмірі бар деген жауап алдық. Қолымызға тигені микрофильм қалпындағы нұсқасы. Бұны біздің редакция ұжымының журналдың тоқсан жылдық мерейтойына тартқан үлкен сыйлығы деп білеміз.

Қазақ елінің болашағы жарқын болсын, өз елінің көзі, құлағы һәм тілі болған «Ақиқаттың» өз шыққан биігінен аласармай, заңғар биікке самғай бергенін тілейік.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. С.Смағұлов. Қостанай- Торғай. – //«Қызыл Қазақстан», Орынбор, 1922, 28-33 Б.
2. А.Асылбеков. Қазақ Республикасындағы аштықтың ауданы. – // «Қызыл Қазақстан», Орынбор, 1922, 7 январь.
3. А.Байдильдин. Ұлт мәселесі һәм октябрь революциясы. - // «Қызыл Қазақстан» , №3, 1921.
4. К.Смайылов. «Ақиқат» деп қалай аталған. – // «Ақиқат», Алматы, 1996 №8.

ДӘСТҮР САБАҚТАСТЫҒЫН САҚТАДЫҚ

Жұмабек КЕНЖАЛИН,

*«Қазақ газеттері» ЖШС-нің
Бас директоры – Редакторлар
кеңесінің төрағасы.
Журналдың 1996-1997 және
2006-2009 жылдардағы
Бас редакторы*

1 ОСЫДАН БІРЕР ЖЫЛ бұрын, дәлірек айтсам 2008 жылдың шілде айында қазақтың асыл перзенттерінің бірі Бәйкен аға Әшімовпен жолығысып, сырласудың сәті түсіп еді. Көпті көрген көнекөз қария алғашқыда сұхбаттасуға келісім бергенімен бірден шешіліп кете қоймады. Әңгіmemіз тақ-тұқ, тіпті кібірткіреп қалған тұстарымыз да болды. Қария әңгімені басқа күні жалғастырайық дегендей ыңғай таныта бастады.

Тоқтамды сөз айтпасам, кездесуге нүкте қойылғалы тұр.

– Аға, енді біреер жылда тоқсанға толғалы отырған журнал оқырмандарына жарытып ештеңе жеткізе алмайтын болдық-ау, – дедім, аз-кем үнсіздіктен соң:

– Жұмабек, мынадан қарап шығып бірдеңе құрастыра салмайсың ба? – деді. Ағамыздың мегзеген жағына мойын бұрсам бір бума болып «Қазақ» газеті жатыр.

– Қоғабайдың газетіндегіден қосып айтар ештеңе қалмаған сияқты.

– Ойбай-ау, ол Қоғаш ағамның тасқа бастырған сөзі, мен оны жамап жасқап "Ақиқатқа" қалай бастырам.

– «Ақиқатқа» дейсің бе, ә? Менің «Ақиқат» жур-

налынан келгенім қарияның сол сәтте есіне түсті ме:

– «Ақиқаттың» аты «Ақиқат» қой. Оның жөні бөлек. Ол бұрын «Қазақстан коммунисті» болды ғой, ә? - деді әр сөзін салмақтап.

– Иә, дәл солай!

– Қазақ елінде бас газет бар. Ол – «Егемен Қазақстан», ал бас журнал – «Ақиқат».

– Дәл, солай!

– Онда «Қазақстан коммунисті» боп тұрғанда Құрманбек істеді ғой.

– Иә.

– Азулы, алғыр еді. Кәкімжан, Камал, Сарбас басқарды ғой, ә? Бәтрін білемін. Біздің тұсымызда қызмет атқарған азаматтар. Ал енді былай болсын, сұхбат беріп жүрміз ғой. «Ақиқаттың» оқырмандарына хат жазайын. Соны бассаң, әңгімеміздің орнын сол толтырап.

Қуанып кеттім. Қарт кең залдың ортасында әрліберлі жүре бастады.

– Ал енді жаз. Мен негізгі ойды айтайын, әрлеп, қиыстырып көтүресің.

Арада біраз уақыт өткенде журналымыздың беташарында Бәйкен аға Әшімовтің хатын жарияладық, Журналдың 90 жылдығы туралы мақала жазуды қолға қалам алғанда осы бір кездесу еріксіз ойыма түскені.

Иә, «Ақиқаттың» аты аталғанда оған құрмет білдіре әңгіме қозғайтын азаматтар көп-ақ. Соның бірі әлгінде біз әңгімеге тартқан Бәйкен аға Әшімов еді. 90 жыл бойына қазақ оқығандарының, зиялы қауымның көз қуанышы бола білген бұл басылым небір жақсылар мен жайсандардың шыңдалу мектебіне айналғаны жасырын емес. Журналист кадрларын даярлаудың ұстаханасы бола білгені тағы бар.

2. ОСЫ ҰСТАХАНА табалдырығын мен 1996 жылы ақпан айында аттаған едім. Республикалық «Халық кеңесі» газеті жабылатын болды да, оның қызметкерлері республикалық бірнеше басылымдарға жіберілді. Маған «Ақиқатқа» бас редактор болып баруға ұсыныс түсті. Ол бір өлара кезең еді. Анда, барам мында барамын деп саудаласып жататын уақыт емес. Бір назар аударарлығы бұл басылымда бас редактор лауазымында Сарбас аға Ақтаев отыр еді. Мұның алдында «Халық кеңесін» мен ол кісіден қабылдап алғанмын. Енді ізін қуғандай болып, тағы сол кісінің кеңсесіне барғалы отырмын.

Осы жайлы министрімізге түсіндіріп көріп едім:

– Бұл енді саяси шешім. Қаласаңыз да, қаламасаңыз да осы, - деді.

Сонымен ақпан айында жұмысқа кірісіп кеттік. Нарықтың жойдасыз қыспағына қарамастан екі жылдай сүттей ұйыған ұжыммен тіл табысып жұмыс істедік. Бар мүмкіндігінше редакцияның ішкі өмірінде, жалпы басқару жүйесіндегі қалыптасқан

жақсы дәстүрлердің баянды болуына күш салдым. Онымыз өз нәтижесін берді де. Білікті ғалымдар мен мамандар журнал жұмысына белсене араласты. Профессорлар Ғарифолла Есімовтың, Талас Омарбековтың, Тұрсын Жұртбаевтың, Құлбек Ергөбектің, Нұрақым Райхановтың қаламынан туған дүниелер «Ақиқат» арқылы ғылыми айналымға түсе бастады. Сөйтіп, біз журналдың қоғамдық саяси мәртебесімен қоса оның ғылыми-көпшілік басылым болуына да көп күш-жігер жұмсадық.

Редакция еңбек ұжымының қоғамдық өмірінде біздің келуімізбен бірге үлкен серпіліс туды деп ойлаймын. Біз деп отырғаным, «Халық кеңесі» жұмысын тоқтатқаннан кейін менің бірінші орынбасарым Жанболат Аупбаев осы ұжымға бірге келіп, бас редактордың бірінші орынбасары қызметін атқара бастаған. Ал макет атаулының майын езіп ішкен Қыдекең - Қыдыралы Қойтай редакцияның жауапты хатшысының орынбасары қызметіне бекітілді. Нұрбибі Қыдырова, Айгүл Күнторова, Айжан Мырзаханова, Элмира Ерғазина жаңа ұжымды жатсынбай бірден білек сыбана жұмысқа кірісіп кетті.

Редакцияда қазақ зиялыларымен шығармашылық кездесулер, дөңгелек үстел басындағы сұхбаттар, журнал редакциялық алқасының көшпелі мәжілістері жиі-жиі өтіп, мұның өзі басылымның мазмұндық жағынан байи түсуіне ықпал етті. Редакцияда дәстүр сабақтастығы берік сақталды. Сарбас Ақтаев, Есләм Зікібаев, Болат Бабақұлы, Марат Мәжитов, Батық Мәжитов, Мұрат Күлімбетов секілді ағалар қалыптастырған тағылымы зор игі бастамалар Есенжан Қуандықов, Мұрат Төлеев, Мұхтар Анарбеков секілді жастардың құлшынысын оятты.

«Ақиқат» журналының 75 жылдығына әзірлік және оны өткізу редакция ұжымында үлкен бір серпіліс, құлшыныс туғызды. Оған тайлы таяғымызбен қатыстық. Ортақ шаруаға қоғадай жапырыла кірістік. Техникалық қызметкерлеріміз Жексеш Қабылжанова, Гүлжан Күлімбетова, Шайзада Байкенова, Марта Жомартова, Мәлік Мамырбай сондай-ақ Қонысбай Шәжімбаев та бұл науқаннан тыс қалмады.

75 жылдық дүркіреп өтті. «Дәуір» баспаханасының мәдениет үйінде салтанатты жиын болды. Бұрын ұжымда жұмыс істеген еңбек ардагерлерін, қоғам қайраткерлерін шақырдық. Билік өкілдері келіп, құттықтау лебізін білдірді. О, жылдары журналымыздың құрылтайшысы Қазақстан Халықтары Ассамблеясы еді. Соның жетекшілерінің бірі Әлихан Байменов компьютер сыйлады.

Ұжымның шығармашылық мүшелері арасында бәйге ұйымдастырылған болатын. Соның қорытындысы шығарылды. Төл мерекемізге орай аудандарда, жекелеген еңбек ұжымдарында, жоғары оқу орындарында ұстаздармен, сту-

денттермен кездесулер өтті. Осының бәрі журнал қызметкерлерінің ықыласын оятты. Шайыптандырды. Жаңа тақырыптық ізденістерге жетеледі, авторлармен жұмыс істеу қолға алынды. Соның нәтижесінде міне, оқырман қауымның көкейіндегі дөп басатын тың мақалалар, ой-толғамдар журнал бетінде жариялана бастады. Реті келгенде соның біреуін атап айтуды парыз көріп отырмын. Мәселен, академик Ғарифолла Есімнің «Бүгінгі қоғам – бүгінгі сана» деп аталатын мақалалар сериясын, Қалмұқан Исабаев пен Сапар Байжан-Атаның «Қазақ жұртының санасын да отарлау ниеті – қауіпті», Әбдіғали Әбдіманаповтың «Тұнық экономика – тұнық қоғамның негізі», Талас Омарбековтың «Голощекиннің құпия хаты», Есенжан Қуандықовтың «Гуманизм ұғымындағы кейбір қайшылықтар», Серік Жақыпбектің «Қазақ қалай шоқындырылды?», Дастан Сәтбайдың «Тұлғалар немесе Абылай, Мұхтар, Қаныш ұштағаны», Берік Әбдіғалидың «Саясатшылдық шылауында», Секен Дорженовтың «Қазақ өркениет көшіне қалай ілеседі?», Сарбас Ақтаевтың Уәлихановтар әулетіне қатысты материалдар сериясын атап өтуге болады.

Токсаныншы жылдар ел өміріндегі нарықтық экономиканың қылбұрауы әрбір отбасына сызат түсіргені белгілі. Осы бір қиыншылық «Ақиқат» журналында жұмыс істейтін қызметкерлердің жанұясын да айналып кете қойған жоқ. Жалақы мен қаламақыны алу графигі үздіксіз бұзылып, жанұяның қаржы есеп-қисабын соған сәйкестендіру ұмытыла бастаған кез. Сондықтан да редакция қызметкерлері бас қосып, осы бір қиындықтан шығудың қайтсек жолын табамыз деген мәселе төңірегінде ой тоғыстырдық. Ешкімге де жасырын емес, қоғамдық қор құрып, оның менеджерлері етіп, бөлім редакторлары Батық Мәжитұлы мен Мүсілім Тәттібаевты белгіледік.

Сөйтіп, қор атынан менің қолыммен жаңадан шыққан байшігештермен қалталылар атына боратып хат жаза бастадық. Тисе терекке, тимесе бұтаққа деген ой, ниет те болмай қойған жоқ. Ал бірақ шын ниетпен кіріскен кезде алынбайтын қамалдың болмасы тағы анық. Батық Жетісудың жігіті, картопты елдің баласы. Жұмысқа алақанын уқалай кіріскен Батекен бір машина картопты редакцияның жанына қаңтарып қойып, елді картоппен қарық қылғаны әлі есімде.

– Мә, бір қапшық картоп, кейінгісін тағы көре жатармыз, - деген Батықтың жарқын-жарқын дауысына өзі де риза, жұрт та риза болды. Батекенмен Мүсілім осы қарқынмен таймай «Сеймар» корпорациясын, «Сұлу» сән ательесін де қармаққа іліндіріп еді. Ал 75 жылдығымыздың дастарханын «Формация» акционерлік қоғамының Президенті Кенесбай Үшбаев ағамыз жасап бергені әлі есте.

Заманына қарай амалын жасаған сол азаматтар өтпелі шақта, өлара кезеңде ауырдың үстімен жеңілдің астымен жүруді мақсат етпеді. Қазақ баспа-сөзінің қара шаңырақтарының бірі «Ақиқаттың» шаңырағы шайқалмауына, түтінінің тік ұшуына иненің жасуындай болса да үлес қосты. Сол үшін де оларға оқырман әулеті дән риза!

Олара кезеңнің алмағайып күндерінде бірге қызмет атқарысып бір сапта болған азаматтардың кейбірі бүгінде арамызда жоқ. «Ақиқаттың» тоқсан жылдық торқалы мерейтойы тұсында олардың есімін ілтипатпен атап, еске түсіру парызымыз. Қазақтың айтулы ақыны Есләм Зікібаевтың, қарымды журналист Болат Бабақұлының, экономист қаламгер Нұрақым Райхановтың, компьютер операторы Айгүл Күнторованың рухы пейіштен орын ала берсін деп тілейміз. Біздер тоқсан жылдықпен қарбаласып жатқанда олар да орындарынан бір аунап түсіп жатқан болар. Амин!

«Ақиқаттың» ұстаханасынан шыңдалып шыққан енді бір топ әріптестерім бүгінде ақпарат майданының алдыңғы шебінде. Менің бірінші орынбасарым болған Жанболат Аупбаев қазір «Егемен Қазақстан» газетінің бас редакторы, Батық Мәжитұлы «Мұқағали» журналының бас редакторы, ал Қыдыралы Қойтай «Ақиқат» журналы бас редакторының орынбасары, Шайзада Байкенова «Балалар әдебиеті» баспасының директоры. Бұлардың қай-қайсысы да өз мамандығын мақтанышы санаған азаматтар. «Ақиқат» іскерлікке, біліктілікке сын болған сол бір жылдары осындай өз ісінің шын майталмандарының арқасында кідіріссіз шығып тұрды!

* * *

1997 жылдың қараша айында маған «Қазақ әдебиеті» газетіне Бас редактор болып бару жөнінде ұсыныс айтылды. Ұсыныстың аты ұсыныс. Ал біз журналистика жауынгеріміз. Қайда жұмыс істесек те, өз мамандығымызды адалдық секілді бірінші орынға қоямыз. «Қазақ әдебиеті» газетінің бас редакторы, «Қазақ газеттері» жабық акционерлік қоғамының президенті, «Ана тілі» газетінің бас редакторы қызметтерінен соң 2006 жылы қараша айында «Ақиқат» қоғамдық-саяси журналының тізгінін екінші рет ұстау мүмкіндігі болды.

2006 жылдан 2009 жылдың ақпанына дейінгі журнал тігінділерін қарап отырсам, жаңа дәуірдің, жаңа ғасырдың сыр сипатын әспеттеген, оқырманды жаңа бетбұрысқа жетелейтін материалдар сериясын жариялауға күш салған екенбіз. Журналдың 90 жылдығына әзірлік, міне, осы кездерден басталған деп білемін. Мақаламыздың кілтін айналған ардагер аға Бәйкен Әшімовпен кездесу де сол осы бір қауырт шаруаның қамындағы бір сұхбат болатын.

Талас ОМАРБЕКОВ,

*«Ақиқат» журналының
1991-1998 жылдардағы
бөлім редакторы*

«АҚИҚАТ» ҚАЛАЙ АҚИҚАТТЫ АЙТА БАСТАДЫ?

Еліміз тәуелсіздік алған соң көптеген басылымдардың оқырмандары тарихи тақырыпта жазылатын мақалаларға жаңа көзқарасты, жаңаша ойлауды талап ете бастады. Олардың арасында «Ақиқаттың» орны бөлек болатын. өйткені, журнал осы уақытқа дейін коммунистік партияның Қазақстандағы басты басылымдарының бірі ретінде негізінен саясатқа қатысты және мәселелерді біржақты жағымды тұрғыдан баяндайтын бағытты берік ұстанып келген болатын. Бұрын «Қазақстан коммунисті» деген атпен елдің бәріне мәлім болған бұл журналдың атауының өзі енді оқырманды үркітетін болды. Осындайда журналды тәуелсіздік психологиясына бейімдеп қайта құру, оны бұрынғы тоталитарлық құрылыстың мәселелерін сын көзбен пайымдайтын жаңа оқырманның сүйікті басылымына айналдыру қиынның қиыны еді. Осындай ауыр жұмысқа мұрындық болу үшін журналды басқаруға Камал Смаилов келді. Ол кісіні оқырмандар бұрынғы «Парасат» журналының бас редакторы ретінде мойындап үлгерген еді. «Парасат» журналының

да, «Ақиқат» журналының да жаңа атауларын қойған осы Камал Смаилов болатын.

О бастан-ақ Камал Сейітжанұлы «Ақиқат» журналын мазмұндық тұрғыдан түбірінен өзгертіп, қайта құруды қолға алды. Осындай күрделі үдерісті жүзеге асыру үшін ол кісі журнал жұмысына ғалымдарды көптеп тартты. Онда қызмет жасауға әртүрлі салада татымды мақалаларымен көрініп жүрген, қаламы ұшқыр жаңаша тұрғыдан мәселеге баға бере алатын азаматтар шақырылды. Мысалы, әдебиет мәселелерін ғылыми тұрғыдан ұлттық көзбен талдап жазатын Құлбек Ергөбек, соңынан белгілі ғалым, сол кезде Мұхтар Әуезовтың мұражайының директоры болып қызмет атқаратын Тұрсын Жұртбаев, философиядан бүгінгі күні елге танылған және сенатор қызметінде жүрген Ғарифолла Есім, экономика саласынан нарықтық қатынастарды терең талдап жазатын Нұрахым Райханды, тарих саласынан мені – Талас Омарбековты Камал Смаилов журналының толық ставкадағы әдеби қызметкері ретінде қабылдады. Соңынан біздің бәріміз өзіміз басқаратын салалар бойынша бөлім меңгерушісі болып шыға келдік. Ол кісі біздерге барлық жағдай жасап, жеке-жеке кабинеттер берді. Сонымен бірге біз, бұрынғы негізгі қызметтерімізді де атқара бердік. Материалдық жағынан қолдау қажет болып жүрген біздерге бұл тіптен қолайлы болды. Сонымен бірге, аталған кісілердің бәрі баспасөз бетінде өз бағыттары бойынша зерттеу мақалаларын жариялап жүргендіктен, мұндай ұсынысты қуана қабылдады. Өйткені, «Ақиқат» журналы республикалық қоғамдық-саяси басылым ретінде, әсіресе, тіл-әдебиет және қоғамдық ғылымдар саласында ғылыми еңбектерді көптеп басатын журнал еді.

Камал Смаилов аптаның белгілі бір күнінде біздерді тұрақты түрде жинап, журналының жаңа санын дайындауға белсенді қатыстыратын. Мұндайда әркім өзінің пікірін емін-еркін, көсіле баяндайтын еді. Ғалым-зерттеушілердің ұсыныстары көбіне бас редактордан қолдау тауып, өмірге жаңа ғылыми зерттеулер келіп, олар журналының келесі санында жарияланып жататын. Әлі күнге дейін мені Камал Сейітжанұлының ізденімпаздығы, сыпайылығы мен мәдениеттілігі, және қарапайымдылығы қатты таңдандырады. Ол кісі міндетті түрде редакция қызметкерлерінің әрбір мәжілісіне өзіндік ұсыныспен келетін. Аса қиын тақырыптарды олардың әлі де жаңаша зерттеле қоймағанына қарамастан, журналда көтеруді ұсынатын. Әсіресе, бұл Қазақстан тарихының мәселелеріне қатысты еді. Осы тұста ұлт-азаттық қозғалысындағы тарихи тұлғалардың тағдырлары,

ислам дінінің тарихына байланысты көзқарастар, Алаш қозғалысының күрделі тағдыры, қазақ байларын кәмпескелеудің және қазақ шаруаларын зорлап отырықшыландырудың мәселелері, 1929-31 жж. кезінде бандиттік, контрреволюциялық деп бағаланған халық көтерілістері, «сталинизм» тұсындағы саяси қуғын-сүргіндер, тың игерудің ауыр экологиялық және демографиялық зардаптары тәрізді аса күрделі, «ақтандақ» мәселелері енді журнал бетінде ашық айтылатын және жарияланатын болды.

Белгілі бір бағыттағы зерттеулерді қолға алған, кеңестік кезеңде айтуға рұқсат етілмеген мәселелерді көтеріп жүрген ғалымдармен сұхбат өткізу, дөңгелек үстел ұйымдастыру әдеттегі мәселеге айналды. Мұның өзі журналының оқырмандарын шұғыл арттырды. Бұрын колхоздар мен совхоздардың, оқу орындарының басшыларының күшімен таралым жинайтын журнал, енді жаңа тәуелсіз қоғамдағы шынайы оқырмандарын тапты. Қазақ зиялылары бұл журналды іздеп жүріп оқитын басылым ретінде мойындады және оны жоғары бағалап тани бастады. Енді «Ақиқатта» мақала жариялау айтарлықтай тартымды болды. Қазақ зиялыларының «Ақиқатта» жарияланған мақалаларды ғылыми конференцияларда, әртүрлі отырыстарда талқылап отырғанының талай куәсі болдық. Осылайша, «Ақиқат» шын мәнінде өзінің атына заты сай бағалы басылымға айналды. Ғалымдарға ғылыми дәреже және атақ беретін республиканың Жоғарғы Аттестациялық Комиссиясы көп кешікпей-ақ журналды ғылыми танымдық басылым ретінде мойындап, онда жарияланған мақалаларды ғылыми еңбектер тізіміне кіргізді. Осыған байланысты диссертация қорғауға талаптанған ізденушілер өздерінің еңбектерін «Ақиқат» журналында жариялауға тырысатын болды. Яғни, «Ақиқат» республикамыздың қоғамдық-саяси және әлеуметтік ғылымдар саласындағы көптеген ғалымдар мен ізденушілердің ғылыми еңбектерін қалың оқырманға таныстырып, оларға ғылымның бұралаң жолында жаңа табыстар тіледі. Осының бәрі «Ақиқатты» ғылыми басылымдар қатарына көтерді.

Сонымен қатар журнал күрделі ғылыми мәселелерді жұртшылыққа түсінікті, тартымды және әдеби тілмен баяндай білгендіктен, қалың оқырманға жол тартты. Оны ғалымдар ғана емес, қарапайым қазақ азаматтарының көбісі қызықты журнал ретінде жоғары бағалайтын болды. Айта кету керек, «Ақиқаттың» бұл табысы Камал Сейітжанұлынан кейін бас редактор болған Сарбас Ақтаевтың, Жұмабек Кенжалиннің, Ахат

Жақсыбаевтың тұсында жалғасын тапты. Әрине, әр редактордың өзіндік ұстанымы, жұмыс стилі болатындықтан, «Ақиқаттың» бағытында да өзгерістер көрініс берді. Десек те журнал өзінің алғашқы бас редакторы – Камал Смаиловтың негізгі ұстанымын халықтың ұлттық санасын және тарихи білімін көтеру жолын ту етіп ұстап, осы бағытпен өркендей берді.

Журналды қалыптастыруға редакцияда ұзақ жылдар бойы бас редактордың орынбасары қызметінде болған белгілі қазақ жазушысы Марат Мәжитовтың еңбегі аса елеулі. Ол ғалымдардың еңбегіне түсіністікпен қарап, мүмкіндігінше олардың жазу стилін сақтауға және мақаланың ғылыми мазмұнын жоғалтпауға барынша күш салатын. Бас редакторларымыз да оған үлкен сенім көрсетіп, мақалаларды өңдеу мәселесіндегі барлық жауапкершілікті осы Маратқа жүктейтін.

«Ақиқат» журналы саяси-қоғамдық басылым ретінде Қазақстанның тәуелсіздікке барар

жолындағы ауыр міндеттерді арқалап, өзінің борышын адал өтеген басылым болып табылады. Оны оқыған қазақ азаматтары тарихпен тәрбиеленіп, ұлттық санадағы ауытқулардан бас тартып, қазақ деген халықтың рухани және саяси мақсаттары үшін күресу рухында тәрбиеленді. Ол тәуелсіз Қазақстанның бірнеше ұрпағын осы бағытта баулып, жас ұрпақтың жаңаша ұстанымға деген көзқарастарын берік қалыптастырды. Әрине, әр дәуірдің және әрбір тарихи кезеңнің өзіндік бағдары және жаңа міндеттері көрініс беріп отыратыны белгілі. «Ақиқат» та осындай құбылмалы кезеңдерден өткен, қазақтың тәуелсіз ойлау жүйесін насихаттап және қолдап келе жатқан қасиетті басылым. Оның алдында тұрған міндеттер шынында да аса ауқымды. Осыны түсіне отырып, өзіміздің сүйікті журналымызға қиын да күрделі ұлттық мүдденің мәселелеріне адал қызмет ете беруге тілектестігімізді тағы да білдіргіміз келеді.

«АҚИҚАТ» ЖУРНАЛЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Гүлнар Өзбекова,
*әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-
дың доценті, ф.ғ.к.*

Өткен ғасырдың жиырмасыншы жылдарының басында «Қызыл Қазақстан» деген атпен жарық көріп, бүгінгі тәуелсіз еліміздің айшықты басылымына айналған «Ақиқат» журналының тарихы тым тереңде. Басылым тарихы – ұлт тарихының айнасы дейтін болсақ, еліміздің күнгейлі шуақты, көлеңкелі ызғарлы тоқсан жылға жуық тарихы «Ақиқатпен» біте қайнасып жатыр. Уақыт бұл басылымды тар жол тайғақ кешуден өткізеді. Қазақ зиялыларының басына бұлт үйрілген зұлмат жылдарда осы журналдың қолымен от көседі, қаһарлы жылдар мен партияның қылышынан қан тамған одан кейінгі кезеңдер де өз қиыншылықтарымен тарих беттеріне жазылды. Солай бола тұра, ол қай кезде де өз халқының мінберінен сөйлеп, оның әрі тірегі, әрі жанашыры бола білді. Қандай қиын кезде де уақыт үрдісіне орай күрделі-күрделі мәселелерді көтеріп отырды.

Баспасөз болмысымыздың барометрі дейтін болсақ, «Ақиқат» та дәуір тынысына, заман рухына сай қоғамдық-әлеуметтік ойдың қалыптасуына өріс ашты. Халықтың саяси, рухани және мәдени жағынан түлеп, өсіп-өркендеуіне айтарлықтай

Автор рассматривает пути становления и развития журнала «Ақиқат».

The author of this article examines how the formation and development of the journal «Akikat».

ықпал етті. Еліміздің тарихы, қасиетті жері үшін өз басын құрбан еткен боздақтарымыздың өмірімен таныстырып, отаншылдық сезімге тәрбиелеуде де үлкен ықпал етті. Бұл, әсіресе, еліміз егемендік алып, журнал өз атын «Ақиқат» деп атағалы бері айқын аңғарыла бастады. «Ақиқат» демекші, журнал осы атты иемденгенше оның аты да, шығарушы құрылтайшылары да бірнеше рет өзгерді. Бастапқыда РК(б)П Қырғыз (қазақ) облыстық комитетінің журналы ретінде тұсауын кескен бұл басылым алғаш 1921 жылдың 15-ші қыркүйегінде жарық көрді. 1924 жылдан ол Қазақстан КП(б) өлкелік комитетінің органы болып шыға бастады. 1931-1932 жылдары ол оқырмандарының қолына «Қазақстан большевигі» деген атпен тиіп тұрады. 1932 жылы аз ғана уақыт «Ауыл коммунисті» деген шығып тұрды.

Журнал жылнамашыларының деректеріне сүйенсек, Ұлы Отан соғысының ауыртпалығына байланысты 1942-1944 жылдар аралығында уақытша жабылып қалған. Бұл Ұлы Отан соғысы жылдарының ауыр зардаптарының журнал өміріндегі бір көрінісі еді. 1945 жылдың басынан «Қазақстан большевигі» қайтадан өз оқырмандарымен қауышты. Ал 1947 жылы өз тарихында екінші рет «Коммунист» деген атауға қайта оралып, 1952 жылға дейін осы атпен жарық көрсе, 1952 жылдан «Қазақстан коммунисті» деген атқа ие болды. Журнал осы «Қазақстан коммунисті» атауымен 40 жылға жуық уақыт шықты. Еліміздегі демократиялық өзгерістер, қоғамдық сананы сілкіндірген соны леп бұл басылымның өміріне де өз жаңалығын ала келді. Сөйтіп, 1991 жылдың қараша айынан журнал «Ақиқат» деген атпен жарық көріп келеді. Оның не себепті «Ақиқат» деп аталғаны туралы журналдың сол кездегі бас редакторы, белгілі қоғам қайраткері Камал Смайылов өз естелігінде былай деп жазады: «1991 жылы Орталық партия комитеті тарап, журнал бұрынғы атпен шығуын тоқтатқанда, оны қалай сақтау керек деген мәселе туды. Ұлттық Ғылым академиясына, «Білім» қоғамына барыңдар деді. Олардың өздері де жетісіп отырған жоқ, журналды қалай алсын. Содан ойланып, бір телефоннан соң сол кездегі Жоғарғы Кеңестің төрағасы Ерік Асанбаевқа бардым, әңгімелестім. Екеуміз Орталық комитетте қатар қызмет істегенбіз. Оған жағдайды айтып едім, келісе кетті. Екі газеті бар Жоғарғы Кеңес енді екі теориялық-саяси журналды алса да көптік жасамайды ғой деп ұйғардық. Ендігі саясат – халықтікі, идеология, теория – мемлекеттік дегенге келдік. Оның атын өзгерту керек болды. Редакцияда бәріміз жиналып, атын іздедік. «Саясат», «Шындық», «Ой көкжиегі»

деген аттар ауызға айналды. Біреулер: «Парасат» деген ат тамаша келіп тұр, бірақ сіз оны ана журналға беріп кеттіңіз ғой» деді. Сонда маған «Парасатқа» ұқсас, мағыналас сөз еске келді. Мен «Ақиқат» деп атайық деген ұсыныс жасадым. Бәрі қостады. Осылайша, мен екі журналдың атының авторы болдым».

Журналдың аты неше рет өзгергенімен оның заты, ұстанған бағыт-бағдары өзгерген жоқ. Қайта ел егемендігімен бірге өзіне үлкен жауапкершілік жүктеп, заман талабына сай пайым-парасаты биік сан қырлы тың дүниелер бере бастады. Өйткені, тарих ақиқатқа түпкілікті айтылса, онда басылымның беті ашық, жүзі жарқын, жолы даңғыл, оқырманы көп болады емес пе? Журнал өзінің алғашқы қадамынан халықтың мұңын мұңдап, жоғын жоқтап, елдің мүддесі мен мақсатын көздей білді. Бұл орайда журналдың аяқтанып кетуіне сол тұстағы «Елім, жұртым, халқым» деп еңіреген ұлт зиялыларының барлығы атсалысты. Журналдың қайнар бастауында – Абдолла Асылбеков, Ерғали Алдоңғаров, Нәзипа Құлжанова, Нығмет Нұрмақов, Сейділда Төлешов, Смағұл Сәдуақасовтардың басылымға басшылық жасауы үлкен бедел әкелді. Олар салған сара жолды қоғам қайраткерлері – М.Атаниязов, Ә.Әйтиев, Н.Бозжанов, Ғ.Бұзырбаев, О.Жандосов, Т.Жүргенов, О.Исаев, І.Қабылов, С.Меңдешов, Л.Мирзоян, Т.Рысқұлов, атақты ақын-жазушылар С.Сейфуллин, Б.Майлин, І.Жансүгіров, М.Әуезов, Ғ.Мүсірепов, С.Мұқанов, И.Байзақов, белгілі журналист-ғалымдар Ж.Арыстанов, С.Бәйішев, С.Бейсенбаев, С.Ордабеков, А.Елшібеков, С.Есова, Қ.Сәтбаев, Қ.Сағындықов, М.Мамажанов, К.Қазыбаев, Қ.Смайылов, С.Ақтаев, А.Жақсыбаев, Н.Оразбек сынды қайраткерлер іскерлікпен жалғастыра білді. Бұлардың қай-қайсысы болса да күш-қуатын басылымның ұстаханасына арналған. Бүгінгі «Ақиқат» сол тамыры терең жатқан, рухы биікте қалқыған үлгі-өнеге мектебін жалғастырып келеді.

Журналдың даму, өсу жолы ел тарихының айтулы, маңызды кезеңдерімен тығыз байланысты. Ауыл шаруашылығын ұжымдастыру, қазақ халқының ғылым-білімге ұмытылысы, Ұлы Отан соғысы жылдарындағы ел басына түскен қабырға қайыстырар ауыртпалықтар, тың игеру, одан бергі санамызда жаңғырған басқа да оқиғалар басылым беттерінен айшықты түрде көрініс тауып отырды. Ал журналдың соңғы жылдардағы сандарында республикамыздың егемендік алғаннан кейінгі қадамдары, оны нығайту жолындағы мемлекет, қоғам қайраткерлерінің, зиялы қауым өкілдерінің ой-толғаныстары, сыни пікірлері

жарияланып келеді. Ана тіліміз бен дініміз туралы экономикалық, әлеуметтік және мәдени өміріміздегі шындықты еш боямасыз жариялап келе жатқан да осы «Ақиқат».

1999 жылдың 12 маусымы. Бұл тәуелсіз Қазақстанның ақпараттық кеңістігінде тұңғыш рет тұсауы кесілген «Қазақ газеттері» жабық акционерлік қоғамы» атты қаламгерлер қауымдастығының Алматы қалалық Әділет басқармасында мемлекеттік тіркеуден өткен күн. Шынын айту керек, осы бір айтулы дата қазақ баспасөзінің отымен кіріп, күлімен шығып жүрген қарапайым журналситер үшін көптен күткен сәт болғанымен, ал енді бір топ үшін күмәнді нәрседей көрінгені де рас еді. Нарықты экономиканың жойдасыз қылбырауына түскен қазақ баспасөзі осы бір жылдары тауқыметтің қақпақылына түскені ешкімге жасырын емес. Әсіресе, мемлекеттік қаржыландырудан тыс қалып, онсыз да қалт-құлт күнін көріп жүрген руханият апталықтары мен журналдары қайранға шығып қалды.

Ел ішіндегі жоқшылық пен қаржы тапшылығы газет, журналдарға жазылу науқанына да аз зардабын тигізген жоқ. Бір жылдардағы 100 мыңдық, 200 мыңдық баспасөз таралымдары эп-сәтте құлдырап, 2 мыңдық, 3 мыңдық деңгейге түсті. Ал басылымның таралым тиражынан айырылуы, оның қаржылық әлеуетіне едәуір соққы болғаны анық. Сөйтіп екі жақты қыспаққа түскен қазақ басылымдары баспаханың алдында шаш-етектен шығынға батты. Журналистер жылдап қаламақы алуды, айлап айлық алуды ұмытты. Газет-журнал өндірісіндегі осы бір қиямет-қайым әдебиет пен мәдениетті ардақтайтын оқырман қауымды рухани жұтаңдыққа, ақпараттық тапшылыққа алып келгені айдан анық.

Бұл үдерістің осылайша кете беруі мүмкін емес еді. Өйткені, ел тағдырын ойлайтын, халық қамын жейтін азаматтар осы мәселенің қайткенде де бір шешім табуы жолында ой сабылтты. Сөйтіп, «Қазақ әдебиеті», «Ана тілі», «Ақиқат», «Жұлдыз», «Мысль», «Простор», «Уйгур авазы» секілді алды 70-80 жылдық тарихы бар басылымдардың басын мүліктік негізде біріктірген бір шығармашылық қауымдастық құру керектігі айқын байқалды. Сөйтіп Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың арнайы нұсқауымен Қазақстан Республикасы Мемлекеттік мүлік жөніндегі комитет төрағасының бұйрығымен «Қазақ газеттері» деп аталатын жабық акционерлік қоғам дүниеге келді.

«Қазақ газеттері» жабық акционерлік қоғамы секілді үлкен қауымдастықтың басқару аппаратын құру, оның жұмысын жүйелеу, бір арнаға бағыттау ғана жеңіл болғанымен қыруар күш-жігерді

қажет еткені сөзсіз еді. Бас-басына билік құрып, бұрыннан өз шаруашылығына бауыр басып, үйреніп қалған газет-журнал басшыларымен тіл табысып, жұмыс істеу бір жағынан мәмілегерлікті, екінші жағынан әкімшілік ресурстарды ұтымды пайдаланып, іске қосу өнерін қолдануды талап етті. Алғашқы екі-үш жыл, әрине, газеттер мен журналдардың өндірістік әріптестері алдындағы қарыздарын қайтарумен кетті. Мұның сыртында журналистердің жылдар бойғы алынбаған қаламақысы мен айлығы өтеу міндеті тағы тұрды.

2002-2003 жылдары акционерлік қоғам өміріндегі серпіліс алға ұмтылыс кезеңі десе де болғандай. Бұл кезеңде қауымдастыққа қарасты газеттер мен журналдар жаңаша түр, мазмұнмен, полиграфиялық безендірумен шыға бастады. Басылымдардың таралым ауқымы ұлғайды.

Бұқаралық ақпарат құралдары саласында өмірдің өзі ұстанып отырған талаптарға сай заманауи менеджмент мен маркетингті енгізу өзінің нақты нәтижелерін бере бастады. Газеттер мен журналдардың облыстардағы күндерін өткізу, басылымдардың әрқайсысы өзінің тақырыптық саласына байланысты ғылыми практикалық конференциялар ұйымдастыру, оқырмандармен сұхбаттасу, ашық күндерін өткізу секілді іргелі шараларды қолға алу дәстүрге айналды. Міне, осының бәрі айналып келгенде еліміздің ақпараттық кеңістігінде өзінің лайықты орнын алуға ұмтылған «қазақ газеттері» секілді шығармашылық қауымдастығы еңбек ұжымының ұмтылысының жарқын бір көрінісі.

2006 жылы Қазақстан Республикасының «Акционерлік қоғамдар туралы» заңының талаптарына сәйкес «Қазақ газеттері» жабық акционерлік қоғамы жауапкершілігі шектеулі серіктестік болып қайта құрылды. Сөйтіп оның алдына бұрынғыдан да зор жаңа міндеттер қойылды. Ал, ол биіктен көріну газеттер мен журналдардың тұтқасында отырған басшыларға, басшы біреу болғанда өзгелері тіреу болатын еңбек ұжымдарына тікелей байланысты. Қазір жауапкершілігі шектеулі серіктестігі құрамында алты басылым бар. «Ана тілі» ұлт апталығын республикамызға белгілі білікті қаламгер Самат Ибрагим басқарса, «Экономика» газетіне Президент сыйлығының лауреаты Ахас Тәжұытов жетекшілік етеді. «Уйгур авазы» газетінде ұзақ жылдардан бері Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері Юлдаш Азаматов басшылық жасап келеді. Үстіміздегі жылдан бастап 90 жылдық тарихы бар, «Ақиқат» ұлттық қоғамдық-саяси журналына филология ғылымдарының кандидаты Мұхитден Салқынбаев редактор болып қызметке

кірісті. Республикамызға белгілі саясаттанушы Сейдахмет Құттықадам үш-төрт жылдан бері «Мысль» журналының тұтқасын ұстап отыр. Ал «Алаш» сыйлығының лауреаты, белгілі жазушы Қуандық Түменбай «Үркер» журналының бас редакторы. Бір айта кетерлігі біз ғасырға жуықтап қалса, ал «Экономика», «Үркер» секілді басыламдардың өз оқырмандарының көзайымына айнала бастағанына бар-жоғы екі-үш-ақ жыл болды.

Қауымдастыққа еніп отырған газеттер мен журналдар тақырыптық жағынан бірін-бірі қайталамайтынын ескерсек, бұның өзі басылымдардың таралым аудиториясының әр алуандығында айқын байқатады. Айталық, оқырман қауымға тіл тағдырының ұраншысы болып отырған «Ана тілі» апталығының, «Ақиқат» пен «Мысль» секілді зиялылар басылымның ақпараттық кеңістіктегі өзіндік орнын нық белгілегенін оқырман қауым бұрыннан білетін болса, республикалық түкпір-түкпіріне енді-енді жете бастаған «Экономика» газеті мен «Үркер» журналы да осы үдерістен өз үлесін алып қалу үшін қажыр-қайрат жұмсауда.

Ұлттық қоғамдық-саяси «Ақиқат» журналының еліміздің ақпараттық кеңістігінде алатын өзіндік орны бар. Журналдың даму өсу жолы республика тарихындағы айтулы, маңызды кезеңдермен тығыз байланысты. Мәселен ауылшаруашылығын ұжымдастыру, елді индустрияландыру, қазақ халқының ілім-білімге ұмтылысы, Ұлы Отан соғысы жылдарындағы ел басына түскен оқиғалар басылым беттерінен лайықты көрініс тапты.

Ал журналдың 1991 жылдан бергі нөмірлерінде республикамыздың егемендік алғаннан кейінгі

қадамдары, оны нығайту жолындағы мемлекет, қоғам қайраткерлерінің, зиялы қауым өкілдерінің ой-толғаныстары, ғылыми әлеумет өкілдерінің теориялық байыптамалары, сыни пікірлері жиі жарияланып отыр. Қазақстанның бір байлығы халықтар достығы мен қоғамдық келісім идеясын жүзеге асыру болса, осы мақсатта журнал айырықша роль атқарып келеді. Демек, бұл басылым өзінің о бастағы қоғамдық-саяси теориялық журнал деген мәртебесіне сай шығып отыр деген сөз. Бұған дәлел ретінде әріге бармай-ақ журналдың 2009 жылғы жарияланымдарына көз жүгіртсек болғаны. М.Әбілтайынның «Қазақтың рулық қоғамы» (№1, 2009 ж), М.Тәтімұның «Зұлмат пен зардап» (№5-6, 2009 ж), С.Ақтаевтың «Мағжан мен Хамза» (№5, 2009 ж), Ғ.Есімнің «Акме қоғам – Нұқ кемесі» (№9-10-11, 2009 ж) деген толғамы терең туындылары оқырмандар назарын аударғаны сөзсіз. Журнал редакциясында қазақ зиялы қауым өкілдерінің басқосуы жиі өтіп, онда қоғамдық өміріміздегі болып жатқан сан салалы мәселелер талқылау өзегіне айналады. Оның нәтижесі журнал беттерінде жарияланып, оқырмандар назарына ұсынылады. Сондай-ақ, журналдың «Заманхат», «Жаңа әлемдегі – Жаңа Қазақстан», «Ізгілікті қоғамға барар жолда», «Дүниетаным диалектикасы», «Саясат пен парасат», «Экономика – пайым мен бағдар», «Ақтандақтар ақиқаты», «Тұлғалар тұғыры», «Мерейтой», «Ата тарих толғауы», «Тылысым дүние тағылымы», «Тарихтан тәбәрік», «Ғаламдық саясат ғибраты», «Зерттеу», «Дүниетаным» ділі», «Имандылық иірімдері», «Білгенге – маржан» сияқты саликалы да салмақты және т.б. айдарлары оқырмандар талабына жауап беріп, көңілінен шығып келеді.

1. «Қазақстан» Ұлттық энциклопедиясы/ Бас ред. Ә.Нысанбаев. – Алматы. «Қазақстан энциклопедиясы» Бас редакциясы, 1998 ж – 182 б.

2. Медетбек Т. Қайтпас та қайсар басылым // Егемен Қазақстан. – 2006. – 11-қазан

3. Кенжалин Ж. Халықшылдық рухтың қарекетін кестелеген // Ана тілі. – 2009. – 29 – желтоқсан

«ҚЫЗЫЛ ҚАЗАҚСТАН» – «АҚИҚАТТЫҢ» ТҮПҚАЙНАРЫ

Жания ӘБДІБЕК,

*Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ,
журналистика факультетінің
2 курс студенті.*

XX ғасыр қазақ елі үшін өте күрделі кезең болды. Қазақ Ресей империясымен, одан бергін келе Кеңес Одағының қазанымен бірге кайнап, «арпалыс ала құйын заманаларды» (Қасым Аманжолов) басынан өткерді. Ауыс-күйіс кезеңдерде төл публицистикамыз еліміздің жүріп өткен тар жол тайғақ кешуінің шежіресі бола білді. Қиналғанда демеу болып, жігерлендірді, адасқанда жарқын жолға бастайтын жолсілтеуші, бағытбағдар беруші болды. Әйтсе де, кешегі Кеңес өкіметі тұсында қатаң идеология әсерінен қазақ баспасөзінің мазмұны өзгеріске ұшырап, қызыл империялизмнің насихат құралына айналғаны белгілі. «Ешқандай ұлттың, ұлыстың, мемлекеттің, жеке тұлғаның тарихы – белгілі бір идеологиялық негізсіз хатқа түспеген»! деп тарихшы-публицист Тұрсын Жұртбай айтқандай, сол заманда публицистикада идеологиялық негізсіз жазылмады. Әлихан, Ахмет, Мұқамеджан секілді ұлт жанашырларының көсемсөзде салған сүрлеуі басқа арнаға бұрылып, қазақ мүддесін көздейтін емес пролетариат үдесінен шығуы тиіс болды. Дей тұрғанмен, ұлтым дегенде ет жүрегі елжіреп, жұртым деп жүдейтін зиялы публицистеріміз

ішінара большевиктік басылымдардың өзіне ұлттың күйін күйтейтін мақалалар беріп отырды. Сондықтан, Кеңес дәуірінде жарық көрген баспасөз құралдарына ұлттық таным тұрғысынан баға беріп, аса түсіністікпен зерделеп, оң көзбен қарауымыз тиіс.

Қазақ баспасөзінің дұрыс жолға қойылуы компартияның 1921 жылғы қарарынан кейін және коммунистік партия ұйымының Қазақстан облыстық бірінші конференциясынан кейін жүзеге аса бастады. Ташкентте «Ақ жол» газеті, Орынбор қаласында «Еңбекшіл қазақ» газеті мен «Қызыл Қазақстан» журналы жарық көрді. 1921 жылы 15 қыркүйектен бастап РК(б)П-ның Қазақ облыстық комитеті "Қызыл Қазақстан" журналын айына екі рет шығара бастады. Редакторы болып белгілі қалам қайраткері Абдолла Асылбеков сайланды. Нәзипа Құлжанованың естеліктерінің бірінде: «Жайықтың жағасындағы бұрынғы генерал-губернатордың үйі – Қазақстан Халық Комиссарлар Кеңесінің кеңсесі. Оның жоғарғы қабатында «Еңбекшіл қазақ» газеті мен «Қызыл Қазақстан» журналының редакциясы орналасқан», – делінген /2/. Бұл дерек журналдың алғашқы редакциясының орны туралы ақпарат береді. 1921-1925 жылдары не бары 48 нөмірі жарық көрді. Қағаз, қаржы тапшылығынан кейде оның 3-4 нөмірі біріктіріп шығарылды.

«Қызыл Қазақстан» журналы жалпы қоғамдық-саяси, шаруашылық және мәдениет мәселелерін қамтитын басылым болды. Журнал компартияның қаулы-қарарлары мен шешімдерін, үкіметтің қабылданған жоспарларының маңызын насихаттап, мақалалар барлығы дерлік кеңестік идеология негізінде жазылуы тиіс еді. Мәселенки, "Кеңес мектептері туралы", «Ауыл шарушылық ұйымдары», «Ауыл шаруасы әм кооперциясы», "Октябрь төңкерісі һәм қазақ әйелі", "Қазақстанның шаруа кәсібі", "Октябрь һәм жастар", "Халық һәм әдебиет" және т. б. Мұндай мақалалар арқылы кеңес өкіметін өзінің жүргізіп отырған саясатының дұрыс екендігіне қазақтың көзін жеткізуге тырысты. Қазақ баспасөзі тарихының сара зерттеушісі Хайыржан Бекхожин айтқандай, журнал «Кеңес өкіметінің нағыз халықтық өкімет екенін, оның жұмысшы-шаруа одағы және халықтар ынтымақтығы негізінде құрылғанын, пролетариат диктатурасын, пролетариялық интернационализм идеясын түсіндірді»./3/

Сондай-ақ, ғалым Бекхожин: «Журналда шикіліктер де кездесіп жатты. Мәселен, 1925 ж. 26 қарашасындағы өлкелік комитеттің баспасөз бөлімін құру шешіміне орай 1926 ж. 14 қаңтарынан

бастап бұл бөлім іске кірісіп, оның басшылығына Т. Рысқұлов тағайындалды. Жаңадан құрылған баспасөз бөлімі мерзімді басылымдардың органдарын тексеру ісін Ғ. Тоғжановқа жүктеді. Қазақ газет-журналдардың қызметі қатаң тексеріліп, мазмұны жағынан партиялық ұстамдылығы жоқ, саяси сенімсіз мақалалар мен фельетондарды жариялаған басылымдар айқындалды. Мысалы, «Қызыл Қазақстан» уақытында дұрыс шықпауы әлсіз басшылықтың әсерінен деп көрсетілді. «Қызыл Қазақстан» журналының жақсы жақтарымен қатар осал жақтары, тіпті қателіктері де болды. Оның бетінде идеялық жағынан ұстамсыз, мазмұны құнсыз материалдар орын алып жүрді», – дейді. /Сонда/

Біздің пайымдауымызша, ғалым атап көрсеткен «идеялық жағынан ұстамсыз» немесе «мазмұны құнсыз материалдар» өкіметтің шамына тиетін, шымбайға бататын ащы шындық болса керек. Сондай тақырыптардың бірі -1921-1922 жылғы ашаршылық мәселесі болуы мүмкін. Өкіметтің қолдан жасаған аштығы салдарынан қазақ қойдай қырылды, шұбырып шетке қарай босты. «Қызыл Қазақстанда» ашаршылықтың зардаптары айқын жазылып, осы қиыншылықтармен күресудегі жүргізіліп отырған іс-шаралар нақтыланды, жер-су реформасын жүргізу барысында өрескел қателіктер мен асыра сілтеушіліктерге жол берілгендігі ашылды, әскери коммунизмнің салдары халыққа ауыр тигені айқындалды. Журналдың авторы әрі редакторы Абдолла Асылбеков халықты жұтап бара жатқан ашаршылық мәселелеріне аса көп көңіл бөлді. «Сол күндердегі өзінің күйзеліс-күңіренісі шын жылаған көзден тамған мөлдір жастай қыр болып құйылды. Өлең атының өзі де «Аш жетімдерге жәрдемге!» деп ұрандап жатты. «Кімнің шуы сардалаңда, тыңдашы, кім жылаған көл боп ағып көз жасы?» деп сұрау қояды да:

Ол жас жетім, жас балалар жетпеген.

Өмірлері жаңа гүлдеп беттеген.

Жүздеп, мыңдап күтіп отыр өлімін

Жас періште емшек табы кетпеген, – деп жауап береді.

Тоқ ағайын, аш бауырды көріндер!

Барың болса, аш балаға бөліндер! – деп жұртты аштарға жәрдем беруге, «өле жегенше, бөле жеуге» шақырды. /2,1206 /

Бір өкініштісі сол, журналда ұлт тәуелсіздігі жолында бас көтерген Алашорда өкіметі сынға ұшырады. «Сүйсінгеніңнен сүйенгенің мықты болсын» дейтін кей авторлар істің ағынан гөрі жамандаушының жатық сөзіне жығылып, Алашордаға әділетсіз баға берді. 1922 ж. «Қызыл

Қазақстан» журналына М. Аганиязовтың «Алаш» партиясының өткен жолын, жүргізген қызметін талдаған «Алаш» партиясының тарихи сыны», С. Меңдешев алашордашылардың Кеңес үкіметінің билігіне кедергілер келтіріп отырғандығын айтқан «Қазақстан Республикасының үш жыл жасауы» атты және т.б. мақалалар жарияланды. 1923 ж. А. Кенжин «Алаш партиясы туралы тарихи мағлұмат» атты мақаласын жариялап, онда «Алаш» партиясының бағдарламасына терең талдау жасай келе, өзіндік баға беруге тырысқан болатын.

«Қызыл Қазақстан» журналына әр жылдарда Абдолла Асылбеков, Нығмет Нұрмақов, Смағұл Сәдуақасов, Ораз Жандосов, Әбдірахман Байділдин, Ерғали Алдоңғаров басшылық етті. Солардың ішінде Абдолла Асылбеков – журналдың алғашқы редакторы ретінде журнал тарихынан ерекше орын алады. Әр нөмірінің жариялануына, оның редакциялық құрамы, жарияланған мақалалардың өзектілігіне баса назар аударып отырды. «Ғ. А», «Ғ.», «Кедей баласы» деп қол қойып, мақалаларын кейде бүркеншік атпен жариялап отырған.

«Қызыл Қазақстан» «Айқаптан» кейінгі қазақтың мандайына біткен екінші журнал болуымен құнды. Төл баспасөзіміздің қарлығашы – «Айқап» іспетті «Қызыл Қазақстанда» қалың бұқараның ой-санасының өсіп, кемелденуіне қанатымен су септі. Өкіметті насихаттағанын былай қоя тұрғанда, ол халықты жаһандық мәдениетке үндеді; публицистері қазақ қоғамын оқу-білімге шақырды. Сауатсыздықпен күресу науқанында насихаттаушы бірден-бір ақпарат құралы болып, қазақтың білімге деген ынта-ықыласын күшейту ісіне белсене атсалысты. Журналдың «Саясат», «Оқу-білім» атты бөлімдері оқу-білім мәселесіне қатысты партия ұйымдарының жүргізіп отырған іс-шаралары жөнінде мақалалар және осы мәселеге қатысты түрлі ұсыныстар жарияланып тұрды.

Журнал ұлттық әдебиетке, мәдениетке аса назар аударып, көпшіліктің әдеби шығармалармен таныс болуына ықпал етті. Басылым бетінде 1923-1924 жылдары Сәкен Сейфуллиннің «Тар жол, тайғақ кешулерінен» үзінділер, «Айша», «Қыр балалары», «Қашқынның ауылы», «Сырын білмей атыңа сенбе», «Біздің ұлан», «Ақсақ киік» секілді көркем шығармалары да жарық көрді. Әдебиет тақырыбында жазылған «Әдебиет хәм оның бағыттары», «Әдебиет хәм оның ағымдары» деген мақалалары басылды. Сәбит Мұқановтың «Сынға сын» деген мақаласы және басқа ақын-жазушылардың шығармалары жарияланды.

Халық журнал арқылы әдеби шығармалармен сусындап, жаңа дүниелермен танысуға мол мүмкіндік алды. Сонымен бірге, басылым бетінде театр мен опера саласы туралы және енді-енді қалыптасып келе жатқан сахна саңлақтары туралы мақтаншыпен жазылды.

«Қызыл Қазақстанның» құндылығы сонда, журнал тарихи мақалаларға өте бай еді. Қазақ тарихын жазу мәселесі ХХ ғ. 20 жж. бірнеше рет мерзімді басылымдарда ашық түрде көтеріліп, қазақ зиялылары халықтың ұмыт болып бара жатқан тарихын, келешек ұрпаққа жазып қалдыруға шақырған еді. Осы уақытта қазақ тарихшылары өз еңбектерін «Қызыл Қазақстанға» (тағы да басқа басылымдарға) жариялап, қазақтың шежіресін, оның түп-төркінін, қазақ тарихындағы екіұшы мәселелерді зерттей отырып, қалың оқырманға бай дүние бере білді. Қатаң саясатқа қарамастан халқымыздың асыл құндылығы – шежірелер, оның жазбаша нұсқасы өз жалғасын тапты. Ұлтымыздың баға жетпес қазынасын келешекке жазып қалдыруға тырысты. Кейінгі тарихшыларға да өте құнды дерек көзі болды. М. Дулатовтың «Қызыл Қазақстан» журналына шыққан «Қазақ-қырғыз тарихы туралы», «Қазақ-қырғыздың аты, тегі туралы» атты мақалаларында қазақ пен қырғыздардың ұқсас тайпалар болмағанменен, екеуі екі бөлек этнос екендігін, тарихы мен мәдениетінде, тілінде алшақтық көп екендігі атап көрсетілді. Дулатовтың бұл мақалаларын публицистика зерттеушісі Т.Қожекеев «өтініш-хатқа» ұқсатады. Өйткені автор осы мақалаларында қазақ пен қырғызды шатастырмауды өтініп, олай деуіне себептерін айқындап жазды. Ерте замандардан бері қазақтың сайын даласында көшіп жүрген тайпалар мен көшпелі халықтан құралған хандықтар туралы Ә. Әйтиев тарихи деректемелермен байытылған шығарма берсе, 1923 жылы журналдың бірнеше нөміріне Телжан Шонановтың «Қазақ жер мәселесінің тарихынан» атты ғылыми зерттеуі жарияланды. Бұл зерттеуде қазақтың 1732 жылдан бастап Патшалы Ресейге бодан болғандығын, қазақтардың орысқа қосылуының себептерін атап көрсеткен. Бәлкім, осы мақалалар «идеялық жағынан ұстамсыз» жариялымдардың қатарында болған шығар.

1926 жылғы 1916 жылғы ұлт-азаттық қозғалыстың 10 жылдығына орай журналға аталмыш көтеріліске байланысты қыруар мақала бастырылды. Қазақ зиялылары Ә. Бөкейханов, М. Дулатов, Т. Рысқұлов, Т. Жүргенов, С. Сейфуллин, С. Меңдешев және тағы басқалар баспасөз арқылы 1916 ж. көтерілістің шығу себептері мен өрбу ба-

рысын ашып көрсетуге шақырды және өздері де бұл қозғалысқа кеңестік көзқараста баға беруге тырысты. Көтерілістің революциялық сипатына аса мән беріліп, көсемдері мен қатысушылары туралы очерктер мен өлең-киссалар жариланды. Сондай-ақ, журналдың Сәбит Мұқанов, Ғ.Тоғжанов, Ә.Байділдин, әйел мәселесіне көп көңіл бөлген Нәзипа Құлжанова секілді журналдың қаламы ұтқыр авторлары болған.

Журнал осы секілді мақалалар беріп, оқу-ағарту мәселелерін қамтыды. Уақыт ағымында өзгертін әлеуметтік-саяси жағдайларға орай бейімделіп, жаңа міндеттерге үн қосып отырды. Өр жылдарда атауы «Ауыл комунисі» (1932 ж. қыркүйек), «Коммунист» (1938 ж. мамыр), «Қазақстан большевигі» (1945 ж), «Қазақстан

коммунисі» (1952 ж. қараша) болып өзгерді. Ел тәуелсіздігі орнаған соң, 1991 жылдан бастап «Ақиқат» деген атпен шығып келеді. «Ақиқат» ұлттық-қоғамдық журнал. «Қызыл Қазақстан» журналының ізбасары. /6/

«Ақиқат» журналына биыл 90 жыл толып отыр. Яғни «Ақиқат» бастау көзі- «Қызыл Қазақстанның» құрылғанына торқалы тоқсан жыл. Осы жылдар ішінде журналдың халықтың қоғамдық өмірімен тіні үзілмей келеді. Басылымда публицистеріміздің тайға таңбас басқандай етіп жазып қалдырған дүниесі бар. «Бүгінгі жаңалық- ертеңгі тарих» дегендей, өз кезіндегі жаңалықтарды моншақтай тізе беріп, бір ғасырдың шежіресін жасаған журналдың төл публицисткамызда орны ерекше.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Жұртбаев Т. Талқы.–Алматы: Қазақстан, 1997. 4б
2. Қожакеев Т. Сара сөздің сардарлары. – Алматы: Санат, 1995. –168 б
3. Бекхожин Қ. Қазақ баспасөзі тарихының очеркі (1860-1958). – Алматы, 1981. – 108 б.
4. Қожакеев Т. Көк сеңгірлер. –Алматы: Қазақ университеті 1992ж., 9б
5. 30 XX ғ. 20-30 жж. мерзімді баспасөздің деректік маңызы («Еңбекші қазақ», «Ақ жол» газеттері мен «Қызыл Қазақстан» журналы мысалында) // Қазақ еңбек және әлеуметтік қатынастар академиясының жаршысы. – 2007. – №1 (14).
6. Нсанбаев Ә. Қазақстан ұлттық энциклопедия.–Алматы: Қазақ энциклопедиясы 1998ж, 182б

ЭЛЕКТРОНДЫ АҚПАРАТ ҚҰРАЛДАРЫ

ЭЛЕКТРОНДЫ БАҚ-ТЫҢ ҚОҒАМ ДАМУЫНДАҒЫ МАҢЫЗЫ

Клара Қабылғазина,

*Филология ғылымдарының
кандидаты, доцент*

В статье анализируется роль электронных СМИ в развитии общества.

In article the role electronic mass-media in society development is analyzed.

Бүгінгі қоғамды ақпараттық құралдарсыз елестету қиын, өйткені олар халықпен, бүкіл қоғамдық өмірмен бірте қайнасып кеткен. Дүние жүзінде болып жатқан оқиғалар тек осы әр тілдегі, әр бағыттағы ақпарат құралдары өкілдері арқылы таралып жатады. “Журналистика – халық – қоғам” деп аталатын үштік бірінсіз бірі қызмет етуі мүмкін емес.

Кез келген ақпарат таратушы ұйымдар өзіндік идеологияға қызмет етеді. Мысалы, республикалық “Егемен Қазақстан”, “Халық және Президент” газеттері, “Қазақстан”, “Хабар” телеарналары, Қазақ радиосы сияқты ұжымдар мемлекеттік мүддені насихаттайтын болса, “Сол-дат”, “Тас жарған”, “Свобода слова” сияқты тағы басқа бұқаралық ақпарат құралдары оппозициялық бағытта жұмыс атқарса, ал “Алдаспан”, “Ислам әлемі” тәрізді ақпарат өкілдері діни бағыт ұстайды.

Әрине, қай қоғамда болмасын БАҚ өкілдеріне кімді, нені жақтаймын, қандай мәселені көтеремін десе де еріктері, өйткені, демократиялық бағыттағы үкіметтің ұстанған саясаты осындай. Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев: “Қазақстан

қоғамы жаһандану мен ұлттық мемлекетті жаңа тұрғыда нығайту процесін бастан өткізуде. Капитал, өндіріс, шикізат, интеллект қозғалысы бір немесе бірнеше елдер ынтымақтастығы шеңберінен сыртқа шығып, глобалды қауымдастық шеңберінде қадамдар жасау жағдайын республикаға барынша жақындатады. Мақсат – оның сыртында қалып қоймай, керісінше, тепе-теңдік құқында ол процестің ішіне ену. Бұл елді дамытуға жаңаша көзқарасты талап етеді. Соған байланысты Қазақстан қоғамы тек экономиканы сандық, көлемдік жағынан ғана көтеріп қоймай, ендігі жерде оны ғылымның, техниканың, технологиялардың, коммуникативтілік жүйелерінің озық жетістіктерімен үйлестіре отырып көрсетуге бағыт ұстайды. Осындай жауапты қадамдар мен міндеттер тек етек жеңі жинақы, ұйымшыл, білімді, жоғары мәдениетті, интеллектуалды әрі адамгершілікті елмен, оның осыған сай азаматтары арқасында, олардың тиімді еңбегі арқылы ғана мүмкін болмақ. Батыс елдер тарихы мен әлеуметтік тәжірибесі жоғары рухани мәдениетсіз, терең тамыр жайған адамгершіліксіз ешқандай озық техника мен технология жекелеген елдерді, олардың азаматтарын да бақытты ете алмайтыны дәлелденді. Жоғары дамыған материалдық байлық қоғамдық ортада жоғары дамыған рухани кеңістікке жол ашады. Яғни, еліміздің табысты тіршілігі мен тәуелсіз, әрі бәсекеге төтеп беретін мемлекет болу кепілдігі – біздің адамдарымыз. Біз, қазақстандықтар, сан жағынан шағын елміз. Алайда, басты мәселе тек халық санында ғана емес, алдымен, сапада, жоғары рухани мәдениеттілік, интеллект пен патриоттық үйлесімінде. Қазіргі тарихи уақыт пен глобалды қауымдастыққа тепе-теңдік принципі негізінде тіршілік ету жаңа типті адам тәрбиелеуді алға қойды. Ол – білімді, тәрбиелі, коммуникативтік қабілеті жоғары, биологиялық және психологиялық дені сау, әлеуметтік бағдары мен рухани мәдениеті қалыптасқан адам”, – деген болатын. Яғни, елдің айнасы – бұқаралық ақпарат құралы, сол арқылы мемлекет мүддесі айқындалып отыруы тиіс.

Қазіргі кездегі әр түрлі партиялық, экономикалық үрдістер, дүниежүзілік қарым-қатынастың күшеюі, соғыс әрекеттері тәрізді жайлар информациялық тасқынды күшейтіп отыр. Оқырман ба, тыңдарман ба, көрермен бе нені оқып, нені тыңдап, нені көрер мәселесіне халық аса талаппен қарайды. Осы тұрғыдан келгенде кез келген журналист өз өнімінің өтімді болуы үшін, өз рейтингі жоғары болуы үшін күреседі.

Қазақ телевизиясы және радиосы - қазақ журналистикасының, өнерінің, мәдениетінің

көрнекті қайраткерлерін, қаламгерлерді, зиялы қауымды қалыптастыруда үлкен рөл атқаруда. Радиода жинақталған мол тәжірибе, қалыптасқан дәстүр, журналистік ізденіс пен шеберлік кейіннен Қазақ теледидарының да жедел дамып, өркендеуіне жол ашты. Өзінің жартығасырлық мерекесін үлкен табыстармен қарсы алған Қазақ телевизиясы даму жолдарынан өтіп, халық көңілінен шығуда. Үнемі ізденіс үстінде жүретін жас журналистерден құралған ұжым әлі де талай асуларды алары анық. Телерадиожурналистер эфирде еркін сөйлейтін, ойын еркін жеткізетін дәрежеге жетті. Әлемдік және деңгейлес мемлекеттер тәжірибелерінен үлгі ала отырып, қазақтың тележурналистикасы қадамын қарыштай түсуде. Оған мысал болатын - көптеген жаңа бағдарламалар легі әрі жас журналистер тобы және олардың ізденіске толы еңбектері екендігін батыл айта аламыз.

Радио және телевизия – қазіргі заманғы қуатты бұқаралық ақпарат құралдары, тұрмыста кеңінен қолданылатын, адамдардың өмір сүруіне, ақпарат алуына жәрдемдесетін қалыптасқан жүйе. Егер радио – ақпаратты шұғыл таратып, жедел құлақтандырса, телевизия – оқиғаны, болмысты көрсетеді; газет-журнал – деректі, оқиғаны талдап, түсіндіреді; интернет — ақпаратты сан қырынан көрсетеді.

Жақсы ән мен әуенді танытуда радионың, телевизияның алдына ешбір ақпарат құралы шыға алмайды. Әрине, барлық БАҚ-тардың негізгі атқаратын міндеті – ақпарат тарату болса, электронды бұқаралық ақпарат құралдарының басты ерекшелігі сол дыбыстылығында, әуезділігінде жатыр.

Ал, бүгінгі егемендік, тәуелсіздік жағдайындағы радионың мүмкіндігі шексіз артып, бетбейнесі өзгеріп, бұл ортада да бәсекелестік күшейді, таңдау мүмкіндігі пайда болды. Әр түрлі бағыт-бағдардағы, стиль мен мәнердегі, пішіндік құрылымы өзгерген радиостанциялар көбейді. Радиоарна өз қаржысын өзі тауып, дамитын жағдайға жетті, шығармашылық шексіз мүмкіндіктер ашылды. Бүгінгі радио адамның биологиялық, физиологиялық қасиеттерімен қоса оның жан дүниесін, яғни психологиясын да ескеретін бұқаралық ақпарат құралдарының бірі бола алуда. Радионың көптеген табиғи қасиеттерінің, әсіресе жеделдігінің арқасында ақпарат жеткізуде көш бойы озық тұр. Радио тыңдарман үшін әмбебап ақпарат таратуымен де қолайлы. Ауа райынан бастап маңызды саяси оқиғалар, төтенше жағдайлар, экономикалық жаңалықтар, спорт әлеміндегі қызықты деректердің барлығы әуе толқынында тарап жатады. Бәсекелестік жағдайындағы ра-

диостанциялар саны жылдан жылға көбеюде, сондықтан да соңғы жылдары радионың хабар тарату бағыт-бағдары да өзгеріп, өз тыңдармандарын табу жолында солардың сұранысына орай маманданып, белгілі бір аудиторияға бейімделе бастады. Яғни, жастар, ересектер, балалар хабарларына қоса саясаткерлерге, экономистерге, заңгерлерге т.б. қоғамға қажетті, сұраныстағы мәселелерге арналып та бүкіл қоғамдық өмірді қамтитын хабарлар, бағдарламалар қатары өсті. Бір радио жедел ақпарат пен музыкаға көңіл аударса, екіншісі ескі әуендерді қайта жаңғырту арқылы тыңдарманын тартады, үшіншісі белгілі бір музыкалық бағытты ғана қолдайды, тағы бірі жасөспірімдер үшін хабар таратады, соған орай сөйлеу стилі мен әдісін де сақтайды. Осыған байланысты әр түрлі радио форматтары көбейді, радионың аудиториясы да түрлене түсті. Осыған орай электронды журналистиканың аудиториясы да барынша өзгерді. Тыңдармандар мен көрермендер талғамы арта түсуде, соған орай пішіндік, мазмұндық, аудиториялық қамту жағынан да өзгерістерге толы бағдарламалар легі күн санап өсе түсуде. Әрине, көретін, тыңдайтын бағдарламалар, хабарлар, баспасөз өнімдері көбейген сайын бәсекелестік артады, бәсекелестік болған жерде сапа жақсарады. Оны өмір өзі көрсетіп отыр.

Қоғамдық дамудың демократиялық жолын таңдаған егемен Қазақстан жағдайында радио және телестанциялар сөз бостандығын алды, цензура жойылды (кеңес үкіметі тұсында әр редакцияның жанында арнайы цензуралық бақылау бөлімдері жұмыс істейтін), жекеменшіктік қатынас орнықты, бәсекелестік күшейді, ақпараттық саясат көбіне тыңдарман ықыласына қарай өзгерді. Енді радионың, телевизияның ақпараттық, демалыстық міндеттері алдыңғы қатарға шығып, ағартушылық қыры бәсеңдеді. БАҚ-тың ағартушылық қырын күн тәртібінен шығарып тастауға болмайды, әрине, заман талабына орай, батыстық өркениет әсеріне байланысты солай бағыттталып жатқан радиолар, телеарналар саны артуда. Ал, ағартушылық үрдісін дамытып отырған тек Қазақ радиосы және Қазақ телевизиясы екенін мақтанышпен айтуға болады.

Радио қызметінде қоғамдық пікірді сараптап, жүйелеп отыратын социологияның рөлі артып отыр. Радионың бүгінде табысты дамуы хабарларының рейтингіне тікелей қатысты, соған қарай жарнама құны белгіленеді. Көптеген хабарларда аудиториямен тікелей байланыс орнату арқылы тыңдармандардың талап-тілегі, сұранысы ескеріледі.

Радионың маңызды міндеттерінің бірі – ол адам мен адам арасында қарым-қатынас ор-

натуы, қарапайым әңгімелесу, сол арқылы тыңдарман жүрегіне жол табу. Радио бұл бағытта да өсу үстінде, соңғы жылдары авторлық бағдарламалардың қатары көбейді, тіпті журналистер бір арнаның келбетін, имиджін айқындайтын жағдайлар да кездеседі. Радио осындай тұлғалар арқылы тыңдарманына жақындай түсті. Яғни, автор мен тыңдарман арасында эфир арқылы жылы қарым-қатынастың орнауының өзі қажеттіліктен туындап отыр.

Соңғы уақытта қазақ телерадиоарналарында тың серпіліс, жаңа бағдарламалар легі байқалуда. Электронды журналистика заман ағымының күретамырын дөп басуға деген талпынысы, уақыт үрдісімен үйлесімділікке бағдар ұстауы заман талабы. Әр заманның өз өлшемі бар. Мысалы, осыдан он шақты жылдар бұрынғы мен бүгінгі электронды БАҚ-ты салыстыруға болмайды. Қазір асқан жеделдік, қысқа әрі нұсқа айту, дәлдік, ықшамдылық бірінші кезекке шықты. Соған байланысты радиожурналист, тележурналист тыңдарман қауымнан бір саты жоғары тұруы, хабарды көпшілікке ой тастау тәсілімен немесе көңілді көтеретін жеңіл әңгімемен бір дегеннен аудиторияғы әсер ете бастауы, жалпы алғанда әрбір тыңдарманның, көрерменнің санасында із қалдыруы сияқты үрдістер байқалады.

“Ғаламдық жаһандану арқылы адамзаттың алдынан жаңа постидеологиялық кезең ашылды. Оның бізге не берері бүгінгі ұрпақтың білімі мен білігіне байланысты. Менің пайымдауымша, күллі әлем үшін ашық та айқын ақпарат таратуға негізделген жаңа заманға бастайтын жаһандану БАҚ-тарға қойылатын талапты күшейте түсті. Сондықтан олар өздерінің әрбір сөзі үшін моральдық жауапкершілікті терең сезінуі керек. Баспасөздің еркіндігі мен оның қоғам алдындағы моральдық жауапкершілігі арасындағы тепе-теңдікті таба білу – бүгінгі форумның күн тәртібіндегі ең басты мәселелердің бірі болады деп есептеймін. Сөз бостандығы шексіз емес. Ол табындыратын ғана емес, талқандайтын да қуатты күш. Ол саясатты қана жасап қоймайды, сонымен бірге ел тағдырына ықпал ететін қоғамдық пікір мен қалың бұқараның санасын да сомдайды. Сондықтан сөз бостандығы дегенді журналистік ар-ұждан жауапкершілігі деп те танығандарыңыз жөн. Тәулсіз БАҚ дегеніміз – аса қымбат құндылық. Сондықтан ол ешқашан “ақпараттық соғыстардың” “сойылына” айналмауға тиіс. Журналист қандай мәселені қаузаса да парасат шеңберінен шықпауы керек. Бұқаралық ақпарат құралдары қоғамдағы, экономикадағы және іскер топтардағы күштердің ара салмағын

да айқындайтын құрал. Газеттер жеке тұлғалар мен корпорациялардың иелігінде болса да, сөз бостандығы тек халықтың құзырында екенін еш уақытта естен шығармаған жөн», – деген болатын ҚР Президенті Н.Назарбаев дәстүрлі халықаралық журналистер форумында сөйлеген сөзінде. Яғни сол мемлекеттің бұқаралық ақпарат құралдары ақпарат таратуда ортақ игілікті, ортақ бейбітшілік, ортақ міндеттерді бірге отырып шешулерін міндеттейді.

Бұл тұрғысында, ұлттық арна Қазақ радиосының және телевизиясының атқарып отырған жұмыстары бірталай ауызға аларлықтай. Мемлекеттік іс-шараларды орындауға жоспарлы түрде ат салысуда. Саясат және ұлттық сана, экономикалық және әлеуметтік өмір, тәуелсіздік бағытында жұмыс істей отырып, тәуелсіз республиканың дүниежүзілік қоғамдастық пен нарықтық қарым-қатынастағы жетістіктерін көрсету, халықтың мұң-мұқтажын үкімет тарапына жеткізу, елді әлеуметтік қорғау сияқты т.б. көптеген мәселелерде өзіндік таңба қалдыруы өзекті болып отыр. Мысалы, мемлекеттік ұзақ мерзімді “Мәдени мұра” бағдарламасына қатысты бағдарламалар соның нақты көрінісі. Әрине, қоғамның өзгеруімен бірге БАҚ-тағы айдарлар,

пішіндер, ақпараттар мазмұны өзгеріп отырады. Дегенмен, өміршең материалдар қоғамның қай кезінде де өз орындарын таба алады.

Тыңдарманға мағлұмат беру, жаңалықты жеткізу, мәлімет тарату мәселелері электронды журналистикада өзіндік сұрлеуін тапқан. Сенсация тудыру шеберлігін де отандық журналистер үйрену үстінде. Тиянақты ой, шешімді түйін, ұсыныс пікір қалыптастыру дәрежесі де жоғары деңгейде қалыптасуда. Алайда, көптеген журналистерде мәселені көтеру, аудиторияға жеткізу бар да оны шешу жолдарын көрсету, бағытын ұсыну жағы кемшін тартуда. Қоғамдағы шешімін таппай жатқан жайларды көру, айту керек. Ал оның шешілу жолын тиісті орындармен келісе отырып көрсетуге тырысқан хабарлар рейтингісі асқақтайтыны ақиқат. Түйіні табылмай жатқан мәселелерді құр айта беру халықты тығырыққа тірейтін факторлардың бірі болып табылады. Сондықтан да отандық журналистер нақты, жүйелі, бағыты айқын ұсыныстар идеялар бере отырып, қоғамдық мәселелерді шешуге атсалысқандары орынды. Өйткені, өз өмір сүріп отырған қоғамымыздың гүлденуіне, дамуына тікелей әсер етуші факторлардың негізгісі осы – электронды БАҚ.

1. Н.Назарбаев. «Сындарлы он жыл».

2. Н.Назарбаевтың үшінші медиафорумда сөйлеген сөзі.

3. Н.Назарбаевтың төртінші медиафорумда сөйлеген сөзі

4. Радиожурналистика. Учебник. 2-е издание Под ред. А.А. Шереля. М., 2002

5. Гаймакова Б.Д., Макарова С.К., Новикова В.И., Оссовская М.П. Мастерство эфирного выступления. М.: Аспект Пресс, 2004.

6. Ложникова О.П. Коммерческие радиостанции Алматы: история и современность: Учебное пособие. -Алматы: Казак университеті, 2003

РАДИОСТАНЦИЯ КЛАССИЧЕСКОЙ МУЗЫКИ

Ольга Ложникова,

*старший преподаватель
кафедры печати и электронных
СМИ*

Бұл мақалада Орталық Азиядағы классика әуенінен сыр шертетін алғашқы радиотолқын «Classic» радиосы туралы айтылады. Бұл Құрманғазы атындағы Қазақ Ұлттық консерваториясымен бірлесе ашқан «Хабар» агенттігінің жаңа медиажобасы. «Classic» радиосының мақсаты академиялық музыка мәдениетін Қазақстан тыңдармандарына таныстыру.

The article tells about the opening of the first space in the Central Asian classical music radio station - Radio «Classic». This is a new media project «Khabar» Agency, created in cooperation with the Kazakh National Conservatory named after Kurmangazy. The purpose of Radio «Classic» - to the academic musical culture accessible to all Kazakhstani students.

6 июня на частоте 102,8 FM начала вещание первая на пространстве Центральной Азии радиостанция классической музыки – радио «Classic». Это новый медиапроект агентства «Хабар», созданный совместно с Казахской национальной консерваторией имени Курмангазы. Цель Радио «Classic» – сделать академическую музыкальную культуру доступной для всех казахстанских слушателей. «Мы хотим вывести в эфир музыку, которая проверена временем и уже многие века и десятилетия дарит гармонию и красоту нашему миру. Классическая музыка повышает интеллектуальный потенциал нашего общества», – сказала автор идеи создания радио, народная артистка РК Жания Аубакирова. / 1/

Радио «Classic» построено по мировой модели классического музыкального радио, с минимальным количеством текстовой информации, с профессионально подобранными академическими мелодиями различных эпох, стилей и направлений: от оперной и симфонической музыки до инструментальных и джазовых композиций.

Согласно информации, новая радиостанция будет вести прямые трансляции концертов клас-

сической музыки из Большого органного зала консерватории. На первом этапе классику можно будет услышать в Алматы, со временем Радио «Classic» станет доступным жителям всех регионов Казахстана. С первого дня вещания радиоволна классической музыки будет представлена в цифровом пакете.

Несколько раз в день в эфир будут выходить информационные и новостные программы, будут звучать программы о композиторах, знаменитых исполнителях, произведениях, вошедших в золотой фонд мировой культуры, а также образовательные и просветительские передачи.

По словам креативного директора агентства «Хабар» Ержана Сулейменова, создание радиоволны классической музыки поможет восполнить пробел, который возник на существующих радиостанциях в последние годы, и вернуть классическую музыку в эфир.

В настоящий момент над тематическими программами «Классическое утро», «Дыхание гармонии», «Афиша», «Концертный зал» работают известные казахстанские музыканты, композиторы и искусствоведы Еркегали Рахмадиев, Толеген Мухамеджанов, Актота Раимкулов, Бакир Баяхунов, Владимир Гросс, Бахтияр Аманжол и др. Эксклюзивные передачи из Торонто для радио «Classic» будет создавать известный музыковед Евгений Бычков. Специальные программы, посвященные джазу, готовят музыканты Владимир Осипов, Михаил Балабичев, Фархад Ибрагимов, Ирэн Аравина.

Наряду с этим, формат радио также предусматривает и прямое общение с аудиторией. В программе «Музыкальный салон» радиослушатели смогут выразить свое отношение к музыке, исполнителям, выбрать для эфира любимые произведения.

Классическая музыка - это большое направление в искусстве, начало которому было положено ещё в средние века. Тогда менестрели и трубадуры, кочуя от замка к замку, развлекали их обитателей театрализованными постановками с музыкальным сопровождением. Вскоре музицирование стало и непременным атрибутом образованности аристократии того времени. При дворцах начали появляться целые оркестры, состоящие из струнных, духовых и ударных инструментов. В эпоху Ренессанс ноты научились печатать типографским способом, и музыкальное искусство стало развиваться ещё быстрее. Своего расцвета классическая музыка достигла в 16-17 веке, с появлением таких великих композиторов, как Бах, Гендель, Вивальди. Их токаты, фантазии, фуги и прелю-

дии для различных инструментов и оркестров до сих пор поражают своей необычайной красотой и эмоциональной силой. От барокко к классицизму, от классицизма к модерну и импрессионизму, с каждой эпохой классическая музыка трансформировалась и приобретала новые черты. Современная классика обладает всеми чертами традиционной классической музыки, симфоническим звучанием и приёмами композиции, но использует множество современных инструментов /2/.

Трансляция классической музыки на радио имеет богатую историю. Экспериментальное массовое вещание в России, как, впрочем, и в других странах, начиналось не с политических, а с литературно-художественных программ – радиоконцертов. 17 сентября 1922 года первый в СССР радиоконцерт был передан Центральной радиотелефонной станцией в Москве: в эфире звучала русская музыка (Чайковский, Бородин и Римский-Корсаков) в исполнении выдающихся мастеров Большого театра – певицы Н.А. Обуховой, флейтиста А.И. Ларина и скрипача Б.О. Сибора. Подобные концерты стали звучать относительно регулярно с сентября 1923 года. С конца 1925 года музыкальные трансляции становятся постоянными и регулярными на всех существовавших тогда каналах советского радиовещания. Словесные пояснения непременно сопутствовали музыке. Принцип композиционного построения радиоконцертов определил профессор С. Богуславский, приглашенный руководить их организацией и проведением: "Построение программы по комплексному методу (т.е. методу объединения программ на одном тематическом стержне) кажется нам перспективным. Этот комплексный метод объединит задачи политические и культурно-просветительские с художественным воспитанием масс" /3/.

С 1933 года классическая музыка стала регулярно звучать в эфире Казахского радио. В 1938 году у радиокомитета уже был свой хор и оркестр /4/.

Среди радиослушателей поклонников классической музыки не лишком много, но это стабильная аудитория, сформированная из людей высокого социального статуса. Именно поэтому радиостанции классической музыки, хотя и не могут похвастаться сверхдоходами, получают неплохие прибыли. Они занимают свою небольшую, но постоянную нишу в FM-диапазоне. Правда, для станций этого формата необходимо правильно строить рекламную стратегию вещания. Чем меньше перерывов в сетке вещания, тем больше успех у слушателей – таково главное правило их

деятельности. Именно поэтому радиостанции классической музыки стараются сделать максимальными перерывы между рекламными блоками в вечернее время и сокращают объем музыкальных программ между рекламными вставками – в дневное. Во многих странах Западной Европы и США радиостанции формата классической музыки носят некоммерческий характер, входя в сферу деятельности общественного радио /5/.

Например, в России успешно работает радиостанция «Орфей» - государственный канал классической музыки. Основу вещания радиостанции «Орфей» составляет классическая музыка: от академических жанров до авангарда. В программе представлены сочинения композиторов разных стран, эпох и стилей. Современная музыкальная жизнь представлена на волнах «Орфея» трансляциями из Российских и мировых концертных залов, встречами с выдающимися музыкантами и деятелями культуры, обсуждениями насущных проблем академического искусства, интерактивными программами со слушателями, розыгрышами призов, выпусками новостей, а также репортажами и интервью. Вещание онлайн осуществляется с анонсированием композиций плейлиста.

Основное направление деятельности радиостанции – популяризация и продвижение академической классической музыки. Радиостанция «Орфей» представляет Россию в области классической музыки в ЮНЕСКО. Представители «Орфея» - постоянные члены жюри конкурса «Международная Трибуна Композиторов», проводимого под эгидой ЮНЕСКО.

Являясь членом Европейского Вещательного Союза, радиостанция «Орфей» через систему Евро-радио знакомит около 600 миллионов слушателей в Европе и мире с лучшими достижениями российского классического и современного музыкального искусства. В свою очередь, радиостанция «Орфей» имеет уникальную возможность широко представлять в своем эфире музыкальные программы более

чем из 40 стран мира: это трансляции из лучших концертных залов и оперных театров, среди которых Ла Скала, Ковент Гарден, Метрополитен-Опера, Гранд-Опера.

Радиостанция выступает и как продюсерский центр, организуя концерты в Большом и Малом залах Московской государственной консерватории, в Концертной студии Дома Радио и других залах Москвы. Немалое место в деятельности радиостанции «Орфей» занимает участие в подготовке и проведении различных мероприятий с их обязательной трансляцией в эфире, организуемых совместно с зарубежными учреждениями культуры и дипломатическими представительствами.

Радиостанция «Орфей» является организатором и соорганизатором множества программ. Уже не первый год проходят международные фестивали: «Радио «Орфей» представляет...», «Мост Александра III» (при поддержке МИД Франции), «Встречи с Россией» (совместно с «Дойчландрадио»), фестиваль Голландской музыки (совместно с радио Нидерландов и при поддержке Посольства Голландии). Но несмотря на успехи и достижения жизнь радиостанции трудно назвать безоблачной. Радиостанции пришлось поменять формат, отказаться от трансляции крупных музыкальных вещей. Музыка стала подаваться блоками, которые представляют собой смесь небольших отрывков из музыкальных произведений разных эпох, стилей и жанров. Все это перемежается слоганами вроде «"Орфей" - радио для гурманов». Сразу появились негативные отклики, например: «Программы блоков ведут молодые сотрудники, и они это делают балаганно. В сознание слушателей внедряется представление, что классическая музыка - это нечто несерьезное, легковесное и необязательное» /5/.

Все это следует учитывать и организаторам радио «Classic». Не хотелось бы, чтобы столь перспективный проект разделил судьбу радиостанции «Атлантис» и «Нашего радио»

1. Классическая музыка вернется в эфир. Комсомольская правда в Казахстане.7.07.11.

2. Википедия. «Классическая музыка»

3. Радиожурналистика\под ред. А.Шереля.М.2000

4. Буржумбаева М. История Казахского радио – история страны \ \ Казахскому радио - 80 лет. Алматы 2001.С.146.

5. Варганова Е.Л. Медиаэкономика зарубежных стран. Учебное пособие. М.: Аспект Пресс, 2003.

6. Ненароков П. Радио гурманов. Читатели о переменах в радиоэфире. Российская газета.23.11.05.

ТЕЛЕХАБАР ӘЗІРЛЕУДЕ СӨЗ БЕН ДЫБЫСТЫҢ ҮНДЕСТІГІ

Молдахан Кәріпбайұлы,

*Баспасөз және электронды БАҚ
кафедрасының аға оқытушысы*

Дыбыс пен әріптің әуезденуі сөз тіркесін тудырып, сөйлем құралады да, материалдық үлгідегі қажеттілік өтеледі. Ал, бірнеше сөйлем ұғым береді. Сөйлемдердің жиынтығы ойды жұптастырып, идеялық форманың қалыбын жасақтайды. Осыдан туындаған пікір қоғамдық сипат алып, әлеуметтік тұғырға көтеріледі. Енді сөздің дыбысталуынан өзге айналадағы табиғи шу мен адамдардың қарым-қатынасындағы ритмдік жүйенің қосарлануы үндестік таба ма? Айталық, зерттеуші, ғалым О.Ошанова «Әр журналист үшін сөйлеу мәдениетінің заңдылықтарын білу ең басты шарттардың бірі...», -дейді. (Хабаршы. Журналистика сериясы (№2 (28) 2010. «Журналистің сөз өнерін игеру жолдары». 87 б.). Демек, өзін «ұстау әдебінен» басқа көптеген талап-шарттылықтың орындалуы кәсіби тұғырға жетелейді. Сөзді бәрі айтады, студияға шақырылған қонақ та, кездейсоқ микрофон ұсынымына тап келген адам да жедел сөздің басын құрап, жепөлдеме сөйлеммен ой айтады. Бұл ортақ пікір ұғымын тудыру үшін, не қоғамдық сана сауаттылығының деңгейін анықтау деп білсек, жинақталған қорытынды нұсқау журналист еншісіндегі лебіз. Яғни, әуезділігі

Автор статьи поднимает проблемные вопросы культуры речи телеведущего а также пути улучшения работы телевидения.

The author of clause problem questions of culture of speech televedution, and also way of improvement of work of the TV.

мазмұндық сипаты бар сөйлемнің қаншалықты мәдени-тәрбие бағытын бағамдайтынын есте сақтау міндеті тұр. Өздігінен міндеттелу – өзіне талап қою, мамандыққа деген адалдықтың шырайын ашады. Осы ретте сөйлеушінің ішкі ой иіріміндегі толқыны қуатты қозғалыс тудырып, сөз дыбысталғанда барлық көркінен айырылып, қайшылыққа ұшырайды. Мұның себебі кәсіби шеберліктің кемдігі деуге болмайды. Адамның сөйлеу мәнерінен басқа дыбыстық органдар қызметінің функциялары әрқилы орын алғандықтан жаратылыс заңдылығы деп илігіміз. Алайда, машықтану дағдысы мен үздіксіз үйрену үрдісі әлдеқайда озық тәжірибе үлгісін дәлелдеп отыр. Мәселен, көне грек шешені Демосфеннің сөйлеу кемшілігіндегі осалдығын өзінің ішкі ағзалық қуат көздерін пайдалана отырып, жарқын биіктерге көтерілуі – өзіндік күрескерлік табиғатын ашып берді. Яғни, қиыршық тас шайнап сөйлеуі сөз бен дыбыстың қосарлануының ретке келтірсе жартастарға өрмелеп әңгіме айтуы тілге қатысты заңдылықтарды игеруіне жол ашты, әрі әуезділіктің тұрақтылығына қол жеткіздіртті.

Сөз тұтастанып емес, бөлшектеніп айтылады. Ал, «сөйлемдегі мақсат – біреудің екінші біреуге өзінің ойын білдіруі», – дейді ғалым Құдайберген Жұбанов. (Қазақ тілі жөніндегі зерттеулер Алматы «Ғылым» 1999. 150 б.) Енді осы мүмкүндікті мағыналас қимыл ишаратпен немесе күшейтпелі ықпал қосу арқылы дыбыстық мәнін жетілдіру тәсілімен поэтикалық мазмұнын арттыруға болады. Сөздің күшейтпелі ықпалы дегенде қатты сөйлеу арқылы көпшілік назарына дендеу емес, мағыналас ой серіктестігінің жұбын жалғастырып, мәдени тұрғыдан жұмылдыру. «Өнерге әркімнің-ақ бар таласы» деп Абай айтқандай жалпы көпшілік ықыласын аударуда биязы да жұмсақ, алайда, көркем ойдың күмбезін күншуақтай алатындай сөз бен дыбыстың аққудың қос қанатындай сүйірлесуі сүйспеншілік тудырады. Көрермен пікір бөліседі, хабар алмасады, ішкі сезімін қоғамға білдіреді. Бұдан шығатын қорытынды:

Біріншіден, хабардың сапасына:

Екіншіден, ой өзектілігіне, яғни, тақырыптың актуалдылығына:

Үшіншіден, қатысушылардың ықыластылығына:

Төртіншіден, сөз бен дыбыстың әуезділігіне:

Бесіншіден, білімдарлық пен мәдени сауаттылыққа лайықты баға беріледі. Сондай ақ, алтыншыдан, телехабардың авторы және жүргізушінің рухани серктестігі мен іздену машығына тәжірибе ұқсастығына, эстетикалық

шешіміне әділ таразы тартылады.

Себебі, нанымдылық тудырылады. Яғни, ол, желөзек деректерден емес, шынайы өмір, тарихи шежіре, талантты тұлға не тарихи қозғалыспен қамтылады. Мәселен: ақпараттағы көрініс көркемдік шешім не көне кадрлерді қайталамайды, бірақ, ондағы сөз бен қилы дауыс-дыбыстардың эмоциялық үлгісі осы шақтағы оқиға мен үзенгілесіп жатады. Бейне-көріністер сөзбен дәйектендіріліп, себеп-салдары дыбыспен дәндендіріледі. Ал, тақырыпты, сүйекті телехабарларда оның қандай кемшіліктен орын алғандығы – әлеуметтік әлсіздіктен бе, жоқ әлде қоғамдық келеңсіздікке кесір болған кесапат мінезден бе немесе әділетсіздіктен келген әлімжеттік пен әпербақандық па, тағысынтағылар таразыланып, талданып, хабарға тиісті кәсіби өкілдіктер қатыстырылады. Олардың бірі өзеулеп сөйлеп, екіншісі еріншектене езу тартып, енді бірі екіленіп екпін танытады. Өйткені, студия көпшілік алаңы, сөз аламан сайысының орталығы. Демек, шындық пен себептің шешімі дәл осы хабарға шақырылған адамдардың мінез-құлқынан тайып ішкі психологиялық ахуалымен ауандастыруға бір табан жақындайсың. Енді, осының шыншылдығын сөзбен ашып, ептілік танытып, ебіне енесің. Студияда жүргізуші кәсіби қимылдың, кәнігі сөзгердің, ерекше дауыс иесі ретінде танылуы осы сәт. Абыржуы, қобалжуы кей жағдайда нәтижелі бола бермейді, дегенмен сөйлеушіге яғни, сөз кезегіндегі адамның ішкі психологиялық иірімін түр-түсіндегі реакциялық өзгерістерден танысың. Әрі ол шындыққа келпіл боларлық қауымға түсінікті көңіл-күй ағынымен шектеледі. Сөз бен дыбыс қабылдану, естілу дәрежесімен халықтық көркем дүниеге көтеріледі. Көрініс арқылы түсінік ұғымындағы кең сипаттық жиілікке, яғни, телекөріністегі кадрлар қатарындағы детальды жиіліктің құрамы эстетикалық әрі танымдық құнын, мінездеу мәнін тереңдетумен беки түседі. Түптеп келгенде сөз бен дыбыстың және көріністік реттіліктің әлеуметтік жүйеленуі мәдени қайшылықтың алдын алу тұрғысындағы қоғам мүшелерінің қарым-қатынасын орнықтырудағы теориялық танымға ие болады. Адамдардың қоғамдық қатынастағы түсініп, ұғысуы мінездік кейпінен танылғанымен оны мақұлдасу деу әсте ерте, олардың моральдық ерекшілігінен әлеуметтік өмірге деген қажеттілігін танысың.

Ал, телеарнада сөз қолданысының айтушы тарапынан сан құбылуы сәтті шыға бермейді. Уақыттың тығыздығынан асығып сөйлеп, аптығын айту эфирдегі қателікті көбейте түседі. Осы орай-

да профессор Қ. Тұрсын былай дейді. «Микрофоннан асығып оқу – ағатыққа соқтырады. Өйткені, асығыстықта жеке сөздер ғана естіледі де мазмұн көмескі қалады. Тез оқып тұрған адам дауысын құбылтып, ырғағына келтіре алмайды. Сондықтан да көбінесе дауыс қысылып шығып, біркелкі болып кетеді». Яғни, оқылар, айтылар ой, сөз бен дыбыстың жарасымды үндестігімен үйлеседі. Тіпті, телехабардың көркемділігін, шынайы бейнеқозғалыс бітімін көрерменге қабылдатудың көрнекі құралы деумізге болады. Олай дейтініміз: Абай лирикасына терең ден қойған З.Қабдолов ой мен сөздің «моральдық бітіміне» бас шайқап «Сөз өнеріндегі мазмұн мен пішіннің бірлігі...» «Сөз өнеріндегі сыр мен сымбаттың үлгісі...», «Шын мәніндегі өнер туындысының тамаша үндестігі, сайып келгенде, оның күллі идеялық-көркемдік құны» - деген пікірлер жиынтығын айтады. (Қабдолов З. «жебе» Алматы-1977, 294-295 бб) Демек, сөз – ойдың жетекші құралы ретінде идеялық бағытты туралайтын эстетикалық нұсқаушы. Тақырып аясындағы әңгіме арқауының тарихи-қоғамдық өрлеуін, мәдени-сараптау үлгісін, саяси-фрагменттік шешімді тәсілін, пікірлесу моделін жандандыра отырып, сөз мерейімен көрермен аралығын жалғастыруға болады. Көпшілік талғамы ғана хабардың тағдырын шешеді. Жақсы, тартымды әдеби шығарма оқырманымен мәңгі

жасайтынын ескерсек, тартымды телехабардың тарту-таралғысын көрермені беріп жатады. Эфирден айтылып жатқан шешендік сөздің қоғамдық маңызына зер салсақ, парасат-байыпқа, ынтымақ байламға насихаттайтын тіл құдіретінің ұлт келешегі мен болашақ келбеті үшін қаншалықты тәрбиеге айналатынын даусыз тануға болады. Мәселен: тікелей эфир – тікелей тілдесу. Телеарна-бейнелі қозғалыс. Сөз бен қимыл, сөйлемнің тікелей эфир табиғатында идеяландырылмайды. Яғни, әлсіреңкі бояу, жалған бейнелеу, ұзақ ойлану жоқ. Алайда, өмір мен халық мәдениетінің, дәстүр мен әлеуметтік қайшылықтардың поэтикасы тікелей эфирдің табиғилығын арттырады. Формуласы да тік, қайталанбас эпизодтардан тұрады. «Тіл-сұлу сырлы сөздердің сыртқы беинемазмұны ғана емес, ол ой қазанында қайнап, әбден бабына келгенде туар шымыр ойдың да шынайы ұйқасы», – дейді профессор Қ.Тұрсын. «Көгілдір экран әлемі»-72б. (Тұрсын Қ. «Көгілдір экран әлемі» (шығармашылық зертхана) оқу құралы, – Алматы: Қазақ университеті: 2007,-163б). Тікелей эфирдің шұрайлы орамы да – тіл. Телегей теңіз толқынындай лекіп келген ойды лекіріп айту, телесұхбаттың мәденилігін кемітеді. Солай болған күнде эфирдің тілін күрделендіру деп ұғынуға негіз жоқ. Жатық айтылған сөз жалпыға ортақ ұғым білдіреді.

1. Жұбанов Қ. Қазақ тілі жөніндегі зерттеулер. Алматы. «Ғылым 1999 150б.
2. Қабдолов З. Жебе. Алматы. 1977. 294-295 бб.
3. Тұрсынов Қ. Көгілдір экран құпиясы. Алматы. Қазақ университеті 1998 74б.
4. Тұрсын Қ. Көгілдір экран әлемі. Алматы. Қазақ университеті 2007.72б.
5. Ошанова О. Журналистің сөз өнерін игеру жолдары. Хабаршы. Журналистика сериясы №2 (28) 2010. 87б.

КАЗАХСТАНСКИЙ ИНТЕРНЕТ И РАЗВИТИЕ ГУМАНИТАРНОГО ЗНАНИЯ: К ПОСТАНОВКЕ ПРОБЛЕМЫ

Макпал Аргынбаева,

*старший преподаватель
кафедры печати и электронных
СМИ*

«Internet and liberal knowledge» рассмотрена: рассегменте мақаласында казак тіліндегі интернеттің либерелды білім жағы қарастырылған. және бұл саладағы проблемалық мәселелерді шешудің жолдары туралы айтылады.

In the article «Internet and liberal knowledge» is considered: Kazakh Internet area in the domain of liberal knowledge, and also actual problems and the ways of solving them.

22 октября 2003 года была принята и подписана Берлинская Декларация об открытом доступе к научному и гуманитарному знанию.

В Преамбуле данного документа говорится, что «интернет коренным образом изменил практическую и экономическую среду распределения научного знания и культурного наследия. Впервые в истории интернет теперь дает шанс сформировать глобальное и интерактивное представление человеческого знания, включая культурное наследие и гарантию доступа к нему во всем мире» [1].

Насколько Казахстан включен в эту глобальную и интерактивную возможность получения «человеческих знаний»? В принципе наша страна полноправный участник информационного пространства. А по сути представляет собой информационную провинцию. По мнению российского исследователя А.В. Лебедева, «провинциалом всегда называли того, кто оторван от источников информации и в силу своей удаленности не может принимать участия в процессе выработки стратегических решений. Данное определение сохранило свою актуальность, но связано теперь не с

географией проживания, а с доступом к каналам коммуникации. Вопрос о том быть или не быть провинциалом сегодня в значительной степени стал вопросом собственного выбора» [2].

Насколько в Казахстане возможен оперативный доступ и обмен научной информацией? В принципе доступ к международным банкам данных в нашей стране существует, и обмен мнениями или информацией также налажен. Но имеем ли мы собственные, национальные банки и архивы данных и знаний гуманитарной информации? – В самом малом количестве.

В последние годы эффективность научного исследования, образовательного процесса, получения информации зависит от расширения интернет-ресурсов, предлагающих то или иное гуманитарное знание. В Казахстане же, к сожалению, не наблюдается развитие интернет-среды как «информационного обеспечения практически неограниченного, по мере ее развития, числа дисциплин», и тем более национальная сетевая среда не стала «необходимым инструментом учебного процесса, ... формой и содержанием исследовательской и образовательной деятельности» [3].

Что дает повод к подобному заявлению? – Практическое отсутствие в Казнете национальных баз данных, архивов, электронных библиотек по самым различным отраслям знания, в том числе и гуманитарного.

А ведь известно, что неотъемлемой составляющей обеспечения современной научной и образовательной системы являются информационные ресурсы. Приведем определение информационных ресурсов. «Информационный ресурс – это отдельные документы и отдельные массивы документов в информационных системах (библиотеках, архивах, фондах, банках данных, других информационных системах). Одним из разновидностей информационных ресурсов выступает сеть Интернет» [3].

Например, в Рунете существует ресурс «Гуманитарный Рунет». Этот ресурс включает в себя: гуманитарные порталы, сайты, публикации и представляет собой - «Все разделы науки на одном сайте. Систематизированный каталог научных ссылок, охватывающий свыше 70 современных наук и отраслей знания», как означено в поисковой системе ресурса [4]. Карта данного портала – безбрежный океан гуманитарной информации, представленной библиографическими базами данных, электронными книгами (в полном объеме, а не просто в виде названий и выходных данных, как это обыкновенно мы видим в отечественных электронных библиотеках), форумами и

пр. и пр. Приведем только малую часть разделов ресурса:

- Гуманитарные порталы и сайты // Статьи и мнения о гуманитарном инете
- Рубрика «Гуманитарный Рунет» – на портале порталов Links-Guide.ru
- Гуманитарные науки: от археологии до этнографии – на портале Nauki-online.ru
- Гуманитарное образование и гуманитарные вузы – на образовательном сайте Abitur.su
- Гуманитарные форумы – на сайте Nauki-Online.ru
- Литературные порталы в Рунете: проза, поэзия, публикация произведений (на сайте Links-Guide.ru).

Представленная в Рунете информация по гуманитарному знанию включает в себя и ресурсы, созданные государственными, общественными и коммерческими структурами. При этом параллельно существует большая часть ресурсов, подготовленных по инициативе и силами частных – заинтересованных лиц. Так, например, в российской сети действует сайт «Восточная литература», и его авторы – подвижники-анонимы, сайт содержится «на личные средства энтузиастов». В разделе «О нас», не называя своих имен, они представляются следующими словами, вернее представляют свой труд: «О чем же наш проект? Вы, уважаемые читатели, никогда не задумывались о состоянии источниковедческой базы на русском языке? Она неопишима. В плохом смысле. ... «Медиевисты вырастают на источниках». Уж не помню, кто сказал эту фразу, но если она верна, то в России медиевистам расти не на чем. Источниковедческое наследие Европы - несколько тысяч авторов. Переведено, как я уже упоминал, 20-30. Наследие мусульманского Востока не меньше. Переведено 50 авторов (я, понятно, считаю полные переводы, а не обрывки в хрестоматиях). Каково? Откуда же взяться историкам, если нет текстов...». Далее автор (авторы) приводит такие сведения, что в Германии «издали множество источников и на старонемецком. Были созданы специальные серии выпусков отдельно для византийских, османских, восточноевропейских, венгерских и румынских историков. В отдельную и немаленькую (около 40 томов) серию выделены скандинавские источники». Также у немцев есть «знаменитая серия MGH - Monumenta Germaniae Historica, где издано на языке оригинала - латыни - еще более огромное количество летописей и документов. И - что меня добило - она доступна также и в электронном виде...» [5]. Посетителей сайта «Восточная литература» же в свою очередь «сражает» изоби-

лие текстов, приведенных на сайте. Это средневековые исторические источники Востока и Запада (и что немаловажно - государств, созданных тюрками: Бейбарсом, Акбаром и другими), и документы (письма, доклады, отчеты, финансовая документация) таких государств, как Австрия, Болгария, Египет, Иран, Индия, Япония, Ирландия, Золотая Орда, страны Средней Азии, Франция, и многих-многих других). При этом авторы сайта сетуют, что переводов на русский язык первоисточников крайне малое количество...

В Казнете же нет элементарных источников по литературе, истории, журналистике, другим отраслям гуманитарной науки Казахстана, мы не ведем даже речи о базе данных мирового гуманитарного знания. Электронные библиотеки (чаще всего это сайты казахстанских библиотек) предлагают в лучшем случае названия и выходные данные небольшой части имеющейся в библиотеке литературы по отдельным отраслям знаний (чаще всего новые поступления). Нет ни одного серьезного официального портала или сайта, обеспечивающего доступ к научному гуманитарному знанию, включающего в себя как источники, так и исследования – ранние и поздние.

Подвижнической же работы по созданию интернет-ресурсов в области гуманитарной информации практически нет, можно в этом отношении отметить казахстанский сайт «Отукен» - «сайт о казахской мифологии, культуре и традиционной музыке» [6]. Авторы сайта Зира Наурзбаева и Таласбек Асемкулов пытаются решить следующую задачу: «Наша главная задача - представить читателю творчество Серикбола Кондыбая, новую волну исследований тюркской мифологии и традиционной культуры вообще». Что же мы можем найти на сайте?

Перевод на русский язык фундаментальных научных трудов по казахской мифологии «мангышлакского гения» Серикбола Кондыбая, создавшего за десять лет изломанной аварией жизни целое научное направление на стыке многих дисциплин – истории, философии, литературоведения, лингвистики... Интеллектуальную, взвешенную, ироничную, острую публицистику, правда, двух авторов – З. Наурзбаевой и Т. Асемкулова. Рецензии на научные исторические исследования и статьи, на художественные фильмы, литературоведческие и мифологические труды, музыкальные произведения. Традиционную казахскую музыку – шертпе-кюи в исполнении Т. Асемкулова. Серьезные научные исследования в области казахской мифологии самого автора сайта – Зире Наурзбаевой, кандидата философских наук, культуролога,

яркого представителя отечественной интеллектуальной элиты.

При этом в Казнете невозможно получить тексты классиков казахской литературы и журналистики, ни на казахском, ни на русском языках. А это, казалось бы, элементарное требование к доступу и получению информации в сети.

Из чего складывается гуманитарное образование? В Большой Советской энциклопедии гуманитарное образование определяется как «совокупность знаний в области общественных наук (философии, истории, филологии, права, экономики, искусствоведения и др.) и связанных с ними практических навыков и умений. Г. о. – важнейшее средство формирования мировоззрения, играет огромную роль в общем развитии людей, в их умственном, нравственном и идейно-политическом воспитании» [7]. Это определение не потеряло своей актуальности и поныне. В реалиях современного коммуникационного развития нашей страны получение гуманитарного образования путем доступа к информационным ресурсам сети – весьма сомнительно. Во всем мире интернет стал самым престижным, самым доступным и легким механизмом для получения информации любого рода, в частности, научной и образовательной. В дальнем и ближнем зарубежье даже сложилась философия «информационной среды принципиального нового типа», то есть интернет-среды. И ученые выделяют три стадии внедрения информационных технологий в учебно-образовательный процесс и в гуманитарные исследования. Первой называют создание библиографической базы данных, или электронную обработку старых знаний. (В Казахстане не подошли никоим образом даже к первой стадии...) Вторая стадия заключается в переходе от управления блоками («фреймами») информации к управлению знаниями: «Здесь заключена идея сосредоточить в одном месте всю информацию и знания о некотором событии и иметь возможность отобрать нужную часть этих знаний в реальном времени». Эта задача решается на сайте «Восточная литература», информацию о котором мы приводили выше как пример. И третья, заключительная стадия применения коммуникационных технологий есть «изменение стиля жизни, культуры» и создание новой информационной среды [3]. То есть интернет выступает не только как информационная или коммуникационная технология, но как феномен культуры, прежде всего «медийной культуры», как «явление цивилизационного уровня» [8]. Исследовательница интернета как формы коммуникации Юдина Т.В. в своей статье приводит в качестве примера «фе-

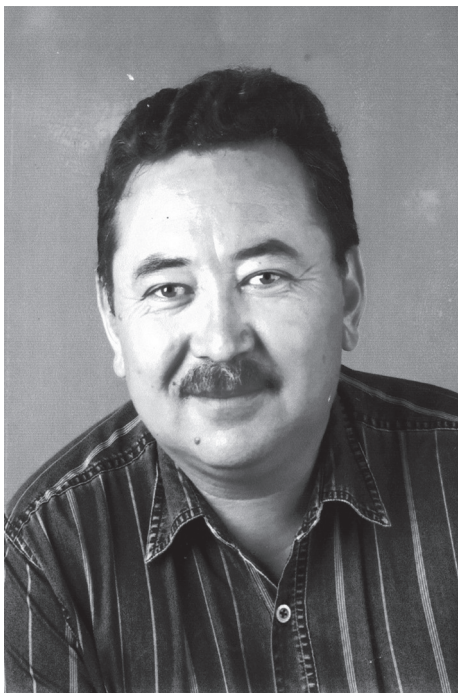
номена культуры» немецкоязычный сервер по проблемам лингвистики - LINSE (www.linse.uni-essen.de). Посещений в месяц зарегистрировано в среднем около 30 тысяч. Объем сервера – 50 тысяч страниц, причем обновление – техническое и содержательное – осуществляется регулярно с завидным постоянством. Что может получить пользователь? Необходимую библиографическую и специализированную информацию для научно-исследовательской работы и для использования в образовательном процессе. Возможность публикации собственной научной работы. Возможность онлайн представить собственные учебно-методические разработки. Таким образом, данный сервер, по мнению Юдиной Т.В., есть «средство транснационализации научного знания» [8].

Обратимся снова к Берлинской Декларации об открытом доступе к научному и гуманитарному знанию: «Мы, нижеподписавшиеся, счита-

ем необходимым обратить внимание на проблемы, связанные с интернетом как развивающимся функциональным инструментом распространения знания» и общественного мнения (!) [1]. Развитые страны мира давно включили в повестку дня «превратить интернет в средство функционального объединения глобальной базы научных знаний и общественной мысли» и определили меры по осуществлению этой архиважной задачи - «ответственным за научную политику» - исследовательским институтам и центрам, образовательным учреждениям, различным фондам, библиотекам, архивам и музеям. Казахстану необходимо как можно скорее поставить перед собой эту же задачу – создания интернет-среды как условия вхождения в число развитых государств, а прежде всего – для расширения и укрепления собственной образовательной и интеллектуальной базы.

-
1. Берлинская Декларация об открытом доступе к научному и гуманитарному знанию. – Электронный ресурс: <http://sci.informika.ru/text/magaz/newspaper/messedu/2003/cour0311/200.htm>
 2. А.В. Лебедев. Информационные технологии в контексте гуманитарного знания. – Электронный ресурс: <http://www.riku.ru/lebedev.htm>
 3. С.В. Кувшинов. Гуманитарное знание и образовательные технологии: версия РГГУ. - Электронный ресурс: <http://www.gumchenia.rggu.ru/article.html?id=66210>
 4. Портал «Гуманитарный Рунет» - <http://nauki-online.ru/gumanitarnyy-runet>
 5. Сайт «Восточная литература» -<http://www.vostlit.info/common/about.phtml?id=658>
 6. <http://www.otuken.kz/>
 7. Большая советская энциклопедия. — М.: Советская энциклопедия. 1969—1978. – Электронный ресурс: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/bse/81979/%D0%93%D1%83%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%BD%D0%BE%D0%B5>
 8. Юдина Т.В. Универсальные и специфические характеристики интернета как формы коммуникации. – Электронный ресурс: http://textfighter.org/text12/18.php#з_01

ҚЫТАЙ ОРТАЛЫҚ ТЕЛЕВИЗИЯСЫ - ССТV

Мұрат ШАЙМАРАН,

*журналистика факультетінің
аға оқытушысы*

Журналистика, соның ішінде – тележурналистика осы заманғы бұқаралық ақпарат құрлдары ішіндегі ең кең таралған, әрі, зор қарсы алуға ие болған ақпарат таратудың бір түрлі формасы болып қалыптасты. Қазақ журналистикасының тарихы алғаш қазақ тіліндегі басылымдармен тікелей байланысты, әр басылымның өзіндік тарихы, өзіндік тағдыры бар, бірақ, «бұрын шыққан құлақтан соңғы шыққан мүйіз...» деген сөз әлем журналистикасы немесе қазақ журналистикасы тарихында дәлелденгеніндей қазақ тележурналистикасы да дамуы жағынан әрқандай ақпарат құралынан асып түспесе кем соқпайды./1/ Алғашқы «Серке»(1907ж.) газетінен бүгінгі «Қазақстан», «31», «КТК» қатарлы телеарналар арқылы бұған айқын көз жеткізе аламыз.

Қазақ тележурналистикасы бүкіл әлем тележурналистикасының бір бөлігі деп қарауға әбден болады. Ұлттық журналистиканың телевизиялық ізденістерін зерттеуде оның әлем елдерімен салыстырмасын да қарастыру керек. Қытай хлықы өздерін бес мың жылдық тарихымыз бар, ертеден келе жатқан мәдениетті елміз деп есептейді. Шындыққа жүгінетін болсақ онысы тым артық та

емес./2/ Қытайдың тережурналистика саласындағы дамуын осы ғылыми жұмысымызда іздестіріп көрген едік. Бұл – қазақ тележурналистикасы үшін тың жаңалық емес. Бізден бұрын да зерттеушілер мен журналистер қытай тележурналистикасы соның ішінде қытайдағы қазақ тележурналистикасы туралы жалпылама шолу сипатындағы жекелеген мақалалар жазған. Ал, бұл еңбекте сіздер қытай тележурналистикасының тарихы, жалпы құрлымы, телебағдарламаларының тарату қызметі, техникалық базасы, журналистер қосыны, экономикалық қуаты, халықаралық қатынастық(т.б) сияқты салаларымен ішкерлей таныса аласыздар.

ССТV(ОРТАЛЫҚ ТЕЛЕВИЗИЯ) ТАРИХЫ

CCTV(China Central Television) – Қытай орталық телевизиясы. Ол – қытайдың мемлекеттік арнасы. CCTV қытай еліндегі ең құнды тавар маркасы ретінде де қарастырылады. Телеарна 1958 жылдың 1 маырында сынақ ретінде эфирге шығып, 1 қыркүйекте ресми жұмыс бастаған. Алғашқы аты Пекин телевизиясы. 1978 жылдың 1 шілдесінде аты Орталық телевизия станциясы болып өзгерген. Ағылшын тілінде қысқартылып CCTV болып жазылады. CCTV қытайдағы ең маңызды ақпарат тарату құралы және қытай коммунистк партиясының, саяси үкіметінің қарапайым халыққа сөйлейтін ауызы рөлін атқарып келеді. Идеологиялық билік жүргізудегі басты атқарушылық сипатқа ие.

ЖАЛПЫ ҚҰРЛЫМЫ

CCTV – қазір, мемлекеттік қосымша билікті атқаруға құқықты кәспорын дәрежесіне жеткен. Өз ішінде он бес мекемелік органға бөлінеді, олар: кеңселер, бас редактор кеңсесі, адам басқару бөлімі, қазына кеңсесі, партия бөлімі, жаңалықтар орталығы, шетелдегі хабар орталықтары, қоғамдық тәрбие бөлімі, мәдениет-көркемөнер бөлімі, жарнама және экономикалық ақпараттар бөлімі, спорттық арна, жастар бағдарламасы, техникалық басқару кеңсесі, жаңа технологиямен қамдау орталығы, тарату орталығы сияқтылар. Бақылау, жоспарлау және телевизия газеті сынды өз алдына тәуелсіз орын тағы қызмет атқарады. Тәуелсіз орталықтар мыналарды қамтиды: Қытай телесериал жасау орталығы(1983 жылы 18 қазанда бой көтерген) мемлекеттік дәрежедегі кәсіптік телесериал жасау органы; Орталық деректі фильм және жаңалықтар түсіру органы(1993 жылдан басталған), деректі фильмдерді түсіру және бағдарламаларды жасауға жауапты; Пекин технологиялық кино жасау және оқу-ағарту орталығы(1995 жылдан бастап жұмыс атқарған) ғылым-техникалық фильмдерді түсіру, тарату және мультфильм жасау; Қытай халқаралық телевизия бас серіктігі, бұл компания 1984 жылы Орталық телевизия станциясы қаржыландыру корпорациясы болып

құрылып, теле жасалым, көрілім салыстырмасы, жарнама, саяхатты дамыту, базар бақылау, кәсіп ашу сынды салаларда қызмет көрсеткен; Орталық жасанды серік телевизиясы(1995 жылы құрылған) жасанды серік арқылы телебағдарламалардың кедергісіз таралуына кепілдік беру қызметін атқарды; Орталық цифрлы телевизия арнаулы серіктігі(2003 жылы жолға қойылған) ақылы телеканалдардың қалыпты жұмысын қадағалау орталығы болып есептеледі; Шаттық қытай музика тобы(2004 жыл құрылған) ел ішіндегі ең үздік музикалық топ.

Бұдан сырт, орталық телевизия құрған интернет сайты, газеті, көлемді мұрағат қызметі, зерттеу және техникалық ашу орталықтары жұмыс істейді.

Орталық телевизия станциясы тележурналистиканы өзек ете отырып, кино, интернет, газет, аудио басылым сияқты көп арналы қызмет жүйесі мен жарнама және өндірістік кеңею сынды сан-салалы жұмыс беру кеңістігін қалыптастырған.

ТАРАТУ ҚЫЗМЕТІ

Қытай орталық телевизия станциясында 21 канал жұмыс істейді және тұнықтық сапасы жоғары арналық сынақ кешені жұмыс бастауда. 21 арна: Әмбебап арна, Экономика арнасы, Көркемөнер арнасы, Қытай тіліндегі халықаралық арна, Спорт арнасы(2008 жылдың 1 қаңтарынан бастап 2008 жылдың 30 қыркүйегіне дейін «Олимпиада арнасы» болып өзгерді), Кино арнасы, Әскери-Ауылшаруашылық арнасы, Телехикая арнасы, Ағылшын тіліндегі халықаралық арна, Ғылым арнасы, Қытай ұлттық театр арнасы, Қоғам және заң арнасы, Жаңалықтар арнасы, Балалар арнасы, Музыкалық арна, Испан тіліндегі халықаралық арна, Француз тіліндегі халықаралық арна, Араб тіліндегі халықаралық арна, Орыс тіліндегі халықаралық арна. Орталық телевизияның әрбір арнасы қоғамның әр саласына бөлінуден тыс, адамдардың жас ерекшелігіне қарай өз аудиториясын қажетті ақпарат пен қамдайды.

Орталық телевизия станциясында 400 мың сағаттық бағдарлама қайнары бар. 2004 жылы теле компанияның таратылым көлемі 120376 сағат болса, күніне орта есеппен 329 сағат(ақылы арна 596 сағат), авторлық бағдарламалар күніне орта есеппен 122 сағат, бұл жалпы салыстырманың 70%. Қазіргі таңда бүкіл телеарнадағы бағдарламалар саны 357.

ТЕХНИКАЛЫҚ БАЗА

Қытай орталық телевизия станциясы әлемдік жоғары ғылым-техникадан ұтымды пайдаланған. Олар, 29 тарату студиясы, 2 дыбыс жазу студиясы, дыбыс сәйкестіру үйі 29, тарату машинасынан 8, EFP-ден 7 дана, DSNG-ден 6 дана(жаңалықтарды цифрлы, жасанды серік арқылы топтастыру және тарату құралы), микро толқын жүйесі 6, монтаждап бірікіру жүйесі 90 дана, желіден тыс монтаж

жүйесі 60 дана, жеңіл монтаж аппаратынан 30, монтаж сәйкестіргіш құрал 130 дана, ENG-ден 493 дана, үзіліссіз таратылымды қамтамасыз ететін 2 тік ұшақ, мультипликация жасампаздық жүйесі 1 дана, сурет құрастыру желісінен бір дана, алып жүруге қолайлы формат сәйкестіргіш қатарлы осы заманданған, әлемнің ең озық техnobазасымен жабдықталған. Түсірілім барысы жалпы беттік цифрлы жүйеге көшіп, таратылым автоматты жүзеге асады. Тележурналистиканың сапасын және халықтық көрілім деңгейін жоғарлату үшін Арнаулы жоғары тұнық арна және түсірілім сарайларында 12 аустырлмалы сахна бар.

Орталық телевизия станциясының шырғалаң туылу салыстырмасы мен қауыпсіздігі ең алдымен ойластырылған. 1999 жылы әр жүз сағатта 22,17 секунд шырғалаң туылу шегі болса, 2004 жылы бұл шек әр жүз сағатта 2,52 секунд шырғалаңдық мөлшерге төмендеген.

ЖУРНАЛИСТЕР ҚОСЫНЫ

Орталық телевизия станциясы бір топ жоғары сапалы теле журналистерді бір арнаға тоғыстырған, олар теле станцияның ең қымбат байлығы ретінде бағаланады. Олардың тарихи рекордтық еңбегі мемлекет деңгейінде марапат пен сенімге ие болған. Негізгі басқармада 2355 адам (олардың университет дәрежелісі 54%, ғылым кандидаты 8%, порпессорлар 1,9%-ын құрайды), бас желіден тыс жұмыскерлер 5684 адам (ғылым кандидаты 4%, магистранттар 41%, арнаулы маман иесі 55%), пенсияға шыққан адам саны 582.

Мұның сыртында, Орталық деректі фильм және жаңалықтар түсіру органында 469 адам (демалсқа шығып кеткендер 543 адам), Пекин технологиялық кино жасау және оқу-ағарту орталығында 480 адам (демалсқа шыққандар 270 адам), Қытай теле-сериял жасау орталығында 289 адам (демалысқа шыққандар 123 адам) және Қытай халықаралық бас серіктігінде 4388 адам жұмыс істейді. Орталық жасанды серік тарату орталығында 32 адам, Цифрлы телевизия ЖШС-ында 106 адам, Шаттық қытай музыка тобында 134 адам жұмыс атқарады.

Қытай орталық телевизия станциясында дәл қазіргі, әр түр бойынша жұмыс істейтін адам саны 14519 адамға жетеді.

ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚУАТЫ

Орталық телевизия станциясы басым көп бөлік қаржы қайнары – жарнама. Жақынғы жылдардан бері барлық жақтан жасампаздыққа ұмтылып, бағдарламалар сапасын көтеріп теле жарнамалық кірісте бүкіл мемлекеттік кірісінің 30% ұстап отырды. Сонымен бірге базар бақылауды күшейтіп “қонақтарды шығар түйін ету”, “үлкенді іліп, кішіні қоя бермеу” сынды бәсекелікке қабілетті ұтымды жо-

спарларды алға қойып және жүзеге асырып отырды. Соның нәтижесінде 2004 жылдың 11 қарашасында жалпы кірісі 502 милл. 480 мың юан тұратын сауда-жарнама келісіміне қол жетіп, тарихтағы ең жоғарғы өреге жетті. 1999 жылдан бері өсіп келе жатқан экономикалық даму 2004 жылға келгенде 1 миллиард 120 милл. 500 мың юанге жетті.

ТАРАТУ САЛЫСТЫРМАСЫ

Орталық телевизия станциясының бағдарламалары бүкіл елдегі көрермендерді қамту салыстырмасы 94,4% жеткен. Көрермендері 110 милл. 150 адамға жетіп (2003 жылғы санақ), ел іші теле көрсетілім базарының 30%-ын иелеген. 2003 жылғы санақта, әрбір көрермен күніне CCTV-дің 45 минуттық бағдарламасын тамашалайды (әр адам күніне орта есеппен 152 минут телевизор көреді).

CCTV-4 – «Қытай тіліндегі халықаралық арнасы» мен CCTV-9 – «Халықаралық ағылшын және испан тілдері арналары» жасанды серік арқылы жершарының түкпір-түкпіріне таралады. Терістік Америка, Еуропа, Африка, Азия, Тынық мұхит елдері және Түстік Америкадағы 120-дан астам елдерге таралады. «Қытай тіліндегі халықаралық арнаның» әлемде 100 миллионнан астам көрермені бар болса, «Халықаралық ағылшын және испан тілдері арнасының» шекара сыртында 400 миллион көрермені бар.

ХАЛҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТЫҚ

Орталық телевизия станциясының мемлекет ішіндегі әрбір жергілікті жердегі телевизия станциялары, мәдениет құрлымдарымен тығыз байланыста болады. CCTV дүниедегі 134 мемлекет және районда 208 журналистік орталық бой көтерген. Әлемнің 17 орнынан тілшілер орталығы құрылған.

CCTV-ДІҢ АРНАЛАРЫ

1. CCTV-1: Әмбебап арна
2. CCTV-2: Экономика арнасы
3. CCTV-3: Көркемөнер арнасы
4. CCTV-4: Қытай тіліндегі халықаралық арна
5. CCTV-5: Спорт арнасы (2008 жылдың 1 қаңтарынан бастап 2008 жылдың 30 қыркүйегіне дейін «Олимпиада арнасы» болып өзгерді)
6. CCTV-6: Кино арнасы
7. CCTV-7: Әскери-Ауылшаруашылық арнасы
8. CCTV-8: Телехикая арнасы
9. CCTV-9: Ағылшын тіліндегі халықаралық арна
10. CCTV-10: Ғылым арнасы
11. CCTV-11: Қытай ұлттық театр арнасы
12. CCTV-12: Қоғам және заң арнасы
13. CCTV-新聞: Жаңалықтар арнасы
14. CCTV-少儿: Балалар арнасы
15. CCTV-音乐: Музыкалық арна
16. CCTV-E: Испан тіліндегі халықаралық арна

17. CCTV-F: Француз тіліндегі халықаралық арна
 18. CCTV-تيڤيبرعلا: Араб тіліндегі халықаралық арна
 19. CCTV-Русский: Орыс тіліндегі халықаралық арна

Қосымша арналар:

CCTV-高清: Тұнықтығы жоғары арна

CCTV-WAP: Телефон WAP арнасы

CCTV-移动: Қоғамдық көліктегі танымдық арна

Қытай Орталық Телевизиясындағы(CCTV) Қытай Халықаралық бас ЖШС-ның қамдауымен мына 41 ақыл арна қытай халықына өз бағдарламаларын тартады:

1. Теле аңдатпа арнасы
2. Кино беташар
3. Ауқымды фильмдер арнасы
4. Тарихи картиналар арнасы
5. Замана музыкасы
6. Әлемдік футбол
7. Мемлекет қорғанысы және әскери істер
8. Дүние жағырапиясы
9. Әйелдер және сұлулық
10. Көгал доп және тор доп арнасы
11. Таңдамалы телетуындылар арнасы
12. Жоғары-Тұнық арна
13. CCTV-драма арнасы
14. CCTV-көңілашар арнасы
15. Саяхатқа сарап
16. Әфсана
17. Ойын техникасы
18. Экрандағы ұлттық түс
19. Шығыстағы ауыс-күйіс
20. Ағылшын тіл жетекшісі
21. Заңдық қызмет
22. Көгал доп
23. Әлемнің ғажайып сырлары
24. Зат сатып алу
25. Безенуге сілтеме
26. Шетелдегі студенттер
27. Артистер арнасы
28. Замана әйелдері
29. Қарттық бақытында
30. Машина

31. Оперетрлар арнасы
32. Қытай дойбысы
33. Бастауыш мектеп оқушыларына жетекші
34. Әлемдік рекордтар
35. Жүкті аналарға кеңес
36. Жастар аясында
37. Сәбилерге сабақ
38. Суретшілер арнасы
39. Базардағы баға
40. DV тұрмысы
41. Орта мектеп оқушыларына жетекші

ЖУЫҚТАҒЫ ӨЗГЕРІСТЕР

Жақынғы жылдардан бері CCTV өзінің жыл-жымайтын мүліктерін жаңалап, замандық талаптар мен көркемдік өресі жоғары жаңа жұмыс сарайына көшті.

Қазақ «досыңның да, жауыңның да тілін біл» деген. Қытай тележурналистикасын зерттеу мен оны тану бізге тіптен керек. Мысалы, мейлі экономикалық, мейлі мемлекет қуаты жағынан күн санап күшейіп келе жатқан Қытай елінің мемлекет басқарудағы тележурналистиканың атқаратын рөлін жақсы түсініп және оны ұтымды пайдалана білген артықшылығын баса игеріп, «дәнін алып, қауызын тастауға» болады. Халықтың сұранысына қарай әржақты қызмет өтеу сипатындық жұмыс стилі мен айқын тарихи танымдық және ұлттық бояуы қанық бағдарламалардың рухани құндылығы қазақ тележурналістерінің үйренуіне татиды. Қытай тележурналистикасының идея жағындағы азаттығы, жаңалық жарату потенциалын қос қолдап демеу тарапындағы істелген игі істері, ұрпақ тәрбиесі мен ел тәуелсіздігін қорғау және мемлекеттің оң имджин қалыптастыру жолындағы ізденістеріне көз жұмуға болмайды. Уақытты ұлт мүддесі үшін қызмет еттіру CCTV-дің(тек қана CCTV емес) басты миссиясы болып табылады.

Тәуелсіз қазақ тележурналистикасының әлемдік өреге көтеріліп, ұлттық мүдде тұрғысы мен адамзаттық мәселелер тоғысынан табылып жатуы тек жалаң көшірмешілдікке қана иек сүйеумен шешілмейді. Бұл қазақ тележурналістерінің алдындағы сын. Қолда бар ұшан-теңіз байлықтың игілігін қазаққа қалай көрсету, міне – бұл, көз алдағы телевизиялық жорықтың жобасы.

-
1. Хёрстің баспасөзде жасаған ұлы жорығы. <http://www.minber.kz>
 2. Сәмитұлы .Ж Қытай поэзиясы – Алматы: Қазақ университеті, 2009.- 98бет.
 3. Қытай Орталық Телевизиясының(CCTV) тарихы. <http://www.cctv.com>
 4. Қытайдың ақпараттық кеңістігі мемлекеттік идеологияға қалай жұмыс жасайды?. Бақытжол К. <http://www.aikyn.kz>

Ибрагимов Ниетжан,

*старший преподаватель
кафедры издательского дела и
дизайна*

ИНТЕРНЕТ - ЖУРНАЛИСТИКА – ЭТО СИМБИОЗ ТЕЛЕВИДЕНИЯ, РАДИО И ПЕЧАТНОЙ ГАЗЕТЫ

Мақалада онлайн баспаларының ерекшеліктері қаралады. Электрондық баспалардың тілі мен стилі талданады.

In article activity the Internet of mass-media, its specificity and advantages in comparison with printing editions is analyzed. Also features of language and style online of mass-media are considered.

Существование Интернета зависит в первую очередь от технических составляющих - информацию мы получаем с экрана монитора. Это приближает интернет к телевидению, но в отличие от телевидения, в режиме он-лайн мы имеем богатый выбор сайтов, блогов. В связи с этим интернет становится в последние годы широко распространенным средством массовой информации для определенной аудитории.

Закон Республики Казахстан «О средствах массовой информации» от 23 июля 1999 года определял сайт как «подготовленную при помощи специальных технических и программных средств электронную представительскую страницу физического либо юридического лица Республики Казахстан, на которой собственник размещает информацию в целях массового распространения» /1/. Данное определение в связи с широким развитием возможностей компьютерных технологий устарело. Оно не отражает информацию, передающуюся через интернет-телевидение, интернет-радио, блоги, форумы и другие новые технологии. В связи с этим принят новый закон об Интернете в 2009 году, где применяется более широкий тер-

мин «интернет- ресурс», который является «электронным информационным ресурсом» /2/.

Каждое уважающее себя средство массовой информации в РК имеет электронную версию в интернете - адрес в сети и представляет собой написанную с помощью языка HTML программу, с помощью которой администратор сайта может управлять страницей – создавать нужный дизайн, размещать статьи, видео и аудиоролики. Этот сайт представляет собой системную структуру страниц, которые объединены гиперссылками.

В отличие от печатного издания восприятие экрана усложняется вследствие напряжения глаз при чтении с экрана, поэтому интерес снижается уже через несколько минут непрерывного чтения и просмотра. Отсюда вытекают и требования к веб-дизайну, к написанию текстов для интернет-СМИ. Специфика восприятия информации с экрана предъявляет определенные требования к оформлению интернет-изданий, к необходимости сокращения объемов текста, его структуризации, увеличению количества фотографий, отвлекающих внимание читателя и снимающие напряжение. Поэтому основное требование к оформлению интернет-издания- создавать яркие заголовки, писать захватывающие анонсы. Посетитель электронного издания в первую очередь видит заголовки, анонсы, а затем переходит на интересующую его страницу. Посетитель одним кликом мыши может перейти на другой сайт, поэтому ответственность за дизайн сайта – удержание внимание читателя- огромно.

Внимание читателя, привлеченное заголовком, должно быть удержано на протяжении всего текста. Это накладывает ответственность на каждого автора, статья которого обсуждается тут же – на форуме, имеется возможность подсчитать число просмотров. Прозрачность работы корреспондента порождает конкуренцию среди журналистов и возлагает ответственность за написанные строчки. Таким образом, форум – специфическая черта интернет-СМИ, значение которой журналисты осознали спустя несколько лет после появления интернета

Особенностью обратной связи в интернет-СМИ в отличие от писем читателей в газету и телефонных звонков в студию, является анонимность. Читатель, оставивший комментарий, может не называть себя.

Интернет-сайт является более оперативным средством передачи информации в отличие от телевидения, где требуется время на монтаж сюжета. Но несмотря на многие преимущества, интернет, в отличие от телевидения, все же ориентирован на определенную интеллектуальную среду.

Подача текста с помощью текста и фотографии приближают интернет к печатным СМИ.

Таким образом, Интернет-СМИ представляют собой симбиоз телевидения, радио и печатной газеты.

Его преимуществами является;

1. оперативность подачи информации;
2. наличие обратной связи с помощью форумов;
3. анонимность обратной связи;
4. маленькая себестоимость создания и поддержки такого СМИ.

Казахстанские интернет-издания появились на информационном рынке намного позже, чем в США, европейских государствах и других информационно развитых странах мира, где дешевизна пользования линиями глобальной сети и его повсеместная распространенность, превращающая Всемирную сеть в средство досуга и развлечения, сделали интернет-издания популярными.

Уровень вовлеченности населения во Всемирную сеть в развитых странах мира, дешевизна интернет соединения приблизили уровень его охвата к уровню охвата телевидением, а в некоторых государствах количество пользователей интернет-информацией даже превышает число пользователей печатной продукцией и телевидением.

Таким образом, интернет распространяется семимильными шагами. Число пользователей сети растет и в Казахстане. Все это налагает ответственность как на организации подготовки журналистов для интернет-СМИ, так и на действующие онлайн-издания, пытающиеся охватить большую аудиторию.

1. Закон РК «О средствах массовой информации» от 23 июля 1999 г

2. Закон «Об интернете», 2009 г

РАЗВИТИЕ КАЗАХСКОЯЗЫЧ- НОЙ ПРЕССЫ

Айгерим Альжанова,

*кандидат филологических
наук кафедры
печати и электронных СМИ*

Бүгінгі күні Казнетте қазақстандық сайттардың жалпы құрамынан 12% қазақ тілінде. Жыл сайын қазақ тіліндегі жаңа интернет-ресурстар көбеюде, БАҚ-тың электронды нұсқасы даму-да, көптеген семинар, конференция, тренинг, сайыстар өтуде.

To date, the number of sites in Kaznet in the Kazakh language is about 12% of the total number of Kazakh sites. Every year there are new Kazakh-resources, develop electronic versions of the media, conducted various seminars, conferences, training sessions and competitions.

Казахстанский медиа-рынок сегодня чрезвычайно насыщен. А ведь только в 2008 году писали, что казахская журналистика в печальном положении, писали о несостоятельности казпрессы как четвертой власти. Но только за последние два года появилось едва ли не больше сайтов и новых проектов, чем за все годы.

В июне этого года Президент Казахстана Нурсултан Назарбаев своим указом утвердил государственную программу развития и функционирования языков в Республике Казахстан на 2011-2020 годы.

«...Если в 1991 году в Казахстане всего лишь 82 издания издавались на казахском языке, то их число сегодня достигло 523. Около 80% книг издается на казахском языке в нашей стране. Если и дальше будет мир и согласие в нашей стране, недалек тот день, когда казахский язык будет использоваться в полную мощь», - отметил Глава государства.

Для наглядности можно привести в пример анализ Айдоса Сарыма, известного политолога и вице-президента Общественного Фонда «Абай-ақпарат». Он, изучив и проанализировав рынок

казахскоязычной прессы, пришел к следующим результатам:

Таблица 1:

Количество действующих СМИ по годам			
1991	2001	2010	2020
188	1486	2695	?

Как видим, начиная с 1991 года, количество действующих СМИ в Казахстане увеличилось почти в 15 раз!

В том числе на казахском языке печатные СМИ:

Таблица 2:

Печатные СМИ на казахском языке:			
1991	2001	2010	2020
59	229	542	?

За 20 лет количество казахскоязычных СМИ выросло почти в 9 раз!

Можно констатировать тот факт, что казахскоязычная пресса развивается более интенсивно и имеет шансы дальнейшего роста.

Казахская пресса сегодня, не считая СМИ выходящих на двух или трех языках, представлена в следующем виде:

- 437 газет;
- 105 журналов;
- более 200 сайтов и порталов.

Если брать региональный разрез, то существуют прямые корреляции, которые хорошо видны по данным статистики, которую также в своем анализе привел известный политолог:

Динамика роста СМИ в региональном разрезе			
Регионы	2002 год	2010 год	Рост
1. Ақмолинская	51	110	2 раза
2. г. Астана	87	176	2 раза
3. Ақтөбінская	69	85	20 %
4. Алматынская	38	91	2,5 раза
5. г. Алматы	590	1187	2 раза
6. Атырауская	29	58	2 раза
7. ВКО	103	166	50 %
8. Жамбылская	45	74	40 %
9. ЗКО	57	109	2 раза
10. Карагандинская	105	242	2 раза
11. Костанайская	67	107	62 %
12. Кызылординская	43	69	38 %
13. Мангистауская	18	44	2,5 раз
14. Павлодарская	87	140	1,7 раз
15. СКО	38	81	2,2 раза
16. ЮКО	159	255	1,7 раз

Если брать десятку казахстанских СМИ по тиражам, то на сегодняшний день безусловным лидером является «Егемен Казахстан», а также газеты «Айкын», «Жас Алаш». В журнальном рынке у нас происходят колоссальные сдвиги. Это «Жұлдыздар отбасы», сегодня его тираж более 85 тысяч. Это гляцевый журнал, который пользуется большим спросом и популярностью.

Рост количества казахскоязычных СМИ связан, конечно, с позитивными тенденциями в экономике. Если 10-15 лет назад речь шла собственно о выживании казахской прессы, то сегодня появляются более-менее интересные игроки. Государство уделяет очень много внимания и соответственно появляются новые СМИ, то есть количество их за этот период увеличилось. Увели-

чилось количество ежедневных казахскоязычных газет. Факт налицо: растет конкуренция в казахскоязычной прессе.

Сегодня происходит коммерциализация казахского сегмента информационного пространства. Растет спрос на рекламу в казахскоязычных СМИ. Казахская пресса сегодня хорошо освоила, что такое пиар и что такое информационные блоги. Все крупные казахскоязычные СМИ имеют свои веб-сайты, но при этом очень слабые соотношения с новыми информационными технологиями, использование ресурсов Интернета. Но все же нужно заметить, что казахскоязычный Интернет за последний год очень продвинулся. Наблюдается тенденция развития и увеличения доли казахскоязычного контента в интернете, перевод на казахский язык популярных систем управления сайтами, создание пособий для начинающих веб-мастеров и программистов на казахском языке и создание единого словаря веб-терминов.

На сегодняшний день в Казнете количество сайтов на казахском языке составляет порядка 12% от общего количества казахстанских сайтов. С каждым годом появляются новые казахскоязычные ресурсы, развиваются электронные версии СМИ, проводятся различные семинары, конференции, тренинги, конкурсы.

Продвижением казахского языка в интернете занимаются и общественные организации. К примеру, наш выпускник Асхат Еркимбаев, руководитель Центра поддержки казахских журналистов «Мінбер», делает ставку на мультимедийность и эксклюзивный контент на казахском языке. Центр периодически проводит тренинги и семинары для казахскоязычных журналистов по развитию навыков в использовании новых медиа-инструментов.

Проект Фонда национального благосостояния «Самрук-Қазына» по развитию казахскоязычной части открытой энциклопедии "Википедия". Его цель - быстро поднять количество и качество статей в казахской части энциклопедии. Долгосрочной целью инициаторов проекта является укрепление социальной роли и развития государственного языка. Будущее казахского языка в значительной степени зависит от того, насколько органично он волеется в современную информационную среду. И проект казахской «Википедии»

должен способствовать укреплению «цифровой жизнеспособности» языка.

Создание обширного энциклопедического контента на казахском языке (как оригинального, так и переводного) является основной задачей казахской части «Википедии». На сегодняшний день в «Википедии» создано 25 тыс. статей на казахском языке.

Президентский фонд развития государственного языка презентовал три интернет-сайта на казахском языке. Первый познавательный для подростков «Балбулак.кз», два других – экономический «Экономика-кун.кз» и нефтегазовой тематики «Казмунай.кз». Это еще один шаг к развитию казахскоязычных интернет-ресурсов.

Ярким примером активной жизненной позиции в изучении казахского языка стал проект журналистов Руслана Минулина и Светланы Галиевой «Let's speak қазақша!» в составе Молодежного медиасоюза Казахстана (ММСК). Идефикс проекта – трилингвизм и повышение мотивации изучения языка в первую очередь среди журналистов. Создатели проекта делают ставку на общение на казахском языке как на просторах Интернета (социальных сетях), так и в офлайне.

«Интернет Ассоциация Казахстана» при поддержке Kcell провела работу по переводу популярных систем управления сайтами на казахский язык. В числе переведенных систем такие системы, как Drupal – популярная, бесплатная система создания сайтов любой сложности, Wordpress – популярная система управления сайтами, используемая в качестве основной для блогов. В ближайшем будущем будет осуществлен перевод Joomla, популярной системы, на которой работает очень много казахстанских сайтов. Все переводы доступны для скачивания всем желающим бесплатно. В ближайшее время будут выпущены сборки для установки данных систем начинающими пользователями.

Факультет журналистики КазНУ им. аль-Фараби также вносит свою лепту в развитие казахскоязычных ресурсов. В учебных планах разработаны новые элективные дисциплины по онлайн-технологиям. Остается надеяться, что в будущем на рынке появятся еще больше интересных и полезных сайтов на казахском языке.

1. Нурпеисов А.К. Пути развития казахского языка в Интернете. <http://www.iak.kz/ru/news/round-table-iak/>

2. Джалилова А. В Казнете за 2 года количество сайтов на государственном языке увеличилось с 3% до 12% // Газета «Панорама», 9 сентября 2011 г.

ЖАҢА МЕДИА МЕН ДӘСТҮРЛІ БАҚ: ӨЗАРА КІРІГҮІНІҢ (КОНВЕРГЕНЦИЯ) МӘСЕЛЕЛЕРІ

Әтіргүл Тәшімова,
А.Ясауи атындағы ХҚТУ
оқытушысы

Бүгінде Қазақстанда ақпарат кеңістігі орасан зор өзгерістерге ұшырауда. Бұл әрине, соңғы он жыл көлемінде елімізде жаңа ақпараттық технологиялардың, әсіресе Интернеттің қарқынды дамуымен байланысты туған өзгерістер.

Қазақ интернет журналистикасының қалыптасуы 90-жылдардан, дәлірек Қазнеттің дүниеге келген 1995 жылдан бастау алады. Десек те, жаңа медианың қарқынды дамуы 2005 жылдан басталады дейді зерттеушілер. Сонымен, жаңа медиа дегеніміз не? Оның дәстүрлі БАҚ-қа қатысы қандай? Жалпы, біз бұл мақалада елімізде жаңа медианың қалыптасуы, дамуы қандай деген сауалдарға жауап іздейміз.

Қоғам қажеттілігі, технологияның жаңа дамыған түрі өмірге жаңа медианы алып келді. Адамзат әлемнің түкпір-түкпірінен ақпарат ала алатын және тарататын жағдайға жетті. Жәй ғана әлемдік жүйе-интернетті меңгеру арқылы өмірге медианың жаңарған түрі келді.

Тарихта адамзат өркениетін дамытуда бірнеше ақпараттық серпілістер болғаны мәлім. Олардың біріншісі - жазу арқылы ақпараттың ұрпақтан-ұрпаққа жетуі. Екінші серпіліс - баспалардың пайда болуы. Үшінші серпіліс - электрдің пайда болу нәтижесінде қалыптасқан телеграф, телефон, теле-

В статье анализируется конвергенция традиционной журналистики с современной медиа, интернет-журналистикой. Исследуется процесс конвергенции в СМИ.

The traditional journalism convergence with new media, internet journalism, is analyzed in the paper. The process of convergence in Mass Media is researched.

дидар, радио секілді тағы басқа ақпарат тарату құралдарының адамзат өмірінен кеңінен орын алуымен ерекшеленеді.

Ал ХХ ғасырдың соңғы ширегінен басталатын төртінші серпіліс -микро-процессорлы компьютерлік технологияның желілік технологиямен бірігуі нәтижесінде қалыптасып, желілік-ақпараттар технологиясы атанған жаңа ақпараттық серпіліс бүгінгі дәуір қоғамын ғажайып өзгерістерге бастар негізгі күшке айналып келеді.

Персонарлық коммуникация – бұл физикалық контакт не телефон, электрондық немесе жазбаша хат алмасу арқылы адамдардың өзара араласуы. Екі жақты диалог арқылы қатынасушы адамдар ақпаратты тікелей бір-біріне таратады. Көпшілік коммуникация болса, бір ақпаратты бірнеше тұтынушыға арнайды. Бұл анықтамаға барлық БАҚ түрі кіреді, сондай-ақ көпшілік смс-жіберілімдер де, не бір жіберушіден бірнеше ақпарат алушы орын алған жағдайлар да осылай аталады. Ал жекеленген коммуникация деп, көпшілік коммуникацияның дамыған түрін айтады. Айырмасы, таратылатын ақпарат тұтынушының қызығушылығына, жынысы мен жасына, географиялық мекені мен өзге де характеристикаларына қарай іріктеліп отырады [1].

Коммуникацияның бағытталуы ақпараттың берілуін (бірбағыттық коммуникация), не коммуникацияның екі жақты өзара әрекеттесуін (интерактивтік коммуникация) білдіреді. Бірбағыттық коммуникацияларға газет, радио, ТВ-ны жатқызуға болады. Ал интерактивтік коммуникация болса, көбіне адамдардың өзара қатынасы мен мобильдік ортада, сосын интернетте кеңінен қолданылады.

Ендеше, Жаңа Медианы осы аталған теориялық анықтама тұрғысынан саралап көрелік. Зерттеуші Рассел Ньюман анықтамасы бойынша жаңа медиа [2]:

– географиялық қашықтықтың маңызын жоғалтады.

– байланысты күшейтіп, коммуникацияны жандандырады.

– коммуникацияның жылдам әрекетіне мүмкіндік береді.

– интерактивтік коммуникацияға жол ашады.

Ал батыс зерттеушілері Дуглас Келлнер және Джеймс Боман болса, жаңа медиа, яғни бір бөлшекте интернет, ақпаратқа барынша қолжетімділік пен азаматтардың ашық дебатқа қатысуына толық мүмкіндік беретін демократиялық постмодерндік қоғамдық сфера үшін үлкен потенциал бола алады деп санайды. Бұл өз кезегінде жаңа медианың әлеуметтік маңызын көрсетеді. Жаңа медианы ерекшелейтін ең негізгі факторы да осы. Оның әлеуметтігі мен әлеуметтенуі, барынша қолжетімді болып, ақпарат алмасудағы барынша ыңғайлылығы.

Жаңа Медианың технологиялық дамуы ретінде жаһандану үрдісі дүниеге келді. Жаһандану элем адамдары арасында электрондық коммуникация-

лар есебінен қалыпты қашықтық түсінігін жойды. Ал жаңа медиа болса, адамды қалыпты физикалық кеңістік пен ол араласатын әлеуметтік кеңістік, әлеуметтік сфера арасында байланысын үзді. Осылайша, адамдар жер шарының қарсы бетіндегі адаммен желі арқылы(виртуалды кеңістікте) араласуына мүмкіндік алды.

Жаңа медиа ұғымын осы тұрғыдан қарастырған дұрыс секілді. Себебі, оның әлеуметтік маңызы мен заманауи қоғамдық санаға, ортаға әсері осы кеңістікте жүзеге асып отырғанын ескерсек, оның зерттелу, түсіну аймағын да анықтауға болады.

Жаңа Медиа дәстүрлік БАҚ-қа бәсекелес емес, оның жаңа технологиялық жалғасы, жаңа формаға енген трансформациясы деп қарастырған жөн. Алайда, дәстүрлі БАҚ (соның ішінде, ТВ, радио, басылым) көптеген дамыған елдерде үлкен монополистік бизнеске айналып үлгергендіктен, оның жалпылануы, интернеттенуі, оқырманның авторға айналуы ұнамауы заңдылық. Сондықтан да Жаңа медиа туралы талас-тартыстар алуан сипатта өріс алуда.

Жаңа Медиа қоғамда журналистиканың жаңа формасын туғызды. Ол құбылыс азаматтық журналистика, интернет-журналистика деген атпен танымал. Және ол тікелей интернет пен жаңа технологиялық мүмкіндіктермен сипатталады. Осы құбылыс жаңа медианың мүмкіндіктерін толық ашып бере алады. Себебі, журналистикаға жаңа энтузиастар мен блоггерлер қауымы келеді.

Сонымен... Жаңа медиа құбылыс ретінде пайда болып, әлі толық қалыптасып үлгермеген, бірақ өзі туралы толық айтып жүрген ерекше жағдай. Оның бірінші кезекте интернетпен тікелей байланыстырса, екіншіден, журналистикаға да айтарлықтай қатысы бар екеніне дау жоқ. Соңғы кезде қарқынды дамып келе жатқан жаңа медианың бір ерекшелігі аудиториямен тығыз байланыс орнатуы: оларды медиа ісіне тарту, ақпарат жинауға қарапайым тұрғындардың араласуы, қоғамдағы мәселелрді талқылауға, шешуге үлес қосуы әлеуметтік сипат алды. ВВС сынды алпауыт концерндер лондондық терракттарды камерофондармен түсірілген блоггерлердің контенттері арқылы таратуда. Газеттер мен телеарналар көбіне қоғамдық маңызды оқиғаларды көрсетуде блоггерлердің әуесқой фотоларын пайдалану науқаны басталды. Бұл Жаңа Медиа мен азаматтық журналистиканың алғашқы жемісі болатын. Дәстүрлі БАҚ көп жағдайда оқиға орнынан табылған блоггерлердің әуесқой фотолары мен бейнажазбаларын пайдаланып, параллель жүріп отыруға мәжбүр болды. БАҚ уақытында азаматтық журналистика (citizen journalism), яғни ақпаратты жинап, өңдеп, сараптап, тарататын репортер міндетін мойнына алған «оқырман арасынан» шыққан қарапайым адам түсінігіне назар аударды. Бұның артықшылығы «оқырман арасынан шыққан адам» көбіне «орташа аудитория өкіліне» негізделмей, өз әлеуметтік табына бейімдеп ақпарат таратуға ыңғайланды. Бұл оның ерекшелігі болатын.

Жаңа медианың негізгі сипаттарының бірі – интерактивтілік. Интерактивтілік жаңа медианың қалыптасуында шешуші рөл атқарды. Бұл интернетке жоғары жылдамдықты қолжетімділіктің пайда болуымен түсіндіріледі. Интернет «біреу көпке» (дәстүрлік БАҚ) ұғымын «көп көпке» (Жаңа Медиа) моделіне өзгертті. Қазір де әр адамның кішігірім техникалық жабдықталғанына қарамастан, кез келген формадағы медиа-басылым жасауына мүмкіндігі бар. Сол арқылы, Жаңа Медиа қоғамдағы коммуникация моделін түбегейлі өзгертіп, адамдардың бір бірімен өзара қатынасу амалдарын жеңілдетіп отыр.

Жаңа медиа – бұл интерактивті коммуникациялық технологиялардың және сандық ақпарат тасымалдауының бірігуі. Бұл ортада басты делдал болып интернет табылады.

Интерактивтілік жаңа медиа идеологиясында маңызды сәт болып отыр. Ол Интернетке деген қолжетімділіктің адам нанғысыз жылдамдықпен өсуінің салдары еді. Бұл дегеніміз – медианың дигитализациялануы және медиа конвергенция (жақындасуы, түрлі медиа форматтарының бірігуі). Сондай-ақ 1984 жылы жаңа медиа тұтынушы-тұтынушыға интерактивтілігін және тұтынушы мен ақпарат арасындағы интерактивтілікті қамтамасыз ететін коммуникативті технология ретінде анықталған болатын [3].

Қазірде интернеттің интерактивті қызметі ақпаратты түрлі бағытта тасымалдауымен құнды болып отыр.

Интерактивті теледидар көрермені экранға қосымша мәтіндік ақпаратты шығарып отыра алады, оқиғаны көріп отырып сол жерге орнатылған камераларды таңдау арқылы түсірілім ракурсын, кадр планын өзгерте алады, өзін қызықтырған фрагменттерді қайта көру құқығына ие, сонымен қатар өзін қызықтыратын мәселелер аясында электронды сауалнама мен дауыс беруге қатыса алады.

Сонымен, интерактивтілік жаңа медианың негізгі аспектілерінің бірі болып табылады. Дегенмен медианың әртүрінде сәйкесінше интерактивтіліктің түрлі формалары бар. Коммуникация жаппай цифрлық стандартқа көшу дүние жүзі бойынша бел алууда. Қазір көпшілік телефон станциялары цифрлық форматта қызмет көрсетеді, болмаса жетілдірілген ұялы телефоныңыз сізді интернетке қоса алады, яки келіп түскен электронды хатыңызды шағын дисплейден оқи аласыз. Мұның өзі дигитализация процесінің арқасында іске асады. Дигитализация дегеніміз не? Дигитализация - цифрландыру сөзінің синонимі. Яғни ақпараттың сандық формаға келтірілуі. Бұл сөздің техникалық анықтамасы: дискеталарға кодталған серпінді мәліметтердің сандық трансмиссиялануы.

Дигитализация ағылшынның (digitalisation) – кез келген түрдегі ақпараттың (мәтіндік, аудиовизуальді) цифрлық форматқа келтірілуі. Сандық формадағы ақпараттың сандық машиналарда оларды оқуға, тасымалдауға және сақтауға мүмкіндігі болады. [4]

БАҚ-тағы конвергенцияға тоқтала кетсек. Таяу уақыттарда біздің теледидарларымыз барлық БАҚ арасындағы делдалға айналады. Тек телевизор қабылдағышқа (set-top-box) электронды тіреуіш қоссақ болғаны, ол дербес компьютер-теледидарға айналып, сіз сол арқылы теледидар көріп, газет оқып, интернет арқылы радио тыңдап, ал қажет бола қалған жағдайда интернет арқылы өзге де қажетті материалдарыңызды ала бересіз. Конвергенция компьютер мен теледидардың немесе теледидар базасында тіркеуіш-декодермен байланыстырылған компьютерлік желі немесе телевизор экраны ретінде қолданылатын компьютер базасында біріктірілу мүмкіндіктерімен байланысты.

Бұқаралық ақпарат құралдарында болып жатқан құрылымдық өзгерістер табиғаты жақын бірнеше технологиялық процесстерге негізделеді.

Бірінші процесс бұл – дигитализация (ағылшынның digitalisation – цифрландыру), яғни аудармасында БАҚ-тың барлық түрдегі – мәтіндік, графикалық, дыбыстық – мазмұнын компьютерге түсінікті сандық форматқа келтіру. Дигитализация аталған мазмұнның электронды коммуникация арқылы жеңіл тасымалдануына жол ашады. Нәтижесінде интернет жай ғана компьютерлерді байланыстырушы желіден, өзінің сандық форматының арқасында дәстүрлі БАҚ-та шектеулі әрекеттерді іске асыра алатын негізгі ақпараттық және коммуникациялық ортаға айналады. Енді ақпаратты таратушыға да, тұтынушыға да баспа БАҚ-ты таратуға кететін уақыт та, оған кететін қаржылық шығын да, газетті, радонь, теледидарды таратуға арналған шектеулі аймақ та тосқауыл бола алмайды.

Спутниктік және кабельдік телекоммуникацияның дамуына байланысты, сондай-ақ компьютерлік желінің дүниеге келуімен жаңа мүмкіндіктер ашылды. Бұл бұқаралық ақпарат құралдарының сандық технологиялардың медиалық ұйымдардың қызметіне және коммуникация саласына енгізілу тарапынан революциялық технологиялық жаңару кезеңі болды. Дәл осы дигитализация деп аталды.

Дигитализация БАҚ түрлері арасында және мазмұнында айырмашылық орната отырып, олардың конвергенциясына жаңа жол ашады.

БАҚ-тың өзгеруіне негіз болған – конвергенция ұғымы. «Конвергенция» термині бара-бара медиаортада бас желі синониміне айнала бастауда. Ақпараттық-коммуникациялық ортада оның трансформациялануы ішінде осы құбылысқа ерекше назар аударылуы, оның алуандылығымен және бір қарағанда бір-біріне қатыссыз салдарлар секілді көрінуімен түсіндіріледі. Конвергенция – жақын онжылдықта тек қана дамыған елдердің бұқаралық ақпарат құралдарының жүйесіндегі құрылымды ғана емес, оған қоса бүкіл медиаэкономиканы өзгертуі мүмкін құбылыс.

Конвергенция (латынның. converge –

жақындаймын, ұқсаймын) – нақты және қоғамдық-саяси ғылымда бірігіп, кірігу, бір-біріне ұқсату процестерін білдіретін термин ретінде қабылданған. Ал медиаэкономикада ақпараттық және коммуникациялық технологиялық тұғырнамалардың (компьютерлер, телевизорлар, телефондардың), сондай-ақ солар арқылы берілетін (ақпараттық) мәліметтердің интеграциялануын, яғни бірігуін білдіреді [5].

Соңғы жылдары конвергенция, яғни дәстүрлі бұқаралық ақпарат құралдарының мүмкіндіктерінің бірігіп, кірігуі туралы болжамдар іске аса бастады. Бұл оларды ортақ сандық тұғырға келтіру арқылы жасалады. Дигитализация және конвергенция процестерінің арқасында бұқаралық ақпарат құралдары көпарналық, интерактивтілік, болып жатқан оқиғаны шынайы уақытта тарата алуға және ақпараттық ресурстарды үздіксіз жаңарту қасиеттеріне ие болды. Қазірдің өзінде жаңа медиа, дәстүрлі БАҚ-тың ойына келмеген мүмкіндіктерге ие: ол дыбыспен, анимациямен, гипермәтінмен, кең ауқымды электронды мұрағатпен, аудиториямен кері байланысудың түрлі әдістерімен жабдықталған.

Бүгінгі БАҚ-тың басты ерекшелігі кірігу (конвергенция) үрдісінен туындайды. Жаңа ақпараттық және телекоммуникациялық технологиялардың ықпалымен бұл сала жаңа сапалық биікке көтелуде. Ол негізінен медиа индустрияға интернеттің кірігуімен айқындалмақ. Сонымен, конвергенция көптеген жаңа функцияларды атқарады.

Біріншіден, ол бұған дейін бір-бірінен бытыраңқы жатқан бұқаралық ақпарат құралдарының бірігуіне жол ашады. Бір материалды жасай отырып журналист оны газетке де, онлайн ақпараттық құралға, телеарнаның телемәтіні ретінде пайдалана алады.

Жаңа ақпараттық-коммуникациялық ортада дәстүрлі БАҚ пен жаңа медиа қызметтерінің алмасу, коммуникацияның түрлі каналдарында «роль ауысу» жүзеге асқанда, түрлі коммуникациялық каналдар арқылы бір ақпаратты алу мүмкіндігі туады. Нәтижесінде коммуникация және ақпарат каналдары туралы түсінік түбегейлі өзгеріске ұшырайды.

Екіншіден, журналистің қызметіне деген сұраныстар өзгереді. Жаңа медианың журналистерге олардан мультимедиялық машықтың болуын және кез-келген БАҚ түріне ақпарат дайындай алу-

ды талап етеді. Журналистің бір мезгілде бірнеше форматта жұмыс жасау мүмкіндігін туғызады.

Үшіншіден, БАҚ конвергенциясы, әртүрлі каналдарда бір ақпаратты таратылу мүмкіндігінің туындауы, инфотеймент, эдютеймент секілді басқа да интеграцияланған жанрлардың пайда болуына алып келді. [6]

Осындай өзгерістердің дәстүрлі БАҚ болашағын бұлыңғыр еткендей болатыны анық. Осыдан келіп дәстүрлі БАҚ-ты интернет басады деген сәуегейлік айтылуда. Дегенмен бір нәрсе анық, интернет медиарынокка, медиажүйеге өзгеріс енгізіп үлгерді. Енді интернеттің медиа жүйеде «басты рольден» түспейтіні анық. Дегенмен дәстүрлі медианың да тұтынушылары боларын ескерсек, екі БАҚ, яғни, жаңа және дәстүрлі медиа бірін-бірі толықтырушы болады деген көбірек көкейге қонады. Бүгінде жаңа медиа дәстүрлі БАҚ пен бірігіп, кірігіп күшті (орасан зор мүмкіндіктеге ие) жаңа ақпараттық тасқынға айналды. Міне, БАҚ-тағы конвергенцияның мүмкіндіктері мен көріністері жөнінде осыны айтуға болады.

Ең әуелі, бұл түрлі техникалық тасымалдаушыларға – кабельдік және телефон желілері, спутниктік сымсыз желілер – тұтынушыға ақпаратты жеткізуге мүмкіндік беретін технологияның бірігіп-кірігуі;

Одан соң, конвергенция – бұған дейін әртүрлі саналып келген, белгілеріне, қызметтеріне, мүмкіндіктеріне қарай ажыратылған медиалардың кірігуі. Мұның нәтижесінде әңгіме қай медиа туралы болып тұрғанын ажырату мүмкін болмай қалады. Интернеттегі радио, Британика энциклопедиясы компакт-дискіде, кабельдік ТВ бойынша видеофильм немесе сырт көрінісі калькуляторға ұқсағанмен, дербес компьютердің қызметін атқара алатын сіздің кішкентай қалта коммуникаторымен қабылдаған электронды жарнамалық хабарлама.

Әрине, конвергенция – бұл нарықтардың бірігуі. Газетбарондарынан бастап – медиа-бизнес саласының өткен ғасырдағы жетекші өкілдері – заманауи БАҚ индустриясы тұрмыстық техника, ақпараттық технология өндірісімен, телекоммуникациялық сектормен орасан интеграцияға қадам жасап келеді. Нәтижесінде мультимедиялық қызметтер, бағдарламалар шығарумен байланысы мықты, жаңа интеграцияланған нарық пайда болуда.

1. Калмыков А.А., Коханова Л.А. Интернет журналистика. – Москва: Юнити, 2005. – С-6.

2. Wikipedia.org// New_Media

3. Учебное пособие.– Современная журналистика. – Ташкент. – 2006, С 611.

4. <http://aibol.wordpress.com> –12.04.2008.

5. Дэн Гиллмор. Мы, медиа. Диалог с аудиторией. //coputerra.ru

6. Азаматтық журналистика – citizen journalism// arsenal 777.wordpress.com

ЗАМАНСӨЗ ӘЛЕМІ

Есберген Алауханов,

*доктор юридических наук,
профессор,
декан факультета
журналистики КазНУ
им. аль-Фараби, член
научно-консультативного
совета при Верховном Суде РК*

Максут Самалдыков,

*доцент кафедры
международного права
КазНУ им. аль-Фараби,
кандидат юридических наук*

Мақалада Қазақстандық журналистердің моральдық залалдың орнын толтыру мәселелері көтеріліп, заңдық тұрғыда оларды қорғау қажеттілігі айтылады. Қазіргі уақытта Қазақстандық БАҚ-тағы өзекті болып отырған мәселе – сот тараптарынан журналистерге қойылатын талап – арыздардың көптігі. Сол себепті Бұқаралық ақпарат құралдарына, журналистерге қатысты заңдарды жетілдіру мәселелері көтеріледі.

The author of article lifts problems of the rights of the Kazakhstan journalists in questions of compensation of mental cruelty and brings offers on their protection. For the Kazakhstan mass-media now pressing question there is that the considerable quantity of claims are shown to journalists. Thereupon it is necessary to improve the legislation on mass-media in Kazakhstan.

ПРАВА КАЗАХСТАНСКОГО ЖУРНАЛИСТА В ВОПРОСАХ ВОЗМЕЩЕНИЯ МОРАЛЬНОГО УЩЕРБА НУЖДАЮТСЯ В ЗАЩИТЕ

Современная практика судебной защиты чести, достоинства и деловой репутации казахстанскими журналистами, и, в том числе редакциями и собственниками средств массовой информации требует особой оценки законодательства в этой сфере общественных отношений. И не только в силу возрастания такого рода гражданских исков, но и в силу их негативного отражения на полемике по острым вопросам общественной жизни. Не секрет, что решения судов в части удовлетворения таких исков в определенной степени сказываются на принципиальности авторов критических статей, то есть самих журналистов. К этому стоит добавить и вопрос по материальному удовлетворению данных исков. В этой связи следует обратить внимание на указываемые в аналитических докладах Фонда защиты свободы слова «Әділ сөз» ситуации со свободой слова в Казахстане, где отмечается, что присуждаемые суммы компенсации морального вреда несоразмерно велики, не соответствуют доходам СМИ и уровню жизни в республике и нередко приводят к разорению издания.

Буквально свежий пример. Фонд защиты свободы слова «Адил соз» сообщает, что в Таразе бывший директор профессионального лицея №16

Б.Умбеталиев через суд пытается возместить моральный вред путем взыскания с газеты «Знамя труда» и ее журналиста И.Боташевой 10 млн. тенге. Требуется также опровержения статьи «Живет такой директор», опубликованной в этом издании 24 февраля 2011 года.

Учитывая, что судебные споры указанной категории дел имеют большое общественно-политическое значение и привлекают пристальное внимание общества и средств массовой информации (далее – СМИ) попытаемся дать необходимые рекомендации по совершенствованию действующего законодательства. Следует обратить особое внимание на Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан №6 от 18 декабря 1992 года «О применении в судебной практике законодательства о защите чести, достоинства и деловой репутации граждан и юридических лиц». Хотя указанное Нормативное постановление Верховным Судом Республики Казахстан и принято в прошлом столетии, однако продолжает действовать с соответствующими изменениями и дополнениями. В своем Нормативном постановлении Верховный Суд Республики Казахстан старается учесть современное развитие казахстанского общества, законодательства, а также международно-правовую практику.

Для журналистов, выступающих ответчиками в суде по иску о защите чести, достоинства или деловой репутации, необходимы понятные и доступные разъяснения названных в гражданском законодательстве неимущественных прав и благ. Для судей такое разъяснение представлено в пункте 1) указанного нами Нормативного постановления Верховного Суда РК №6 от 18 декабря 1992 года. В частности, в нем сказано, что под честью понимается общественная оценка лица, мера его духовных и социальных качеств. А под достоинством – внутренняя самооценка лицом собственных качеств, способностей, мировоззрения, своего общественного значения. В обоих приведенных разъяснениях присутствует слово «лицо», под которым одновременно понимается как гражданин, так и юридическое лицо. В связи с чем суды, до принятия соответствующих поправок в гражданское законодательство в марте 2011 года, рассматривали иски к журналистам и СМИ о защите чести и достоинства не только от граждан, но и от юридических лиц. В качестве примера можно привести решение Костанайского городского суда Костанайской области от 6 апреля 2000 года, в котором суд обязал редакцию газеты «Костанайские новости» опубликовать опровержение сведений, пророчащих честь и достоинство ЗАО ККХП «Достар-Казахстан», изложенных в статье «Головокружение от банкротства, или как «Кустанайзернопродукты» пошло по рукам». Такой подход судов с недавнего времени

признан ошибочным. Постараемся дать краткое объяснение почему?

Само понятие «достоинство» является категорией, отнесенной Конституцией Республики Казахстан к одному лишь субъекту, наделенному правом на их защиту, - человеку (пункт 1 статьи 17). В пункте 1 статьи 18 Конституции Республики Казахстан говорится о том, что каждый имеет право на защиту своей чести и достоинства. То есть и тут говорится о человеке.

Из процитированных конституционных положений следует, что в ГК РК речь также должна идти исключительно о защите чести и достоинства граждан, а в некоем случае - юридических лиц (п. 1 ст. 143 ГК РК старой ред.).

В этой связи законодатель реализовал положение Конституции, как Основного закона страны, в гражданском законодательстве исключив юридических лиц из содержания пункта 1 статьи 143 ГК РК. В настоящее время, конкретно - с 15 апреля 2011 года, юридические лица не вправе будут обращаться в суд с требованием о возмещении морального вреда. Поскольку юридические лица не могут испытывать физические и нравственные страдания. Следовательно, моральный вред юридическим лицам не может быть причинен, а потому и не может быть возмещен, его просто нет.

В связи с принятием указанной поправки в интервью газете «Время» президент международного фонда защиты свободы слова «Әділ сөз» Т.Калеева отмечает, что «есть надежда, что теперь газеты «Уральская неделя», «Мегаполис» и другие, с которых именно юридические лица требуют десятки миллионов тенге, избежат разорения. Это – реальный шаг в сторону свободы слова».

На наш взгляд, было бы целесообразным с учетом принятого изменения в ГК РК дополнить и вышеуказанное Нормативное постановление Верховного Суда в части разъяснения судьям понятий «честь» и «достоинство», включив в них слово «физический», тогда все встанет на свои места. В этом случае суд будет правильно использовать норму гражданского законодательства, а журналисты получат дополнительную гарантию защиты своих прав. Ведь не случайно судьи в своих публикациях в юридической литературе ошибочно считают, что категорию «честь» следует рассматривать в качестве положительной оценки отражения качеств как физического, так и юридического лица в общественном сознании. К такому выводу их и нацеливает действующее в настоящее время разъяснение понятий «честь» и «достоинства» в Нормативном постановлении Верховного Суда РК. РК №6 от 18 декабря 1992 года.

Далее нами предлагается также в разъяснение понятия «честь» вместо слов «общественной оценки лица», указать - «объективной оценки лица».

Предложенная нами формулировка будет понятной не только для судей, но и для сторон судебного спора о защите чести. Эта новая формулировка будет как раз таки отвечать потребностям субъектов современных рыночных отношений. Ведь старая формулировка «общественный» у всех граждан напрямую ассоциируется с советским термином, широко применявшимся в тот период развития страны. К тому же сами филологи отмечают, что современное словоупотребления лексемы «общество» в многочисленных устойчивых словосочетаниях «общественный деятель», «общественные интересы», «общественная безопасность» используются практически автоматически, за ними не стоит представление о чем-то общем – общем деле, общих интересах, необходимости действовать сообща. Отсюда мы также полагаем, что и используемое в разъяснении Верховного Суда РК судам словосочетание «общественная оценка лица», семантически опустошено и превращено в пустую обесцененную вставку, требующую замены.

Объективная оценка человека – это как раз и оценка его чести. А при субъективной оценке человека речь идет о его достоинстве.

Таким образом, следует подчеркнуть, что предложенная нами формулировка в части объективной оценки человека, в духе времени, и с ее помощью легче будет обозначить грань между двумя близкими по смыслу нравственными категориями: «честь» и «достоинство». А при их использовании в гражданском процессе по делам о защите чести и достоинства будет соблюдаться объективность в оценке судом собранных сторонами доказательств. К тому же стоит напомнить, что многие нравственные приоритеты в настоящее время поменялись в сравнении с социалистическим периодом развития страны. В этой связи следует процитировать слова историка И.Яковенко, сказанные им в газетном интервью, что «в обществе утверждаются достигнутые ценности. А это очень важно. Без этого невозможна историческая динамика. Традиционный человек всегда ненавидел скоробогатеев. При случае поджигал и жестко объяснял: не выделяйтесь, живите, как все люди. Когда внук или племянник носителя традиционно-уравнительной установки открывает свой магазин на соседней улице, что-то меняется в атмосфере. Классовая ненависть замещается завистью. А это - шаг вперед.

За последние десятилетия на общество обрушились гигантские, тотальные перемены, Они трансформируют самые глубинные структуры. Общество расслаивается, и это хорошо». Поэтому и предлагается в понятие «честь» включить «объективную оценку» вместо слова «общественной».

В связи с чем нами предлагается в Нормативное постановление Верховного Суда РК № 6 от 18 декабря 1992 года:

1) в абзаце третьем пункта 1, слово «общественная» заменить словом «объективная», а после слова «оценка» дополнить словом «физического»;

2) в абзаце четвертом пункта 1 после слова «самооценка» дополнить слово «физическим».

Что касается толкования понятия «деловая репутация», то оно, по нашему мнению, также не лишено определенных недостатков.

В своем разъяснении судам Верховный Суд РК под «деловой репутацией» понимает устойчивую положительную оценку деловых (производственных, профессиональных) достоинств лица общественным мнением»

Отдельно взятое понятие «репутация» - означает сложившееся о лице мнение, основанное на оценке общественно значимых его качеств. Следует отметить, что в эпоху рыночных преобразований, осуществляемых в нашей стране, общественно значимые качества граждан могут быть не только устойчиво положительными. Жизнь свидетельствует, что репутация отдельного гражданина, к примеру, занимающегося предпринимательской деятельностью, не будучи положительной в глазах населения, в то же время быть достаточно высокой в предпринимательских глазах. Это положение трудно оспорить.

Допустим, разрабатывая экономическую политику, руководитель фирмы ориентируется в первую очередь на учет динамики потребительских ожиданий, а, следовательно, получение его фирмой в перспективе значительной прибыли. Отсюда, в зависимости от обстоятельств он применяет любые методы конкуренции и использует любую модель конкурентного поведения. Его деловая репутация от этого не страдает, а наоборот, выглядит положительной. Как быть суду в таком случае?

В подтверждение сказанному приведем конкретный пример из практики Западноказахстанского областного суда, рассмотревший иск предпринимательницы - владелицы кафе Турсыновой к журналисту газеты «Надежда» (город Уральск) по поводу статьи «Вакханалия у вечного огня. Чьи права охраняют правоохранительные органы?» во второй инстанции. Суд обязал журналиста не только компенсировать заявительнице причиненный публикацией моральный вред, но и обязал разослать письменные опровержения статьи. В статье же журналист писала о шуме в кафе «Малибу», который постоянно беспокоил жильцов дома.

Разберем его. Недовольные жильцы дома инициировали журналиста к написанию критической статьи. Это факт. Следовательно, их мнение по отношению к администрации и предпринимательнице - однозначно негативное. Отсюда и деловая репутация предпринимательницы должна быть отнюдь не положительной. Однако суд удовлетворил иск в пользу заявительницы. Выходит, что дело-

вой репутации владелицы кафе публикацией был нанесен моральный вред, раз суд посчитал ее деловую репутацию устойчиво положительной, если следовать логике разъяснения Верховного Суда РК. Как тут не вспомнить вышеприведенное мнение историка И.Яковенко в отношении «носителя традиционно-уравнительной установки».

А как быть с общественным мнением жильцов дома, не принятого во внимание судом?

Деловая репутация – одно из нематериальных благ, предусмотренных ст.143 ГК РК. Представляет собой оценку профессиональных качеств конкретного лица. Деловой репутацией может обладать любой гражданин, в том числе занимающийся предпринимательской деятельностью. Однако в литературе встречается и противоположное суждение считающее, что понятие деловой репутации в гражданско-правовом смысле следует использовать применительно лишь к лицам, участвующим в деловом обороте, то есть предпринимателям. В качестве довода указывается, что оно не равнозначно, не синонимично понятию престижа, авторитета и т.п.

Мы же не можем согласиться с таким утверждением, так как не видим убедительных к тому аргументов. Таким образом, еще раз подчеркнем, что деловой репутацией может обладать любой гражданин.

Из всего вышесказанного нами предлагается из понятия деловой репутации исключить слова «положительная оценка», так как они на практике не принимаются во внимание. Вместо них предлагается «объективная оценка общественно значимых профессиональных качеств».

Таким образом, абзац 5) пункта 1 Нормативного постановления Верховного Суда РК № 6 от 18 декабря 1992 года следует изложить в следующей редакции:

« Деловая репутация – сложившееся о лице устойчивое мнение, основанное на объективной оценке общественно значимых профессиональных качеств». Такое толкование понятия «деловой репутации» представляется нам более правильным, учитывающим, в первую очередь, существующие в стране рыночные отношения.

Принципиальное значение имеет вопрос о разграничении сведений и мнений.

В Резолюции ПАСЕ 1003 (1993) о журналистской этике утверждается: «Новости – это информация о фактах и событиях, в то время как мнения – это мысли, идеи, представления или ценностные суждения». Причем, «хотя мнения неизбежно бывают субъективными, поэтому не могут и не должны проверяться на предмет их достоверности, мы, тем не менее, должны сделать все для того, чтобы они высказывались честно и в соответствующей этической форме».

Следовательно, по делам о защите чести, достоинства и деловой репутации доказыванию ответчиком подлежит соответствие действительности распространенных сведений, но не распространенных мнений.

Пункт 1 статьи 10 Конвенции о защите прав человека и основных свобод (Рим, 4 ноября 1950 г.) как раз таки дает право каждому на свободу выражения своего мнения. Такая позиция получает свое подтверждение, хотя, к сожалению, достаточно редко и в судебной практике. Так, Костанайский городской суд вынес решение отказать директору ТОО «Ирина и К.» А.Корчинскому в иске о защите чести, достоинства и деловой репутации к «Костанайским новостям», Газета опубликовала статью, в которой речь шла о мясных консервах, признанных по итогам государственной проверки изготовленными с нарушениями технологии. Позже консервы были реабилитированы, и директор предприятия обратился вновь в суд. Суд решил, что газета не виновна, поскольку не должна нести ответственность за мнение и высказывание официального органа.

Или взять второй пример, когда орган прокуратуры вмешался в спор и взял сторону журналиста.

Так, журналист М.Рыбалко отправила в республиканскую газету «Караван» статью, подготовленную по материалам проверки прокуратурой Акмолинской области учреждения здравоохранения. Статья вышла 16 марта под заголовком «Ужасы «чуда рождения». 26 марта к Рыбалко обратилась адвокат упомянутого в статье врача-акушера А.Кусаинова с требованием опровержения, в противном случае на автора грозились подать в суд. Журналист сослалась на закон РК о СМИ, по которому опровержение информации, представленной уполномоченным органом, возможно только после того, как этот орган сам признает информацию недостоверной и представит уточнение. Однако адвокат, игнорируя эти доводы, настаивал на своих требованиях. Тогда пресс-служба прокуратуры Акмолинской области предложила адвокату А.Кусаинова предварительно предъявить иск прокуратуре, поддержав тем самым журналиста и ее аргументы.

Было бы правильным внести положение о том, что по делам о защите чести, достоинства и деловой репутации доказыванию ответчиком подлежит соответствие действительности распространенных сведений, но не распространенных мнений в рассматриваемое нами нормативное постановление Верховного Суда РК. Тогда сама собой отпала бы и необходимость в постоянных упоминаниях об этом в комментариях Фонда защиты свободы слова «Әділ сөз» к поступившим сообщениям от журналистов и СМИ, в части исков по защите чести, достоинства и деловой репутации в публикуемом фондом информационно-аналитическом бюллетене.

не «Законодательство и практика СМИ Казахстана».

Таким образом, предлагается в Нормативное постановление Верховного Суда РК № 6 от 18 декабря 1992 года:

1) в пункт 8 включить второй абзац следующего содержания:

«Судам следует иметь в виду, что по делам о защите чести, достоинства и деловой репутации доказыванию ответчиком подлежит соответствие действительности распространенных сведений, но не распространенных мнений»;

2) затем в пункт 8 также включить третий абзац следующего содержания:

«Мнение – это мысли, идеи, представления или ценностные суждения».

Такие дополнения, на наш взгляд, будут уместными для единообразного применения судами законодательства в части укрепления законности по делам о защите чести, достоинства и деловой репутации.

Результатом судебного или внесудебного порядка защиты чести, достоинства и деловой репутации является опровержение.

Обязанность опровергнуть лежит на распространившей эти сведения редакции, издательстве и т.п. а не на авторе или главном редакторе, как иногда считают не только сами журналисты и руководители СМИ, но и суды. Вспомним хотя бы вышеприведенный пример с журналистом газеты «Надежда» (город Уральск), где ответчиком по иску выступала лишь журналист.

Обратим также внимание на установленный законом срок опровержения. Он составляет один месяц для публикации опровержения (пункт 3 статьи 19 Закона РК «О СМИ»). При этом комментарии СМИ - ответчиков по делу допустимы, однако они не должны противоречить выводу суда. Это требование закона.

Закон РК «О СМИ» (пункт 3 статьи 19) и ГК РК (пункт 4 статьи 143) допускают обращение в суд только в тех случаях, когда орган массовой информации отказал в опровержении. Иными словами, обращение за судебной защитой возможно лишь тогда, когда не сработал механизм внесудебного урегулирования конфликта.

К тому же следует отметить, что Закон РК «О СМИ» и ГК РК допускают возможность обжалования не только отказа в публикации опровержения, но и нарушение порядка опровержения, а также в случае ликвидации органа массовой информации.

К примеру, пропуск месячного срока, отведенного Законом для того, чтобы редакция могла ответить заявителю на требование об опровержении, уже является нарушением порядка опровержения.

В соответствии с положением пункта 4 статьи 143 ГК РК гражданин, в отношении которого

средствами массовой информации опубликованы сведения, ущемляющие его права или охраняемые законом интересы, имеет право на опубликование своего ответа в тех же средствах массовой информации. Представляется, что гражданин имеет право на реплику тогда, когда опубликованный материал содержит порочащие гражданина сведения. Об этом, как нам представляется, должна идти речь и в Законе «О СМИ», так как ее отсутствие в Законе порождает жалобы граждан в соответствующие инстанции и толкает их к обращению в суд с иском. В связи с чем нами предлагается в Законе «О СМИ» следующее дополнение:

1) в статье 19 в пункте 2:

дополнить абзацем следующего содержания:

«гражданин имеет право на реплику, когда опубликованный материал содержит порочащие его сведения».

В Законе «О СМИ» главным средством является внесудебное урегулирование спора. Такой порядок позволяет экономить время конфликтующих сторон и сократить срок от публикации до опровержения.

При предъявлении иска о защите чести и достоинства закон предусматривает обязательное предварительное обращение с таким требованием к ответчику – СМИ, распространившему сведения, которые, по мнению истца, необоснованно умаляют его честь, достоинство или деловую репутацию.

Если иск предъявлен в связи с отказом СМИ в публикации опровержения или ответа опороченного лица, то это требование может быть рассмотрено судом при условии, что редакция СМИ в такой публикации отказала либо не произвела ее в установленное законом время.

Указанное требование закона также должно быть отражено и в Нормативном постановлении Верховного Суда. В связи с чем, нами предлагается в Нормативное постановление Верховного Суда РК № 6 от 18 декабря 1992 года:

1) в пункт 1:

дополнить абзацем следующего содержания:

«Исходя из смысла пункта 3 статьи 19 Закона РК «О СМИ» и пункта 4 статьи 143 ГК РК гражданин не вправе требовать по суду опровержения порочащих его честь, достоинство и деловую репутацию сведений, если им не использован досудебный порядок урегулирования спора. В таком случае суд должен отказать в рассмотрении иска».

В Законе РК «О СМИ» говорится, что если сведения, порочащие честь, достоинство и деловую репутацию гражданина распространены в средствах массовой информации, то они должны быть бесплатно опровергнуты в тех же средствах массовой информации (пункт 2 статьи 19).

В Законе РК «О СМИ» таким образом, не ведется речь о других способах опровержения. Одна-

ко на практике имеют место факты, когда суды применяют и другие способы опровержения. Вернемся к ранее приведенному нами примеру. Так, решением Гражданской коллегии Западно-Казахстанского областного суда по рассмотрению иска владелицы кафе Турсыновой к журналисту газеты «Надежда» (город Уральск) по поводу статьи «Вакханалия у вечного огня. Чьи права охраняют правоохранительные органы?» во второй инстанции, суд обязал журналиста не только компенсировать моральный вред, но и разослать письменные опровержения статьи в государственные органы – городской акимат, маслихат и редакцию газеты «Надежда».

Хотя суд и выполнил требование ГК РК в части письменной рассылки опровержения (пункт 2 статьи 143 ГК РК дает суду такое право) и оно соответствует абзацу третьему пункта 2 статьи 19 Закона РК «О СМИ», где указывается аналогичная формулировка о том, что «Порядок опровержения в иных случаях устанавливается судом». Вместе с тем, решение суда о письменных опровержениях статьи в государственные органы противоречит первому абзацу пункта 2 статьи 19 Закона РК «О СМИ», а также пункту 2 статьи 143 ГК РК. В них говорится: «Если сведения, порочащие честь, достоинство или деловую репутацию гражданина или юридического лица распространены в средствах массовой информации, они должны быть бесплатно опровергнуты в тех же средствах массовой информации». Об иных способах опровержения в данном случае закон не ведет речь. Было бы правильным решением предложение «Порядок опровержения в иных случаях устанавливается судом» исключить из пункта 2 статьи 19 Закона РК «О СМИ». Закон в данном случае будет на стороне журналистов и СМИ в целом.

В соответствии с пунктом 6 статьи 143 ГК РК гражданин, в отношении которого распространены сведения, порочащие его честь, достоинство и деловую репутацию, вправе наряду с опровержением таких сведений требовать возмещения убытков и морального вреда, причиненных их распространением.

Пунктом 6 (новой ред.) статьи 143 ГК РК предусмотрено, что правила о защите деловой репутации гражданина соответственно применяются к защите деловой репутации юридического лица, за исключением требования о возмещении морального вреда. Это означает, что юридическое лицо вправе требовать опровержения не соответствующих действительности порочащих его деловую репутацию сведений. Оно имеет право на помещение ответа в средствах массовой информации и на установление в судебном порядке факта не соответствия распространенных порочащих сведений действительности, а также на возмещение причиненного в связи с посягательствами на деловую репутацию имущественного ущерба.

Что касается возмещения морального вреда, то в настоящее время в статье 143 ГК РК этот вопрос урегулирован лишь применительно к нарушениям прав граждан. Выше мы указали соответствующие аргументы такого решения законодателя. Вместе с тем сказанное вовсе не означает, что работники юридического лица не вправе потребовать компенсации причиненного им морального вреда. Такое право у них возникнет только в том случае, если не соответствующие действительности сведения о юридическом лице персонифицируются с конкретными физическими лицами. Об этом следовало бы указать в соответствующих разъяснениях Нормативного постановления Верховного Суда РК. В связи с чем, предлагается в Нормативное постановление Верховного Суда РК № 6 от 18 декабря 1992 года:

1) в пункте 13:

в абзаце втором слова «или юридического лица» исключить.

дополнить абзацем третьим в следующей редакции:

«Суд вправе рассмотреть иск работника юридического лица о компенсации ему причиненного морального вреда, если не соответствующие действительности сведения о юридическом лице персонифицируются с конкретным физическим лицом».

С учетом вышесказанного вновь процитируем слова президента международного фонда защиты свободы слова «Әділ сөз» Т.Калеевой в части того, что «если журналист пишет о нарушениях в деятельности какого-либо предприятия, то директор или его заместитель, или другой ответственный сотрудник должны доказать, что эта критика имеет к ним непосредственное отношение. И что именно они «настрадались» на столько-то миллионов».

Как мы указывали выше, острой проблемой для СМИ являются очень большие суммы исков. Невозможность расплатиться с оскорбленной стороной иногда приводит к исчезновению СМИ.

По мнению О.Кациева - директора представительства «Интерньюс Казахстан» – «астрономические штрафы, предъявляемые истцами к СМИ, - это один из методов борьбы со свободной журналистикой». К этому стоит добавить, что часть из таких истов также преследует цель наживы за счет ответчиков из представителей СМИ. Аргументом в пользу такого вывода служит следующий иск. На карагандинскую газету «Реклама и новости» был подан иск об опровержении сведений и взыскании морального вреда в размере 5 миллионов тенге. Поводом для иска послужила статья «За свои «страдания», вымогательница потребовала 10 тысяч долларов». В публикации был представлен собирательный образ преступницы. Имен, фамилий, адресов, указывающих на конкретную личность, в

тексте не было. Тем не менее истица посчитала, что статья написана о ней.

Для решения проблемы Президент международного фонда защиты свободы слова «Әділ сөз» Т.Калеева предложила: «на уровне закона исключить возможность использовать гражданский спор как средство мести и разорения – ограничить срок исковой давности одним месяцем, взимать государственную пошлину в размере 5% от суммы заявленных требований по компенсации морального вреда». В них, на ее взгляд, заложены определенные гарантии защиты прав журналистского сообщества в суде.

Выскажем свое мнение.

1). Предложение журналистского сообщества об ограничении срока исковой давности одним месяцем не может быть реализовано в принципе, так как это противоречит смыслу гражданского законодательства о том, что исковая давность не распространяется на требования по защите личных неимущественных прав (пункт 1 статьи 187 ГК РК).

2). Что касается «мести и разорения» как целей, преследуемых отдельными истцами по делам о защите чести, достоинства или деловой репутации к СМИ, то это свидетельство того, что подобная защита стала средством уничтожить критика (журналиста и соответствующий орган массовой информации: редакцию, издательство и т.п. в том числе), или же незаконно обогатиться.

Указанное - свидетельство злоупотребления истцом правом на защиту, что должен учитывать суд при вынесении решения.

Представляется, что данное положение следует прямо отразить в Нормативном постановлении Верховного Суда РК № 6 от 18 декабря 1992 года, а именно в пункте 13:

дополнить его третьим абзацем следующего содержания:

«При установлении судом злоупотребления истцом правом на защиту, требования о возмещении морального ущерба удовлетворению не подлежат».

3) Относительно увеличения государственной пошлины в зависимости от заявленной суммы иска, то оно вряд ли получит свою реализацию на практике в ближайшее время. Полагаем, что население будет крайне недовольно таким повышением. При наблюдающемся росте цен на различные услуги, невысокие государственные пошлины в суды – не это ли одно из свидетельств социальной ориентированности государства?

Проблема компенсации морального вреда, в особенности определение размера компенсации в денежной форме, вызывает в настоящее время большие затруднения. Ответственность за причинение морального вреда имеет компенсационно-штрафной характер. Оценка страданий в деньгах практически невозможна.

В пункте 2 статьи 952 ГК РК, на наш взгляд, предпринята попытка найти ориентиры, из которых суд мог бы исходить при определении компенсации морального вреда. Суд принимает во внимание субъективную оценку потерпевшим тяжести причиненного ему нравственного ущерба, а также объективные данные, свидетельствующие о степени нравственных и физических страданий потерпевшего, в частности характер и сферу распространения ложных, позорящих сведений. Учитываются также иные заслуживающие внимания обстоятельства.

Доказательство нанесенного морального вреда субъективно, и зачастую истец не подкрепляет свой иск в суде какими-либо документами. Одни лишь фразы: «испытывал неудобства, унижение, нервное потрясение и т.п.». Законодатель определение размера компенсации морального вреда оставил на усмотрение суда, рассматривающего гражданское дело, с учетом принципов справедливости и достаточности.

Размер компенсации морального вреда в денежном выражении, по утверждению Верховного Суда РК, следует считать справедливым и достаточным, если при установлении его размера судом учтены все конкретные обстоятельства, связанные с нарушением личных неимущественных прав гражданина, и установленный судом размер компенсации позволяет сделать обоснованный вывод о разумном удовлетворении заявленных истцом требований.

В этой связи было бы целесообразным установить определенный базис, отталкиваясь от которого суд мог бы решать вопрос с суммой компенсации. На это обращают внимание и сами судьи в своих публикациях.

Толчком к этому служит не только сам рост денежных сумм истцов по данной категории гражданских дел, как отмечалось нами выше, но и увеличение средств массовой информации в стране. А, следовательно, и возрастание исковых обращений в суды. Если в 1991 году в Казахстане было не более 10 СМИ, то сейчас их число достигло 2973, из которых 80% являются негосударственными.

В этой связи в качестве отправного «базиса» для исчисления суммы компенсации к СМИ нами предложена среднегодовая стоимость активов собственника СМИ, как это установлено в пунктах 3, 7 и 8 статьи 6 Закона Республики Казахстан от 31 января 2006 года «О частном предпринимательстве». По данному критерию законодатель и относит субъектов предпринимательства к малому, среднему и крупному бизнесу.

Было бы целесообразно данное предложение включить в Нормативное постановление Верховного Суда РК № 3 от 21 июня 2001 года (с изменением и дополнением, внесенным нормативным

постановлением № 3 от 20 марта 2003 года) следующее дополнение:

1) в пункте 7:

включить третий абзац в следующей редакции:

«При определении размера компенсации морального вреда к средствам массовой информации (печать, радиовещание, телевидение, агентство, пресс-служба) в денежном выражении суд вправе принять во внимание среднегодовую стоимость активов СМИ».

К тому же, в число объективных данных, учитываемых судом при определении размера компенсации морального вреда, предлагается включить: степень умаления деловой репутации, характер порочащих честь и достоинство сведений, объем их распространения, форму их изложения в средствах массовой информации. Их наличие в разъяснении Верховного Суда РК необходимо.

В этой связи, в Нормативное постановление Верховного Суда РК № 3 от 21 июня 2001 года (с изменением и дополнением, внесенным нормативным постановлением № 3 от 20 марта 2003 года) включить следующее дополнение:

1) в пункте 7:

в абзаце первом дополнить предложением в следующей редакции:

«степень умаления деловой репутации, характер порочащих честь и достоинство сведений, объем их распространения, форму их изложения в средствах массовой информации».

Поднятые в докладе вопросы с конкретными предложениями послужат делу укрепления законности при рассмотрении в судах исковых заявлений к журналистам, так и в целом к средствам массовой информации по вопросам защиты чести, достоинства и деловой репутации.

Оптимизм в том, что наши замечания и предложения могут быть учтены Верховным Судом Республики Казахстан, придадут слова лидера нации Н.Назарбаева, сказанные им на церемонии вступления в должность Президента Республики Казахстан: «Мы будем развивать систему ответственных и свободных СМИ». Для практической реализации указанной цели, полагаем, понадобятся внесенные нами предложения по совершенствованию законодательства и в части судебной защиты как журналистов, так и СМИ.

1. См.: Конституция Республики Казахстан с изменениями и дополнениями от 7 октября 1998 года и с официальными толкованиями Конституционного Совета Республики Казахстан. – Алматы, 2004. С.19.
2. См.: О частном предпринимательстве. Закон Республики Казахстан. – Алматы: Юрист, 2006. С.7 – 8.
3. См.: Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан №6 от 18 декабря 1992 года «О применении в судебной практике законодательства о защите чести, достоинства и деловой репутации граждан и юридических лиц». // Источник: Нормативные постановления Верховного Суда Республики Казахстан.- Алматы: Издательский дом «БИКО», 2004. С.44-48.
4. См.: Нормативное постановление Верховного Суда РК № 3 от 21 июня 2001 года (с изменением и дополнением, внесенным нормативным постановлением № 3 от 20 марта 2003 года) // Источник: Нормативные постановления Верховного Суда Республики Казахстан.- Алматы: Издательский дом «БИКО», 2004. С.71-72.
5. См.: Закон Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования гражданского законодательства» от 25 марта 2011 года № 421 – IV ЗРК. //Источник: Официальный отдел. Казахстанская правда, 2011. 5 апреля.
6. См.: Выступление Лидера Нации Н.Назарбаева на церемонии вступления в должность Президента Республики Казахстан. // Казахстанская правда, 2011. 9 апреля.
7. См.: По сообщениям Интерфакс-Казахстан и КазТАГ. Телетайп. Знамя суда. /// Источник: газета «Время». 2011. 12 апреля.
8. См.: Журналист у судебного барьера. Сборник судебных решений РК по делам с участием СМИ и журналистов за 1996-2000 гг.-Алматы: Фонд «XXI век», 2001.С. 430.
9. См.: Аимбетова М. Критикуйте – невзирая на юрлица! // Источник: газета «Время». 2011. 16 апреля.
10. См.: Балтабай М. Анализ некоторых проблем законодательства о СМИ и ответственности за его нарушение. // Журналист у судебного барьера. Сборник судебных решений РК по делам с участием СМИ и журналистов за 1996-2000 гг.-Алматы: Фонд «XXI век», 2001.С.11-12.
11. См.: Средства массовой информации и судебная власть в России (проблемы взаимодействия). М.: Фонд защиты гласности, 1998. С. 195.
12. См.: Беседа Дроздова А. Конечная остановка: «Москва – Третий Рим». // «Новая газета», 21.04. – 28.04.2011.
13. См.: Додонов В.Н., Каминская Е.В., Румянцев О.Г. Словарь гражданского права. / Под общей ред. д.ю.н. В.В.Залесского.- М.: ИНФРА – М, 1007. С. 53; 98.
14. См.: Права и свободы человека: Сборник нормативных правовых актов.- Алматы: ЮРИСТ, 2003. С.26.
15. См.: Информационно-аналитический бюллетень «Законодательство и практика СМИ Казахстана». 2007. Февраль. С.43.
16. См.: Информационно-аналитический бюллетень «Законодательство и практика СМИ Казахстана». 2007. Апрель. С. 33; 46.
17. См.: Информационно-аналитический бюллетень «Законодательство и практика СМИ Казахстана». 2006. Январь. С.30;
18. См.: Информационно-аналитический бюллетень «Законодательство и практика СМИ Казахстана». 2007. Сентябрь. С.44.
19. См.: Аимбетова М. Критикуйте – невзирая на юрлица! // Источник: газета «Время». 2011. 16 апреля.
20. См.: Связина О., Нитченко Ю. За право на свободную критику.// Источник: газета «Фокус». 2009. 10 ноября.
21. См.: Калеева Т. О законах идеальных и реальных. // Законодательство и практика СМИ Казахстана. 2005. № 3.С. 24.
22. См.: Солтанбеков Е. Возмещение морального вреда. //Источник: «Юридический вестник в Казахстане» № 16 (100) август 2006 г.
23. См.: Джалилова А. Научно-практическая конференция по вопросам СМИ и прав человека неожиданно стала площадкой для довольно острой дискуссии. // Источник: газета «Панорама»,2009. 11 декабря.

ЖУРНАЛИСТСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ КАЗАХСТАНА

(АВТОРСКАЯ
РЕМАРКА ПО ПОВОДУ ЕГО ИСТОРИИ)

Сағымбай Қозыбаев,

*д.и.н., профессор факультета
журналистики КазНУ
им. аль-Фараби*

Автор мақаласында журналистика факультетінің тарихына байланысты цифрлар мен фактілер келтіреді. Факультеттің алғашқы деканы туралы сыр шертеді.

As for this writer, that he supports all the same KIZha as successor. This of course, personal opinion, which does not exclude the possibility may be when - then someone challenged. In any case, all of the above - our history. And the history is known beyond dispute.

Вроде бы осведомлённым известно, что факультет журналистики Казахского национального университета имени аль-Фараби – один из старейших на постсоветском пространстве. Он ровесник самого университета и своё летоисчисление ведёт с образованного в марте 1934 года Казахского коммунистического института журналистики (КазКИЖ, общепринято – КИЖ).

Сама организация в 1934 году подобного вуза – одного из трёх на территории СССР (Алма-Ата, Харьков и Свердловск), вызвана острой необходимостью подготовки руководящих кадров для национальной прессы.

Официальное открытие вуза состоялось в мае 1934 года (в марте вышло постановление Казкрайкома ВКП (б)), а занятия начались с первого сентября этого же года. Первоначально учебный процесс был рассчитан на два, спустя время на три учебного года с дополнительным одногодичным подготовительным курсом. Первоначальный контингент набора - сто человек.

30 – е годы ушедшего столетия были злоедами. По ложному доносу аресту подвергались сотни невинных людей. Руководство института

считалось номенклатурой Казкрайкома ВКП (б) и поэтому к кандидатуре директора (ректора) вуза были особые требования. Почему- то первый директор института Молдагали Жолдыбаев проработал всего до мая 1934 года (2-3 месяца).

Наша справка. Жолдыбаев Молдагали (1887-1938), уроженец Уральской области (ныне Западно-Казахстанская), волость Құрайым. Общественный деятель, педагог, публицист. Окончил в 1910 году русско-казахскую учительскую школу в Оренбурге. Сотрудничал в журнале «Айқап», газете «Қазақ» (1913-1914). Активный участник движения и партии «Алаш», в начале 20-х гг. – на партийной и журналистской работе. Был одним из первых редакторов краевой газеты «Еңбекші қазақ» (ныне «Егемен Қазақстан»). В 1927 году назначен редактором журнала «Жана мектеп». 1933-1937 годы – зав. отделом Казфилиала института марксизма и ленинизма при ЦК ВКП(б). В 1937 году арестован как «враг народа», в 1938 году расстрелян.

Решением Бюро Казкрайкома от 2 июня новым ректором был назначен Балкашев Умитбай Мендекеевич, проработавший (с перерывом с апреля 1936 по сентябрь 1937 года) до призыва на фронт в 1942 году.

Наша справка. Балкашев У. М. (1898 – 1979) – уроженец Пресновского района Северо –Казахстанской области (его земляками были Г. Мусрепов, С. Муканов, И. Шухов). Философ. Член партии с 1928 г. Окончил татарскую школу в Троицке, рабфак в Оренбурге (1926), социально-экономический факультет Московского государственного университета.

В годы Великой Отечественной войны вначале редактировал фронтовую газету Северо – Западного фронта «Отан Үшін». В газете сотрудничали Жубан Молдагалиев, Сагынғали Сеитов. Редактировал затем У. Балкашев и другую фронтовую газету « Қызыл Армия». Она была органом Юго-Западного, затем Сталинградского, Донского, Центрального, Белорусского, 1-го Белорусского фронтов. Отметим попутно, что в этой газете фронтовыми корреспондентами работали Калмахан Абдукадыров, Ануар Ипмагамбетов, Муса Днишев, Толеутай Акшолоков, Забира Айтхожина, Тансык Маткаримова (См. подробно об этом: С. Козыбаев. Фронтовая печать Казахстана. А., 2010).

В послевоенное время У. Балкашев находился на научной работе в системе АН КазССР. Остаётся непонятным уход У. Балкашева с апреля 1936 г. по сентябрь 1937г. с должности ректора и вновь повторным назначением его на эту должность.

Семнадцать месяцев вузом руководил некто Гусев (инициалы неизвестны, до назначения – зав.отделом печати и издательств Казкрайкома партии). Приходится лишь догадываться, с чем это было связано. Учитывая, что на дворе стояло преддверие 1937 года...

В 1940-ом году КазКИЖ был переименован в Казахский государственный институт журналистики, а с 8 мая 1941г., за полтора месяца до начала Великой Отечественной войны, КИЖ был ликвидирован как самостоятельная единица, а весь состав студентов, преподавательский персонал передан КазГУ им.Кирова в качестве самостоятельного факультета. Это постановление Совнаркома Казахской ССР было подписано его Председателем Нуртасом Ундасыновым.

Итак, есть две даты рождения современного факультета журналистики КазНУ им.аль-Фараби . Первая связано с КазКИЖом – март 1934 года, вторая, как факультет нынешнего национального университета – 8 мая 1941 года.

Деканом факультета был назначен Фёдор Алексеевич Жеребятъев (1904-1988). И тут тоже дилемма - или Ф.А. Жеребятъева считать первым деканом– нового гуманитарного факультета КазГУ в 1940г. или, учитывая КИЖ как предшественника – считать четвёртым по счёту руководителем – после М.Жолдыбаева, У.Балкашева и Гусева.

Наша справка. Фёдор Алексеевич Жеребятъев. Автор этих строк имел честь в своё время быть знакомым с ним. Судьба этого человека, в совершенстве владевшего казахским языком, удивительна и показательна. Ф.А. Жеребятъев родился в селе Сергиополь Аягузского района Семипалатинской области. Окончил КазПИ им.Абая в 1932г. Экономист по образованию. Трудовая деятельность: преподаватель педагогического техникума (1932-1934), зав.учебной частью- зам.ректора КИЖа (1934-1941), декан журфака (1941-1942), затем участник ВОВ, декан экономического факультета КазГУ (1949-1963), проректор, зав.каф. АИНХ (1963-1974).

Годы Великой Отечественной войны были нелегкими для факультета. С 1941 по 1948 гг.существовала лишь одна кафедра – теории и практики большевистской печати, преобразованная впоследствии в кафедру теории и практики советской печати. 2 декабря 1948 года была открыта вторая кафедра - история журналистики. Ныне эта кафедра, старейшая в университете, с 1 сентября 2011 года переименована в кафедру истории и теории массовой коммуникации.

Если в марте 1940 года штат КазКИЖа состоял из 15 преподавателей, то в годы войны мы

можем назвать лишь Г.С. Окулова (зав.каф. теории и практики большевистской печати), проф. Н.Н. Михайлова (доктор наук, географ по специальности), по совместительству ст. преп. Бориса Петровича Мегорского (ответсекретарь газеты «Казахстанская правда»). Он погиб на фронте – С.К.), Н.М. Лернера. Помимо основного курса «Теория и практика большевистской печати» читались спецкурсы «Очерк», «Рецензия и библиография», «Вопросы партжизни в газете».

По нашим данным Г.С. Окулов совмещал обязанности и декана факультета. Единственным преподавателем-казахом был Сейдолла Рахатович Тулешов – профессиональный журналист-сатирик, работавший в «Казахстанской правде». Имя этого человека незаслуженно забыто.

Наша справка. Окулов Гавриил Сергеевич (1888-?). Родился в Карелии. Окончил в 1914 г. психоневрологический институт в Петрограде. Трудовая деятельность: учитель школы, младший унтер-офицер в годы первой мировой войны, с начала 20-х годов XIX века – корреспондент центральной газеты «Правда», газеты «Животноводство». В КазГУ с 1941 г. Первый заведующий единственной кафедры на факультете – теории и практики большевистской печати (1942-1947), декан факультета.

К концу войны и в первые предвоенные годы кафедра пополнилась новыми преподавателями, в том числе совместителями. Ими стали Х.Н. Бекхожин, Черепанов М.С. (известный теоретик печати, профессор, позже работал на журфаке МГУ), Резник И.Е., Евцихевич М.Б., Бейсенбай Кенжебаев, В.Н. Пуриц, Александр Михайлович Гринберг (ставший после Г.С. Окулова заведующим кафедрой теории и практики советской печати, в последующие годы его сменил на этом посту Северин Степанович Матвиенко).

Наша справка. Северин Степанович Матвиенко (1925-1983) внёс, по нашему мнению, выдающуюся лепту в подготовку журналистских кадров Казахстана. Крупнейший в СССР специалист по истории большевистской печати. Родился в Ермаке (ныне Аксу) Павлодарской области. В 1950 году, окончив отделение журналистики филологического факультета КазГУ, он до конца своей жизни работал на факультете (33 года). 1950-1952 – старший преподаватель, доцент. Первый заведующий кафедрами русской журналистики, теории и практики советской печати, а также после Х.Н. Бекхожина – кафедрой истории журналистики (1962-1983). В 1963-1965 гг. был одновременно секретарём парткома КазГУ. Автор этих строк – один из двоих учеников, защитивших под его

руководством кандидатскую диссертацию (1974). Второй ученик – преподаватель факультета Н.Ф. Меньшикова, позднее переехавшая в Россию.

Должен отметить: из шинели доцента С.С. Матвиенко вышла не только русскоязычная пресса Казахстана. По сути, именно он создал команду педагогов, ставших впоследствии костяком русского отделения журфака КазГУ, котиравшегося в Советском Союзе.

Наша справка. Доцент Дмитровский Михаил Иванович (1922-2007), проработал на факультете двадцать восемь лет, до 1988 года. Был деканом журфака КазГУ (1971-1972); профессор Колосов Горислав Валентинович (последние годы был деканом журфака Воронежского ГУ); доцент Куканов Леонид Митрофанович (1921-1988), крупнейший специалист по истории русской журналистики, проработал на факультете до конца своей жизни (34 года), получив инфаркт во время лекции; старший преподаватель Редкин Юрий Константинович (1925-1990), преподавал фотожурналистику, проработал на факультете также до конца своей жизни; профессор Барманкулов Марат Каримаевич (1937-2000), проработал на факультете 36 лет, основоположник и крестный отец телевизионщиков РК, декан факультета (1990-1991); профессор Крикунов Юрий Алексеевич (1933-1995), проработал на факультете до конца своей жизни, с 1960 года, декан факультета (1993-1995); доцент Сопкин Петр Терентьевич (род. 1943), проработал на факультете 11 лет, был заведующим кафедрой теории и практики партийно-советской журналистики, в настоящее время проживает в России; старший преподаватель Паршуков Евгений Михайлович, проработал на факультете долгие годы, вел курс техники оформления газет. Выпускник КИЖа первого выпуска (1937); профессор Козыбаев Сагымбай Кабашевич. Работает на факультете с 1974 года по настоящее время. С 1981 года и.о. заведующего кафедрой истории партийно-советской журналистики, заведующий кафедрами техники газетного дела и СМИ (1986-1993), международной журналистики (1993-1996), истории журналистики (1996-2010), после её переименования – истории и теории массовой коммуникации (с сентября 1910 г. по настоящее время). Декан факультета журналистики (1991-1993).

В мае 1945 года деканом факультета был назначен Бекхожин Х.Н. (1910-1979), одновременно старший преподаватель по совместительству. В 1946 году факультет журналистики вошел в состав филологического факультета на правах отделения. Отделение существовало до 1966-1967 учебного года и вновь стало самостоятельным факультетом.

В вышедшей в 2011 году книге «Хайыржан Бекхожин» из новой университетской серии «Өнегелі өмір» подробно рассказывается о жизнедеятельности этого человека, ставшего и первым кандидатом и первым доктором наук по журналистике. Он отдал родному факультету 34 года своей жизни (1945-1979). Об этом в книге подробная статья автора этих строк «Корифей отечественной журналистики». И мы отсылаем дотошного читателя к данному изданию (см. Хайыржан Бекхожин. А., 2011). Отделение журналистики при филфаке возглавлял вначале Х.Н.Бекхожин, впоследствии руководство отделением было возложено, по сути, на журналистские кафедры, обслуживавшие отделение.

В 2004 году была выпущена книга, посвященная 70-летию факультета журналистики «Журналистер ұшқан ұя». Это серьезное исследование, своеобразная энциклопедия о факультете, но как всегда бывает при авральской подготовке, в ней оказалось немало досадных ошибок – искажения имен, фамилий, цифровые неточности и т.д. Так упомянутые выше коллеги (не приходится говорить о десятках имен выпускников) названы: Куканов – Кучановым (с.53), Козьменко - Козменько (с.3), Оликов – Осликовым (с.53), Паршуков – Парашуковым (с.10), Матвиенко С.С. – Матвиенко С.М. (с.14), Кожакеев – Кожекеевым (с.30) и т.д. К своему 75-летию в 2009 году факультет готовил повторное издание книги, я сделал закладки на страницах с ошибками предыдущего издания для декана Г.Ж.Ибраевой, чтобы избежать повторения подобных казусов. Книга вышла, но тираж предпочли не распространять. Почему?.. Ради интереса я достал всё-таки экземпляр книги. Для своего архива. Сопоставил. И расстроился – ошибки, как были, так и остались. Слава Богу, что книга не получила широкого распространения. Ведь ошибки со временем имеют свойство повторяться. В результате -вводить в заблуждение, исказить истину. Вот почему эти записи просил бы принять к сведению. Конечно же, это моё частное мнение. Может, когда-нибудь, кому-нибудь, пригодятся.

Вернёмся к послевоенному времени.

Наша справка. Амандосов Тауман Салыкбаевич (1921-1991). В своей книге эссе «Лики времени», изданной в 2001 году, одно из них так и называется: «Тауман». Я пытался нежно выразить свои мысли об этом неординарном человеке.

Профессор Т.С. Амандосов родился в Гурьеве. В 1946 году окончил отделение журналистики филфака КазГУ. В 1955 году успешно защитил кандидатскую диссертацию, его первым оппонентом был сам Мухтар Ауэзов. 1952-1954гг.- прорек-

тор КазГУ. 1959-1965 гг. – декан филологического факультета, куда входило и отделение журналистики. 1966-1971- декан вновь образованного факультета журналистики.

С этого времени недоразумения с собственной историей факультета заканчиваются. Дела давно минувших дней нами разъяснены.

В 1971-1972 годы факультет в старом здании по Кирова 136 возглавил кандидат филологических наук, доцент М.И. Дмитровский.

1972-1986 –декан доктор филологических наук, профессор Кожакеев Т.К

1986-1990-декан доктор исторических наук, профессор Козьменко В.М.

Наша справка. Козьменко Владимир Матвеевич (род. в 1941г.) Родился в Куреке. В 1967 г. окончил журфак КазГУ. Работал в комсомольских органах, вузах республики. Доктор ист. наук (1982), профессор (1985). С 1995 г. проживает в Москве. В настоящее время заведующий кафедрой истории России Университета дружбы народов (УДН им. Патриса Лумумбы).

1990-1991-декан доктор филологических наук, профессор Барманкулов М.К.

Наша справка. Марат Барманкулов – Танкин, один из выдающихся деятелей отечественной духовности. Родился в 1937 году в Талгаре. В 1959 году окончил отделение журналистики филфака КазГУ, в 1965 г. – аспирантуру журфака МГУ. Один из первых репортеров Казахского телевидения. С 1964 года по 2000 год на факультете журналистики (несколько месяцев в 1991 г. – заместитель редактора «Казахстанской правды») В 1966г. защитил кандидатскую и в 1980 г. докторскую диссертацию, обе – в Москве. В 1966 г. была образована при вновь созданном факультете кафедра радиовещания и телевидения, с 1975 года до 1992 года М.Барманкулов возглавлял эту объединенную кафедру, а с 1992 до 2000 г. кафедру телевизионной журналистики. С 1958 года при отделении журналистики филфака, а с 1966 года при факультете журналистики существовало заочное отделение с контингентом равным очному отделению на правах самостоятельного факультета. Его первым деканом с 1966 до 1989 года одновременно с заведованием кафедры был М.К. Барманкулов, в 1989 – 1990 годах – С.К. Козыбаев. С 1991 года заочный факультет был слит с очным. Перу М.Барманкулова принадлежат книги, не потерявшие актуальности и по сей день.

1991-1993- декан доктор исторических наук, профессор Козыбаев С.К.

1993-1995-декан кандидат филологических наук, профессор Крикунов Ю.А.

1995-2001-декан доктор филологических наук, профессор Омашев Н.О.

2001-2008- декан доктор филологических наук, профессор Жакып Б.О.

2008-2011-декан доктор политических наук, профессор Ибраева Г.Ж.

С 2011 по настоящее время - декан доктор юридических наук, профессор Алауханов Е.О.

Таким образом, возникает вопрос, с какого же времени вести начало факультету. Если с КИЖа, то есть с 1934 года, тогда вырисовывается следующая хронологическая картина о руководителях старейшего в СНГ факультета журналистики:

- 1 Жолдыбаев М.
- 2 Балкашев У.М.
- 3 Гусев
- 4 Жеребятьев Ф.А.
- 5 Окулов Г.С.
- 6 Бекхожин Х.Н.
- 7 Амандосов Т.С.
- 8 Дмитровской М.И.
- 9 Кожакеев Т.К.
- 10 Козьменко В.М.
- 11 Барманкулов М.К.
- 12 Козыбаев С.К.
- 13 Крикунов Ю.А.
- 14 Омашев Н.О.
- 15 Жакып Б.О.

16 Ибраева Г.Ж.

17 Алауханов Е.О.

Наша справка. Алауханов Есберген Оразович . Родился в 1958 году в Кызылординской области. Окончил юридический факультет ТашГУ (1987), высшую милицейскую школу в Саратове (1991), экономический факультет университета им. Яссави (Туркестан, 1998). 1993-2000-председатель райсуда (Сарыагаш), руководитель департамента финансовой полиции Восточно-Казахстанской, Мангыстауской областей. Член Союза писателей Казахстана. Доктор юридических наук (2004), профессор (2004). Гл. ред. журнала «Наука и жизнь Казахстана». С 2008 г. - зав. каф. судебной власти и уголовного процесса, юридического факультета КазНУ им. аль-Фараби, с февраля 2011 года - декан факультета журналистики.

Если летоисчисление факультета вести с момента его вхождения в КазГУ, то есть с 1941 года, то первым деканом следует считать Ф.А. Жеребятьева. В таком случае факультету нынче, в 2011 году, исполняется 70 лет.

Что касается автора этих строк, то он сторонник всё-таки КИЖа, как правопреемника. Это разумеется, частное мнение, которое, не исключая, может быть когда – то, кем-то оспорено. В любом случае всё сказанное выше – наша история. А история, как известно, неоспорима.

Литература:

1. Справочник журналиста Казахстана. Автор проекта С.Козыбаев. А., «Санат», 2002
2. Козыбаев С. «Лики времени». А., «Шартарап», 2002
3. Журналистика Казахстана: Энциклопедия. Автор проекта С.Козыбаев. А., «Экономика», 2006
4. «Отандық журналистика тарихынан» - «Из истории отечественной журналистики». Респуб. научно - исслед. журнал. Гл.ред. С.Козыбаев. А., 2000, №7. Номер посвящен Х.Н. Бекхожину
5. «Отандық журналистика тарихынан». А., 2001, №8. Номер посвящен М.К. Барманкулову
6. «Отандық журналистика тарихынан». А., 2002, №9. Номер посвящен Т.С. Амандосову
7. Журналистер ұшқан ұя. Құрастырған С. Медеубекұлы. А., «Қазақ университеті», 2004
8. Хайыржан Бекхожин. Серия «Өнегелі өмір». Бас редактор Ғ.Мұтанов. А., «Қазақ университеті», 2011
9. Козыбаев С. Слово о мэтре. «Казахстанская правда», 1997, 13 февраля
10. Козыбаев С. Хан Марат. «Коре ильбо», 1997, 8 февраля
11. Козыбаев С. Покоривший Эверест. «Новое поколение», 1997, №6, 7-14 февраля
12. Козыбаев С. Мир Марата Барманкулова. «Новое поколение», 2001, 9 мая
13. «Журналистика: профессия, призвание или политика?» См. статьи С.Козыбаева. Астана, «Елорда», 2003
14. Қазақстан ғылымы: Энциклопедия. Бас редактор Б. Жакып «Қазақ энциклопедиясы», 2009, т. 1.
15. Козыбаев С. Фронтальная печать Казахстана. 2-е дополн. Издание. А., «Экономика», 2010.
16. Хабаршы. Журналистика сериясы. Ғылыми редактор Е. Алауханов. А., «Қазақ университеті», 2011, №1(29)

ИНФОРМАЦИЯ В ПРОЦЕССЕ КОММУНИКАЦИ- ОННОЙ ПОДДЕРЖКИ СОЦИАЛЬНЫХ АКЦИЙ

Шарван Нургожина,

*д.ф.н., профессор факультета
журналистики
КазНУ им. аль-Фараби*

В современной отечественной журналистике в процессе отражения политических, экономических и других проблем общества четко выделилась еще одна существенная тематическая направленность – освещение социальных проблем. Российские интернет-сайты, посвященные дискуссии на тему «что такое социальная журналистика» пестрят многочисленными определениями этого понятия. Мы не будем изобретать велосипед, лишь сошлемся на сайт агентства «Социальные инвестиции», на одной из страниц которого четко выделено семь характерных черт этого явления.

Первое из них определяет социальную журналистику (ни много, ни мало!) как «представительницу интересов неблагополучных слоев общества, попытка раскрыть их проблемы и защитить посредством печатного слова (публицистики)» /1/.

Казахстанские средства массовой информации, безусловно, имеют давние и хорошо закрепившиеся в практике традиции освещать жизнь социально нуждающихся представителей нашего общества. Это пенсионеры, инвалиды, многодетные семьи и др. Наиболее популярной страницей

Мақалада әлеуметтік журналистиканың кейбір аспектілері қарастырылады. Хельча Исмаилованың «Время» газетінде жарық көрген материалдары мен «Литер» газетіндегі «Подари детям жизнь» жарияланымды мысал ретінде алынады. Автор БАҚ-та жарық көрген ақпараттың қайырымдылық акцияларды қолдаудағы коммуникациялық рөлін көрсетеді.

In article some aspects of social journalism are considered. As examples materials of Helchi Ismailovoj in the newspaper «Bremia» are used and publications of the newspaper of «Liter» under a heading «Present to children life!».

The author shows an information role in mass-media as communication support of charitable actions.

на темы выживания через преодоление навалившихся трудностей стала полоса в еженедельнике «Время», которую уже много лет ведет Хельча Исмаилова. Героями её публикаций, как правило, становятся те, кто не сломался под ударами судьбы, будь это тяжелые болезни, несчастья или потери близких. Иногда это просто теплый и очень искренний рассказ о людях преклонного возраста, сумевших через долгую и трудную жизнь пронести высокие чувства друг к другу, окружающим. Заметим, однако, попутно, что в последние годы все чаще журналистка пишет о разного рода целителях, экстрасенсах и прочих лекарях. Но и это, на наш взгляд, не так уж далеко от той общей тематической направленности, о которой мы ведем речь. В годы потрясений и кризисов, по утверждению знатоков, активизируются представители неофициальных и даже непризнанных профессий. Общей девиз таких публикаций, и в том числе материалов Х. Исмаиловой, можно сформулировать так: «Дай людям надежду!» Утверждение америнца Джеймса Кери можно поставить эпиграфом ко всей социальной журналистике; «...людям нужна социальная надежда. Посмотрите, что и сколько достигнуто здесь, в нашем городе, посмотрите как. Это возможно! Представьте людям успешную историю» /1/.

В публикациях Х. Исмаиловой, очевидно, и в других подобных материалах, преобладает язык без особых фразеологических и лингвистических изысков. Рассказ ведется от лица автора или просто как обычный литературный рассказ, в котором сюжет не закручен, а вся картинка произошедшего или происходящего «выкладывается» как на панно – все ясно и понятно. Например, материал о судьбе женщины, вернувшейся из заключения, матери двоих детей. Вот как автор описывает место её проживания: «Длинный темный коридор. Щербатый пол. Обшарпанные стены. Покосившаяся дверь. Так внешне выглядит жилище человека, балансирующего на грани между крайней бедностью и откровенной нищетой. Кажется, еще чуть-чуть - и можно оказаться на помойке, возвышающейся в центре двора». Героиня публикации прошла через многое, чтобы вернуть своих дочек, в этом ей помог юрист проекта по укреплению семьи и предотвращению социального сиротства при “SOS - Детские деревни Казахстана”. Главное, что обязательно читатель почерпнет из газеты, – женщина не сдалась и добилась своего. Вот как это звучит со страниц газеты: «Два года Аня Иванова добивалась права самой воспитывать детей, доказывая в кабинетах чиновников разных рангов, что не сорвется и не вернется к употребле-

нию наркотиков.

- Часто мамы после тюрьмы забирают детей из детдома, а потом возвращают, - говорили ей.

- У меня так не будет, - твердила Аня.

Чиновники ей не верили. Их можно понять.

Заискивала. Умоляла. Обещала. Искала тех, кто мог бы хоть чем-то помочь» /2/.

Из приведенного примера вырисовываются, как минимум, два важных аспекта.

Первый: задача социальной журналистики - налаживание контактов между субъектами социальных отношений для разрешения проблем. «В одиночку» преодолеть социальную несправедливость чрезвычайно тяжело. Да и не каждому это по плечу. Журналист не ставит перед собой задачу показать, куда идти, к кому обращаться в аналогичной ситуации. Она лишь рассказывает о том, героиня долго и упорно шла к своей цели и нашла поддержку в общественной организации.

Второй. Не специально, но завуалировано корреспондент показывает результат стихийно возникшего взаимодействия разных секторов современного общества для решения социальных проблем. Это так называемые технологии «социального партнерства». В процессе передачи информации газета выходит на уровень коммуникационной поддержки целой акции. В результате – победа. Маленькая, в масштабах решения проблемы одной бедной женщины, но публикация в море, в океане информации, не затеряется. Даже если один читатель, прочитав данную публикацию, не опустит руки и продолжит бороться за положительный исход своей проблемы, уже можно говорить о роли информации в проведении социальной политики.

Другой республиканский еженедельник «Литер» в своем «толстом» четверговом выпуске публикует полосу «Помощь» под заголовком «Подари детям жизнь!» Полоса состоит из двух частей. Первая под рубрикой «Им нужна ваша помощь», вторая – «Им уже помогли».

Газета «Литер» и фонд «Добровольное общество «Милосердие» проводят совместную акцию «Спасем детей вместе!» /3/.

Задача газеты – дать информацию, и, мир не без добрых людей, обязательно найдутся такие, кто не пожалеет денег ради спасения жизни маленького соотечественника. Публикуя фотографии малышей, редакция подчеркивает: это реальные дети, и они беспомощны перед своей бедой. Любовь родителей их не спасет. Нужны деньги на сложные и дорогие операции. По существу, сама полоса – это социальная акция, в которой

журналисты «Литера», используя печатное слово, распространенное на широкую аудиторию, вмешиваются в жизни других граждан и решают их проблемы. Переоценить значение таких акции, безусловно, невозможно.

Замечательно, что журналисты ищут подобные формы, постоянно находятся в творческом поиске. Что можно написать о маленьком человечке, кроме того, что он родился с тяжелым пороком сердца? Но рядом с фотографией всегда есть очень теплый текст, рассказывающий о том, что малыш успел за свою коротенькую жизнь испытать, и как непросто жить рядом близким людям, не зная, как поведет себя болезнь. Газета выдвинула лозунг «Объединимся ради спасения детей!», и под одноименной рубрикой публикует все адреса, куда необходимо переводить деньги.

Коммуникационная поддержка социальных акций в настоящее время приобретает особое значение. Решение проблемы возможно только с участием широких слоев населения. Немало средств массовой информации в Казахстане ищут и находят интересные журналистские формы для оказания помощи населению. Как-то незамеченным прошло включение Казахстана в российскую популярную программу Первого канала «Жди меня». А ведь по сути – это прорыв Казахского телевидения и казахстанских журналистов. Программа находит людей, и у казахстанцев появилась надежда. В этом видится главное предназначение социальной журналистики.

В свою очередь, сами журналисты, очевидно, задаются вопросом: что они могут в плане социальной поддержки сограждан? Так, газета «Литер» обратилась к известным общественным деятелям с вопросом: оправдывают ли СМИ Казахстана социальные ожидания?

Сенатор Гани Касымов: «Не просто оправдывают – опережают! Сегодня СМИ знают о социальных проблемах больше, чем все депутаты, министры и акимы вместе взятые. Очень часто о каких-то происшествиях власть узнает из газет и новостей и только после этого начинает принимать меры. Это говорит о том, что СМИ работают эффективно и прекрасно осведомлены.

... Мы вообще любим покричать, повозмущаться, а вот исправить ситуацию, прийти на помощь получается не всегда» /4/.

Сейтказы Матаев, председатель Союза журналистов Казахстана: «Оправдывают на все сто процентов. Я могу вам гарантировать: люди, которые работают в журналистике, самые горячие патриоты нашей страны. Это они поднимают актуальные темы, требуют решения проблем. И сегодня важнейшая задача СМИ – не просто найти информацию и донести её до читателя, а в целом – сделать нашу страну лучше. Да, всем известно, что чиновники не любят журналистов, бывают недовольны нашими статьями и сюжетами, подают на нас в суд и так далее. Но зато казахстанцы со своими бедами в первую очередь обращаются в СМИ. Уровень доверия к средствам массовой информации очень высок» /4/.

Таким образом, социальная журналистика в процессе публикации актуальной и общественно-значимой информации о проблемах социально незащищенных слоев населения включается в процесс решения этих проблем. Конечно, это не есть задача журналистики – решать проблемы людей, попавших в беду. Однако информационная поддержка социальных акций – это реальная помощь, это тот результат, ради которого стоит работать, искать и находить нужное слово и нужный глагол, который «ожжет сердца».

1. www.socinvest.org/ctoj.html

2. Исмаилова Х. Долгое возвращение Анны. – Время, 2 июня 2011.

3. Подари детям жизнь! – Литер, 8 сентября 2011.

4. Литер - 25 июня 2011 г. Вопрос дня.

ТЕЛЕВИЗИОННЫЕ ЖУРНАЛИСТЫ СО СТУДЕНЧЕСКОЙ СКАМЬИ

Сауле Барлыбаева,

*д.и.н., профессор факультета
журналистики
КазНУ им.аль-Фараби*

Мақалада ҚазҰУ-дің М.К. Барманқұлов атындағы Телерадиокомплексінде журналистика факультеті студенттерін кәсіби телевизиялық шығармашылыққа дайындау жөнінде айтылады.

This article is about preparation the students for professional TV broadcasting on the TV and Radio Complex named after M.K.Barmankulov.

Телевизионную лабораторию и кафедру телевизионной и радиожурналистики на факультете журналистики КазНУ им. аль-Фараби в 1976 году основал профессор, доктор филологических наук Марат Карибаевич Барманкулов. – основатель теле-радио-журналистики в республике. Но в то время телестудия располагала лишь одной любительской видеокамерой. В середине 1990-х годов представительство ЮНЕСКО в Казахстане оборудовало телестудию и радиостудию новейшей в то время телевизионной и радиоаппаратурой. С получением и коммутацией в 2009 году нового цифрового теле- и радиооборудования телерадиолaborатория факультета журналистики приобрела более высокий статус.

В настоящее время Телерадиокомплекс КазНУ им. М.К.Барманкулова - это учебно-производственная телестудия и радиостудия с новейшим цифровым оборудованием и всеми техническими условиями для создания телевизионных и радиопрограмм. Теперь факультет журналистики КазНУ имени аль-Фараби располагает новейшим цифровым телерадиокомплексом, благодаря которому возможно обучение студентов телерадиомастерству на уровне веду-

щих телерадиокомпаний страны.

ТРК КазНУ, в первую очередь, – это учебная телестудия и радиостудия. Ежедневно здесь ведутся учебные занятия по радиожурналистике и тележурналистике, где ведут теоретические и практические классы преподаватели факультета журналистики, а также ведущие телевизионные и радиожурналисты Казахстана. Ежедневно в телестудии проходят встречи студентов с ведущими журналистами страны. Свои мастер-классы провели тележурналисты ТРК «Казахстан», «Хабара», «Caspio-Net», «31 канала», ТРК «Астана», «КТК», «Алматы» и другие.

Прошло два года после запуска обновленной телевизионной и радиостудии (9 сентября 2009 года), когда университет модернизировал наш телерадиокомплекс новейшим цифровым оборудованием, и за это время подготовлено много тематических, авторских студенческих программ, передач об активной деятельности университета в сфере науки, образовательном процессе, общественной, культурной и спортивной студенческой жизни, документальных фильмов о ведущих ученых страны, социальных роликах и, конечно же, ежедневных событиях КазНУ, которые отражаются в новостных выпусках ТРК на казахском и русском языках.

Ежегодно вновь поступившие студенты факультета журналистики КазНУ им.аль-Фараби приходят в Телерадиокомплекс (ТРК) КазНУ им.М.К.Барманкулова приобщиться к телевизионному и радионному творчеству, научиться готовить телевизионные и радиосюжеты, передачи. В самом начале их знакомства дружный коллектив ТРК учит их писать сюжеты, снимать, монтировать, озвучивать свои тексты. Проходят месяцы упорного труда и терпения, пока первокурсники научатся снимать телевизионные сюжеты, и лишь спустя полгода смогут подступить к тематическим серьезным программам, передачам.

Среди них: «Нанотехнологии в КазНУ», о физиках-ядерщиках, о музее биологии, социальные ролики о вреде курения, об этическом поведении студентов, о предметной школьной Олимпиаде, об Олимпиаде «аль-Фараби», о Слете отличников», видеофильмы о всех факультетах нашего университета, рекламные ролики об университете для профориентационной работы, «Наурыз», «Студенты и работа», «Открытие офис-регистратора», 100-летие академика, профессора Т.Т.Тажибаева, «Студенческая весна», «Дни Германии в Казахстане», «Интернет-журналистика», «Студенческий Альянс Казахстана», рекламные ролики об университете, которые вы можете увидеть, зайдя на сайт Казахского Национального университета им.аль-Фараби: www.kaznu.kz.

В настоящее время в эфир университетского

телевещания «аль-Фараби» студенты факультета журналистики выпускают следующие программы и передачи: «Академический час», «Особый статус», «Точка отрыва», «Международные встречи», «Теледебаты», «Территория успеха», «День в истории», «Интервью со звездами», «Юридическая клиника», «Курылтай», «Международные встречи», «Импакт-фактор», «Шеберхана», «Город добродетелей». «Стиль жизни», «Глазами зарубежных студентов», «Эпоха IT», «Профессионалы», «Турнир аль-Фараби», «Вокруг света», «Полезные вещи» и другие.

ТРК КазНУ подготовлены документальные фильмы об известных ученых Казахстана, получивших золотые медали КазНУ им.аль-Фараби: Ж.О.Ибрашеве, З.А.Мансурове, А.И.Идрисове. Выпущены телевизионные очерки об академических, профессорах КазНУ: М.К.Барманкулове, А.Б.Бектурове, Б.А.Беремжанове, Т.Какишеве, Х.Бекхожине, Ф.Б.Баимбетове.

Только за прошедший 2010- 2011 учебный год студентами факультета журналистики и ТРК было подготовлено на казахском и русском языках 170 видеоматериалов (это программы, сюжеты, видеоролики). А в 2009-2010 учебном году было подготовлено свыше 150 телевизионных материалов.

Работа ТРК КазНУ им. М.К.Барманкулова предназначена для информационного и научно-образовательного, молодежного вещания по всему университетскому городку. В настоящее время запускается внутреннее телевидение по телевизорам-мониторам, которые устанавливаются по всему университетскому городку КазНУ им. аль-Фараби в этом году.

Ежегодно в феврале по традиции ТРК отмечает день рождения нашего учителя, основателя телевизионной и радиожурналистики в Казахстане, основателя телестудии на факультете журналистики - ныне ТРК КазНУ – профессора, доктора филологических наук Марата Карибаевича Барманкулова. И теперь его ученики-последователи его идей возглавляют телестудию, проводят традиционный студенческий Телевизионный фестиваль на лучшие ТВ-сюжеты, ТВ-передачи, документальные фильмы. Эстафета творчества продолжается, она передается из поколения в поколение.

Ежегодно студенты - будущие телевизионные журналисты ТРК КазНУ им.М.К.Барманкулова приняли участие 2 апреля 2011года в Республиканском фестивале студенческих телевизионных программ, короткометражных и анимационных фильмов «Вот такие мы, талантливые!». И в этом году наши «телевизионщики» Телерадиокомплекса Марина Пестрякова (3 курс), Алмат Нурбаев (2 курс) и Диана Канапьянова (3 курс) стали обладателями дипломов «За лучшую творческую

работу». А.М.Пестрякова получила приз первого места – видеокамеру.

Телерадиокомплекс призван создать университетское телевидение для студентов факультета журналистики как учебную и практическую базу, позволяющую приобретать опыт работы в реальной журналистике, создавая условия для скорейшей адаптации студентов к профессиональным требованиям, учитывая новые условия работы мультимедийного журналиста.

Вся жизнь и деятельность университета (научная, учебная, общественная, культурная, спортивная), всех его 14 факультетов освещается Телерадиокомплексом, где работают одержимые творчеством профессионалы своего дела - директор ТРК- Сауле Барлыбаева (д.и.н., профессор кафедры ТВ и РВ), главный редактор Алмаз Амандосов, операторы-Алибек Есенбеков и Виктор Бондарев, видеоинженер-Нурлан Керимбаев, компьютерный дизайнер-Аскар Шалманов, звукорежиссер-Бахыт Курманбеков.

Стараясь приблизить к учебному процессу процесс производственный, факультет журналистики и Телерадиокомплекс КазНУ проводит встречи, круглые столы, мастер-классы с ведущими специалистами телерадиокомпаний страны и связей с общественностью, журналистов-практиков, телевизионщиков и ПР-специалистов. Свои мастер-классы провели в телестудии:

- председатель ТРК «Казахстан» Кайнар Олжай,
- представитель журнала «Советник» (Россия) в Казахстане – Владимир Павленко,
- ПР-директор «Мега центра» Алишер Еликбаев,
- журналист ТРК «Казахстан» Ержан Мукаш,
- журналистка ТРК «Мир» Ботагоз Алдонгарова,
- ведущий, тележурналист ТРК «КТК» Артур Платонов,
- продюсер, ведущий телеканала «Хабар» Илья Уразаков и другие.

Гостями телестудии и факультета журналистики были американские и британские профессора: Дэвид Лафонтейн (г. Лос-Анжелес, США) выступил с лекцией «Мультимедийная журналистика», Ален Палмер - директор Департамента коммуникаций Международного медиа-обучения. Он выступил с лекцией «Глобальная коммуникация» (Великобритания), г-жа Палмер - проректор Британского молодежного университета, выступила с лекцией «Блогосфера».

Профессор МГУ им.М.В.Ломоносова

А.Рихтер провел мастер-класс по электронным СМИ, по новым информационным технологиям и цифровому вещанию, встретился со студентами и магистрантами факультета.

Провели мастер-классы в ТРК КазНУ профессора факультета журналистики Университета Северной Каролины, штата Аляска Дэвид Капп, Чарлз Тагл, Чарлз Федудло, Флориан Топфл -специалист по изучению СМИ. Такие встречи профессионалов со студентами факультета журналистики расширяют кругозор молодого поколения, представление о современных СМИ в мире и в Казахстане.

Телестудия и радиостудия способствуют:

- формированию творческой среды;
- вовлечению молодых людей в интеллектуальную деятельность;
- повышению информированности преподавателей и студентов о жизни в КазНУ;
- популяризации научных, образовательных, культурных ценностей; поддержке молодых талантов;
- применению полученных знаний на практике;
- представлению в теле-и радиоэфире взглядов современной молодежи и студенчества;
- пропаганде здорового образа жизни.

Программы телевизионной и радиостудии КазНУ факультета журналистики имеет большую социальную значимость для сохранения и приумножения научных, культурных ценностей, распространения знаний и традиций лучших образцов отечественной науки и образования, воспитания молодежи в духе патриотизма, любви к университету, к Родине.

Цифровая эпоха принципиально меняет вещательную среду, стирая грани между видами СМИ. На факультете журналистики используются новые цифровые информационные технологии, применяемые в настоящее время в работе СМИ. Вещательная среда заставляет пересмотреть прежнюю учебную модель подготовки телевизионных журналистов и создать новую, соотносящуюся с целями и задачами конвергентной журналистики в развитии информационного общества, общества знаний. Современный мир выдвинул на первый план электронные средства массовой коммуникации. Создание различных медийных информационных контекстов требует особого умения, профессионального мастерства.

Телерадиокомплекс КазНУ им.М.К.Барманкулова набирает творческие обороты, в ожидании своего университетского телевидения, за которым будущее ТРК.

NET - МЫШЛЕНИЕ КАК НОВАТОРСКИЙ ФАКТОР В СММ РК

Нарбинь Кенжегулова,

*к.ф.н. доцент факультета
журналистики КазНУ
им. аль-Фараби*

По определению философского словаря, мышление - это активный процесс отражения объективного мира в понятиях, суждениях, теориях и т.п., связанный с решением тех или иных задач/1/.

Сам процесс отражения модернизируется в зависимости от форм выражения человеческой мысли – результата мышления, а он, как известно, имеет обыкновение эволюционировать в соответствии с объективными реалиями времени: экономическим, социальным, интеллектуальным уровнем общества, в котором живет автор той или иной мысли.

Если сузить область изучения эволюции мышления до сферы mass-media, то можно выявить основные этапы в его развитии и совершенствовании. В XV веке появилась книга, в XVI - газета, в XVII веке – журнал, в начале XX века – радио, в середине XX века – телевидение, а новое тысячелетие наступило под знаком Интернета.

И именно Всемирная Сеть способствовала формированию качественно новой формы мышления, которое называется Net - мышлением и характеризуется наличием гипертекста, поисковых систем, полиэкранностью, новой версткой газет-

Мақалада Қазақстан баспасөзінде қазіргі таңда көрініс тауып отырған фактор –Net-ойлау процесі жөнінде айтылады.

The author analyses the articles of kazakh publicists about Net-thought.

ных полос, с использованием лида и т.д. Все это связано с тем, что процесс восприятия и отображения реального мира стал более динамичным. Если по официальной статистике, объем информации в мире увеличился за 10 лет в два раза /2/, то в последнее время эта цифра возросла значительно больше. Кроме того, для каждого своего пользователя Интернет представляет следующие возможности - это расширение пространства восприятия, с одновременным открытием доступа к не регламентированному числу взаимодополнительных каналов-источников (полиэкранный, система link-ов и т.п.); приближение скорости поиска и проработки информации к естественному темпоритму мышления позволяет выбирать, когда и с какого пункта прорабатывать информацию, т.е. снимает жесткую зависимость от структуры сообщения; ускоряя доступ к мощным базам данных (библиотекам, суперкомпьютерам мировых научных центров и т.п.), безразмерно увеличивает быстродействие памяти; создает новое поле для интеллектуальной сублимации (изучение и создание программных продуктов внутри самой Сети; обеспечение личного и непосредственного участия в массовой коммуникации в реальном времени: прямое общение (чат), изъяснение мнения (рейтинг-опросы) и т. д., вплоть до несанкционированного хакерского воздействия, совершения покупок и финансовых махинаций /3/. Сюда можно добавить тот факт, что Интернет способствует самостоятельному решению личных проблем – это трудоустройство, образование, самоутверждение, творчество, социальное признание и приятие. Не на последнем месте, по утверждению некоторых исследователей, /3, с.41/ для пользователей Интернета, возникает чувство внутренней свободы, раскрепощенности, неподконтрольности, вплоть до вседозволенности и неуязвимости.

Технология Net-мышления, по утверждению московских исследователей Е.И.Пронина и Е.Е.Прониной, помогла на выборах в Государственную Думу 1999 года партии СПС. /3, с.40./ Первый предвыборный слоган СПС был «Ты прав!» Второй шоу-митинг, проведенный в Петербурге под девизом «Голосуй или проиграешь», был осмеян на телевидении. Открытие сайта в Интернете Кириенко и рекламные серо-голубые щиты, на которых компьютерным шрифтом варьировались краткие тексты энергичного характера довершили в позитивном плане начатое – СПС получил рекордное количество голосов.

Даже поверхностные исследования доказывают, что стиль Net - мышления довлеет и над творчеством казахстанских журналистов. Неко-

торые публикации порой напоминают распечатку чат-общения в Интернете с гремучими псевдонимами, нелепым сленгом и рваной ритмикой «внутренней речи». Например, в газете «Время» /4/ в материале «Я живу на диване» рассказывается о людях, для которых общение в Интернете является не только хобби, но и смыслом существования. Вся корреспонденция напичкана терминологией, присущей чат-общению. Автор корреспонденции недоумевает, почему происходит такое явление. Кажется, что общение в чате необходимо такой большой компании во всей сети для того, чтобы чувствовать поддержку друг друга, когда нет практически границ на всем земном шаре, и рядом с тобой имеются единомышленники, которые общаются с тобой на своем языке.

Язык Интернета получил название «подонкафского сленга». Это намеренное искажение исконных русских слов - они пишутся так же, как произносятся. Например, слово «красавчик» пишется «кросавчег», «сорвать» - «сарвать» и т.д.

Согласно мнениям исследователей, особенностями Net – мышления являются:

- опора на бессознательную самоорганизацию мышления;
- преобладание эвристики над доказательностью;
- параллельная, (не только последовательная) обработка информации, обуславливающая адекватность и скорость реагирования;
- толерантность к неопределенности и неустойчивости ситуации;
- публичная субъективность.

В современных масс-медиа приметы Net – мышления таковы:

- полиэкранный канал (программы «ОРТ»), бегущая строка новостных программ телевидения, интерактивные аналитические программы (программы «Хабара»);
- пресыщение материалами данными, почерпнутыми их Интернета;
- синкретический дизайн современных изданий (Во многих изданиях, особенно в гляцевых, в так называемых «гламурных» журналах, типа «Метрополитен»);
- сленговая и ненормативная лексика (В самом Интернете);
- публичная субъективность авторских программ телевидения. (Почти во всех ток-шоу)

По мнению исследователей, /4 / некоторые из этих приемов обозначились в творчестве отдельных журналистов значительно раньше, чем появился персональный компьютер, и (по мнению психологов), /5/ они вообще свойственны

человеческой психике. Вопрос не в приоритете, а в генерализации особого склада мышления и превращение его в массовую установку. А это становится определяющим сейчас, когда массовая коммуникация вне связи с Net-мышлением уже невозможна. Пока же на стыке Интернета и журналистики возникают такие феномены, которые не внушают особого оптимизма.

Особенно волнуют проблемы чистоты и дальнейшей прогрессивной эволюции русского языка.

Современный русский язык, по определению исследователей-лингвистов, развивается по основным четырем направлениям: 1) сближение литературного языка с народным, 2) взаимодействие стилей литературного языка, 3) экономия языковых средств в речи, 4) стремление к единообразию и упрощению отдельных форм и конструкции. Конечно, это основные тенденции. Некоторые ученые выделяют тенденции к регулярности внутриязыковых отношений. Например, случаи семантического стяжения: электрический поезд – электричка, выходной день – выходной. Также ученые выделяют тенденции к экспрессивности, обусловленную стремлением говорящих

преодолеть языковой автоматизм (ср. белое золото, люди белых халатах, труженики стальных магистралей) /6/.

Но «подонкафский» сленг в Интернете является искусственно, намеренно созданным фактором, то есть это сознательное искажение русского языка. Поэтому он не должен влиять на эволюцию русского языка и не имеет отношения к Net-мышлению, которое следует считать прогрессивным явлением, соответствующим духу и требованиям времени.

В связи с этим возникает вопрос, сможет ли так же, как и русский язык, подвергнуться искажению казахский язык, используемый в Интернете с каждым днем все в большем объеме? Вполне возможно. Поэтому отечественные пользователи информации Большой Сети, носители государственного языка должны бережно относиться к применению казахского языка в условиях Интернета и не допускать появления «подонкафского» сленга в лексике казахского языка. Потому что это может привести к появлению новой проблемы, для решения которой потребуются большие усилия.

1. Философский словарь. М. 1998 г. с. 78.

2. Бородина С. Говорят цифры.// «АИФ», 19 января 2002 г.

3. Пронин Е.И., Пронина Е.Е. Антиномия - 2000. /Вестник Московского университета. Серия «Журналистика», 2001, №1

4. Зубов А. Я живу на «Диване» // «Время» 10 января 2002 г.

5. Зверев А. Практическая психология. М. 2006 г., с. 89.

ЭЛЕКТРОННЫЕ СМИ АСТАНЫ КАК ФАКТОР ГЛОБАЛИЗАЦИИ ТЕЛЕВИДЕНИЯ КАЗАХСТАНА

Асель Кундахбаева,

*Старший преподаватель
кафедры печати и электронных
СМИ*

Телеарналардың пайда болуымен қатар, жаһандастырудың қарқынды дамығанын айта кету керек. «Астана» және «7 арна» телеарналарының республиканың тұрғындары мен қала халқына астаналық менталитет қалыптастыру тәрбиесіне белсене араласуда. Астана қаласында, республикада және өңірлерде болып жатқан айтулы оқиғаларды ақпараттық бағдарламаларда жан-жақты көрсету арқылы Қазақстанның жағымды имиджін қалыптастыруға көмектесуде.

Electronic MEDIA in Astana appearance factor on television globalization of Kazakhstan.

Time I come to an end for TV channel I designate I concern that globalization considerably I breed, I judge on, put to problems, TV channel that best spectator I tell there is I carrying out, a head the inhabitant of capital the channel an example Astana operate vigorously the participant the channel townspeople and republic the people capital heart education. Detailed all remains important actions and cases to image formation at which that powerful, Astana and republic of edge and Kazakhstan, on information programs shining promoting.

Глобализация телевидения в Астане прошла с очень интенсивной прогрессией. Если проследить историю, то станет ясно, что телевидение в Астане, как и все региональные телеканалы советского периода, появилось в 1958 году с трансляцией государственного телеканала «Казахстан». Вещание шло в прямом эфире, в черно-белом изображении на несколько регионов республики, в том числе тогда еще Акмолы. В основном, это были выпуски новостей, иллюстрированные слайдами, фотографиями и киносюжетами, а также передачи с участием двух, трех и более человек в кадре. В 1963 году в Целинограде появляется областная студия, первыми дикторами были Геннадий Бобров и Тамара Деннер. С того момента прошло много времени, история сложилась так, что Целиноград стал столицей, и соответственно все СМИ Казахстана переехали в Астану, и статус региона превратился в столичный. Сегодня почти все каналы находятся в Астане, а в Алматы лишь корпункты. Если говорить о телевидении Астаны раньше регионального телеканала - это коммерческий канал «Телевидение города Астаны-Ас TV», сейчас этот канал называется «Астана» и трансли-

руется в Алматы. Это старейший столичный телеканал, который появился в 1992 году. Поначалу он носил название «Цесна», т.к. учредителем была известная корпорация «Цесна». Канал транслировал рекламные блоки, программу поздравлений, художественные фильмы, бегущую строку, по выходным показывали мультфильмы производства Уолта Диснея.

С 1997 года после слияния с холдингом «31 канал», «Цесна» поменял название на «Цесна Азия». Появились новые передачи, например «Ликбез для потребителя» Дарьи Афанасьевой, стала выходить «Служба новостей» и молодежная развлекательная музыкальная программа «Сазды керуен». И с 1997 года, когда Акмола приобрела статус столицы, канал стал именоваться «Телевидение города Астаны». Первым генеральным директором телеканала был Геннадий Ткачев. За 10 лет руководящий состав менялся до 13 руководителей. Но сильное изменение заметили при руководстве ведущей и автора телеканала «Хабар» - Ирины Черноловской. Ежедневно в прямом эфире два раза в день выходили информационные программы «Новости» «Жаңалықтар», появилась аналитическая программа «Астана».

С 10 июня 2002 года канал претерпел еще одно новое событие-это переезд в новое здание, где размещены 3 студии (2 для прямого эфира и 1 для рекламы), радиостанция и 7 аппаратных видеомонтажа. Новое цифровое оборудование позволит увеличить долю собственного вещания, в том числе и в режиме прямого эфира. Подключение к оптоволоконному кабелю дает возможность передавать сигнал на всю территорию республики. Объем ежедневного вещания составляет 17 часов. Основная задача телеканала – формирование столичного образа жизни, становление столицы действующей модели экономического и социального развития республики. Особое внимание уделяется развитию программ на государственном языке, это хорошо видно по подбору русскоязычных дикторов, транслирующих на казахском языке. Большой популярностью пользуются утренние информационно-развлекательные программы «Қайырлы тан» и аналог на русском «Здравствуйте», которые выходят в прямом эфире в будни.

Канал полностью поменял не только внутренний стержень, но и графический имидж, и надо отметить, что в лучшую сторону. Еще одна примечательная для телеканала особенность – с 1-го июня 2002 года «АС ТВ» отказалось от бегущей строки. Совсем недавно канал был городским, но сегодня он транслирует на всю республику, несмотря на то, что «АС-ТВ» сравнительно молодой.

Первыми его увидели зрители Астаны, Алматы, Павлодара и Атырау. Вещание ведется из столицы Казахстана и через спутник покрывает территорию большинства стран Евразийского континента.

Качественные, объективные новости и дорожкой, современный кинопоказ – основные козыри «Астаны». В планах телекомпании - значительное расширение вещательной сети и введение уникальной системы билингвального вещания: канал «Астана» первым в стране будет работать на двух языках одновременно все сто процентов эфирного времени. Работы по наполнению эфира и решению технических вопросов продолжаются.

Аппаратно - студийный комплекс телеканала «Астана» оборудован новейшей цифровой техникой. На телеканале впервые в Казахстане внедрена система «News Fabric» для производства информационных программ по технологии CNN. Установлен комплекс автоматизированного вещания «VECTOR BOX».

Телеканал имеет один из лучших в Казахстане комплекс дублирования телепрограмм «Avid Studio Complete», для озвучивания программ и фильмов в соответствии с международными стандартами и качеством.

Сегодня телеканал «Астана»: это динамично развивающаяся телекомпания, с обширной корреспондентской сетью внутри страны.

Информационная политика телеканала это:

- новости, в основе которых точность фактов, объективность, сдержанность в оценках, полнота и достоверность анализа, патриотизм и исключительный профессионализм корреспондентов;
- уникальные концепции развлекательного вещания;
- продуманная имиджевая политика привлекательная площадка для казахстанского бизнеса.

Команда менеджеров нового поколения постоянно работает над обликом, стилем, ищет новые подходы к управлению в телекомпании, определив главным критерием выпускаемого телепродукта информационную насыщенность, достоверность фактов и экономическую рентабельность.

Результат - стабильный рейтинг телеканала «Астана» как у столичной, так и у республиканской аудитории, что подтверждается данными независимого исследовательского агентства Gallup Media Asia.

Второй телеканал в Астане, который занимает позицию современного и многообещающего в области телевидения Казахстана – это «Седьмой канал». «Седьмой канал» создан на базе столичного телеканала «Эра» и начал республиканское

вещание 9 сентября 2009 года. К концу 2010 года эфирный сигнал телеканала стал доступен 76 % населения Казахстана (TNS Central Asia, 2010 г.).

«Седьмой канал» входит в пакеты крупнейших кабельных и спутниковых операторов: «Алма-ТВ», Digital TV, G Media, ID-T, а также ряда региональных провайдеров.

За первый год на «Седьмом канале» была создана сильная новостная служба с 9 корпунктами в Казахстане. Стрингеры «Седьмого канала» работают в Киеве, Минске, Тель-Авиве, Тбилиси и Бишкеке.

5-го июля 2011 год, «Седьмой канал» изменил свой визуальный имидж.

Глобализация «Седьмого канала» заключается в том, что телеканал использует в эфире проекты:

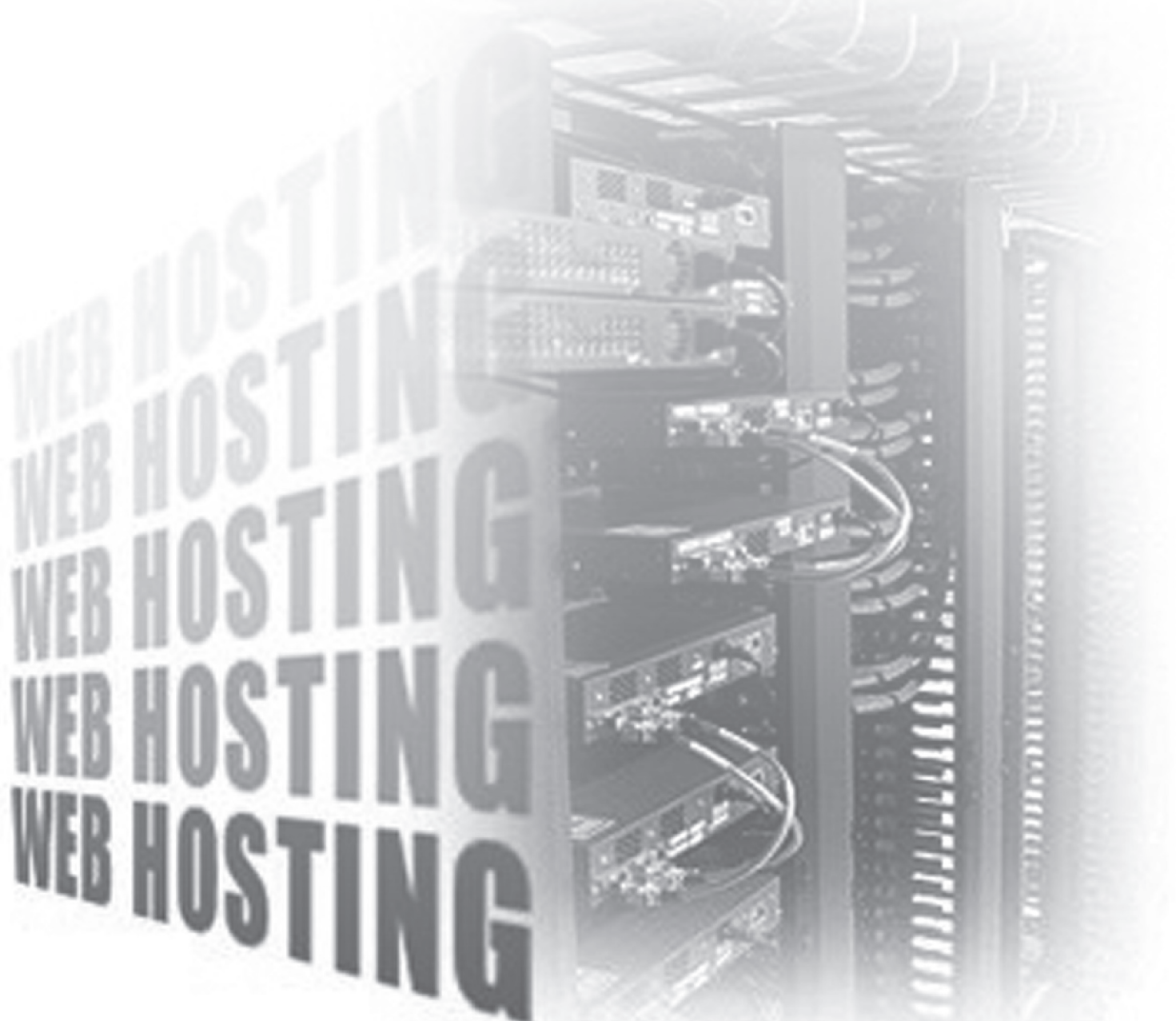
- Шоу «Сорок Миллионов Тенге»
- «Comedy Club KZ»
- Что? Где? Когда?

- Жұлдыздар фабрикасы
- «Жар-Жар»
- «Профессиональный разговор»
- «Новости»
- «Нысана»
- «Другими словами»
- «IT-портал»
- «Кинопарковка».

За период появления телеканалов следует отметить, что глобализация значительно возросла, судя по задачам, поставленным телеканалами перед зрителем то можно сказать они выполняются, на примере столичных каналов «Астана» и «7 канала» активно участвующих в воспитании столичного менталитета горожан и жителей республики. Всесторонне освещая в информационных программах все значимые мероприятия и события города Астаны, республики и регионов, способствуя формированию положительного имиджа Казахстана.

ЖҰРТШЫЛЫҚПЕН БАЙЛАНЫС БАҒЫТТАРЫ

В НОВУЮ ЭРУ РАЗВИТИЯ С НОВЫМ ГОСУДАРСТВЕН- НЫМ СТАНДАРТОМ

Айгуль Ниязгулова,

*зав. каф. ЮНЕСКО, междуна-
родной журналистики и связи
с общественностью КазНУ им.
аль-Фараби*

Мақалада қазіргі жасалып жатқан мемлекеттік стандарттағы журналистика және баспа ісі мамандығы бойынша мәселелер талқыланады. Олар өткен жылдардың тәжірибесі негізінде қарастырылады.

In article process of work on new state standard of 2011 on specialties «journalism» and «publishing» is analyzed.

На протяжении многих лет факультет журналистики КазНУ им. аль-Фараби является базой разработки стандартов образования по специальностям «журналистика», «издательское дело». В 2011 году коллектив авторов работает над моделью стандарта нового образца, соответствующего мировым стандартам и реалиям времени. Вузам предоставлена возможность строить собственную траекторию обучения, делая акцент на одну из сфер журналистики и издательского дела. Эту возможность предоставляет Министерство, которое разработало макет и общие положения образовательных стандартов, которая предоставляет вузам большую свободу при разработке дисциплин. Основная цель образовательной программы подготовки бакалавров по специальности «журналистика» и «издательское дело»: «воспитание в духе патриотизма, дружбы народов Республики Казахстан, уважения к различным культурам, традициям и обычаям, формирование общечеловеческих и социально-личностных ценностей выпускника, формирование экологической, физической, этической, правовой культуры, культуры мышления, языковая подготовка бакалавра, формиро-

вание фундаментальных знаний, необходимых для усвоения профессиональных дисциплин, формирование теоретических и практических знаний, умений и навыков, необходимых для их реализации в профессиональной деятельности». /1/ Образовательная траектория строится на основе компетентностного подхода. Инструментальные, межличностные, системные компетенции позволяют выработать способность к анализу, синтезу, планированию, критике и самокритике, обретению базовых знаний и т.д.

Каждый госстандарт создается в соответствии с реалиями времени. В современном мире мобильности, глобализации и компьютеризации стал вопрос о переходе образования на модульную систему обучения, которая предполагает развитие системы образования с целью ее интеграции в международное образовательное пространство.

Содержание образования в бакалавриате должно быть нацелено на хорошую базовую подготовку специалиста, где будущий журналист получает фундаментальные знания по основным направлениям журналистики. Весь процесс обучения должен быть построен таким образом, чтобы обеспечить выпускника–бакалавра общей интегральной методологией профессиональной деятельности для того, чтобы он мог самостоятельно мыслить, направлять свою творческую деятельность, заниматься самообразовательной деятельностью.

ГОСО устанавливает требования к образовательным программам, которые должны обеспечить получение соответствующего высшим мировым достижениям уровня образования – знаний, навыков. Стандарты предназначены для достижения высокого качества образования обучающихся, создания системы контроля за эффективностью работы вузов.

Коллектив факультета журналистики, опираясь на собственный опыт работы в системе подготовки журналистских кадров, выбирая все лучшее из мирового опыта создания образовательных программ по подготовке журналистов и, учитывая стремительное развитие высоких технологий, работает над Госстандартом по специальностям 5В050504 - «журналистика», 050422–издательское дело, предполагающие подготовку конкурентоспособных профессионалов в области журналистики и издательского дела. Государственные стандарты должны быть направлены на то, чтобы диплом выпускника по вышеназванным специальностям был конвертируем в международном образовательном пространстве. В связи с этим были изучены учебные программы европейской

и американской школы журналистики, акцент при структуризации госстандарта был сделан на модель учебной программы, разработанной ЮНЕСКО и предложенной мировому журналистскому сообществу. При разработке госстандарта также учитывались рекомендации представителей производства. Соответствие основы содержания мировым стандартам позволило бы студентам казахстанских вузов свободно переводиться из одного вуза в другой в мировом пространстве, позволило бы сократить разницу в перечне изучаемых на определенном курсе дисциплин. С этой целью были изучены программы многих вузов и выбран наиболее оптимальный для казахстанского общества перечень обязательных базовых и профильных дисциплин.

Базовые дисциплины призваны сформировать творческую основу профессионального журналиста, познакомить его с будущей профессией. Модульные дисциплины «Основы журналистики», «Телерадиожурналистика», «Язык и стиль СМИ», «Медиаменеджмент» и другие служат базой для формирования студентом собственной траектории обучения, который выбирает ту или иную специализацию – спортивную журналистику, экономическую, политическую, юридическую и т.д. Госстандарт позволяет каждому вузу строить собственную модель образования, делая акцент на одной или нескольких сферах журналистики.

Аналогичная картина наблюдается при создании госстандарта по специальности «издательское дело». Факультет журналистики КазНУ имени аль-Фараби является первопроходцем в подготовке кадров для издательств. Базой подготовки специалистов -издателей является кафедра издательского дела и дизайна СМИ - первая и единственная кафедра, занимающаяся подготовкой профессиональных кадров издательского дела. В процессе обучения студент получает разносторонние знания. В госстандарте по специальности «издательское дело» предусмотрены дисциплины по дизайну, верстке, обучающим компьютерным технологиям, печатным процессам, экономике книгоиздательского процесса, рекламе и маркетинговым мероприятиям в книгоиздании. То есть выпускник после получения полного курса обучения умеет самостоятельно создать печатную продукцию –книгу, газету, журнал и др. Он становится универсальным издателем, способным выполнять и редакторскую, и техническую работу, а также руководить издательством и проводить маркетинговые мероприятия.

При разработке государственного стандарта

авторы продумывали последовательность обучения дисциплинам, их актуальность, преемственность. Эти же факторы должны учитываться при составлении дисциплин по выбору студента. Уже с первого курса студент самостоятельно строит свою траекторию обучения, выбирая необходимые ему для дальнейшего приобретения специальности дисциплины и преподавателя.

На последующих курсах специальность изучается более углубленно. Особое внимание при составлении государственного стандарта было уделено практике студента – как учебной, так и производственной. На практику студента выделено 10 кредитов. Учитывая специфику специальностей, направленных на творчество и сотрудничество со СМИ на протяжении всего процесса обучения, практика у студентов факультета журналистики начинается уже после первого года обучения. Наладив связь с редакциями газет, радио и телевидения, издательствами студент на протяжении остальных лет обучения сотрудничает со

СМИ в свободное от занятий время, периодически публикуя статьи, занимаясь подготовкой видеосюжетов и выполняя иную редакционную работу. После второго и третьего курсов также предусмотрена производственная практика, когда студент в течение 4 недель полностью работает уже без отрыва от производства. Такая последовательность и периодичность практики позволяют студенту закрепить полученный на лекциях и студийных занятиях теоретический материал.

Новые госстандарты позволяют выработать такие компетенции, как способность к обучению, к адаптации к новым ситуациям к разработке проектов и их управлению, ответственность за качество, способность применять знания на практике, исследовательские способности.

Новый стандарт позволяет и преподавателю, и студенту по-новому взглянуть на свои функции, способствует развитию самостоятельности и творческого поиска студента, что в конечном итоге предполагает подготовку профессионала.

1. Макет ГОСО 2011 г, Общие положения

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖҰРТШЫЛЫҚПЕН БАЙЛАНЫС (PR) МАМАНДЫҒЫНЫҢ БҮГІНІ МЕН ЕРТЕҢІ

Жетпісбай Бекболатұлы,

*әл-Фараби атындағы Қазақ
ұлттық университетінің
журналистика факультетінің
доценті, экономика
ғылымдарының кандидаты*

Кез келген соны құбылыс, жаңа әлеуметтік бастама сияқты жұртшылықпен байланыс институтының (PR) да елімізде өркен жайып, орнығуы қоғам қажеттіліктерімен қатар жекелеген тұлғалардың ізашар қайраткерлігі арқасында мүмкін болды. Бұрындары атап өткеніміздей, билік, бизнес, саясат және халық арасындағы ақпараттық көпір саналатын PR өткен ғасырдың 90-жылдарында дейінгі Қазақстан үшін тың да тосын құбылыс санатында-тын. Құбылыс деп отырғанымыздың себебі PR ел алдында есеп беру үйреншікті саналатын ашық демократиялық қоғамның белгілерінің бірі болып есептеледі.

Оқырман қауымға бүгінде «пиар», «пиар жа-сау» деген сөздер әбден сіңісті болды. Билік пен бизнестің, қоғамдық ұйымдардың күнделікті қам-қарекетінен жұртшылықты ұдайы хабардар ету, саясат пен экономикада кикілжің туа қалғанда, себебін түсіндіріп, өрепкіген көпшілікті байыпқа шақыру сияқты жаміғатқа пайдалы тірліктермен шұғылданатын пиаршы мамандар араласпай-тын сала жоқ бүгінде. Бастауын өткен ғасырдың алғашқы онжылдықтарынан алатын PR бүгінде дербес ғылым-білім саласына, кәсіп түріне ай-

В статье рассматривается история становления и развития связей с общественностью (PR) в Казахстане. Изучаются актуальные вопросы PR-образования и науки, теории и практики.

This article is considered the theory of formation and development of public relations (PR) in Kazakhstan. The topical questions of the PR – of education and science, theory and practice are studied.

налды. Империялық көзқарасқа үйлеспейтін идеяларға «темір қорғаннан» тосқауыл орнатқан кеңес билігі кибернетика, социология, генетика сияқты буржуазиялық ғылымдар қатарында жұртшылықпен байланыстың да кеңес адамының санасын уламауына бар күшін салып бақты. Дегенмен саясаттағы қарсыласын алып та, шалып та жығатын Кеңестер одағы әлем жұртшылығының жылы лебізіне де мұқтаж-ды. Бұл, әсіресе, Екінші дүниежүзілік соғыс жылдарында айқын байқалды. Неміс сарбазының етігі шекарадан аттаған 1941 жылдың 22 маусымынан соғыс қимылдары тоқтаған 1945 жылдың 9 мамырына дейін суыт ақпарат таратқан «Совинформбюро» Батыстың кәдімгі пиар құрылымдары сияқты жұмыс істеді. Соғыстан кейін КСРО Сыртқы істер министрлігі осы үрдісті жалғастырды деуге болады. Осы кезеңде құрылған Біріккен Ұлттар Ұйымымен, басқа да ғаламдық және аймақтық мекемелермен жедел хабар алмасу үшін министрліктің баспасөз бөлімінің жұмысы жандандырылды. Сол кездегі сөз саптауға сәйкес социалистік және капиталистік елдердің журналистерімен қоян-қолтық араласқұраластық орнап, қаламгерлер ел аралаған сапарларға - пресс-турларға жиі шығатын болды.

Осы орайда PR саласындағы азды-көпті жинақтаған тәжірибеме тоқталып өткенді жөн көріп отырмын. Өткен ғасырдың сексенінші жылдырының бас кезінде белгілі қоғам қайраткері Михаил Есенәлиев республика Сыртқы істер министрі болып келгеннен кейін, жас маман - мені баспасөз және ақпарат бөлімінің екінші хатшысы дипломатиялық лауазымына шақырды. Бұл кез министріміздің Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас ассамблеясындағы жұмысымен тұспа-тұс келді. Басшымыздың Нью-Йоркқа барған сапарын ақпараттық қамтамасыз етумен айналысып, ассамблеяға қатысушыларға арнап сый бұйымдар, кітап, газет-журнал жөнелтуге атсалыстық. Елімізге келген шетелдік журналистерді қарсы алып, елді аралаттық, оларға арнап баспасөз хабарламаларын - пресс-релиздер әзірледік. Осы орайда бүгінгі жұртшылықпен байланыс құрылымдары, баспасөз қызметтері, баспасөз хатшылары нақ осындай тірлікпен айналысатынын атап өткім келеді.

Жұртшылықпен байланыстың посткеңестік елдерде кеңінен өркен жаюы КСРО құлаған 1991 жылдан кейін ғана мүмкін болды. Біздің еліміздегі алғашқы жұртшылықпен байланыс құрылымы Елбасының баспасөз қызметі болып табылады. Бұл кәсіптің тұтқасын ұстаған Ербол Шаймерденов, Ғаділбек Шаяхметов, Сейітқазы Матаев, Әміржан Қо-сановтың тәжірибесі бүгінде пиар та-

рихына қатысты ғылыми зерт-теулердің еншісіне айналды.

Бұл ретте ақын, белгілі қоғам қайраткері Ербол Шаймерденовтің 1990 жылғы сәуірде Қазақстан Республикасының Президенті болып сайланған Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың баспасөз қызметінің алғашқы басшысы ретіндегі қызметі арнайы зерттелуге тиіс деген пікірдеміз.

Жұртшылықпен байланыс саласында дипломатиялық жұмыста жинаған тәжірибені тәуелсіздік жылдары жаңа тұрпатта толықтыруға мүмкіндік туды. «ТұранӘлемБанк» болып аталған қазіргі БТА банктің жұртшылықпен байланыс жөніндегі кеңесшісі, баспасөз қызметінің басшысы бола жүріп, қаржы мекемесінің стратегиялық жоспарын, жарнама тұжырымдамасын жасауға қатыстық. Алматы облысының әкімінің баспасөз хатшысы, Алматы қалалық ақпарат басқармасының басшысы, Қаржы қадағалау агенттігінің баспасөз хатшысы кезінде жинақтаған тәжірибе түрлі оқулықтар мен ғылыми мақалаларда қорытылып, ғылыми айналымға енді.

PR бүгінде «қоғаммен байланыс», «бұқарамен байланыс» немесе «қоғамдық байланыс» деп әрқилы аталып келеді. Біздіңше «жұрт-шылықпен байланыс» атаусөзі түпнұсқаға әлдейқайда жақын. Себебі бұл терминнің төркіні ағылшын тіліндегі «public» сөзі болып табылады, ал «қоғам» ұғымы «society» болып аударылады. «Қоғам» түсінігінің ауқымы кең, ол тарихи-формациялық ұғым ретінде қолданылады. Ал «жұртшылық» түсінігі нақты кезеңдегі адамдар қауымдастығы, бірлестігі деген мағынаны береді, ол ағылшынның «public», орыстың «обществен-ность» ұғымдарының мәніне толық сәйкес келеді. Тілші ғалымдар, атап айтқанда, «Қазіргі қазақ медиа-мәтінінің прагматикасы» тақырыбына докторлық диссертация қорғаған Қалбике Есенова ұғымның осы баламасын қолданады.

Ел Президенті жанындағы Мемлекеттік қызмет академиясында оқи жүріп, 2002 жылы «Мемлекеттік қызмет жүйесіндегі жұртшылықпен байланыс: әдістеме, актуалды проблемалар мен қазақстандық тәжірибе» атты ғылыми-практикалық конференцияны, бұрындары аталып өткен ғылыми жиындарды ұйымдастыруға ат салыстық. Кезінде жұртшылықпен байланыс мамандығы мемлекеттік классификатордан алынып тасталғанын айттық. Оған жекеменшік оқу орнының тиісті білім стандартын мерзімінде әзірлей алмағаны себепкер болған. Мамандықты классификаторға қайтадан енгізу үшін түрлі қам-қарекеттер жасалды. Жоғарыда аталған тақырыптық ғылыми-практикалық конференциялар да солардың қа-тарында/1/.

Қазақстандық PR саласын құрушылардың бірі, белгілі пиаршы маман, Қазақстан Баспасөз клубының президенті Әсел Қарауылова, Ұлттық ассоциация президенті Светлана Крутских, белгілі маман Сәкен Балбаев және басқа танымал тұлғалар мамандықты өмірге қайта оралуына өлшеусіз еңбек сіңірді. Астанадағы конференцияға белгілі журналист әрі пиаршы-маман, Білім және ғылым министрлігінің сол кездегі лауазымды қызметері Аяған Сандыбаймырза қатысып, түйткілдің түйінін тарқатуға қол ұшын берді. Сөйтіп, 2009 жылдың наурыз айында PR Қазақстан Республикасының жоғары және жоғары оқу орындарынан кейінгі білім классификаторына бакалавриат, магистратура және докторантура мамандығы ретінде енгізілді.

Мамандықтың қоғамға қажет екендігіне білім саласын басқарып отырған басшылар көзін жеткізу үшін БАҚ арқылы акциялар ұйымдастырылып, Дөңгелек столдар ұйымдастырылды, министрлік атына Ашық хат жөнелтілді. Бүгінде тарих еншісіне айналып үлгірген осы мәселеге қатысты, кейбір құжаттарды оқырман назарына ұсына кетуді жөн көрдім.

«Қазақстан Республикасындағы PR білімі проблемалары» Дөңгелек столының ҚАРАРЫ

Дөңгелек столға қатысушылар мынадай қарар қабылдады:

1. ҚР Білім және ғылым министрлігіне «Жұртшылықпен байланыс» мамандығын классификаторда қалпына келтіру туралы ұсыныс берілсін.

2. Мемлекеттің ақпараттық саясатын үйлестіріп отыру үшін ел Президенті мен Үкіметі жанынан тұрақты жұмыс істейтін орган - Ақпараттық саясат жөнінде кеңес құру туралы ұсыныс берілсін.

3. Ақпараттық саладағы ғылыми зерттеулерді дамыту мақсатында Білім және ғылым министрлігінің Жоғары аттестациялық комитетіне Ресей, Беларусь және Украинадағы сияқты «Ақпараттық ғылымдар» мамандығын ашу туралы ұсыныс берілсін.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің журналистика факультеті.

Алматы қаласы, 2008 жылғы 23 сәуір/2/.

Ашық хат

ҚР Білім және ғылым министрлігінің назарына

Жұртшылықпен байланыс мамандығы: қамқорлық қажет

Әлемнің дамыған елдерінде «Жұртшылықпен

байланыс» жедел дамып отырған және нарықта сұранысқа ие мамандық болып табылады.

2000-2005 жылдар аралығында Қазақстан жоғары оқу орындарында осы сала бойынша мамандар даярлау үздіксіз жүргізілді. Алайда, кейіннен еліміздің Білім және ғылым министрлігі жариялаған мемлекеттік стандарттар конкурсында жекеменшік жоғары оқу орыны - Халықаралық журналистика институты құрастырған стандарт жеңіп шықты. Ережеге сәйкес жеңіп шыққан ЖОО типтік оқу бағдарламаларын даярлауға тиіс болатын, бірақ «жеңімпаз» оқу орынының жабылуына, сөйтіп, типтік бағдарламалардың болмауына байланысты мамандық та жабылды, яғни ол жоғары білім бакалавриатының мамандықтар классификаторынан сызылып тасталды.

Еліміздің әлеуметтік-экономикалық дамуында өзіндік орын алатын осынау ділгер мамандық классификаторда қалпына келтірілуге тиіс. Мұндай қадам еліміздің жоғары білімінің одан әрі дамуына және Қазақстанның бәсеке қабілеті жоғары, дамыған ел болуына үлес қосады, деп санаймыз.

Сейтқазы Матаев, Ұлттық баспасөз клубының президенті, Әсел Қарауылова, Қазақстан Баспасөз клубының президенті, Светлана Крутских, жұртшылықпен байланыс жөніндегі ҚР Ұлттық Ассоциациясы Кеңесінің төрайымы, Александр Рузанов, «BRIF Research Group» президенті, Майра Салықова, «Тринити» агенттігінің Бас директоры, Мәлік Құжмұханов, «Имидж-Партнер» коммуникациялық тобының директоры, Виталий Норкин, «PR-management Company» директоры, Лариса Пак, Қазақстандық PR-кәсіпқойларының «PR-шы» клубының президенті, Баян Есіркемесова, Т.Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті «Әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдар» кафедрасы меңгерушісінің міндетін атқарушы, Төлебике Құлгелдинова, Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті Халықаралық коммуникациялар кафедрасының меңгерушісі, Айымгүл Ержанова, Халықаралық бизнес университеті (UIB) әлеуметтік-гуманитарлық пәндер кафедрасының меңгерушісі, Бауыржан Жақып, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті журналистика факультетінің деканы, Шәрбан Нұрғожина, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті БАҚ менеджменті және жарнама кафедрасының меңгерушісі, Жетпісбай Бекболатұлы, экономика ғылымдарының кандидаты, Леонид Гуревич, BISAM Central Asia бизнес-ақпарат, әлеуметтанушылық және маркетингтік зерттеулер

Орталығының президенті, тарих ғылымдарының докторы, профессор/3/.

Сондай-ақ Жұртшылықпен байланыс мамандарының кәсіби Кодексі де зерттеушілер назарына ұсынылып отыр.

Қазақстан Республикасының жұртшылықпен байланыс саласындағы кәсіби және этикалық қағидаттарының (принциптерінің) кодексі

Алғысөз

Аталмыш кодекс Қазақстан Республикасы мүшесі болып табылатын Біріккен Ұлттар Ұйымының (БҰҰ) Адам құқықтарының жалпыға ортақ декларациясына негізделеді. Декларацияда «адамның іргетасты құқықтары, адами болмыстың қадір-қасиеті мен құндылықтары» туралы айтылған.

Қазақстан Республикасының Жұртшылықпен байланыс жөніндегі Ұлттық Ассоциациясының мүшелері адамның зияткерлік, ақлақтық (моральдық) және әлеуметтік қажеттіліктерін қанағаттандыру адами құнды болмыстың құрамдас бөліктерінің бірі болып табылатындығына берік иланымды.

Жұртшылықпен байланыс жөніндегі мамандар өздерінің кәсіби міндеттерін орындау барысында осынау зияткерлік, ақлақтық және әлеуметтік қажеттіліктерді қанағаттандыруда елеулі түрде жәрдем көрсете алады.

Сонымен қатар жұртшылықпен байланыс жөніндегі мамандар ақпараттың ауқымды көлемін алу, бақылау және тарату жөніндегі ресурстарға ие, мұның өзі оларға белгілі бір ақпараттық мүмкіндіктер береді. Мұндай мүмкіндіктерді иелену жұртшылықпен байланыс жөніндегі мамандарға клиенттер, адамдар, кәсіп және жалпы қоғам алдында үлкен жауапкершілік жүктейді.

Жоғарыда баяндалғандар негізінде Қазақстан Республикасының Жұртшылықпен байланыс жөніндегі Ұлттық Ассоциациясына мүше ұйымдар Қазақстан Республикасында жұртшылықпен байланыс саласының дамуы нарықтағы жетекші операторлар жалпыға ортақ кәсіби және этикалық қағидаттарды қабылдауға әзір болатын деңгейге жетті, деп сенеді. Мұндай қағидаттар жұртшылықпен байланыс жөніндегі мамандарға арналған белгілі бір кәсіби стандарттарды белгілеуді, сондай-ақ олардың ақлақтық (моральдық) және кәсіби жауапкершілігін анықтауды көздейді.

Кодекстің негізгі ұғымдары

Жұртшылықпен байланыс (публік рилейшнз) – ұйымды стратегиялық басқару элементі, ол ұйым туралы, жекелеген өнім туралы, белгілі бір тұлға немесе тұтас бір ел туралы жағымды қоғамдық пікір

қалыптастыруды өзінің негізгі мақсаты ретінде алға тартады. Жұртшылықпен байланыстың жарнамадан негізгі айырмашылығы оның белгілі бір аудиториялармен ұзақ мерзімді әлеуметтік байланыстарды жасауға бағытталғандығында болып табылады.

Жұртшылықпен байланыс нарығының операторлары - жұртшылықпен байланыс бойынша қызмет көрсететін агенттіктер, сондай-ақ кәсіпорындарда жұмыс істейтін жұртшылықпен байланыс жөніндегі кеңесшілер мен мамандар, олар үшін аталған сала басқару элементі болып табылады.

Аталмыш кодекс нарықтағы барлық операторларға, жұртшылықпен байланыс жөніндегі кеңесшілер мен мамандарға қолданылады.

Жұртшылықпен байланыс саласындағы кәсіби және этикалық қағидаттар (принциптер)

1. Жалпы кәсіби қағидаттар

1.1. Қоғамдық игілік

Жұртшылықпен байланыс саласында қызмет көрсететін маман немесе оператордың қызметі қоғамдық игіліктен туындауға тиісті және жеке тұлғаның заңды мүдделеріне, намысына, абырой-беделіне нұқсан келтірмеуге тиіс.

1.2. Шыншылдық

Жұртшылықпен байланыс жөніндегі маманның немесе оператордың практикалық қызметі беріліп отырған ақпараттың дәлдік, шыншылдық және адалдық қағидаттарын мүлтіксіз сақтауға құрылуға тиіс. Маман немесе нарық операторы қоғамдық пікірді алдамауға, жалған немесе бұрмаланған деректерді пайдаланбауға, үшінші бір тараптарға нұқсан келтіретін ақпаратты таратпауға, немесе осыған әкеліп соғатын жұмыс түрлері мен әдістерін қолданбауға тиіс.

2. Клиенттермен және жұмыс берушілермен өзара қарым-қатынас қағидаттары

2.1. Адалдық

Жұртшылықпен байланыс саласында қызмет көрсететін маман немесе оператор өз клиенттерімен немесе жұмыс берушілерімен қарым-қатынастарда адал да ашық көзқарас ұстануға тиіс. Ол жанжалдасушы немесе бәсекелесуші тараптардың мүдделерін олардың ықтиярынсыз бір мезгілде бейнелей алмайды.

2.2. Құпиялық

Жұртшылықпен байланыс жөніндегі маман немесе нарық операторы қазіргі, бұрынғы немесе ықтимал клиенттерінен немесе жұмыс берушілерінен алынған ақпаратқа қатысты толық құпиялықты сақтауға міндетті, бұл жағдайдың

клиент немесе жұмыс беруші осындай ақпаратты жария пайдалануға берген немесе оны жария етуге айқын рұқсат берген оқиғаларға қатысты жоқ. Құпиялылықты шектеуге қолданымдағы заңдарда тікелей көзделген жағдайларда ғана рұқсат беріледі.

2.3. Мүдделер кереғарлығынан бас тарту

Жұртшылықпен байланыс жөніндегі маман немесе нарық операторы егер оның жеке мүдделері немесе міндеттемелері өз клиентінің мүдделерімен кереғар болған кезде өз жағдайы туралы ашық мәлімдеуге міндетті. Ол өз клиентін өзінің қаржылық, коммерциялық немесе кез келген басқа мүдделері бар фирмаларға және ұйымдарға осылар туралы алдын ала хабарлама жасамай бағыттамауға тиіс. Клиенттің немесе жұмыс берушінің тапсырысы бойынша орындалатын қызметтер үшін осылардың келісімінсіз үшінші бір тараптан материалдық сыйақы алуға жол берілмейді.

2.4. Сыбайлас жемқорлықты қабыл етпеу

Жұртшылықпен байланыс жөніндегі маман немесе нарық операторы өз клиентінің немесе жұмыс берушісінің мүдделерін қамтамасыз ету үшін ақша төлеуді ұсынбауға немесе төлеуге, сондай-ақ өз іс-әрекеті арқылы клиентін немесе жұмыс берушісін қоғамдық және мемлекеттік қызметтегі немесе заңға сәйкес құрылған ұйымдарда жұмыс істейтін тұлғаларға ақша төлеуді ұсынуға немесе сыйақы төлеуге итермелеуге тиіс.

2.5. Объективтілік және тәуелсіздік

Жұртшылықпен байланыс жөніндегі маман немесе нарық операторы клиенттермен қарым-қатынас кезінде клиентке маманның немесе нарық операторының тәуелсіздігіне, объективтілігі мен адалдығына әсер ететін жағдайларда қызмет көрсетпеуге тиіс. Маман немесе нарық операторы тапсырмадан бас тарта немесе маман немесе нарық операторы өкілі болып табылатын ұйым басшылығының жеке пікірінің және/немесе мақсаттарының негізінде тапсырманы қабылдай алады.

2.6. Жұмыс нәтижелері мен әдістері үшін жауапкершілік

Жұртшылықпен байланыс жөніндегі маман немесе нарық операторы клиентке немесе жұмыс берушіге нақты нәтижеге жетуге егер мұндай әрекет маманның немесе нарық операторының тура және тікелей бақылауында болмаған жағдайда кепілдік бермеуге тиіс. Маман немесе нарық операторы аталмыш кодекстің талаптарына қайшы келетін әдістермен және құралдармен қайсыбір нәтижелерге жетуге кепілдік беретін келісім-

шартты клиентпен немесе жұмыс берушімен жасаспауға тиіс.

2.7. Кәсіби және этикалық қағидаттар туралы хабардар ету

Егер клиент немесе жұмыс беруші үшін қызметтерді орындау кәсіби мінез-құлық ережелерін елеулі түрде бұзуға әкелетін немесе осы кодекстің қағидаттарына қайшы іс-әрекеттерді жасауға итермелесе, маман немесе нарық операторы осы жөнінде өз клиентін немесе жұмыс берушісін дереу хабардар ету жөнінде қадамдар жасауға, сондай-ақ соңғыларды аталмыш кодекстің талаптарын орындау жөнінде иландыру үшін қолдан келгеннің бәрін жасауға міндетті.

3. Жұртшылықпен байланыс саласындағы әріптестермен өзара іс-әрекет қағидаттары

3.1. Адал бәсекелестік

Әріптестермен қарым-қатынастарда жұртшылықпен байланыс жөніндегі маман немесе нарық операторы жосықсыз бәсекеден аулақ болуы тиіс. Маман немесе нарық операторы әріптестерінің кәсіби абырой-беделіне немесе жұмысына қасақана нұқсан келтірмеуге және бәсекелесі туралы жалған ақпарат таратпауға тиіс.

3.2. Клиенттерді немесе бәсекелестердің жұмыс берушілерін құрметтеу

Маман немесе нарық операторы өз жұмысында клиенттердің немесе өзге маманға немесе нарық операторына жұмыс берушілердің абырой-беделіне нұқсан келтіретін әдістерді пайдаланбауға тиіс. Бір нарық операторы өзге нарық операторының қызметін клиент немесе жұмыс беруші алдында бағалауға тиісті емес, клиент немесе жұмыс беруші үшін өзге нарық операторын таңдауға қатыспауы керек.

3.3. Авторлық құқықты құрметтеу

Нарық операторы авторлығы өзге нарық операторына тиесілі әдістеме мен технологияны коммерциялық жағдайда жария етпеуге немесе қандай да бір тәсілмен таратпауға тиіс, мұның өзі соңғылардың жазбаша келісімі арқылы нақты дәлелдене алады.

4. Бұқаралық ақпарат құралдарымен және өзге де мамандықтар өкілдерімен өзара қарым-қатынас қағидаттары

4.1. Бұқаралық ақпарат құралдарының абырой-беделін құрметтеу

Маман немесе нарық операторы БАҚ абырой-беделіне нұқсан келтіруі мүмкін іс-әрекеттерге бармауға тиіс.

4.2. Бұқаралық ақпарат құралының тәуелсіздігі мен объективтілігін құрметтеу

Жаңалығы бар ақпарат ақы төленбей және

оны пайдалану немесе жариялау үшін қандай да бір жасырын сыйақысыз берілуі қажет. Осы кодекстің қағидағарына сәйкес ақпаратты таратуға қандай да бір бақылау орнату қажеттігі туындаса, маман немесе нарық операторы оны баспасөзде ақылы жарияланым арқылы немесе осы салада қабылданған ережелер мен практикаға сәйкес радио мен теледидарда жария ету ақысын төлеп жүзеге асыра алады.

4.3. Өзге мамандықтардың кәсіби және этикалық қағидағарын құрметтеу

Өзге кәсіптердің өкілдерімен өзара қарым-қатынастарда және қоғамдық қатынастардың өзге салаларында маман немесе нарық операторы осы кәсіптерде қабылданған ережелер мен практиканы білуге және құрметтеуге, оларды өзінің кәсібінің этикасы мен осы кодекске сай келетін дәрежеде ұстануға тиіс.

5. Жұртшылықпен байланыс кәсібіне көзқарас

5.1. Жұртшылықпен байланыс кәсібінің абырой-беделін құрметтеу

Маман немесе нарық операторы кәсіптің абырой-беделіне нұқсан келтіретін кез-келген

әрекеттен бас тартуға тиіс. Олар Ұлттық кәсіби ассоциацияға, оның өз функцияларын тиімді орындауына, оның игі атына нұқсан келтірмеуге тиіс.

5.2. Жұртшылықпен байланыстың кәсіби кодексін құрметтеу

Осы кодексті өзі ғана құрметтемей, оның кең танымалдығына және жұрттың бәріне түсінікті болуына жәрдемдесу; Қазақстан Республикасының Жұртшылықпен байланыс жөніндегі Ұлттық Ассоциациясының басқарушы органына өзіне белгілі болған кодекстің барлық ереже бұзушылығы немесе оның бұзылуы жөніндегі күдік-күмәнді хабарлап отыру әрбір маманның немесе нарық операторының парызы болып табылады.

5.3. Жұртшылықпен байланыстың кәсіби кодексін бұзушыларды қабыл алмау

Ұлттық кәсіби ассоциацияның басқарушы органдары осы кодексті бұзушылар жөнінде тиісті шаралар қабылдау туралы осы аталған шаралар Қазақстан Республикасының Жұртшылықпен байланыс жөніндегі Ұлттық Ассоциациясының күзіреті және мүмкіндігі ауқымында екендігін ескере келіп, шешім қабылдауға қақылы /4/.

1. «Айкын» газеті, 2010 жылғы 16 қыркүйек

2. «Экономика» газеті, 2008 жылғы 2 мамыр

3. «Экономика» газеті, 2008 жылғы 18 сәуір

4. Ж.Бекболатұлы, «PR және жарнама», Алматы, «Қазақ университеті», 2010, 253-258 бб.

ҚАЗАҚ ТІЛДІ ШЕТЕЛ РАДИОЛАРЫНЫҢ ҚОҒАМ ДАМУЫНА ӘСЕРІ

Досан Баймолда,

*Философия докторы,
Абай атындағы ҚазҰПУ-нің
журналистика
кафедрасының меңгерушісі*

Бүінгі күні қазақ халқының үштен бірі өз тарихи отаны – Қазақстаннан тысқары жерде өмір сүріп жатыр. Әлемнің 40 шақты елінде 5 миллиондай қазақ тұратындығын ескерсек, осы қандастарымыз үшін Қазақстанның күнбе-күн жаңалық хабарларын естіп отыруы, олардың рухани тұрғыдан қажеттілігі екендігі түсінікті. Сондай-ақ тәуелсіз Қазақстанды әлем елдері толықтай танып, оның абырой беделі халықаралық сахнада барған сайын өсіп бара жатыр. Осы жағдайларды ескеріп әлемнің бірқатар мемлекеттері қазақ тілінде хабар таратады. Бұл мәселеде бұқаралық ақпарат құралдары арасынан радионың орны ерекше болмақ. Бұған қазақтар көп тұратын Қытай, Моңғолия, Түркия және Иран секілді елдердің қазақ тілінде хабар тарататын радиоларын және АҚШ-тың қаржыландыруымен қазақша хабар тарататын «Азаттық» радиосын жатқызуға болады.

Кеңестік заманда тек Қытайдың өзінде қазақ тілінде хабар тарататын екі радиостанция – Бэжиндегі Орталық радио бекеті және

Шыңжаң халық радио бекеті жұмыс істеді. Ал Моңғолияның Баян-Өлгей аймағында қазақша хабар тарататын радиостанциясы жарты ғасырға таяу уақыт жұмыс істеп келеді. Қазақстан тәуелсіздік алғаннан кейін Орта Азия аймағындағы геосаяси жағдайға байланысты Иран Ислам Республикасы және Түркия елдері қазақша хабар тарататын радиоларын ашты. Ресей, Өзбекстан және Қырғызстанда қазақ тілінде хабар тарататын жергілікті шағын радиостанциялар бар. Ал шетелдік халықаралық радиостанциялардан «Азаттық» радиосы жарты ғасырдан астам уақыт бойы қазақша хабар таратып келеді. Ал 1996 жылдан қазақша хабар таратып келген ағылшынның Би-Би-Си радиостанциясы 2006 жылдан бастап хабар беруін тоқтатты. Енді жоғарыдағы қазақша хабар тарататын радиоларға жеке-жеке тоқталар болсақ:

1. Шыңжаңдағы халық радиосы 1955 жылы 15 ақпанда қазақша алғашқы хабарын тарата бастады. Сол кезден бастап Шыңжаңның радио істерінде жаңа бір бет ашылды. Қытайдағы қазақ радиосының алғашқы дикторы Кәрімбек Әлімбаев Шыңжаң радиосынан әлемге қазақша алғашқы хабарды қалай жеткізгенін былайша еске алады: «1955 жылдың 15 ақпаны өмірімдегі есімнен кетпес күн. Сол күні диктор Сарқыт Байтақова екеуіміз «Шыңжаң халық радио станциясынан сөйлеп тұрмыз» деп радио хабарын қазақша дүниеге тараттық. Сол күннен бастап еліміздің радио тарихында қазақ үні эфирге тарайды». [1]

Шыңжаң халық радиосының басынан талай қиын кезеңдердің өткені белгілі. 1980 жылдардан кейінгі уақытта Шыңжаңның барлық аймақ, облыс, қала, аудандарында сымсыз радио хабарларын тарату жүйелері іске қосыла бастады. 1985 жылдың жағдайымен Орталық халық радиостанциясы және Шыңжаң халық радиостанциясынан басқа аймақ, қала, ауданға хабар тарататын 7 халық радиостанциясы құрылды. Бұл жаңадан ашылған радио бекеттері қытай, ұйғыр және қазақ тілдерінде хабар таратып тұрды. Қазақ тіліндегі радиобағдарламаларының мазмұны, сапасы, пішіні, кәсіби деңгейі, техникалық жабдықталуы қоғам талабына сай, халықтың қажетіне қарай жақсара түсті. Бүгінгі күні Шыңжаңдағы қазақ радиосы партияның саясатын насихаттаушы ірі күшке айналумен бірге халықтың жанашыры әрі сырлас досына айнала білді. [2]

Шыңжаң халық радиостанциясының қазақ редакциясы 1994 жылы желтоқсан айында жасанды байланыс серігі арқылы қысқа және орта толқындарда және интернет байланысы арқылы күніне 18 сағат бойы қазақша хабар тарата бастады. Қазақ тіліндегі бұл бағдарламалар Шыңжаң өлкесін толық қамтумен бірге көршілес Моңғолияны, Қазақстанды, Қырғызстанды, Ресейді, Тәжікстанды тіптен Азияның басқа мемлекеттерін және Тынық мұхит жағалауы елдеріне дейін толықтай қамтып отыр. Шыңжаң халық радиосының қазақ тіліндегі күнделікті хабарларын кез келген уақытта интернет арқылы тыңдауға болады. Ол үшін Шыңжаң радиосының қазақша интернет сайтына кіру керек. Шыңжаң қазақ радиосының интернеттегі адресі - www.xjbs.com.cn. Осы адрес арқылы Шыңжаң радиостанциясының қазақ тіліндегі хабарын және одан басқа қытайша, ұйғырша, қырғызша және моңғолша хабарларын тыңдауға болады. Қазақша интернет сайты 2003 жылы 17 желтоқсанда ресми түрде ашылды. Қытайдағы бірден-бір қазақша хабар сайты саналатын «Шыңжаң хабарлары сайтының қазақша тор бетінің» құрылымдық жағдайына тоқталар болсақ:

– Тораптың (сайттың) негізгі бетінде радиода күн сайын берілетін сан алуан хабарлар туралы, арнайы бағдарламалар жайында және радионың басты мақсаты және ерекшелігі туралы айтылады. Осы тор бетіндегі хабарлармен бағдарламаларды интернет арқылы тікелей тыңдай аласыз.

– Бұл торап беті ұлттық сипатта, көркем жазумен өрнектелген. Торап бетінде әдебиет-көркемөнер, тұрмыс ақылшысы, оқу-ағарту, суреттер жинағы секілді қосымша беттер бар.

– Әдебиет-көркемөнер бетіне осы салаға қатысты хабарлар, қазіргі заман әндері, әдеби әңгімелер, радио театры, қызықты көріністер, комедиялық қойылымдар, ақындар айтысы, өнер иелері жайындағы хабарлар енеді.

– Тұрмыс ақылшысы бетінде қазақ халқының ұлттық тағам түрлері таныстырылады. Сонымен бірге жанға жайлы саяхат орындары, денсаулыққа қатысты ақыл-кеңестер, түрлі тағамдардың жасалу әдістері таныстырылады.

– Оқу-ағарту ұлт сапасына тікелей байланысты маңызды фактор. Мұнда сіз оқу-ағартуға қатысты хабар-ошардан дәл уақытында хабарлар бола аласыз. Қытайша, қазақша хабарларды

көріп отырып, салыстыра үйренуге болады.

– Суреттер жинағы бетінде суретті хабарлар көрсетумен бірге, әдет-ғұрыптық, тұрмыстық әдемі, әжуа суреттер қойылады.

– Станция ахуалы бетінде қазақ тіліндегі бағдарламалар таныстырылады. Сондай-ақ қазақ тіліндегі бағдарламалардың уақыт кестесі, қазақ редакциясында еңбегі сіңген азаматтар мен азаматшалар туралы қысқаша таныстырылады. Сонымен бірге радио тыңдармандары мен жанашырларынан келген хаттардың мазмұны ашық жарияланып, жұртшылық назарына ұсынылып отырады.

Шыңжаң халық радиосының қазақ тіліндегі бағдарламасы өзінің хабарын таңғы сағат 08.00 бастайды. 10 минуттық қысқа жаңалық хабарларынан соң концерттік бағдарлама, одан кейін егіншілерге, малшыларға арналған арнайы бағдарлама және орталық радиостанциясының қазақ тіліндегі бағдарламасы беріледі, сағат 10.30 бастап үзіліс жасайды. Сағат 13.30 түстен кейінгі бағдарлама басталады. 13.35 «Тянь-шань алабында» бағдарламасы, одан кейін концерттік бағдарлама, халықаралық жаңалықтар беріледі. 15.00 екінші үзіліс болады. Кешкі бағдарламасы 20.00 басталып түннің 01.00 сағатында аяқталады. Шыңжаң қазақ радиосы орта және қысқа толқындардың 909, 954, 972, 990, 4970, 5440 кгц жиіліктерінде өз хабарын таратады.

2. 2010 жылдың шілде айында өзінің орнағандығының 70 жылдығын тойлаған Моңғолияның Баян-Өлгей аймағы 1940 жылдан бері «ұлттық аймақ» деген мәртебеге ие. Моңғолия қазақтарының осы ұлттық ерекшелігін ескерген Моңғолия үкіметі о бастан қазақ баспасөзін, қазақ тілінде хабар тарататын радионы дамытуды қолға алды. Моңғолияның батысындағы ең қиыр, ең алыс өлке саналатын Баян-Өлгей аймағының қазақ тұрғындарына арналған қазақ тіліндегі алғашқы хабар 1944 жылдан эфирге тарай бастады. Қазақша бұл радиобағдарларында алдымен аймақ өміріндегі және елдегі жаңалықтар сондай-ақ шетел жаңалықтары да берілетін. Негізгі хабарлар халықты білім алуға, өнерге, мәдениетке және мал шаруашылығын өркендетуге үндеген Моңғол Халық Революциялық Партиясының саясатын бұқара халыққа таныстыру соны үгіттеген үгіт насихат жұмыстарына арналды. Бұл заман талабы еді. Қазақша хабарларды Бай-өлкеден басқа көршілес Қобда, Увс

аймақтарында тұратын қазақ ағайындар және кейде шекараның аржағындағы қазақ ағайындар да тұрақты тыңдай бастады.

Алтай тауларының бөктерінде мал бағып, күн көрістерін тауып келген Моңғолия қазақтары үшін радио үкімет саясатын насихаттайтын тиімді құрал болумен бірге 120 мыңдай халқы бар аймақ тұрғындарын ішкі және сыртқы жағдайлармен, түрлі оқиғалармен дер кезінде таныстырып отырды. Яғни халықтың көзін ашып, сауатты болуына көмекке келді. 1961 жылы қазақ аймағының өмірінде алғаш рет Чехословакия елінің техникалық көмегімен аймақ орталығы – Өлгей қаласында қазақ тілінде радио хабарларын тарату станциясы орнады. Ол үшін 1435 гц жиілікте хабар таратын 60 квт күш қуаты бар, 365 метр биіктікте, 47 бөліктен тұратын, 170 тоннадай салмағы бар, сол жылдары Азия құрлығындағы ең биік антенна орнады. Чехословакияның көмегімен салынған бұл радиостанцияның хабар тарату ұзақтығы 500 шақырымдай еді. Яғни қазақша хабар Бай-өлкеден алыс Шыңжаңдағы қазақ бауырларларға, Ресейдің Қос-ағаш ауданындағы қазақтарға тіптен Шығыс Қазақстанға дейін жететін.

Моңғолия қазақтары ертеден-ақ өздеріне қажет күнделікті ақпаратты 12 сағат бойы хабар беретін Моңғол радиосынан, әр күн сайын кешкісін қазақша хабар беретін Өлгей радиосынан және Қазақстаннан шетелдік қазақтарға арнап берілетін «Шалқар» радиосынан және орталығы Германияның Мюнхен қаласында орналасқан «Азаттық» радиосынан ғана алып тұрғаны тарихи шындық. Ол кез коммунистік идеологияның үстемдік етіп тұрған кезі болғандықтан АҚШ-тың қаржыландыруымен қазақ тілінде хабар беретін «Азаттық» радиосы хабарларын емін-еркін тыңдауға болмайтын уақыт. Сондықтан кейбіреулер шындық ақпаратты іздеп «Азаттықты» жасырын тыңдаса, ал кейбіреулері шекара сыртында қалып қойған ағайындарын сағынғандықтан «Шыңжаң» радиосының қазақшасын да тыңдайтын. Өйткені ол уақыт интернет, компьютер заманы емес, аймақ тұрғындарының көбісі орысша, ағылшынша тұрмақ моңғолшаның өзін жарытып білмейтін кез еді. [3]

Бүгінгі күні Баян-Өлгей қазақтары Қазақстаннан «Қазақ» радиосын және «Азаттық» радиосын тыңдай алады. «Қазақ» радиосының

және «Азаттық» радиосының хабарлары ондағы халықтың ақпараттық қажеттігін толық өтейді деп айта аламыз. Сондықтан осы екеуін тыңдауға асығып отырады. Ал Баян-Өлгейдің өзінде көпшілікпен тұрақты түрде диалогсыз тұратын негізгі ақпарат құралы – «Баян-Өлгей» қазақ радиосы ғана. Радио күніне жергілікті уақыт бойынша кешкі сағат 21.00-22.00 арасында 1 сағат хабар таратады. Әрі Моңғолиядағы мемлекет қаржыландыратын бірден-бір ақпарат құралы.

3. Ирандағы қазақ радиосы 1996 жылы 20-маусымда ресми түрде ашылды. Әрине ресми қызметіне кірісуден бұрын Иран қазақтарының дені тұратын Гүлістан аймағының орталығы Горган қаласында 6 айдай дайындық жұмыстары жүрілді, ең алдымен радиоға қажет адамдар іздестірілді. Радиоға іріктелген кісілер парсы тілінен қазақшаға аударма жасауға және дикторлық шеберлікке жаттығып, дайындалды. Бүгінгі күні ел астанасы Тегеранда орналасқан Иран радиосының қазақ бөлімі күніне бір сағат хабар береді. Радионың бір сағаттық бағдарламасында ең маңызды деген жаңалықтар назардан тыс қалмайды. Бұл ақпарат құралдары үшін ақпараттарды Иранның ИРНА ақпарат агенттігі, орталық хабар бірлестігі таратады. Журналистер бұл агенттіктер дайындаған хабарларды қазақшаға аударып дайындайды. Бір сағаттың жартысы дайын хабарларға арналады. Бұлар – дінтану, өлкетану, Иранның тарихы мен мәдениеті, әдебиеті жайында. Қалған жарты сағаты тікелей эфирдегі жаңалықтарға, саяси шолуларға арналады. [4]

Иран радиосының қазақша хабар редакциясының интернет сайтындағы ақпарат деректер бойынша Иран радиосы мемлекет меншігіндегі радио болып саналады. Аудиториясы Қазақстан мен Орта Азияға бағытталған. Дін және Иранның жүргізіп отырған саясаты жайлы Батыстың ақпарат құралдарының бұрмалап тарататын хабарларына төтеп беру мақсатында дүниеге келген. Бүгінде онда оншақты журналист жұмыс істейді. Бұл радионың ашылуына ондағы қазақ диаспорасының өкілдері белсене атсалысқан. Қазақстан тәуелсіздік алғаннан кейінгі жылдары Иранға білім алуға барған қазақстандық жас студенттер жаңадан құрылған қазақ редакциясының қалыптасуына көмектесіп, сондағы қазақ диаспорасы өкілдерімен етене бірге жұмыс істеді.

Қазақстан мен Орталық Азияда бұл радионың тілшілері жоқ. Иран телерадиокорпорациясының аймақтарындағы тілшілері дайындаған материалдарды қазақ бөлімінің журналистері қазақшалайды. Әзірге осылай жұмыс істеп отырған жағдайда. Қазақша хабар тарататын редакцияға керек материалдардың барлығы парсы тіліндегі актуалды материалдар негізінде дайындалады яғни тәржімаланады. Алғашында радио күніне жарты сағаттан хабар беріп тұрып, кейін күніне бір сағатқа дейін ұзарған. Әлбетте сол бір сағаттық бағдарлама тәулік бойында тағы бір рет қайталаынады. Сонымен Иран қазақ радиосының бағдарламасы Астана уақытымен әр күні кешкі 21 сағат 00 минутта басталып, 22.00 дейін бір сағат бойы жүргізіледі. Иран қазақ радиосының күнделікті хабар тарататын бағдарлама кестесі төмендегідей:

– Иранның әнұраны

– Құран аяттарынан үзінді және оның қазақша түсіндірмесі

– Амандасу және сол күнгі хабарлардың мазмұнымен таныстыру

– Жаңалықтар

– Саяси сараптама (әдетте екі жарым минуттан үш минут аралығында екі сараптама ұсынылады)

– Лентаға жазылған дайын бағдарламалар

– Діни, тарихи, әдеби, өлкетану, Ирантану, өнер, мәдениет, әлеуметтік тағы басқадай тақырыптардан құралады.

Мысал ретінде :

«Нұрлы жол» бағдарламасында Құран аяттарына түсінік беріледі.

«Америка тынысы өткен аптада» атты апталық сараптамалық хабар

«Орталық Азия тынысы өткен аптада» апталық сараптамалық хабар.

«Фирдуси ақын және оның еңбегі Шахнама туралы» әдеби танымдық хабар.

4. Қазақстан тәуелсіздігін алғаш мойындаған елдің бірі Түркия қазақ тілінде хабар тарата бастағалы он шақты жылдың жүзі болыпты. Бүгінгі таңда Түркияның шетелге бағытталған радиохабарларын тарату қызметі (ТРТ) «Түркия үні» радиосы арқылы жүргізіледі. Бүгінде барлығы 32 тілде хабар тарататын «Түркия үні» радиосы (Voice of Turkey) қазақ тіліндегі өз хабарларын қысқа толқынды таратқыштар, жерсерігі және интернет арқылы әлемнің барлық жеріне жеткізе алады. «Түркия үні»

радиосы жергілікті FM радиоарналарын пайдалану арқылы да тарату байланыстарын кеңейте түсуді, неғұрлым тыңдармандарына жақын болуды және эфирдің жергілікті мазмұнын арттыруды көздейді. «Түркия үні» радиосы сенімді бұлақтардан алынған хабарларын бейтараптық принципті ұстанып, тыңдармандарына тез, жылдам жаткізуге асығады. «Түркия үні» радиосы тыңдарманға арналған тартымды және қызық бағдарламаларымен өзін дамытуды, сол арқылы әлемнің сенімді ақпарат көзіне айналу мақсат етеді. Түркияның аймақтық ынтымақтастығын, көршілерімен тату-тәтті, жақсы қарым-қатынасын дамытуға бағытталған саясатына сәйкес, «Түркия үні» радиосы өзінің эфирінде бейбіт және мәдени ынтымақтастық тақырыптарына қатысты хабар, бағдарламалар дайындауға баса көңіл бөледі. [5]

«Түркия үні» радиосының қазақша редакциясы 1998 жылы қыркүйек айында ашылды. Бүгінгі таңда редакцияның жұмыс істеп келгеніне 13 жыл толып отыр. 1998 жылы 1 сағаттық эфирмен өз жұмысын бастаған редакция бүгінгі таңда күніне жарты сағат эфирге шығады. Қазақ редакциясы басқа редакциялар секілді толығымен мемлекет тарапынан қаржыландырылады. Қазақ редакциясы ТРТ сыртқы эфирлер басқармасы құрамындағы редакциялардың бірі болғандықтан бір мақсатта, яғни Түркияны шетелде таныту үшін қазақша сөйлеген аймақтардағы тыңдармандарға өз бағдарламаларын таратады. Өзінің жеке интернет парақшасы бар. Интернет парақшасының адресі: www.trt.net.tr

«Түркия үні» радиосының мақсаты мен міндеті:

- Түркияның мемлекеттік радиосы болғандықтан, мақсат – Түркияны таныту. Оның ішкі-сыртқы саясатын насихаттау. Соған орай Түркия мен әлемде болып жатқан маңызды оқиғаларды беріп тұру. Түркияны мәдени, әдеби және рухани жағынан таныстыру мақсатында хабарлар дайындау. Радио соңғы жаңалықтармен бірге, Орталық Азия және әлемде болып жатқан оқиғаларға сараптама жасайды әрі осы оқиғаларға орай Түркияның ресми көзқарасын білдіріп отырады. Сонымен қатар, радио түрлі байқаулар ұйымдастырып, тыңдармандардың назарын аударуға тырысады. Редакцияның қазақша хабар тарату бағдарламасы мемлекеттік ережелерге сай жасалады. Яғни бағдарламалар

әуелі түрік тілінде ТРТ құрамындағы бағдарламашы мамандар тарапынан актуальды түрде дайындалып, тексеруден өткен соң барлық редакциялар өз бағдарламаларын өз тілдеріне аударып эфирге шығарады. Бұл Түркиядағы қазақ радиосы бағдарламасының қалай жасалатындығының бір өзгешелігі әрі ерекшелігі болса керек. Қазақ редакциясының бағдарлама жүргізушісі Уфук Тузманның айтуынша, бұл бағдарламалар үш ай бойы эфирден беріледі де, сонан соң не ары қарай жалғасады, не болмаса редакцияның талабы бойынша жаңа бағдарламалармен жаңартылып өзгереді. Қазір қазақ редакциясының бағдарламасы төмендегі тақырыптар мен айдарларды қамтиды:

- Жаңалықтар (Түркия жаңалықтары және әлем жаңалықтары)
- Түрік баспасөзіне және әлем баспасөзіне шолу
- Түрік музыкасын таныстыру (музыкалық хабар)
- Ататүріктің өсиеттері-естеліктері және тарих беттері
- Анатолы аңыздары мен лебіздері
- Түркия және сыртқы әлем
- Тарих бойынша түрік астаналары және

Түркі әлемінен жаңалықтар

- Түрік және Қазақ әлемі

«Түркия үні» радиосының қазақша бағдарламалары күн сайын Астана уақытымен сағат 19.30 (жазда)/ 20.30-да (қыста) эфирге беріледі.

Жылына 4 маусым (3 айда бір рет) бағдарламалардың тақырыбы мен эфирге шығатын толқын көрсеткіштері өзгеріп отырады. Қазақша бағдарламасы қысқа толқында 25 метр, 11880 килогерцтік жиіліктен Астана уақытымен сағат 19.30-да хабарын бастайды. Сондай-ақ жаңалықтар мен барлық бағдарламалардың қазақша мәтіндері мен үн-жариясы интернет парақшасында күнделікті жарияланады.

5. Шетелдегі қазақ тілінде хабар тарататын радиостанциялар арасынан АҚШ-тың қаржыландыруымен әлемнің 28 тілінде хабар тарататын «Азаттық» радиосы 60 жыл бойы хабар таратып келе жатыр. «Азаттық» радиосы алғаш құрылған күнінен бастап ұстанған қағидасы тек шындықтың жаршысы болу арқылы демократиялық қоғам орнатуға, нарықтық экономиканы дамытуға ынталандыру, соған көмектесу болды. Кеңестік дәуірде «Азаттық» радиосы туралы саяси себептерге байланысты

Қазақстан жұртшылығына бір жақты хабар айтылып, сыңар жақты тұжырымдар жасалып келді. Ал шын мәнінде ол кезде «Азаттық» радиосы әлемде және Қазақстанда болып жатқан нақты оқиғаларды хабарлап таныстыруда, басқа ақпарат құралдарына қарағанда көш ілгері тұрды. «Азаттық» радиосы бір кезде аттарын атауға, жазып қалдырған еңбектерін зерттеуге тыйым салынған Алашорда қайраткерлері, қазақ халқының үштен бірін құрбан еткен ашаршылық апатының шындық жағдайы және басқа да қазақ халқының тарихтағы ақтаңдақ беттерін жұртшылыққа естіріп, оны үнемі жария етіп

отырды. Яғни «Азаттық» радиосы тәуелсіз Қазақстан үшін тарихи маңызы зор, сондай-ақ соған лайықты қызмет атқарды деуге болады. «Азаттық» радиосының интернеттегі сайты azattyq.org. «Азаттық»-тың хабарлары Астана уақыт бойынша күн сайын таңертеңгі сағат 7:00-8:00, ал кешкісін 19:00-20:00 дейін қысқа толқында 7170, 9665, 11845 кгц жиіліктерде тарайды. Алматы қаласы және оның маңайының тұрғындары «Азаттық» хабарларын таңертеңгі 7:00-8:00, кешкі 19:00-20:00 аралығында АМ орта толқынының 1341 кгц жиілігінен тыңдай алады.

-
1. «Шұғыла» журналы, 2005 жылғы 10 қазан
 2. «Эфирдегі 50 жыл». Шыңжаң баспасы, 2005
 3. Ш.Рахметұлы. «Жел Қанат Құс».–2005
 4. <http://kazakh.irib.ir>
 5. www.trtkazakh.com.
 6. Баймолда. Д «Азаттық радиосы: тарихы мен тәжірибесі», 2009, Алматы

АУДИТОРИЯМЕН БАЙЛАНЫС ОРНАТУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ

Орынтай Ошанова,

*телевизиялық және
радиожурналистика
кафедрасының доценті, ф.ғ.к*

Ауызша сөйлеудің шеберлігін танытудың жолы, әрі сөйлеушінің сөзінің тиімділігінің маңызды шарты – тыңдаушылармен байланыс орнату. Шынында да сөз тыңдау үшін, дұрыс қабылдану үшін, әсерлілігімен есте қалу үшін айтылады. Сөйлеушіні тыңдамаса, әркім өз ісімен шұғылданып отырса, онда оның еңбегі зая, сөздің тиімділігі нөлге тең.

Аудиториямен байланыс орнату дегеніміз не?

Психологтардың айтуынша контакт дегеніміз оратор мен аудиторияның психологиялық жағдайының ортақтығы немесе жалпылығы, бұл сөйлеуші мен тыңдаушы арасындағы өзара түсіністік. Ортақтық қандай жағдайда пайда болады? Ең алдымен бірлескен ой қызметінің негізінде, яғни сөйлеуші мен тыңдаушының ортақ мәселені шешулері керек, біртекті сұрақтарды талқылаулары керек, оратор такырыпты мазмұндап түсіндірсе. Тыңдаушылар оның ой желісінің дамуымен ілесіп отырады. Егер оратор бір нәрсе туралы айтып тұрса, тыңдаушылар басқа мәселе туралы ойлап отырса, онда өзара байланыс жоқ. Аудитория мен оратордың бірлескен ой қызметін ғалымдар интеллектуальды ой тілектестігі деп атайды.

Статья посвящена изучению психологических навыков телерадиожурналиста. Автор рассматривает особенности психологического поведения журналиста и применяемые приемы для воздействия на аудиторию.

Article is devoted to the study of psychological skills, tele-radio journalist. The author examines characteristics of the psychological behavior of a journalist and applied techniques to influence the audience.

Халықта “сөз жартылай сөйлеушінің иелігінде, жартылай тыңдаушының құзырында” деп тегін айтылмаса керек.

Өзара ортақ байланыс туу үшін эмоционалдық тілектестіктің ролі де маңызды, яғни оратор мен тыңдаушылар бірдей сезімді бастан кешулері керек. Қозғалып отырған тақырыпқа деген сөйлеушінің қатынасы, оның қызығушылығы, сенімділігі тыңдаушыларға беріледі және кері байланыс тудырады. Яғни оратор мен аудиторияның арасындағы байланыс егер екі жақ та бірдей ой қызметімен шұғылданып, бірдей сезімді бастан кешірген жағдайда ғана туады деген сөз.

Психологтардың айтуынша оратор мен аудитория арасындағы тығыз байланыс тудырудың қажетті алғышарты ол – оратордың тыңдаушыларға деген шынайы, нағыз сыйластық сезімі мен оларды тең дәрежеде ой бөлісетін әріптес, жолдас деп мойындауы.

Байланыстың орнағаны немесе орнамағанын қалай анықтау керек? Оратордың және аудиторияның іс-қимылынан сырттайғы байланыс деңгейі көрінеді. Оратор сөйлеп тұрған сәтте көп жағдайда залда тыныштық орнайды, бірақ үнсіздік әр түрлі болады. Кейбір ораторларды тыңдаушылар демін ішке тартып, бір сөзін жіберместен тыңдайды. Сөйлеушінің әзіл-қалжыңдары залда қозғалыс, күлкі, жымыс тудырғанымен, оратор сөзін қайта жалғағанда кілт тиылады. Келесі бір ораторлар сөз алғанда тыңдаушылар үндемей отырады, бірақ оның әр сөзін қағып алып отырғаннан емес, тек оған кедергі келтірмеу үшін, бұл “сыпайы” үнсіздік. Тыңдаушылар отыруы отырады, тәртіп бұзбайды, өзара сөйлеспейді, күбірлеспейді, бірақ тыңдамайды, оратормен бірлесіп жұмыс істемейді, олар ойша басқа нәрсені ойлап отырады, сондықтан да бұл тыныштық сөйлеуші аудиториямен байланыс орнатты дегенді білдірмейді.

Сөйлеуші мен тыңдаушының арасындағы өзара түсіністіктің басты көрсеткіші – сөйлеушінің сөзіне деген дұрыс реакция, тыңдаушылардың сырттайғы іс-қимылынан сөзді тыңдауға деген ниеттің байқалуы (отырыстары, ойлы көзқарас, сөзді бас изеп құптап отыру, күлкі, қол соғу), бұл залдағы ынтымақтастықтың көрінісі.

Егер байланыс орнаса немесе орнамаса оны оратордың іс-әрекеттерінен де көруге болады. Сөйлеуші сенімді сөйлесе, өзін табиғи қалыпта ұстаса, тыңдаушыларға жиі сұрақ қойса, барлық залды көз аясына сыйдыра білсе, яғни ол аудиториямен тіл табысты деген сөз. Аудиториямен байланыс орната білмейтін адам тұтығып, анық сөйлемейді, көз алдында отырған тыңдаушыларды

көрмейді, олардың іс-қимылдарына мән бермейді. Дұрыс байланыс орнату үшін төмендегідей жайттарды ескеру керек:

- талқыланатын мәселенің өзектілігі;
- проблеманы жаңа қырынан көтеру;
- қызықты мазмұнда баяндай білу;
- сөз бен істің бірлігі, яғни аудиториямен бай-

ланыс орнататын оратордың жеке басына қатысты жайт, оның беделі, ол туралы қалыптасқан қоғамдық пікір ықпал етеді. Сөйлеуші білімдар, білікті, ұстанымы берік, сөзі мен ісі қабысып жататын, айтқан сөзінде тұратын жан болса онды ол адамға деген аудиторияның сенімі жоғары болады. Сөз бен істің бірлігі – оратор қызметінің адамгершілік қағидасы, әдептілік пен сыпайылықтың межесі, бұл өзара түсіністіктің маңызды шарты, оған қойылатын басты талап;

- аудиторияның ерекшелігін ескеру - өзіңіз алдына шығып сөз сөйлейтін тыңдаушылардың ерекшелігін ескеру маңызды нәрсе. Ең бастысы – аудитория құрамының біртекті немесес әр түрлі екенін біліп алу. Біртекті дегеніміз – тыңдаушылардың жасы, жынысы, ұлты, білім деңгейі, кәсіби мүдделері, көңіл күйлері деңгейлес болып келуі. Аудиторияның біртекті болуы олардың реакцияларының бірдей деңгейде болып және сөйлеуші сөзінің жеңіл қабылданатындығына кепілдік береді. Ал егер аудиторияның құрамы әр түрлі болса онда оратордың қосымша күш-жігер жұмсауына, тер төгуіне тура келеді.

Аудиторияның басты белгісі – сапалық құрамы. Негізінен алғада көпшіліктің немесе азшылықтың алдында сөйлесен де тақырыбыңды жақсы біліп, меңгерген болуың керек. Қағаздан оқып тұру жақсы пікір тудырмайды, ораторға аудиторияның көңіл күйін басқаруды үйрену керек, егер қажет болса өзгерте де білу керек.

– Тыңдаушылардың психологиясын білу. Оратор мен аудиторияның арасындағы байланыстың орнауына тыңдаушылардың кейбір психологиялық ерекшеліктері де әсер етеді. Тыңдаушылар ораторға басты талаптарын қояды, яғни олар тіл қатысу процесінде басты рөлді сөйлеушіге береді, ал ол өз кезегінде олар артқан үмітті ақтауы керек. Тыңдаушылар оратордың іс-қимылынан сенімділікті, түр әлпетінен сабырлық пен кісілікті, дауысынан шешімділік пен қатаңдықты сезінулері керек.

Оратордың көпшілік алдында пайда болуының өзі аудиторияға психологиялық тұрғыдан әсер етеді. Жүріс-тұрысы, өз-өзін ұстауы оратордың табысты сөз сөйлейтінінен хабар беріп тұруы тиіс, бірде-бір адамның ойында сәтсіздік туралы ой қылаң бермеуі керек. Сөйлеудің алдында сөйлеуші

келеңсіз оқиғаға ұшырауы, күтпеген қиындыққа кезігуі, тіптен өз-өзін дұрыс сезінбеуі мүмін. Бірақ аудиторияны оратордың жеке басының проблемалары қызықтырмайды. Яғни оған шынайы көңіл күйін жасырып, бәрін ұмытып, тек бар ынта-ықыласын сөйлейтін сөзіне аударуы қажет.

Белгілі орыс педагогы А.С.Макаренко бала тәрбиелеушілерді былайша оқытқан: “Настроение у вас может быть каким угодно, а голос у вас должен быть настоящим, хорошим, твердым голосом. Никакого отношения к вашему голосу настроение не имеет. Нужно сделать так, чтобы ваша физиономия, ваша глаза, ваш голос были в некоторых случаях автономными”.

Аудиторияның психологиялық ерекшелігі – тыңдаушылардың бір мезетте көрермендер болуы. Оратор трибунада пайда болысымен, тыңдаушылар оны сынап, бағалай бастайды, бір-бірімен пікір алмасады. Ең бірінші кезекте тыңдаушылар сөйлеушінің сыртқы келбетіне назар салады.

Оратордың киген киімі жағдайға, ортаға сәйкес болуы керек. А.Ф.Кони бұл туралы: “Следует одеться просто и прилично. В costume не должно быть ничего вычурного и кричащего (резкий цвет, необыкновенный фасон; грязный, неряшливый костюм производит неприятное впечатление).

Это важно помнить, так как психологическое действие на собравшихся начинается до речи, с момента появления лектора перед публикой”.

Аудитория оратордың сөйлеп тұрған сәттегі іс-қимылдарын да қалт жібермей бақылап отырады. Артық, әдетке айналған лектордың қимылдары тыңдаушылардың көңілін бөледі, олардың талқылауларына ұшырайды. Сөйлеушінің тұрғысына да мән беріледі, артық, жарасымсыз қимылдарды жасамауға тырысу керек, бұл тыңдаушыларға жағымсыз әсер етеді.

Тыңдаушыларды оратордың қайда қарап тұрғаны да бей-жай қалдырмайды. Сөз сөйлегенде біреулер терезеге, келесісі төбеге, еденге көз тоқтатып, ал тыңдаушыларға қарамайтын болады. Бұдан да сорақы жайттар кезігеді: яғни сөз сөйлеуші адам аудиторияға тұманды, бұлдыр, ешқандай мән-мағынасыз көзқараспен қарайды. Мұндай жағдайда оратор мен аудиторияның өзара түсіністігі туралы сөз қозғауға болмайды. Әрине, әрқашанда әр тыңдаушыға жеке-жеке көз тоқтатып, барлық адамдарды назарда ұстау керек деген талап жоқ, дегенмен сөйлеу барысында аудиторияның бір бөлігінен екінші бөлігіне көзінді жай аударып қарасаңыз дұрыс, сонда жақсы байланыс орнатуға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

- 1) Байтұрсынов А. Ақ жол. – Алматы: Жалын, 1991. – 464 б.
- 2) Негимов С. Шешендік өнер. – Алматы: Ана тілі, 1997. – 76-77 б.б.
- 3) Михальская А.К. Основы риторики. – М.: Дрофа, 2001. – 496 с.
- 4) Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. М., 1979. - с. 318.
- 5) Қабдолов З. Сөз өнері. – Алматы: Қазақ университеті, 1992. – 352 б.
- 6) Казарцева О.М. Культура речевого общения. – М.: Флинта, Наука, 1998. – 495 с.
- 7) Сыздықова Р. Сөз сазы. – Алматы: Санат, 1995. – 120 б.
- 8) Михальская А.К. Основы риторики. – М.: Дрофа, 2001. – 496 с.

Римма Жақсылықбаева,

*филология ғылымдарының
кандидаты,*

*Баспасөз және электронды БАҚ
кафедрасының доценті*

В статье автор проводит анализ этических трактатов аль-Фараби и рассматривает их в аспекте применения в журналистике.

In article the author carries out the analysis of ethical treatises the philosopher al-Farabi and cores replenishment in aspect of application in journalism.

ӘБУ НАСЫР ӘЛ-ФАРАБИ ШЫҒАРМА- ЛАРЫНДА МОРАЛЬ, МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚ, ӘДЕПТІЛІК НОРМАЛАРЫНЫҢ ДӘЙЕКТЕЛУІ

Әбу Насыр Әл-Фараби (أبو نصر محمد الفارابي арабшасы) кезінде «Шығыстың Аристотелі» атанған есімі әлемге мәшһүр философ, ұлы энциклопедист ғалым болды. Ол көне заманның Платон, Аристотель, Гален сияқты ақыл-ой алыптарының шығармалары туралы көптеген трактаттар мен түсіндірмелер жазды. Сол сияқты ғұлама ғалымның әлеуметтік-этикалық көзқарастарын білдіретін зерттеулері де баршылық. Әл-Фараби өзінің «Риторика», «Поэзия өнері туралы», «Бақытқа жол сілтеу» туралы трактаттарында этикалық, эстетикалық мәселелерге көңіл бөліп, көркемдік, сұлулық, бақыт, мейірбандық, білім категорияларының бетін ашып, солардың негізін дәлелдеп берді. Зерттеулерінде этиканың зерттеу нысаны – мораль, мінез-құлық, әдептілік нормалары екенін жан-жақты көрсетті.

Этиканы ол, ең алдымен, жақсылық пен жамандықты ажыратуға мүмкіндік беретін ғылым деп қарады. Сондықтан оның этика жөніндегі тұжырымдамаларында жақсылық, мейірбандық категориясы басты орын алады. Ғұламаның этикалық ойларынан терең гуманизмнің лебі еседі, ол адам баласын жаратылыстың, бүкіл жан иесі атаулының биік шоқтығы, сондықтан да оны

құрметтеу, қастерлеу керек деп түсінеді. Фараби жасаған қорытындының басты түйіні – білім, мейірбандық, сұлулық үшеуінің бірлігінде.

Журналистің адамдар тағдырына ықпал ету мүмкіндігі оларға қоғамдық жауапкершілік сезімін тудыратындығымен ерекшеленеді және ақпарат қабылдаушылармен арадағы тікелей және кері байланыс негізінде біршама тұрақты сипатты қалыптастырады. Журналист жазған туынды жайындағы бұқаралық ой, пікірге сүйене отырып, оқырманның тілегін және қоғам нені қалайтынын немесе қолдайтынын, неге қарсылығын біле алады. Мұндай мағлұмат пен пайым журналистің алдағы ісіндегі ар-ұждан бағыт-бағдарын анықтап беретіндігімен пайдалы. Ал ар-ұждан бағыт-бағдарын анықтау журналист үшін әдеп пен мәдениеттің бір нысаны болмақ. Осы ретте Фараби ақыл-ой мен білімнің биік мәнін дәріптеді. Фараби көркемдік, сұлулық хақында былай дейді: оның пікірінше, көркемдік өмір шындығының өзіне тән қасиет, ол болмысты нақты түрде бар құбылыстардың, әлеуметтік өмірдің көкейдегі елесі. Көркемдік – адамның денесі мен рухани жандүниесінің адамгершілік қасиетінің сұлулығын көрсететін белгі деп саналды.

Әл-Фарабидің айтуынша, этиканың ең жоғары категориясы бақыт болып табылады. Фараби «Бақыт жолын сілтеу» трактатында: «Бақыт – әрбір адам ұмтылатын мақсат, өйткені, ол белгісіз бір жетілу болып табылады. Мұны түсіндіріп жату артық сөзді керек етпейді, өйткені бұл – мейлінше белгілі нәрсе», - дей келіп, «Игіліктердің ішінде бақыт ең үлкен игілік екендігі және қалаулы заттардың ішінде адам талпынатын ең жетілген мақсат екендігі айқын», - деп атап көрсетеді [1]. Бақытқа, оған жетуге бастайтын жолға айрықша назар аудара отырып, Әл-Фараби адамның табиғи қабілеті өздігінше жақсы қылықты да, жаман қылықты да істеуге бірдей мүмкіндік беретіндігін, осыдан келіп бақытқа жету мен мінез-құлықтың жетілуі арасында байланыс туатындығын: «Жақсы мінез-құлық пен ақыл күші болып, екеуі біріккенде – бұлар адамшылық қасиеттер болып табылады. Адамның белгілі бір мінез-құлыққа ие болуына немесе жақын жұғысудың арқасында бір мінез-құлықтан басқа мінез-құлыққа ауысуына себепші болатын нәрсе – әдет болады», - дейді [1, 11-12 бб]. Тағы бірде: «Жаман мінез-құлық – рухани кесел», - екендігін ұғындыра түседі [1, 21 б]. Демек, әдеттенудің арқасында бізді жақсы мінез-құлыққа жеткізетін әрекеттер жақсы әрекеттер болып табылады.

Журналист әлеумет мүддесін көздейді. Халықтың мүддесіне жат, Конституцияға, демократияға қайшы келетін нәрселер журналист үшін де жат болу керек. Журналист

моральдік, этикалық жағынан таза болуға тиіс. Басқа мамандық тәрізді журналистер үшін де қажетті ұстамдылықты әл-Фараби жақсы құлық деп есептейді, ал ұстамды болу үшін, шамадан тыс молшылық болса, одан жетіспеушілікке қарай ауытқып, ондай молшылықтан арылуымыз керек және керісінше, жетіспеушілік болса, біз молшылық жағына қарай ауытқуымыз керек, сөйтіп, мінез-құлқымызда ұстамдылықты қалыптастырғанша осылай ете беруіміз керек.

Ғұлама адам бойындағы ақыл-парасатты этикалық-адамгершілік қасиеттерден бөліп қарауға болмайды дегендей пікір айтады. Ақыл мен адамгершілік, қайырымдылық өзара табиғи түрде байланысып жатқан құбылыстар екенін түсіндіреді. Әл-Фараби адам өзінің мінез-құлқын жетілдіре түсу үшін, ең алдымен, ол өзіне-өзі мейлінше адал болуы тиіс. Сонда ғана адам өз бойындағы ізгілікті қасиеттерді барынша жетілдіре түсуге мүмкіндік алады. Әл-Фараби: «Қандай шебер әдістің жәрдемімен жақсы мінез-құлыққа жететінімізді қарастыруымыз керектігін», «Адамның өз ожданы алдында адал, шыншыл болуы адам өзіне өзі ізгі қасиетті болуынан, жүріс-тұрысы ізгі болуынан, жүріс-тұрысы ізгі болуынан ғана туады. Ал егер өз бойында жоқ бола тұрып, адам өзін ізгі қасиетті адамға, жүріс-тұрысы жөнді адамға жатқызса, онда ол адамда өзі туралы жалған пікір туғандығы. Егер адам өз бойында жоқ нәрселерді өзіне жатқыза беретін болса, онда ол адамда көлгірсушілік пайда болатынын» ұғына түсеміз [1, 19-20 бб].

Әл-Фараби: «Қайырымдылық екі түрлі болады: этикалық және интеллектуальдық. Интеллектуальдық – жанның ақыл-парасаттық жағына жататын, қайырымдылық, мәселен, даналық, парасат ақыл-ойдың тапқырлығы мен өткірлігі, ұғымталдық. Этикалық қайырымдылық – жанның ұмтылу жағына жататын қайырымдылық, мәселен, ұстамдылық, батылдық, жомарттық, әділдік. Жаман қылықтар да осылайша бөлінеді. Этикалық қайырымдылықтар мен жаман қылықтар адам жанында адамгершілік сападан туатын әрекеттердің белгілі бір уақыт бойына көп рет қайталануы және оған бой үйренуі нәтижесінде пайда болып, тұрақтайды. Дәл өнердегі сияқты мұнда да ізгілікті әрекеттер қайырымдылыққа, теріс әрекеттер жаман қылықтарға бастайды, мәселен, жазу өнерінде осылай болады: біз жазумен байланысты әрекеттерді сан рет қайталап, оған дағдылансақ, мұнан бізде жазу өнері пайда болып, тұрақтайды, егер қайталау арқылы өзімізде дағдыға айналдырған бұл әрекеттер жаман болып шықса, біз жаман жазып дағдыланамыз, жақсы болып шықса, жақсы жазып дағдыланамыз» [1, 195-196 бб].

Әл-Фараби: «Адамның игі қылықтары мен жақсы әрекеттерін жасауға көмектесетін жан қасиеттері – ізгілікті қасиеттер, ал адамның пасық істер мен оңбаған әрекеттер жасауына себепші болатындары – сұрқиялық, кемшілік немесе опасыздық болып шығады» [1, 188 б]. Тіпті «Өнер біткеннің бәріне жаратылысынан бейім адамның болуы шындыққа сыймайтыны сияқты, қайырымдылықтың, этикалық және интеллектуальдық, бәріне жаратылысынан толық бейім адамның болуы шындыққа сыймайды, ол мүмкін емес. Дәл сол сияқты кемшілік біткеннің бәріне жаратылысынан бейім адамның болуы да шындыққа сыймайды және мүмкін еместігін», - бәрінен пайымдап, терең ұғындыра түседі [1, 198 б].

Тағы бірде ғұлама: «Ақиқат – игілік пен қайырымдылық сияқты, барлық істегі көкейтесті мақсат. Ақиқатты іздеуші екі адам өздерінің мақсатын түсінеді, оны біледі, сондықтан ол мақсат жөніндегі көзқарастарында алалық тумайды. Ақиқат пен қайырымдылықтан ауытқыған жолмен жүруге болмайды, өйткені адам ондай жолмен жүрсе, ол адасып, абыржиды» [1, 293 б]. Бір сөзбен айтқанда, Фараби адамдардың өз кездеген мақсатына жетуі оның өзіне ғана байланысты екенін айтады. Адам рухани жағынан үнемі өзін-өзі жетілдіріп отыруға тиіс, адам тек ақиқатты, айналадағы дүниені танып білу арқылы жетіледі деп түйін жасайды.

Сауатты жазып, сөйлей білу – үлкен өнер. Ол мол білімді, ой өрісі мен қиял кеңістігін қажет етеді. Абай: «Тіл өнері дертпен тең» деп бекер айтпаған. Сөйлеудегі ең жақсы қасиет ой пікірін қысқа әрі дәл айтқызып жеткізушілік. Алтын, күміс, гауһардың қымбат саналуы, олардың аздығы тазалығы десек, қысқа, қоспасыз, ұғымды сөз де қадірлі болып табылады. Сөйлеудің қасиеті – әдептілігі және әдемілігімен қоса, сайып келгенде шындығында. Жалған айту, өтірік сөйлеу кісілікке, журналист беделіне жатпайды. Сөйлеуге қатысты тағы бір әдептіліктің бір түрі орынды, әділ сөзге тоқтау. Сөз қадірін танып, мойындау дегеніміз ірілікті, кісілікті білдіреді. Осы тұста Әл-Фараби: «Жазуға шеберлік жазуға жетілген адамда ғана болады, ал жазуға жетілу адам оны тамаша етіп орындауға әдеттенгенде болады. Шебер жазу мүмкіншілігі адамда жазу шеберлігін үйренуден бұрын болады, ал жазуға жетіліп үйренгеннен кейін, бұл шеберлік өнерпаздықтың арқасында болады» [1, 13 б].

Әл-Фараби ақыл-парасат пен тәрбиенің рөлі туралы, тәрбиесіз дағды, дағдысыз тәрбие болмайтынын ескертеді. Тәрбиесіз дағды болмайды дейтін себебі, мысалы, жас нәрестені алғашқы күннен бастап-ақ ізгілікті істерге бағыттап, тәрбиелесе ғана, оның бойына сол істер дағды ретінде қалыптасады. Сол сияқты дағдысыз тәрбие болмайды дейтіні, тәрбиенің нәтижесінде қол жеткен қайырымды іс-әрекеттерді, мінез-құлықты дағды арқылы тұрақты күйге айналдырып отырмайынша, адам ізгілікті бола алмайды. Кейбір жастардың мінез-құлқы, іс-әрекет заман талабынан шыға бермейді.

Адам жаратылысының жақсылыққа не жамандыққа бейім болып тумайтындығын айта келіп, ол: «Жаратылысынан барлық ізгі, этикалық, интеллектуальдық қасиеттерді бойына сіңірген адамның болуы шындыққа да, ақылға да сыймайды, сол сияқты жаратылысынан барлық өнерге бейім адам да болуы мүмкін емес. Дәл сол секілді жаратылысынан барлық бұзақылыққа бейім адамның болуы да ақылға сыймайды», - деп көрсетеді. Бұл қорытындыға Фарабидің адам табиғатын терең зерттеу нәтижесінде қолы жетті.

Зерттеуші А. Көбесов орта ғасырлар заманындағы ғұлама оқымысты Әл-Фарабидың ғылыми бай мұраларын біршама зерттей келіп, былайша баға береді: «Фараби ғылыми шындыққа келгенде ешбір үлкен беделге бас имеуі де ғылыми этикадағы үлкен жаңалық. Тіпті Фарабиден көп кейін өмір сүрген орта ғасырлар мен жаңа заман ғалымдарының өзі мұндай ғылыми қайсарлық жасай алмаған. Европада жаңа ғылым күні өткен кер-тарпта «пәленше айтыпты» деген қате пікірлерді мансұқ етіп, теріске шығару барысында пайда болды. Фарабиді бұл тұрғыдан да ескінің көзінен гөрі жаңаның басшысы деуіміз жөн» [2].

Қорыта келгенде, журналист тек қоғам алдындағы ғана жауапкершілікпен шектелмейді. Оның ең басты әділ сарапшысы – тұрақты оқырманы, көрермені, тыңдаушысы. Орта ғасырларда адамзат білімінің молайып, ақыл-парасатының жетілуіне орасан зор еңбек сіңірген әл-Фарабидің пайымы мен парасатындағы негізгі этикалық, рухани ой-аңғарымдары – бүгінгі қалам иелері журналистер үшін де бағалы әрі құнды. Осы мақсатта біз ғұлама тәжірибесіндегі негізгі этикалық ой тамызықтарды бүгінгі күн тұрғысынан саралап, баға беруге тырыстық.

1. Әл-Фараби. Әлеуметтік-этикалық трактаттар. – А.: Ғылым, 1975. 3 б.

2. Көбесов А. Әл-Фараби. – Алматы: Қазақстан, 1971. 53 б.

БАСПА ІСІ ЖӘНЕ БАСПАСӨЗ

Stock Photo

OFFSET

AllGraf.Net

ӨҢІРЛІК МЕРЗІМДІ БАСПАСӨЗДІҢ ТӘУЕЛСІЗДІК ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ДАМУ ҮРДІСТЕРІ

Назгүл Шыңғысова,

*Филология ғылымдарының
докторы*

В статье рассматриваются тенденции развития региональной периодической печати в первые годы независимости.

In article tendencies development of regional periodicals in the first years of independence are considered.

Авторитарлық-бюрократтық қоғамнан демократиялық қоғамға қадам басу – бұқараға ықпал ету, тәрбиелеу құралы ретінде қолданылып келген БАҚ-қа да үлкен өзгерістер әкелді. 1985 жылы билікке келген М.С. Горбачев кеңес қоғамын қайта құруды қолға алды. «Қайта құру», «Жариялылық» ұғымдары қоғамның қай саласымен болмасын біте қайнасып, жиі-жиі айтылатын болды. 1990 жылдан бастау алған еліміздегі қоғамдық-саяси, экономикалық өзгерістер ақпараттық қызмет түрлерінің көбеюіне, жаңа басылымдардың пайда болуына ықпал етті. Тік-иерархиялық баспасөз жүйесі бұзылып, редакция құрылымдары жетілдірілді, газеттердің көлемі мен шығу жиілігі өзгерді. Бұрын типологиялық тұрғыдан тек қоғамдық-саяси, балаларға арналған және салалық басылымдар болса, енді іскери, жарнамалық, сары, корпоративтік басылымдар көптеп ашылды, жарияланымдар сипаты өзгеріп, тың пішін, жаңа түрге енді. Жаңа бағыттағы, ұстанымы да әртүрлі тәуелсіз газеттер шыға бастады, плюрализмге ерік берілді.

Өңірлік газеттер нарықтағы бәсекені, оқырмандар құндылығын сезіне білді. Саяси, экономикалық, рухани өзгерістер кезеңінде оқырмандарды жаңаша ойлауға, нарықтық қатынастарға бейімдеуге тырысты. Еліміздің саяси дамуына ықпал етуші рөлі артты. Газет беттерінде астаң-кестең өзгерістер қалтарысындағы жемқорлық пен ашкөздік ашық жазылды, рухани құндылық қозғалып, ұлттық мұраға қатысты батыл пікірлер айтыла бастады. Нәубет жылдардың ақиқаты, тіл, дін, мемлекеттік, тарихи көкейкесті мәселелер көтерілді. Оқырмандар «халық жауы» атанып, жазықсыз жапа шеккен алаш азаматтары туралы білді. Ақын-жазушы, ғалымдардың еңбектерімен кең танысты. Өңірлік газеттер тәуелсіздікпен бірге келген демократия үрдістеріне бейімделіп, өтпелі кезең қиындықтарына төтеп берді. Оқырмандарға мемлекеттің ішкі, сыртқы саясатынан, жүргізіліп жатқан түрлі реформалардан түсінік берді. Бұл кезеңдегі газет беттерінен меншік қатынастарын жаңарту, нарықтық инфрақұрылымның қалыптасуы, тауар өндірушілердің әлемдік нарық жағдайына бейімделуі, сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес тақырыптарына жазылған мақалаларды және мұрағат материалдарына негізделген деректерді көптеп кездестіруге болады. Облыстық газеттердің мазмұны мен мақалаларының сапасы артты. Демократия үрдістері, жастарды ұлттық рухта тәрбиелеу, әлеуметтік өткір проблемалар туралы өндірте жазды. Егемендік алып, қоғамымызға нарықтық қатынастар енген кезеңде еліміздің саяси-экономикалық, рухани-әлеуметтік өмірін жан-жақты көрсете білді, Елбасының саясатын байыпты насихаттап, өтпелі кезеңдегі қиыншылықтарды халыққа түсіндіруге атсалысты. Басты құндылығымыз – ұлттық мүддені көтеріп, жастарды ата салты мен дәстүр рухына тәрбиелеуге үлес қосты. Кемшіліктер өткір сыналды.

Ақпарат кеңістігіндегі өзгерістер баспасөзді қаржыландыруға да ықпалын тигізді. Газеттер мерзімінде шықпай, қызметкерлер жалақысын кешіктіріп ала бастады. Қаламақы мүлдем төленбейтін болды. Кейбір журналистер өзге салаға ауысып кетті де, басылымда журналистиканың ыстығы мен суығына бірдей көндігіп, ысылған, кәсібіне берілген қаламгерлер қалды. Өңірлік газеттер аталған қиыншылықтарға төтеп беріп, оқырмандарын жоғалтпай сақтап қалды. Өзге ұлт өкілдері көп шоғырланған аймақтардағы облыстық

газеттердің орны оқырмандар үшін қашанда ерекше болғандығын газет материалдарынан байқауға болады.

Жаңа шыққан ақпараттық-коммерциялық басылымдар мемлекеттік дотацияға тәуелсіз болды. Ұлттық сананың оянуына байланысты кеңестік баспасөзге мүлдем тосын тәуелсіз басылымдардың полиграфиялық негізі әлсіз, таралымы аз болғанымен, өткір материалдарымен оқырмандарды тартты. Халық тарихтағы ақтаңдақтарды, биліктің қызметіндегі ащы шындықты, «қоғам қайраткерлерінің» бұра тартқан саясатын бұқаралық ақпарат құралдары арқылы білді.

«Тәуелсіздік дәуірінің публицистикасында ұлттық тарих, мемлекеттік тіл, оралмандар мәселесі, нарықтық экономика, сыртқы байланыс, демография, ұлттық рух мәселелері айрықша орын алды. Қазақ публицистикасының даму жолында тәуелсіздік талаптарынан туған ұлттық саяси бағыт бірінші кезекке шықты» [1]. Тәуелсіздік дәуіріндегі қазақ публицистикасының айшықты бөлігі – өңірлік мерзімді басылымдардағы өткір материалдар болмақ.

Бұл кезеңге тән тағы бір үрдіс – газеттердің мазмұны ғана емес, бұрындары егіз қозыдай «Социализм», «Коммунизм», «Ленин» деген сөздерді қатыстырып қойыла беретін қасаң, ұраншыл газет атаулары да жаңа заман рухына сәйкес өзгерді.

Өңірлік газеттерде тарихи-зерттеу деректермен бірге жер-су аттарын бұрынғы қалпына келтіру, халқымыздың әдет-ғұрпын, салт-дәстүрін насихаттау, жазықсыз жапа шеккен қайраткер азаматтардың өмірі туралы материалдар берілді. Өңірлік баспасөздің дамуындағы жарқын мысалдар бұл газеттердің өршіл бетбедері мен жаңашыл бағытын айқындай түседі. 1990 жылы 5 маусымда «Ақ жол» газеті «А. Асқаровтың ісі: сот жүріп жатыр» деген Ұлы Отан соғысының ардагері, қайраткер Асанбай Асқаровтың Бішкектегі сот процесі туралы мақаланы ең алғаш батылдықпен жариялады. Бұл материалды кейіннен өзге басылымдар (оның ішінде «Советтік Қырғызстан» да бар) көшіріп басты. «Ол кезде кеңестік идеологиядан асып мұндай мақала жариялау ерлік еді» [2], – делінген газеттегі мақалада.

Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарында өңірлік газеттер қоғамдағы күрделі оқиғалар мен жаңалықтарды көтеріп, әлеуметтік мәселелер, мұқтаждықтары туралы ой қозғаған

оқырмандардың хаттарына сергек қарауға тырысты, түрлі тақырыптармен топтамалар бере бастады. Газет редакциялары маман, қаржы, көлік тапшылығына қарамастан көкейкесті мәселелерді қозғап, түрлі саладағы тың тақырыптарға қалам тербей бастады. Тарихи мақалалар мен әдеби туындыларды, ұлттық салт-дәстүр, әдет-ғұрып, мәдениетті дамыту, ана тілі, адамгершілік қадір-қасиеттері, имандылыққа шақырған батыл мақалалар жариялана бастады. Сондай-ақ, әлеуметтік, экологиялық проблемалар жиі бой көрсетті. Газеттердің тақырыбы мен жанрлары түрленді.

Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарындағы газет жарияланымдарының бір парасы 1986 жылғы желтоқсан оқиғасына байланысты. «Ақ жол» газетінде: «Қазақ халқының үш ғасырдай созылған бодандық бұғауынан құтылу жолындағы ұлт-азаттық күресінде Қазақстанның мемлекеттік тәуелсіздікке жету жолындағы 1986 жылғы желтоқсан көтерілісінің себептері, қатысушылары мен қаһармандары, ауқымы мен саяси-әлеуметтік мәні, орны мен маңызын жан-жақты зерттеу әлі де қажет. Тәуелсіздікке 1991 жылы ғана қайта қолы жеткен халқымыздың ғылыми, ұлттық тұрғыдан зерттелмей келген көптеген тарихы ішінде ХХ ғасырдағы ұлт-азаттық күрестер туралы деректер толық зерттелді деу әлі ерте» (АЖ. 2007.13 қаңтар), – деген пікір жарық көрген еді. Жалпы, өңірлік баспасөз бетіндегі 1986 жылғы желтоқсан көтерілісі туралы ақиқаттар тоқсаныншы жылдардың басында батыл жариялана бастады. Онда азаттық таңын аңсап желтоқсан ызғарына тоңған қазақ жастарының оқиға туралы пікірлері ашық айтылды.

Тарихшылар қазақ халқының ғасырлар бойы санасына ұялап қалған империялық-отарлық езгіге қарсы азаттық үшін бейбіт мақсаттағы үлкен ұстамдылық пен зиялы түрде болған қарусыз көтеріліс деп баға берген желтоқсан оқиғасына аймақтағы жастар да қатысып, әр қалада кішігірім қақтығыстар болып жатты. Өңірлік газеттерде бұл оқиғалар патриоттық сезімі жоғары жастардың өз аузымен баяндалады. «Қайраттың рухы Бауыржанмен бірге», «Нағыз патриот жастар Жамбылда да бар еді» (Ж-Т. 2006. 15 желтоқсан) сияқты материалдар бұған дәлел.

Ақтөбе облысы Комсомол ауданында (қазіргі Әйтеке би) 1990 жылы қазақ тілінде тұңғыш шыға бастаған «Жаңалық жаршысы» газетіне өз қалауымен журналист болып барған Егенберлі

Әбдіраев желтоқсанның ызғарына тоңып, талай құйтырқысын бастан кешірген азамат. Газеттегі «Жүрегімде мұңы бар Желтоқсанның» атты көлемді материал осы Егенберлі туралы. 1985 жылы Қазақ мемлекеттік университетінің журналистика факультетіне оқуға түсе алмағаннан кейін жұмыс істеп жүрген жігітті алаңдағы оқиға бей-жай қалдыра алмайды. Аяусыз соққыдан қасы, қабырғасы, кеуде сүйектері жарылып, бүйрегіне зақым келген жігітті қудалау басталады. Еркін жұмыс істеп, өмір сүруіне партия ұйымы көп тосқауыл болады, партия мүшелігінен шығарылады. 1988 жылдың қыркүйек айынан бастап аудандық «Ырғыз» газетінің журналистері оған сенім артып, редакцияға жұмысқа орналастырады. Газетте Е. Әбдіраевтің «Қаратаудың басынан көш келеді», «Ұрпағы ұмытпайды ағаларды», «Ауылыңды ардақ тұт, айналайын!», «Бізді іздейсің туған жер төскейінен» деген салмақты мақалалары жарияланған. Желтоқсан оқиғасына ұлттық намысты ту етіп, патриоттық сезімі жетегімен қатысқанына Е. Әбдіраев еш өкінбейді. Оның өкінетіні – өзі сүйген журналистік мамандықты ала алмағандығы, дер кезінде оқи алмағандығы. Қаныпезерлікпен аяусыз тұншықтырылған көтерілістің куәгерлері құрдастарының «декабрист» деген кекесін сөздерін де, амандасуға шамасы келмей, теріс айналған кейбір таныстамырларының қатігездігінде көтерді. Біз сөз етіп отырған мақала кейіпкері: «Жазалаушылардың іс-әрекеттері фашистердің зұлымдығынан кем емес. Олардың айуандықтарын көз алдыма елететсем, қаным қайнайды. Хайуан екеш хайуан да тап олардай қатігездікке бармас еді» [3], – дейді.

Е. Әбдіраев бүгінде Әйтеке би аудандық «Жаңалық жаршысы» газетінің қызметкері, «Аңсау» атты жинаққа бір топ өлеңдері енген. Үйлі-баранды жігіттің тұрмыс-тіршілігі мәз емес, дипломы жоқ болғандықтан, қатардағы тілші, жалақысы мардымсыз. Мақалада желтоқсан оқиғасына қатысқан азаматтың ерлік іс-әрекеттері, бастан кешкен құқайлары, көрген қорлықтары ғана баяндалмаған, бүгінгі жағдайы да сөз етілген, күнкөріс тауқыметіне облыс әкімі назар аударса деген мәселе қойылған. Осындай салмақты мақаладағы орфографиялық қателерден көз тұнады. Автор мәтінде тыныс белгілерінің қойылу ережелерін өрескел бұзады.

«Оңтүстік Қазақстан» газетіндегі мақалада да желтоқсан оқиғасына қатысып, түрмеге түскен жігіттің тағдыры баяндалған: «1987

жылдың 17 ақпанында ашық сот болды. Маған сөз берген де жоқ. Тек «осы алаңда болғаның рас па» деді. Мен «рас, бірақ ешкімді ұрып-соққан жоқпын» деп жауап бердім. Сот бітті. Прокурор маған 15 жыл сұрады. Ал сот мойындамағанымна қарамастан, көзімді бақырайтып қойып 4 жылға бас бостандығымнан айырды. «Соңғы сөзіңді айт» дегенде, ашынып тұрып «бұл жалған» деп айқайладым. Бірақ менің сөзімді ешкім елеген жоқ. Сотталғаным үшін емес, арымның тазалығын дәлелдей алмағаным өкіндім. Бір бүйірден қадалған сызда әрі қандалаға таланған күйі тас камерада жата бердім. Бірақ бізді ұрып-соққан, соттаған адамдардың ешқайсысы да жауапқа тартылмады. Жастық өмірім осылай арпалысумен, әділдік іздеумен өтті». Автор мақала барысында Шымкенттегі желтоқсаншылардың элеуметтік жағдайына назар аударады: «Сонымен бірге желтоқсан оқиғасының кезекті құрбаны, қазір Шымкент қаласында тұрып жатқан М. Шекербековтың элеуметтік жағдайы төмен. Оған қолдау керек. Ол бір ауыз «Жойылсын Колбин» деген сөзі үшін сотталды. Ал ол кезде мұндай сөзді айтуға үлкен батырлық пен қайсарлық керек болатын. Біз егемендігімізді алып, тәуелсіз ел атанғанда қатты қуандық. Бірақ желтоқсан оқиғасы арқылы көптеген қазаққа рух берген жастардың қазіргі халі ешкімді ойландырмайды. 12 томдық кітабымызды да әлі шығара алмай жатырмыз» [4].

Өңірлік газеттердегі желтоқсан оқиғасына байланысты материалдарда желтоқсаншылардың бүгінгі элеуметтік жағдайы жиі сөз болады.

Алты сағаттан кейін сүзектен тұрғандай болып, иіні салбырап ауысымды өткізетін қазақ жұмысшыларына көрсетілген тұрмыстық элеуметтік әділетсіздік (жолдамамен келгендер олардан гөрі тезірек жайлы пәтер алатын) желтоқсан оқиғасымен қатар өрілген мақалада: «Мемлекет басшысы ұлы халықтың бір өкілі болды дегенді естіген ең төменгі «қызметтегі» аула сыпырушылар алақайлап, еден жуушылар ежірейіп, күзетшілер күжірейіп шыға келді» [5], – дей келіп автор зауыттағы желтоқсан көтерілісі күндеріндегі жағдайды баяндайды. Жұмыстан жүйкесі жұқарып, шаршап шыққан жұмысшыларды әскерилер цехтың жиналыс өтетін залына тоғытады. Жиналғандар алдында суырылып шығып сөйлеушілер де, болған оқиғаны баяндаушылар да болған жоқ. Тізбектете тұрғызып қойып аты-жөндерін, мекенжайларын қағазға қаттап, «ешқайда бармаймын» деп қол қойғызып алады. «Егер кімде-кім

осы айтылғандарды орындамаса, өз обалы өзіне, біріншіден, жұмыстан шығарылады, екіншіден, жатақханадан қуылады, үшіншіден, пәтер алу кезегінен сызылады. Ең соңында жеке басы саудаға түседі». Дүмпу мен дүрбелеңге толы үрейлі үш күн мен үш түнде зауыт басшылары мен тәртіп сақшылары күзетте тұрып, химияшылардың тырп етуге мұршасын келтірмейді. Тағы бір материалда: «Бірде ОК лекторлар тобының жетекшісі Ауман келіп баяндама жасады. Әрине, әр сөзі қазақты қаралау. Қарсы дау айтатын адамның жоғынан өз пікірінің құлына айналған ол «мен желтоқсан оқиғасына қатысқан қазақтармен сөйлестім. Қызығын қараңыз, солардың бәрі бір ауыз орысша білмейді екен» деп қойып қалды. Оның айтуынша, ұлтшылдық пиғыл орысша сөйлей алмайтын қазақтардан шығады екен. Осы кезде облыстан барған Шәймерден Дәуренов былай деп сұрақ қойған еді: «Сонда орысша судай сөйлеген, тіпті сол ұлттан әйел алған біздің қазақ азаматтары 1937 жылы неге атылды? Сіз айтыңызшы, Тұрардың, Сәкеннің, тағы басқалардың кінәсі не еді сонда?». Ауман мүдірген жоқ. «Біздің сот бекер жазаламайды. Жаңа гуманды мемлекеттің құрылымындағы кедергіге олардың бәрінің де кінәсі болған», – деді» [6].

Жалпы, газет бетінен сөз алған желтоқсанға қатысушылар оқиғаның қалай болғанын баяндап береді, өзінің алаңға қалай барып, көтеріліске қатысқанын, қазақтың ұл-қыздарының бойындағы еліне, жеріне деген патриоттық сезімі мен намысын сөз етіп, көтерілістен кейінгі жазықсыз жазаланғаны туралы деректер келтіреді.

«Егер 1986 жылғы Алматыдағы желтоқсан оқиғасын бастан-аяқ көзбен көрмеген болсам, бұл жолдарды жазар ма едім, жазбас па едім. Бірақ, менің шыққыр көзім сол сұмдықтың тірі куәгері болып, қыршын жастардың құлындай шыңғырған дауысын естіді» (ТТ. 1991. 19 қаңтар), – деп жазды журналист С. Шайманов.

«Қаламгердің қаһарман қызы», «Намыс оты» тақырыбымен берілген материалдар – ақын, журналист, Аманкелді аудандық газеттің редакторы болған Е. Әбдіхалыққожаның қызы Салтанаттың желтоқсандағы ерлікке толы қимылдары мен әділетсіздікке ұшырап, комсомол қатарынан, оқудан шығарылуы туралы (ТТ. 2006. 15 желтоқсан). Қызының басына түскен іске шыдамай, шешесі қайтыс болады. Мақалаларда алаңдағы қазақ жастарының бауырмалдығы, рухани бірлігі, жастардың

бойындағы отансүйгіштігі, патриоттық рух ашылған.

Қорыта келе, демократияның алғашқы ұшқындары ақпараттық кеңістікке дендеп ене бастаған кезде облыстық газеттер ұшқары сөздер мен жеңілтектіктен бойын аулақ ұстап, байсалды, салмақты ұстанымда болды. Мемлекет саясатын дәйекті құптай отырып, алға қадам басуға кедергі жасап отырған кемшіліктер туралы ұтымды жазды. Тиым салынған тақырыптарды көтерді. Жаңа бағытты, соны мазмұнды, тың тақырыпты өңірлік газеттер дамудың тағы бір белесіне аяқ артты. Бұл кезеңдегі өңірлік газеттерге тән ерекшеліктер:

1. Айтылмаған ақиқаттар, ұлттық мүддені көздейтін материалдар жариялап, көкейкесті мәселелерді көтеруге тырысты.

2. Облыс, республиканың тыныс-тіршілігінен мол ақпарат берді.

3. Оқырмандармен хат арқылы тығыз байланыс орнатты.

Аталған жетістіктерімен қатар, тәуелсіздіктің алғашқы жылдарындағы өңірлік газеттердің кемшіліктері де бар:

1. Кейбір материалдардың өткірлігі кем, көпсөзділік басым.

2. Ұсақ тақырыптарды көтереді.

2. Әлеуметтік-экономикалық мәселелерге терең талдау жасалмайды.

3. Басшыларды орынды-орынсыз дәріптеу орын алған.

4. Газет беттерінде журналистік зерттеу материалдары аз.

1. Жақып Б.Ө. Публицистикалық шығармашылық негіздері. Алматы: Қазақ университеті, 2007. – 432 б.

2. 93 Әбілдаұлы Б. Айыбы – әділдікті жақтағаны. Асанбай Асқаров туралы бір үзік сыр // Ақ жол. – 2007, қаңтар – 13.

3. Ахмедиярұлы Қ. Жүрегімде мұңы бар желтоқсанның // Жаңалық жаршысы. – 2007, желтоқсан – 13.

4. Назарбекова Н. Желтоқсаншы неге үйсіз жүр? // Оңтүстік Қазақстан. – 2006, қыркүйек – 12.

5. Байшуақұлы С. Үрейлі үш күн мен үш түн немесе одан кейін 134 сөтке өткенде... // Жамбыл-Тараз. – 2006, қараша – 15.

6. Әлиев Е. Ауман «Бәрінің де кінәсі бар» деген еді // Жамбыл-Тараз. – 2006, қараша – 15.

«АЙҚАП» ЖӘНЕ МҰХАМЕТЖАН СЕРАЛИН

Алмагүл Құрманбаева,
*әл-Фараби атындағы ҚазҰУ,
журналистика факультетінің
доценті*

Қазақ баспасөзінің қарлығаштары дегенде, ең алдымен, ойға оралатыны – «Айқап», «Қазақ», «Қазақстан», «Серке» газет-журналдары мен оған өмірін арнаған Алаш зиялылары. Бұл ретте жарық көргеніне ғасыр толып отырған Қазақ руханиятының алтын дәуірін тудырған, ел мен жердің тұтастығын ту етіп, қазақ халқының көзін ашып дем берген «Айқап» журналын ерекше атап өту ләзім. «Айқап» – Қазақстандағы тұңғыш қоғамдық-саяси, әдеби-көркем журнал. Ақын, публицист, қоғам қайраткері М.Сералин 1911 жылы 10 қаңтарда Троицк қаласында «Айқап» атты журналды алғаш шығаруды қолға алады. «Айқаптың» жарық көруі саяси-идеялық бағдары XX ғасыр басындағы қайшылықты қым-қуат кезеңмен тұспа-тұс келді. Отарлық езгінің емеуріннен тасыр шағында дүниеген келген «Айқап» қазақ интеллигенциясының демократиялық қозғалыс идеясын ту етіп, өз халқын қараңғылықтан шығаруды мақсат ете білген бірден-бір басылым болды. Қаламгер қайраткер Мұхаметжан Сералин Орыс революциясынан туған демократиялық толқынның жаңа буынынан шыққан көзі ашық, көкірегі ояу тұлға еді. 1905 жылдан газет шығаруды мақсат еткен демократ 1911 жылға дейін түрлі кедергілерді бастан кешсе де өзінің

Автор статьи подчеркивает историческую, социальную и политическую значимость публикаций журнала «Айқап» в начале XX века. А также рассматривает деятельность М.Сералина как редактора первого общественно - политического, литературно-художественного журнала в Казахстане.

The author of article underlines the historical, social and political importance of the publication of magazine «Айқап» in the XX-th century beginning. And also M.Seralina's activity, as editor of the first socially - political, literary and art magazine in Kazakhstan is considered.

ұлттық идеяларын «бір қазанға қайнатып» елдік мүддені уысынан шығармады.

«Журналға «Айқап» деген есім бердік. Біздің қазақтың «Әй, қап!» демейтін қай ісі бар?!» деп журналдың шымылдығын ашқан ұлы қайраткер М.Сералин империяның отаршыл саясатын ашық бейнелеп, халықты қараңғылықтан шығаруды көздеп осы бағыттағы ұлы қадамын қадап айтқан еді.

Сералин журналдың 12-санында басылымның жұрттың біразын оқуға бейімдеп, сауатын ашуға сеп болғанын айтып, журналдың шығуына жәрдемдескен бір топ азаматтарға, яғни, Со-сновский, Тәңірберген Тұрысбеков, Сәдуақас Шорманов, Ғабдулрахман Жүсіптерге және оқырмандарына алғысын айтады [1].

4 жыл ішінде Троицк шаһарындағы «Энергия» баспаханасында қазақ тілінде араб әріпімен теріліп, алғашында айына бір рет, кейін екі рет шығып тұрды. Қоғамның түрлі салаларын қамтыған мақалалар шоғыры, қазақтың қоғамдық ой-санасына серпіліс әкелді. Онда жер мәселесі, саясат, әлеуметтік мәселелер, өнер руханият т.б. тақырыптар кеңінен көрініс тапты.

«Қазақ даласына кеңінен тараған басылым саны жайында Ғабдолғазиз Мұсағалиев бұл басылымды 1000 оқушы алып тұратындығын жазды. Мұның өзі журналдың таралымы бір ізге түсіп, өрісін ұлғайтып, қанатын кеңге жая бастағанын көрсетумен бірге төңкеріске дейінгі қазақ халқының сауаттылық деңгейінен де хабардар етеді» - дейді зерттеуші Нұрлан Асқаров [2,14].

«Айқап» өз кезеңіндегі үздік журнал болды. Оның әр санын қазақ халқы асыға күтті. Оған Қазақстанның барлық облысынан және Астрахань губерниясына қосылған Бөкей Ордалары мен Кавказ округына қарайтын Маңғыстау, Атырау, Оралдан үзбей хаттар келіп тұрды. Әсіресе, Ақтөбеден, Қостанайдан, Қызылжардан, Торғайдан, Көкшетаудан, Қарқаралыдан, Семейден, Аягөзден, Қапалдан, Шиеліден, Қызылордадан, Жамбылдан, Шымкенттен, Зайсаннан мақала жиі жарияланды.

Журнал жекелеген азаматтардың демеушілігі мен оқушылардың жазылым ақысына сүйенген. Журнал орташа форматты, 24 бетті болып жарық көрген. Тұрақты айдарлардың ішінде «Өлең-жыр», «Фельетон», «Басқарушыдан», «Одан-бұдан», «Хабаршыларымыздан», «Мұсылмандар тіршілігіне тиісті мәселелер» үзбей жазылып, тарихи-қоғамдық өзгерістерге байланысты «Соғыс жайы», «Оқиғалар» деген айдарлар да қосылып отырған. Сонымен бірге, журналдың бағыт-бағдары, көтеретін негізгі мәселелері редактор тарапынан бас мақалада айтылып, онда көбінесе саяси-әлеуметтік тақырыптар сөз етілген [3,15].

«Айқап» журналының оқырмандарына арнап үзбей шығармаларын арнап, қоғамдық өмірге бей-жай қарай алмаған, өз пікірін оқырманмен

бөлісуге асыққан ұлы тұлғаларымыз Шәкәрім Құдайбердіұлы, Ахмет Байтұрсынұлы, Міржақып Дулатов, Сұлтанмахмұт Торайғыров, Сәкен Сейфуллин, Бейімбет Майлин, Жұмағали Тілеулин, Қошқе Кемеңгеров және т.б. зиялы азаматтар сүбелі үлес қосты. Бұл алыптардың ұлттық мүдде жолындағы бір алаңда тоқайласуы болашақ Алашорда үкіметінің құрылымдық бағытын айқындаудың сара жолы осы «Айқап» журналы және «Қазақ» газеттері арқылы көрініс тапты.

Бес жыл бойы жарық көрген басылым мазмұнында рухани әлемімізде тың серпіліс туғызған Алаш ардақтыларының тың идеялары жатқан еді. Ол идеялар осы журнал арқылы біршама айқындалып, бірталай қаламгерлердің тәжірибе алаңына айналды.

Журнал санында орын алған Шығыс әдебиеттері мен қазақ ағартушыларының, тарихшы-ғалымдарының көлемді мақалалары да басылып отырды. Мысалы, Фирдоусидің «Шахнама-сы», С.Ғаббасовтың «Тарих қазақ жайынан» атты ғылыми мақалалары журнал оқырмандарын тарта білді. Оқырман үдесінен шығу қаншалықты қиын болса, оның жүктелер жауапкершілігі одан да тым батпан. М.Сералин қандай қиындық болса да журналдың тоқтаусыз жарық көруіне аянбай тер төкті. Жан-жақтан шәкірттерін жіберіп, оқырман жинау, демократтармен байланысты үзбей, олардың ой-пікірлерін журнал бетіне басу – рухани өркендеуге айрықша ыждаһат танытып, ұлы мақсат көздеген шын жанашыр азаматтың ісі еді.

М.Сералин патшалы Ресейдің отарлау саясатының түпкі мақсатын дөп басып тани біліп, оны халыққа дұрыс түсіндіруде білгірлік танытты. «Отырықшы болған қазақтар туралы» деген мақаласында жаңа болыстық соттардың қазақы дау-жанжалды шешуге икемсіз болып отырғанын мысалдармен дәлелдеп, «болыстық сот құны 300 сомнан артық мал дауын тексере алмайды. Қазақ арасындағы жесір дауының құны көбіне 300 сомнан асып кететіндіктен дау-дамай қалай шешілді» - деп орыстың заң жүйесінің қазақ ісін шешуге сәйкес келмейтін дәрменсіздігін ашып көрсетіп, ол үшін «Қазақ әрекеттері» деген кітап шығару қажет дегенді айтады [4,32].

Отаршылықты айқын сынаған редактор М.Сералин «Соңғы он жыл ішінде үкімет қырғыз-қазақтарды отырықшы қылып өнер үйретейін, өнеге алғызайын, көшіп азап шеккенше, отырықшы болып 12-15 десятина жер алып отырсын деген жоқ, жер ала алмағандардың жерін айламен кесіп алмақ» [5] – деп отарлаудың түп мақсатын ашып жазады. Және аңқау елге арамза болғандарды әшкерелеп жұртына жол сілтейді. «Егінге жайлы жерді алып қаламын дегендер қала салу керек. Жақсы жерге жиылып қала салсақ «сен неге салып жатырсың» дейтұғын ешкім жоқ. Қазақ қалаған жеріне қала болып отырса, мешіт, медіресе салса, қаланың маңайындағы егіндік жерлерді өлшетіп

планға түсірсе, өлшеген жер артылмастай көп болып жиылып отырса, қаланды бұзып мешіттіңді қиратып, жерінді ала қоймас, аламын десе, сонда ізден», – дейді.

Басылым бетіндегі жарияланған жер мәселесіне қатысты материалдардың біршамасы Мұсағалиевтің еншісінде. Білікті ғалым аймақтардағы шаруаларға берілген жер көлемін есептеп, артық-кемін шығарып отырған. «Жарлы болдық дейміз. Енді біз жарлы болмай кім жарлы болсын. Біз бұлай отыра берсек, мұнан да жарлы болармыз» [6] – деп халықтың намысын жаниды.

1912 жылғы Айқаптың алғашқы санында Сералин болашақта оқу-ағарту саласына айрықша көңіл бөлетінін айтады. Әр өңірлердегі оқыту жүйелеріне тоқталып, білім беру деңгейлерін анықтап отырған. Өлкедегі мәдени-ағарту туралы мәліметтер сол тұстағы мерзімді баспасөз беттерінде көптеп жарияланды. «Айқап» журналы мәдениет пен ағарту мәселесіне байланысты 88 санының 66-сында 163 мақала жарияланған [7,42]. Бұл басылымның қаншалықты ағарту мәселесіне мән бергендігін аңғартса керек.

Басылым қазақ жастары арасында оқудың қажеттілігін насихаттаумен бірге баланы қай тілде оқыту қажеттігіне де үнемі назар аударып отырды. Ресей империясының қазақ балаларын сауаттандырамыз деген желеумен бірге-бірте орыстандыруды көздеген құйтырқы саясатын айтып, одан сақтандырды.

«Айқап» бес жыл бойы халықтың көзі хәм құлағы болды. Алайда бірінші дүниежүзілік соғыс салдарынан туған қымбатшылық, әлеуметтік, қаржылық дағдарыс журналдың ұзақ өмір сүруіне тосқауыл болды.

Аумалы-төкпелі кезеңде саяси-әлеуметтік маңызды мәселелерге терең бара білген, жер мәселесі, жесір дауын әділ шешуде дұрыс бағыт-бағдар көрсете алған Айқаптың жалпы отырықшылықты қазақтың ел болуының өркениеттің тірегі ретінде тани білуін сол замандағы қазақ баспасөзінің шын мәніндегі прогрестік табысы деп бағалауға болады.

Жер мәселесімен қатар онда дін, мектеп, медресе ашу, халық сотын өзгерту туралы

ұсынысқа толы мақалалар да шығып жатты. Қазақ зиялыларының кей мәселелерде көп жағдайда пікірі бір жерден шыға қоймаса да түпкі мақсат – «қазақ елінің көсегесін қайтсек көгертеміз» деген ұлы ұранның төңірегінде әрекет етті.

Осы орайда қазақ зиялыларының «ауыз бірліктері күшті болып, қоғамның жоқ-жігін, кем-кетігін бірлесе, қосыла іздесе олардың тарихтағы істері бұдан да қомақты зор болатын еді. Әр қилы әлеуметтік мәселеде, әсіресе отырықшылыққа көшу, съезд шақырып, бас қосу, ел ісіне араласу, ұлт-азаттық күресіне бағыт сілтеу жайындағы сүбелі мәселелерде әрқилы пікірде болмай, ауызбірлік танытқан шақта қазақ қауымының жалпы ұжымы бір бағыттан табылып 1917 жылдың төңкерістерін өз басына ыңғайлай пайдаланар ма еді» [8,71].

Қалай дегенмен де, қазақ халқының мүддесін көздеген Алаш арыстары өзіндік болмыс бітімін сақтап, ұлты үшін руханият, ағарту ісіне төккен еңбегі орасан зор. Ұлттық бірлікті нығайту, мәдениетті дамыту идеяларын алға тартқан зерделі оқығандар қазақтың ұлттық идеясын жасау міндетін өз мойнына ала білді. Олардың идеялары тарихи дамудың сан-мындық кезеңдерінде қазақ алдынан шыға берер күрмеулі проблемаларды шешуге негізделгендей.

Тарих толқынында толымды табыстарға қол жеткізген, мәңгі ұрпақтар игілігіне жарар рухани азығымыз – «Айқап» журналы биыл 100 ге толып отыр. Тура бір ғасыр. Елдігімізді асқақтатар шақ. Осы орайда Серікқали Байменше мақаласында [9] қазақтың тұңғыш журналына арнап Троицк қаласындағы (Троицк – қазіргі Ресейдің Челябині облысындағы қала) «Энергия» баспаханасының ғимаратына ескерткіш тақта қоюды ұсынса, деректанушы Қамбар Атабаев Ұлттық баспасөз күнін ұлттық баспасөз тарихынан шыға отырып тойлау қажеттігін айтады және мерзімді басылымдарымыздың 100 жылдық мерейтойларын ұлттық деңгейде атап өтуді ұсынады [10]. Шынында да бұл ұсыныстар тәуелсіздігіміздің 20 жылдық мерекесіне орай өткізілген сәтті іс болар еді. Олай болса Айқаптың жүз жылдық мерейтойының «әй, қаптың» айтылмасындай өз деңгейінде өтуіне сеніммен қарайық.

1. «Айқап». – 1911. – №12

2. Асқаров Нұрлан. «Айқап» журналындағы саяси-әлеуметтік, әдеби-мәдени мәселелерінің көрінісі. – Алматы. – 1999ж.

3. Сонда

4. Сонда

5. «Айқап». – 1911. – №11

6. «Айқап». – 1911. – №4

7. Асқаров Нұрлан. «Айқап» журналындағы саяси-әлеуметтік, әдеби-мәдени мәселелерінің көрінісі. – Алматы. – 1999ж.

8. Кәкішев Т. Қазақ әдебиеті сынының тарихы. – Алматы: Санат, – 1994. – 448б.

9. <http://www.egemen.kz/300538.html>

10. http://www.aikyn.kz/index.php?option=com_content&task=view&id=5129&Itemid=

ПОЛИГРАФИЯЛЫҚ БАСУ МАШИНАЛАРЫ

Бәтіш Омарова,

*Баспа ісі және дизайн
кафедрасының аға оқытушысы*

В статье дается краткая информация о печатных машинах и традиционных способах печати, применяемых на полиграфических предприятиях.

In article brief information on printing machines and the traditional ways of the press applied at the polygraphic enterprises is given.

Полиграфиялық басу машиналары жайлы қысқаша мәліметтер Полиграфия саласында қолданылатын басу жабдықтарының түрлері өте көп. Баспа-полиграфиялық өнімдердің техникалық көрсеткіштеріне—қолдану саласына, таралымына, көлеміне, бояулығына, құрылымына, қағаз ерекшеліктеріне, таңдалған басу әдістерінің түрлеріне және тағы да басқа көптеген техникалық сипаттамалары мен көрсеткіштеріне қарай, оларды басып дайындайтын басу жабдықтарының түрлері де әртүрлі келеді.

Басу машиналары басу аппараттарының құрылымдық ерекшеліктеріне қарай: тигельдік, жазық және ротациялық болып үш типке бөлінеді.

Тигельдік машиналардың басу аппараты жазық жатқан екі құрылымнан тұрады. Оның бірі — жазық қалып орнатылатын талер. Екіншісі — қағаз немесе басылатын материал салынатын тигель құрылғысы. Тигельдік басу әдісі қалыбының өлшемі шағындау және үлкен қысымды талап ететін. Мұндай тигельді бір бояулы машиналар тек шығынқы басу әдісінде ғана — мұқабалар, қаптама мұқабалар, бланкалар, шақыру билеттері

сияқты шағын пішімді өнімдерді басу үшін қолданылатын. Тигельдік машиналардың өнімділігі төмен – сағатына 1,5-3 мың көшірімге дейін ғана болатын.

Жазық басу машиналары (плоскопечатная машина) құрылымы жағынан едәуір күрделібұл машиналарда жазық орналасқан қалып бекітетін құрылғы мен қағаз беру құрылғысы болады. Басу үдерісі кезінде қалып пен қағаздың түйісуі арқылы мәтін-бейне суреттерінің көшірмесі алынады. Басу машинасының жылдамдығы сағатына 2,5-3 мың көшірме алуға мүмкіндік берді. Мұндай басу машиналарында бекітілетін қалып көлемдері 40x60 см-ден 84x108 см дейін болады. Бұл машиналар да шығыңқы басу әдісінде қолданылады. Оларда көбінесе растрлы және көп бояулы жұмыстар басылатын. Ұзақ жылдар бойы полиграфия саласында қолданылып келген тигельдік және жазық басу машиналарының қолданыстан шығып қалуы қазіргі заманғы полиграфиялық техникалар мен технологиялардың үздіксіз жаңарып, дамуына байланысты.

Басу машиналарының ротациялық деп атау себебі, осы машинаның басу аппараттарының – біліктерінің бәрі айналмалы, әрі дөңгеленген цилиндрлі білік түрінде болатынынан (Ротация – айналымды). Басу аппаратындағы барлық біліктердің айналмалы қозғалуы басу машинасының жылдамдығын, яғни полиграфиялық өндірістің жұмыс өнімділігін арттыра түседі.

Ротациялық машиналардың басу аппараттарындағы айналмалы дөңгеленген білікке – формалық цилиндрге басу қалыбы бекітіледі. Араларынан өтетін қағаздың осы басу қалыбымен түйісіп, бояуды қабылдауын қамтамасыз ететін екінші басу цилиндрі де айналмалы дөңгеленген білік түрінде болады. Ротациялық басу машиналарының парақты (қажетті пішімге кесілген) және рулонды қағаздармен жұмыс істейтін екі түрі белгілі. Олар:

Рулонды қағаздардан басатын ротациялық басу машиналары.

Бұл машиналарда рулоннан айналдырыла шығып жатқан қағаздың екі жағынан бірдей мәтін-бейне материалдары басылып шығады. Осындай мүмкіншіліктері болғандықтан, мұндай машиналарға бүктеу-кесу құрылымды агрегаттарын орнатуға болады. Бұл агрегаттар басу аппаратында басылып, жылдамдықпен келе жатқан қағаз рулонын екіге бүктейді де, ортасынан бөліп (қағаз табағының 1/2), бүктемелеу аппараты арқылы өнім түріне немесе тапсырыс талабына қарай кітап немесе газет өнімінің 4, 8, 16 не-

месе 32 беттік дәптерлерін бүктеп шығарады. Рулондық ротациялық басу машиналарының дайын өнімді немесе өнім шикізатын қабылдап алатын құрылғысында бүктелген өнімнің престеліп шығуын қамтамасыз ететін пресс құрылғылары қоса орнатылады.

Қазіргі рулонды ротациялық басу машиналарының жылдамдықтары барған сайын өсе түсуде. Бұл басу үдерісі кезіндегі қағаз бен бояудың өзара түйісу сапасының арта түсуін талап етеді.

Қазіргі кезде әр түрлі басу әдістерімен басатын ротациялық машиналар ірі және орташа полиграфиялық кәсіпорындарының негізгі жабдықтары болып табылады. Ротациялық басу машиналары секциялы құрылымды болады. Бұл көп бояулы өнімдерді басу кезінде, сапаны және өнімділікті арттыруда өте қажет.

Парақты басу машиналарының өнімділігі. Парақты басу машиналарының өнімділігі сағатына 6-21 мың оттискі, ал рулонды ротациялық басу машиналарының жылдамдығы, сағатына — 20-100 мың оттискіден асып кетеді.

Парақты басу машиналарының рулонды басу машиналардан айырмашылығына, аты айтып тұрғандай, мұндағы қағаз беру құрылғысының тек рулондардан таратылып кесілген немесе арнайы даярланған белгілі бір пішімдегі қағаздармен жұмыс істейтіндігі жатады.

Ондаған жылдар бойы барынша кеңінен қолданылып келе жатқан офсеттік басу әдісімен басатын парақты басу машиналарының секцияларға, пішімдерге, құрылымдық ерекшеліктеріне, жылдамдығына, қағаз беру ерекшеліктеріне қарай бөлінетін көптеген түрлері бар. Сондықтан осы машиналарға арналған қажетті материалдардың да жүздеген түрлері бар.

Басу машиналарының секциялық құрылымына, пішіміне, қағазды екі жағынан баса алатын мүмкіншіліктеріне қарай басылып шығатын өнімнің көлемдік көрсеткіштері әртүрлі болады.

Соңғы жылдарда полиграфия өндірісінің жұмыс өнімділігін арттырудың, басу жабдықтарын одан әрі дамытудың басты бағыты — басу үдерісінен кейін бірден кітапшалау және түптеу жұмыстарының орындалуын қамтамасыз ететін агрегаттармен біріктіру мүмкіншіліктерін қолдану болып отыр.

Бұл агрегаттарда пластикалық басу қалыптары лента-қалып сақтағыштарға бекітіледі де, қағазда басу үдерісі орындала береді. Басылып шыққан шикізаттар бүктемеленіп, дайын дәптерлерге айналады. Дайын дәптерлер әрі қарай кітап бумасы-

на біріктіріліп, желімденіп бекітілуі үшін автоматты түрде суырып алынады. Одан әрі бумаларды мұқабалармен қаптау жұмысы жүргізіледі. Егер жүйеге кітап бумаларын өңдеуге және оларды мұқабаға бекітуге арналған автоматтандырылған кітапшалау-түптеу ағынды желісі біріктірілсе, онда бірден, түптелген дайын кітаптарды алуға болады.

Басудың белгілі бір түріне арналған машиналар, тіпті олар бір типті болса да (мысалға парақты ротациялық машиналар) бір-бірінен айтарлықтай айырмашылықтары болады.

Мәселен, кез келген офсеттік басу машинасының құрылымында, әр жұмыс циклі басталарда ашық жол элементтеріне бояу жағылмас үшін, алдымен қалыптың ылғалды болуын қамтамасыз ететін ылғалдау аппараты біріктірілген.

Ылғалдау аппараты – офсеттік басу қалыбындағы ашық жол элементтеріне, бояудың жағылмауын қамтамасыз ету үшін қолданылатын (яғни, бояудың жағылуынан сақтау үшін) офсеттік басу машинасының арнайы құрылғысы. Офсеттік басу машинасының ылғалдау құрылғысы аппаратындағы резервуарға арнайы ылғалдау ерітіндісі құйылып, жаймалау біліктері арқылы офсеттік басу қалыбына жағылады. Офсеттік басу әдісінің қалыптарындағы ашық жол элементтерінің гидрофильдік қабілеті бар. Ол басу қалыбының суды немесе ылғалдау ерітіндісін қабылдап, майлы бояуды қабылдамау қабілеті (майлы бояу жағылмайды). Офсеттік басу қалыптары осы негізде жасалған. Сондықтан офсеттік басу қалыптарында гидрофильді және гидрофобты қабілеттер бар. Гидрофильділік - жазық басу әдістерінде (офсеттік басу әдісі, литография) беріктігі жоғары ашық жол элементтерін қалыптастырады, ал гидрофобтық қабілет қалыптағы басу элементтерінің беріктігін арттырады. Яғни, гидрофобтық қабілет қалыптағы басу элементтерінің майлы бояуды қабылдап, суды немесе ылғалдау ерітіндісін қабылдамай, итеру қабілеті. Сондықтан жазық басу әдісінің қалыптарындағы басу элементтері майлы бояуды қабылдап алады да, ылғалды қабылдамайды. Қазіргі офсеттік басу қалыптары осындай ерекшеліктерге ие болғандықтан ашық жол және басу элементтері бір жазықта орналасады. Жазық басу әдісі деп аталатыны да басу қалыптарының осындай ерекшеліктерінен шыққан.

Енді ойыңқы басу әдісімен басатын машиналарды алсақ, олардың да өзіндік ерекшеліктері бар. Мысалы, бұл машиналар, біріншіден, арнайы резервуардағы сұйық бояуға малынып шығатын

басу қалыбындағы ашық жол элементтерінде жағылған артық бояуды сыдырып тастап, таза-лап тұратын жұқа металл пышақ – ракельмен жабдықталады. Ойыңқы басу әдісімен басатын машиналар міндетті түрде кептіру құрылғыларымен жабдықталады. Кейбір машиналарда арнайы ұнтақ себелегіш құрылғылар да болады. Олар жаңа басылып жатқан оттискі беттеріндегі кеппеген бояу қабаттарының – келесі оттискінің қарсы жағына жабысудан сақтайтын арнайы ұнтақ заттар сеуіп тұрады

Дәстүрлі шығыңқы басу әдісімен басатын жазық басу машиналарын мысалға ала отырып, басу жабдықтарын басу үдерісіне дайындау жұмыстарының қалай орындалғанын қарастырып көрейік. Басу машинасындағы өзі салғышты (самонаклад) дайындау – қағазды дайындау – қағаз жүргізіп тұратын жүйені дайындау – бояу аппаратын дайындау – бояуларды дайындау – қалыпты орнату – басылым қалыбын дайындау – бояудың берілуін ретке келтіру – қысымын реттеу (приправка) – сәйкестендіру (приводка) -түзету-бекіту – сынама көшірме алу –басуға бекітілетін оттискі алу – себелегіш құрылғыны дайындау – таралымды басу.

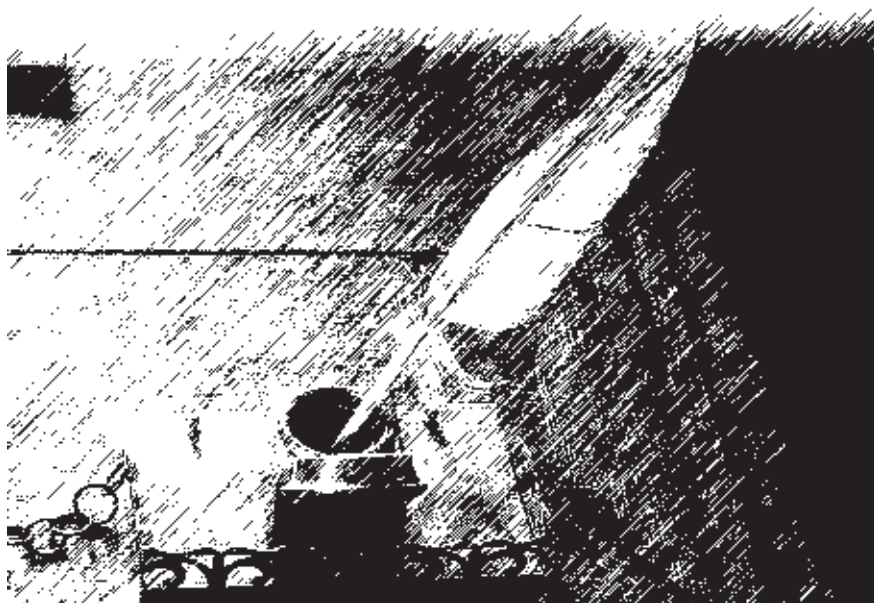
Басу үдерісінде машинада орындалатын - сәйкестру (приводка) операциясының маңызы өте зор. Ол басылымның оң жағы мен кері жағындағы мәтін және бейне материалдарының және ондағы әртүрлі бояуларды сәйкестендіру мақсатында, олардың оң жағы мен кері жағының бір-біріне дәл келуін қадағалап, орын-орнына дәлдікпен орналастыру операциясы. Мысалы тек мәтіндік ақпараттардан тұратын өнім басылғанда мәтін жолдарының қағаздың екі жағында бір-бірімен дәл келуін қамтамасыз ету. Тәжірибеде бұл машинадағы қалыпты да, қағазды да (белгілі шамада) жылжыту арқылы да жасалады.

Басу қысымын реттеу (приправка) операциясы негізінен дәстүрлі шығыңқы басу әдісіне тән – мұнда басу қалыптары мен басу машиналарының ерекшеліктеріне сәйкес басу қысымын реттеу операциялары орындалады. Басу қалыбына қысымның біркелкі берілмеуі, басу элементтері биіктіктерінің әр түрлілігі салдарынан да, басу машинасындағы басу құрылымының кемістігі – металды өңдеу кезінде пайда болған, басылатын беттің тегіс еместігінен, не басу цилиндрінің майысуы – салдарынан болуы мүмкін. Қалай болғанда да қалыптың басу қысымы жеткіліксіз болып тұрған тұсына қосымша қағаздар желімденіп, ал басу қысымы артық тұстағы қағаздар ойылып кесіп тастау арқылы берілетін қысымды біркелкілендіреді. Қысымды біркелкілендіруді іске асыруда ар-

найы жасалатын серпінді майысқақ қабаттардан тұратын декель материалы басты рөл атқарады. Декель шығыңқы басу машинасының құрылымы мен жылдамдығына байланысты күрделі құрамды болады. Тигельді және жазықтық басу машиналарында, сондай-ақ табақтық ротациялардың біразында декель әртүрлі қағаз түрлерінің бірнеше қабатынан жасалатын. Бірақ бұл операция ұзақ жылдар бойы металды басу қалыптарымен жұмыс істейтін шығыңқы басу әдісінде қолданылып келген, қазір қолданылмайды. Басу қалыбына түсетін қысымды реттеу басу элементтері мен ашық жол элементтері бір жазықта орналасқан офсеттік басу

әдісінде қолданылады. Мұнда, қысымды реттеу – арнайы декельдің қызметін атқаратын және басу қалыбындағы бояуды өзіне қабылдап алып, сонан соң барып, оны қағазға беретін арнайы майысқақ әрі серпінді резинаматалы материал атқарады (кейде резинаматалы пластина деп аталады).

Басу машиналарындағы негізгі құрылғылардың біріне бояуды басу қалыбына жағуға дайындайтын, диаметрлері әртүрлі резиналық біліктер мен металды цилиндрлерден тұратын - бояу аппараты жатады. Әртүрлі басу әдістеріндегі бояу аппараттарының құрылымдары әртүрлі болады.

Елена Дудинова,

*к.ф.н. доцент кафедры
ЮНЕСКО, международной
журналистики и связи
с общественностью*

Лариса Мухамадиева,

*ст. преподаватель кафедры
издательского дела и дизайна*

СТИЛИСТИКА ЗАРУБЕЖНОЙ АНАЛИТИКИ О КАЗАХСТАНЕ: БИНАРНОСТЬ РЕДАКТИРОВАНИЯ

Мақала стилистиканы талдауға және шетелдік БАҚ материалдарының аналитикалық редакциялауына арналған. Авторлар журналистік мәтіндердің стилистикалық, спецификалық ерекшеліктерін зерттейді.

The article analyzes the style of editing and analyzes international media. The authors explore the stylistic peculiarities and specificity of delivery of journalistic texts.

Состояние языковой стилистики и литературной нормы в социальной структуре как отечественного так и зарубежного общества за последние десятилетия резко изменилось. Существенные изменения происходят и в деятельности электронных и печатных средств массовой информации, вектор динамики их развития значительно технологизирован. Информационный продукт, выпускаемый в эфир и в тираж, приобрел новые свойства и качества. Специфика подачи информации, комментирования фактов, использования стилистических приемов, редакторских предпочтений проявляется в аналитических материалах о Казахстане в СМИ зарубежья.

Западная журналистика традиционно позиционируется как более прогрессивная, фактологически насыщенная и объективная. Интересно, в этой связи, историческое разделение европейской и американской журналистики на континентальную и островную. Первая, «преимущественно романо-германская, комментаторская, аналитическая, противостоит «островной» – англо-американской, формирующей, поставляющей факты» /1/.

Считается, что американская и британская модель демонстрируют высокую информативность, не отрицая анонимности авторов. Континентальная же

настаивает на авторстве текстов, выраженной позиции и мнении пишущего. Исследователи считают, что «в Германии, Франции или России работники прессы были озабочены прежде всего эффективностью журналистского воздействия на аудиторию, что в свою очередь требовало серьезной разработки теории жанров, двигало вперед методические приемы диалога и полемики. В США и Великобритании главным стала оперативность, умение «добыть факты». А это привело к написанию информационных материалов по принципу «перевернутой пирамиды», во многих газетах – анонимности репортеров. В итоге для одних журналистика – это часть общелитературного процесса, где автор выступает в периодических изданиях и имеет дело не с художественным вымыслом, а реальными событиями и явлениями действительности. Для других журналистика – один из каналов коммуникации, используемый в целях распространения через СМИ важной для коммуникатора информации» /2/.

Такая бинарность подходов к журналистике не лишает её качеств целостного явления, как бы, разделяя мир на левое и правое полушарие. Право на существование имеет и то и другое.

На современном этапе в стройную теорию западной журналистики прагматически включена политика, следовательно, возрастают в разы и активно востребованы манипулятивные возможности СМИ. Индексы достоверности и ответственности снижаются. По мнению Ясена Засурского, президента факультета журналистики МГУ «падение доверия - это один из главных вызовов, с которым столкнулась мировая журналистика» /3/. Можно говорить о перенасыщении, «перегреве» рынка новостей, в котором информация выступает коммерческим продуктом, обслуживающим определенные интересы. Или просто дезориентирует аудиторию, создавая мощный поток необъяснимых явлений и новостей. Грамотный читатель не хочет интерпретации, надеясь из «чистого факта» найти, вычленив, зерно истины. Однако факт, поставляемый аффилированным журналистом, в ряду таких же, специально отобранных и организованных фактов, приводит к другой логике, нужной вещателю факта, но далекой от истины.

«В море новостей мы не найдем нить Ариадны, которая бы вывела нас на реальную дорогу событий. Реальные знания об экономике, политике и других секторах нашего общества, исчезают из поля зрения журналистов, вступивших в гонку за новостями.

Люди получают огромное количество фактов и новостей, но оказываются беспомощными перед лицом меняющегося мира. Эксперты говорят не о гибели газет, а о гибели главной функции прессы – разъяснении сути событий» /4/.

На этом фоне интересно знакомиться с тематикой и тональностью материалов зарубежных

журналистов о Казахстане. Геополитическое положение нашей страны, а также активный внешнеполитический курс выводят её на высокий уровень «цитируемости» в иностранных СМИ. В контенте наличествуют материалы обоих направлений: «журналистики факта» и «журналистики мнений». Однако с сожалением приходится признать, что американские, например, авторы, выбирают для освещения негативные факты жизни Казахстана, что уже само по себе демонстрирует позицию и отношение к факту.

Журналист Джоанна Лиллис так начинает свой материал о Казахстане 15 сентября 2011 года: «Политическая репутация президента Казахстана Нурсултана Назарбаева во многом зиждется на его заслугах в деле становления и упрочения стабильности в стране в царящей вокруг беспокойной обстановке...» /5/. В материале от 7 сентября тот же автор допускает фактическую неточность, называя Кызылординскую область западом страны /6/.

В материале «Поздравим невесту (если только жених – не китаец!)» /7/ есть строки: «Президент Казахстана Нурсултан Назарбаев любит превозносить обстановку толерантности и межнациональной гармонии как одно из величайших достижений своей республики». Далее следует информация о том, что один из казахстанцев обратился в блог премьер-министра Карима Масимова, («к правой руке Назарбаева», - как пишет журналист), с предложением ввести санкции для граждан, совершающих «такой опрометчивый шаг, как вступление в брак с иностранцем». Далее следует комментарий в легком шутовском стиле: «Беспокоят не все граждане Казахстана, а главным образом «алматинские казашки», проделывающие этот фокус «из финансовых соображений». Что же до иностранцев, в массовом порядке устремившихся в Казахстан и владеющих казахстанскими женщинами в целях обретения столь желанного гражданства, то речь идет, оказывается, о Китае, коим неизменно страшат всех и вся» /там же/.

В обзоре А.Абировой «Все самое интересное о Казахстане в иностранной прессе» /8/ за десять дней одного года можно проследить, какие темы интересны западному читателю: нефть, контроль Москвы, новое присутствие Китая, терроризм и полномочия Президента.

Можно отметить, что взгляд западных журналистов на Казахстан, это чаще всего это критический подход к неоднозначным фактам развития нашей экономики и государственности. Журналисты не преминут напомнить миру о сроке пребывания Президента у власти, количестве нефти, коррупции, уровне свобод и реформирования пенитенциарной системы. Возникает чувство, что порой специально выискиваются негативные факты. Именно они, как кажется некоторым зарубежным аналитикам, от-

ражают состояние дел в республике. Под сомнение ставятся традиционные «козыри» Казахстана: межнациональная дружба, экономическая стабильность, демократические реформы, толерантность, неприятие терроризма и насилия. Все это, несомненно, влияет на имидж страны, уровень её привлекательности для инвесторов и мировой общественности.

Пытаться изменить взгляды зарубежных журналистов, манеру подачи информации, оградить Казахстан от подобных эскапад – все равно, что бороться с ветряными мельницами. И это понимают специалисты: языковеды, редакторы, корректоры, которые констатируют демократизацию нравов и соответственно языковых норм, желтизну бульварных таблоидов в мировом масштабе. Журналисты сверяют свои издания со вкусовыми пристрастиями читателей, слушателей, зрителей. Сами СМИ условно разделились на качественные и массовые. Читатели же в массе своей не читают книг, а в газете, журнале, информационных интернет-версиях желают видеть каждый свое, кто-то лаконичную информацию обо всем происходящем в мире, кто-то откровенные картинки и примитивный текст. Поэтому на протяжении более трех веков существования журналистики не умолкают споры о том, каким должен быть ее язык, стилистика, в чем должна заключаться редакторская правка.

Зарубежная журналистика сегодня представляет собой широкий спектр источников информации, нацеленных на широкого читателя. Среди зарубежных изданий, наряду с бульварными, которые издаются миллионными тиражами и отличаются вульгарностью, разжиганием низменных инстинктов, существуют так называемые серьезные издания для представителей правящих кругов, интеллигенции, чиновников и т.п., издаваемых меньшими тиражами. В соответствии с этим различается и уровень аналитики публикуемых материалов, степень вмешательства редактора в текст.

Современные зарубежные аналитические материалы представляет собой квинтэссенцию официально-делового, публицистического и разговорного стилей. Такая многоголосица обусловлена историческим процессом развития журналистики. Формируясь на заре XVII века, газеты изначально не ограничились функцией информационных вестников, помещая на своих страницах манифесты, очерковую прозу, сатирические произведения. Образцом яркой публицистики и поныне считают газету Жана Поля Марата «Парижский публицист» /9/, содержащую революционные призывы и аналитику.

Язык газеты не возник на пустом месте. Как публицистика вобрала в свой арсенал лучшие традиции литературного слова, ораторского мастерства, эмоциональность живой народной речи, богатство фольклора, силу политического манифеста, так и журналистика стремится организовать диалог с чи-

тателем интересно, живо, понятно, но качественно и грамотно.

Аналитические материалы зарубежной прессы о Казахстане основаны не только на знании жанровой специфики, методов индукции и дедукции, анализе и синтезе, но и на культе, приоритете фактов или мнений, геополитических, экономических, культурных интересов конкретных стран.

Надо отметить, что все жанры, представленные в конкретных формах медийных текстов, объединяет информационное начало, являющееся сущностной характеристикой журналистского творчества. Информация, выражающаяся в жанрах зарубежной журналистики, имеет разные интерпретированные значения. Это обуславливает выделение отличных друг от друга видовых групп аналитических медиатекстов. Например, в одной группе социальная информация констатируется, комментируется; во второй - посредством выявления характеристик респондентов комментируется, анализируется; в третьей - анализируется, обобщается; в четвертой - анализируется, типизируется, обобщается, облачается стилистическими резервами языка; в пятой - негативная информация облачается сатирическими оттенками.

Традиционно при подготовке, редакторском анализе, оценке аналитического материала обращают внимание на наличие достоверных фактов в их причинно-следственной взаимосвязи, обоснованного прогноза развития явлений, плана действий, связанного с отображаемым предметом. Сила аналитического материала - в обобщениях, опирающихся на развернутую аргументацию. Ведь такой текст излагает итоги исследования, проведенного журналистом-аналитиком.

Работая над статьей, злободневной проблемой, журналист выступает как ученый-теоретик. Он исследует процесс, явление, событие, выявляет причины ситуации, сложившейся в той или иной сфере, оценивает эту ситуацию, определяет тенденции развития. На практике авторы аналитических материалов нередко не дотягивают до этих требований. Зарубежная аналитическая статья отличается большей прагматичностью, политизированностью, меньшей эмоциональностью.

Таким образом, в аналитических материалах обязательны комментарии, сопоставление, взаимосвязь и взаимозависимость фактов, наличие логических выводов, теоретических обобщений, практических рекомендаций. Именно с точки зрения этих критериев должен оценивать редактор аналитические материалы.

Особого внимания редактора требуют аналитические материалы, комментирующие какие-либо события, явления общественной жизни. Комментарии нередко касаются официальных решений органов государственного управления и поэтому им может

отводиться важное место. Их построение имеет различные варианты. Во всех случаях общим является то, что основу составляет фактический материал, который комментируется автором, причем обычно с использованием данных общественного мнения. Авторскому комментарию может предшествовать постановка вопроса. Основанием для этого может послужить редакционная инициатива, письмо или устное обращение в редакцию читателей и т.п. Традиционно комментарий призван популяризировать факты, однако в материалах, которые своим содержанием связаны с официальными материалами, этого нет. Здесь главное - разъяснить ситуацию и показать, что выигрывает или теряет общество или отдельные группы людей в результате действий руководства страны. Не лишены критического содержания такие комментарии выполняющие роль средства обратной связи правящих органов с народом.

Очень популярен сегодня среди зарубежных журналистов-аналитиков обзор. Под этим «заголовком» часто публикуются статьи, рецензии. В специальные, и прежде всего научные, периодические издания обзоры пришли из информатики, где они рассматриваются как один из основных видов информационных документов. Высокий авторитет этого жанра определяется тем, что он в значительной мере обеспечивает информативность, емкость изложения.

В современных периодических изданиях этот жанр представлен обзорной статьей, которая представляет собой синтезированный текст, где дается сводная характеристика какого-либо вопроса или ряда вопросов, основанная на использовании информации, извлеченной из некоторого множества отобранной для этой цели первичных документов за определенное время. Как более сложная разновидность аналитического жанра обзорная статья представляет собой результат аналитико-синтетической переработки первичной информации.

В этой связи актуализируются новые подходы к классическому редактированию. В статье «Расизм в Литве провоцируют журналисты?» журналист пытается разобраться, почему столь много взаимных оскорблений происходит в Интернете?: «Из-за

анонимности комментаторы не стесняются в выражениях, а порой призывают к насилию или истреблению целых наций. Агрессивность обоюдная. Со страницы www.kurier.lt мы, например, регулярно удаляем оскорбительные комментарии в адрес литовцев. Аналогичная ситуация на таких популярных интернет-порталах как DELFI, где редакторы просто физически не в состоянии остановить весь поток грязи в отношении различных наций... В любом случае получается, что грызню, вначале во время дискуссий, а потом уже конкретные физические конфликты провоцируют непосредственно журналистские материалы. И, соответственно, чисто теоретически, именно журналист и СМИ, которые он представляет, разжигают рознь и должны нести ответственность» /10/.

Таким образом, работу модератора сайта можно назвать «новым редактированием». В режиме он-лайн редактор контролирует контент и стилистику комментариев. Бинарность редактирования проявляется в необходимости не только исправлять и корректировать текст, но и нести ответственность за содержание всего сайта.

Стилистика текстов зарубежных авторов о Казахстане отражает редакционные задачи: информировать, убедить, воздействовать, что увеличивает опасность манипуляции фактами. К сожалению, приходится согласиться с выражением, что в современных СМИ «содержание оказывается важнее журналистского мастерства. Газеты и телевидение нам сообщают информацию почти одновременно с тем, что происходит в мире, но не могут объяснить суть происходящих событий.

Поток информационных сообщений призван затемнить, скрыть то, что происходит в мире. Читатели утрачивают целостное восприятие мира, газета превращается в новое средство дезинформации.

Статья Алекса Джонса из *The New York Times*, написанная в защиту прессы, проиллюстрирована рыбой, в которую завернута газета. Автор выдвигает тезис не о гибели газет, а о гибели главной функции прессы – разъяснения сути событий. Гибнут не просто газеты, гибнет искусство понимания того, что происходит в мире» /4/.

1. Чигринская Л.Ф. Основы журналистики. Тамбов: Изд-во Тамб. гос. Тех. ун-та, 2001.
2. Михайлов С.А. Современная зарубежная журналистика: правила и парадоксы. СПб.: Изд-во Михайлова В.А. 2002 г.
3. Засурский Я. Взгляд на Восток. //Журналистика и медиарынок. № 2, 2010.
4. Засурский Я. Средства массовой дезинформации. <http://zassoursky.ru>
5. Джоанна Лиллис В Астане развернулась острая полемика о языке. www.eurasianet.org
6. Джоанна Лиллис Астана столкнулась с террористической угрозой. 7 сентября, 2011. www.eurasianet.org
7. Джоанна Лиллис Поздравим невесту (если только жених – не китаец)! 4 сентября 2011. www.eurasianet.org
8. Абилова А. Все самое интересное о Казахстане в иностранной прессе. <http://inosmi>
9. Ученова В.В. У истоков публицистики. М., 1987, С. 87.
10. Тарасенко Д. Расизм в Литве провоцируют журналисты? //«Литовский курьер». №19 (689) 2011.

Дәрмен СМАЙЫЛ,

*баспа ісі және дизайн
кафедрасының аға оқытушысы*

МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛ – АҚПАРАТТЫҚ ҚАУІПСІЗДІК КЕПІЛІ

Бүгінгі таңда Қазақстандағы медиа кеңістікке елдегі халықтың көпшілігін құрайтын қазақ жұртшылығы шешуші түрде әсер етіп отыр деу қиын. Біз заңдық тұрғыдан тәуелсіз мемлекет болып есептелсек те, ақпараттық тұрғыдан тап сондай егеменді ел ретінде қалыптасқан жоқпыз. Өйткені, біздегі билік пен бизнес тарапынан бірінші кезекте назар аударылатын БАҚ – орыс тілді БАҚ.

Демократиялық мемлекеттік құрылым қағидасы бойынша, елде ұйымдасқан негіздегі үш сектор болуы тиіс: біріншісі – билік, екіншісі – бизнес, үшіншісі – қоғамдық немесе үкіметтік емес ұйымдар не құрылымдар. Қазірде демократиялық қоғам және мемлекет құру жолына түстік деп жатырмыз. Яғни, бізде осы үш сектордың үшеуі де бар. Өкініштісі сол, оның шешуші маңызы бар алғашқы екеуі билік пен бизнес қазақ тіліндегі ақпаратты қажет етпейді. Билік өзіне қажетті бүкіл мәлімет пен құжаттарды алдымен орыс тілдік негізде алады және дайындайды. Қазақ тіліндегісі тек аударма ғана.

Көптеген елдер сақтанып жүрген “Тіл

агрессиясы” мен ”Мәдени агрессия” ұғымдары Қазақстанды да айналып өткен жоқ. Қазақ тілін дамытуға соңғы кезде көңіл бөліне бастағанымен орыс тілінің өктемдігі күшінде тұр.

Демек, көп векторлы саясат жүргізіп, ұлттар мен ұлыстардың бірлігін сақтап отырған елімізде журналистер қоғамдағы өткір мәселелерге қалам сілтер алдында саясаттың ара салмағын саралап барып, мемлекет мүддесін ескеруі қажет-ақ /1/.

Бұл мәселе еліміздің ақпараттық қауіпсіздігін әшкерелейді. Өйткені, Қазақстанда ақпараттық қоғам қалыптастыруда тіл мәселесі әлі күнге дейін шетқақпай көріп келеді. Айталық шетелдің ақпараттық қоғамынан мысал келтіргенімізде онда тілге қатысты қандай да бір күрделілік жоқтың қасы. Ал қазақ ақпараттық қоғамындағы ең бірінші мәселе – осы тіл мәселесі екенін айта кетуіміз керек. Себебі, ақпараттық-инновациялық технологияларды жүзеге асыруда Қазақстанда мемлекеттік тілді техниканың тіліне айналдыру мәселесі әлі күнге дейін кемшін қалып отыр. Бұл мемлекет жүзеге асырып отырған «Электронды үкімет», «ҚазСат» секілді ірі ақпараттық коммуникациялық технологияларды дамыту жобаларында да, Интернет, мобилді салаларда да тыс қалып келе жатқан мәселе.

Ақпараттық қауіпсіздік – мемлекеттік қауіпсіздікпен пара-пар екенін ескерсек, еліміз осы мәселелерді алдыға шығарып, мемлекеттік тілді техника мен технологияның тіліне айналдыруды ойластыру қажет. Ақпараттық қоғамды қалыптастыруда қарапайым азаматтардың өздеріне қажетті ақпараттармен қамтамасыз етілуінде де қазақ тілінің мәселесі бірінші кезекте қарастырылғаны жөн. Бұл бір жағынан әлемдік «ақпарат майданында» өз қауіпсіздігімізді құнттау үшін де қажет.

Қазіргі шетелдердің ақпарат жүйесінде «Жұлдызды соғыс» деген терминнің пайда болуы тегін емес. Француз зерттеушісі Жозе Фрэнш «Шығыс пен Батыс арасындағы «жұлдызды соғыс» «образдар соғысына» айналды. Оның негізгі қаруы ядролық қарудан гөрі өзінің әсер етуі жағынан көп тиімді аудиокөрініс құралдары болды», деп жазады. Шын мәнінде осындай ақпаратты «соғыс» қазір де жүріп жатыр. Ол космостық телевизия байланыстары, спутниктік жүйелер көмегімен жүргізіліп, хабарлары радиотеледидар бағдарламалары арқылы таратылады /2/.

Ақпараттық қауіпсіздік – мемлекеттік ақпараттық ресурстардың, сондай-ақ ақпарат саласында жеке адамның құқықтары мен қоғам мүдделері қорғалуының жай-күйі. Ақпаратты

қорғау – ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге бағытталған шаралар кешені. Тәжірибе жүзінде ақпаратты қорғау деп деректерді енгізу, сақтау, өңдеу және тасымалдау үшін қолданылатын ақпарат пен қорлардың тұтастығын, қол жеткізулік оңтайлылығын және керек болса, жасырындылығын қолдауды түсінеді. Сонымен, ақпаратты қорғау – ақпараттың сыртқа кетуінің, оны ұрлаудың, жоғалтудың, рұқсатсыз жоюдың, өзгертудің, маңызына тимей түрлендірудің, рұқсатсыз көшірмесін жасаудың, бұғаттаудың алдын алу үшін жүргізілетін шаралар кешені. Қауіпсіздікті қамтамасыз ету қойылатын шектеулерді қанағаттандыруға бағытталған ұйымдастырушылық, бағдарламалық және техникалық әдістер мен құралдардан тұрады.

Ақпараттық қауіпсіздік жүйесін қалыптастыру кешенді мәселе болып табылады. Оны шешу үшін заңнамалық, ұйымдастырушылық, бағдарламалық, техникалық шаралар қажет.

Соның ішінде, ақпараттық қауіпсіздікте ең алдымен мемлекеттік тіл мәселесін алға қоятын болсақ, бұл ақпараттық қана емес, мемлекеттік қауіпсіздік мәселесінде де көптеген күрделіліктердің шешілуін қамтамасыз етпек. Мұнда дербестік, егеменді психология, бәрі-бәрі жатыр.

Ұлттың басты белгісі – тіл. Алғашында адамдардың бір-бірімен қатынас құралы ретінде пайда болған тіл дами келе ұлттың аса маңызды көрсеткішіне айналды. Тіліне қарап, ол елдің қаншалықты дәрежеде екенін байқауға болады. Тілі еркін ел – тәуелсіз ел. Тіл шұбарлығы - әлі де бодандықтан шыға алмай жатқандықтың бір белгісі. Тіл – ұлт өмірінің аса маңызды бөлігі. Тіл дегеніміз – ұлт, ұлт дегеніміз – тіл. Тілсіз мылқау ұлт болмайды, тілі құрыса, артынан ұлты да жойылады. Өмір дегеніміз, күрес дейтін болсақ, тіл майданындағы қарусыз майданда қаншама тілдер жеңіліс тауып, онымен бірге ұлты да тарих сахнасын тастап шығып жатыр. Ұлттың болашағы оның тілінің тағдырына тікелей байланысты десек, әрбір ұлт алдымен тілін, сол тілдегі рухани құндылықтарын көзінің қарашығындай сақтай білу керек. Тіл тағдыры – ұлттың ұлт болып өмір сүруінің, ұлт болашағының мәселесі. Сондықтан да, ұлт зиялылары осы мәселеге назарды ұдайы аударып отырған. Осы орайда, біз олардан әлі де үйренуіміз керек сияқты.

Қазағым, елім-ұлттым деп зарлап өткен, сол жолда құрбан болған алашшыл азаматтардың барлығы да «алдымен тіл, тіл» деп өткен. Солардың бірі – Мағжан: «Тіл әрбір адамға қандай қымбат болса, әрине, ұлт үшін де қымбат. Тілсіз

ұлт, тілінен айрылған ұлт болып жасай алмақ емес. Ондай ұлт құрымақ. Ұлттың ұлт болуы үшін бірінші шарт – тілі болу. Ұлттың тілі кеми бастауы ұлттың құри бастағанын көрсетеді. Ұлтқа тілінен қымбат нәрсе болмасқа тиісті...

Бір ұлттың тілінде сол ұлттың сыры, тарихы, тұрмысы, мінезі айнадай көрініп тұрады. Қазақ тілінде қазақтың сайран даласы, біресе, желсіз түндей тымық, біресе, құйындай екпінді тарихы, сары далада үдере көшкен тұрмысы, аспайтын, саппайтын, сабырлы мінезі – көрініп тұр. Қазақтың сары даласы кең, тілі де бай. Осы күнгі түрік тілдерінің ішінде қазақ тілінен бай, орамды тіл жоқ» /3/ – деп, ұлт өміріндегі тілдің аса маңызды орнына назар аудара отырып, қазақ халқының болашағы – тілі туралы ойлануды әрбір азаматқа ескерткен сияқты.

Ұлттық тілге қырын қараған кеңестік кезеңде жасаған Ғ.Мүсірепов те былай дейді: «Қай халықтың болса да қоғамдық өсу-өркендеу жолында көтеріле алған биігі мәңгілік болып ана тілінде сақталып отырады. Қай халықтың болса да ақыл-ой тереңдігі, сана-сезім сергектігі көп салалармен тармақтана, мольға келіп, тағы да сол ана тілінің алтын қорына қосыла береді. Ана тілі қорлана береді, ажарлана береді. Қай халықтың болса да басынан өткен дәуірлері, қилы-қилы кезеңдері ана тілінде із қалдырмай өте алмайды. Ана тілі ғасырлар бойында жасала береді. Тіл диалектикасы – жасаған сайын жасара беруінде. Ана тілі дегеніміз – сол тілді жасаған, жасап келе жатқан халықтың мәңгілігінің мәңгілік мәселесі. Ана тілін тек өгей ұлдары ғана менсінбейді, солар ғана аяққа басады» /4/. Тілдің ұлт өміріндегі маңызы, құдіреті жайлы толғанбаған қаламгер, қоғам қайраткері жоқ шығар, сірә. Өйткені, қоғамдық өмірдегі аса маңызды әлеуметтік күрделіліктерді жүзеге асыру ұлт мәселесін, яғни, оның тілі жайын шешуден басталады. Тіл мәселесі дұрыс шешілмеген жерде тыныштық болмайды.

Тіл мәселесіне тек қазақ зиялылары ғана емес, басқа ұлттардың оқығандары да ұдайы көңіл бөліп отырған. Бұл ретте қазақ ұлтшылдары айтқандарының басқа ұлт өкілдері айтқан пікірлермен үндес шығып жататындығын аңғару қиын емес. Демек, тіл мәселесі – тек қазақтың ғана емес, әлемдік мәселе. Орыстың педогог жазушысы К.Д.Ушинскийдің пікіріне құлақ тосайық: «Ана тілі – халықтың өткен ұрпағын, қазіргі және келешек ұрпағын бір тұтастық, мызғымас бірлік, ажырамас туыстық жағдайда мәңгілік біріктіретін ең сенімді құрал. Ана тіліміз арқылы ғана біз халқымызды, Отанымызды танып, білеміз, халық рухының сарқылмас бастауы да сонда жатыр.

Ел-жұртымызды, туған жерімізді, оның өзен-көлдерін, оның бораны мен найзағайын ана тіліміз арқылы ғана қабылдап, соларға деген перзенттік махаббатымызды жеткіземіз» /5/. Бұл пікірді басқа ұлттың өкілі емес, қазақ айтып отырғандай әсер етеді. Демек, ұлы ойлар, ұлы мақсаттар бір ғана халыққа қызмет етіп қоймай, басқалардың да кәдесіне жарап отыруы өміршең заңдылық сияқты. Бұдан барлық ұлттардың да алдына қойған мақсаттарының бірдейлігі, бұл мақсаттарына жетуі үшін халықаралық, ұлтаралық келісімдерге барудың аса қажеттілігі көрінеді. Олай болмаған жағдайларда ұлтаралық қақтығыстар туындап, халықтардың өсіп-өркендеуіне айтарлықтай кедергілер келтіретіні тағы да анық.

Жалпы, қазақтілінің қазақжерінде мемлекеттік тіл болуы үшін күрес өткен ғасырдың жиырма-сыншы жылдары Қазақ Автономиялы республикасы құрылғаннан бері жүріп келеді. Ол кезде де қазақ тілі мемлекеттік тіл болатын. Бірақ Кеңестер одағында мемлекеттік орыс тілі болғандықтан да оған бағынатын Қазақстанда қазақ тілі ресми түрде мемлекеттік тіл деп саналғанымен де, орыстандыру саясатының салдарынан орыс тілінің табанында тапталып жатты. «Түрі ұлттық, мазмұны социалистік мәдениет» жасау жолында қазақ тілі шала күй кешті. Сол қарқынмен кете бергенде енді бір отыз-қырық жылдың о жақ, бұ жағында қазақ тілі қолданудан шығып, өлі тілдердің біріне айналу қаупі де бар еді.

Тәуелсіздік алғалы бері де тіліміздің қарыштап кеткені де шамалы болып тұр. «Баяғы жартас, бір жартас» сол күйінде. Саяси тұрғыдан тәуелсіздік алғанымызбен де, тіліміз әлі бұғаудан босана алмай жатыр. Мұның басты себебі неде? Басты себеп, біздің әлі де ұлт ретінде ұлттық сана-сезіміміздің төмендігінде, билік басындағылардың ұлт тағдыры үшін аса маңызды осы бір мәселеге лайықты мән бермегендігінде жатыр.

Тіл – адам баласының ғана емес, ұлттың, халықтың, қоғамның болмысын көрсететін құбылыс. Адамзаттық құндылықтар қатарында тіл ғылымнан да, мәдениет пен өнерден де бұрын аталады. Ғылым да, мәдениет те, өнер де, материалдық игіліктер де, саясат та тілдің қатысуымен жасалады. Тіл адамның жан-дүниесіне өлшеусіз әсер ете алатын құдіретті саяси тетік ретінде ертеден-ақ пайдаланылған. Ахмет Байтұрсынов: «Тіл – адамның адамдық белгісінің зоры, жұмсайтын қаруының бірі» /6/ - деп атаған.

Сондықтан, мемлекеттік тіл мәселесі ақпараттық қоғамды қалыптастыруда, ақпараттық қауіпсіздікті арттыруда басты әсер етуші фактор ретінде қарастырылу керек. Бұл ұлттық әрі

мемлекеттік қауіпсіздіктің ең негізгі ұстыны. Сонымен қатар, мемлекеттік тіл ақпараттық қауіпсіздікте басты орын алатын ынтымақ құралы да болып қалмақ. Өйткені, Елбасымыз айтқандай «Қазақстан халқын топтастырудың аса маңызды факторы болып табылатын мемлекеттік тілді меңгеру - Қазақстан Республикасының әрбір азаматының парызы болып табылады» /7/.

Бұл ана тіліміздің унитарлы Қазақстан мемлекетінде тұратын 140-тан астам ұлыс пен этнос өкілінің басын ұйыстыруға қабілетті екенін ашып айтқан Елбасымыздың байсалды да дәлелді пікірі әрі жүргізіп отырған саясаты.

Елбасымыз Н.Ә. Назарбаев биылғы Қазақстан халқына арнаған «Болашақтың іргесін бірге қалаймыз!» атты Жолдауында «2017 жылы мемлекеттік тілді меңгерген қазақстандықтардың саны кем дегенде 80 пайызға жетеді. Ал 2020 жылға қарай кем дегенде 95 пайыз болады. Он жылдан кейін мектеп бітірушілердің 100 пайызы мемлекеттік тілді меңгереді» /8/ - деп

Қазақстан Республикасының мемлекеттік тілі болып табылатын қазақ тілінің қолданылу аясын кеңейту мәселесіне ерекше мән беріп, ана тілімізге қолдау көрсетіп, тіл жанашырларын бір серпілтіп тастағаны белгілі. Бұл ҚР Президентінің мемлекеттік тілге деген салмақты да сабырлы көзқарасы әрі ұстанымын айғақтайды.

Сонымен қатар, тілдің қолдану аясын кеңейту үшін барлық қызмет орындарында ана тілінде сөйлеуді дамыту керектігін айтқан Елбасы, ағылшын тілін меңгеруді де басты назарда ұстауды ескертті. Бұл дегеніміз бір шегінен жаһандану дәуіріне деген Қазақстанның нақты қадамдарын айқындайды. Ал бұл бағытта ұлттық иммунитетті де естен шығармағанымыз абзал. Ал оған иммунитетті қалыптастыратын бірден-бір фактор – мемлекеттік тіл болмақ. Яғни, мемлекеттік тіл мәселесін ақпараттық қауіпсіздік деңгейінде ғана емес, ұлттық қауіпсіздік дәрежесінде қарастыруымыз керек деген сөз.

1. Қожабергенова Б. ҚазҰУ Хабаршысы. //Журналистика сериясы. 2007 №2 (23), 29-32 беттер.
2. Омашев Н.О. Ақпарат әлемі. 1-том. Алматы: – Қазғұрт, 2006, 18-216б.
3. Жұмабаев М. Шығармалар. Үш томдық. 2-3 том. Алматы: Білім, - 1996, - 290 б.
4. Мүсірепов Ф. Күнделік. Алматы: -1997, 248-249 б.б.
5. Ысқақұлы Д. Ұлттың ұлы қазынасы. //Жұлдыз, №8, - 2007, - 23-24 б.б.
6. Байтұрсынов А. Тіл тағылымы, Алматы: Ана тілі, - 1992, - 141 б.
7. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Назарбаевтың «Қазақстан экономикалық, әлеуметтік және саяси жедел жаңару жолында» атты Қазақстан халқына жолдауы. Астана, 2005.
8. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Назарбаевтың «Болашақтың іргесін бірге қалаймыз!» атты Қазақстан халқына жолдауы. Астана, 2011.

ЖАҢА ӘЛІПБИ ЖӘНЕ «ЖАРШЫ» ЖУРНАЛЫ

Мария Майлықұтова,

*Баспа ісі және дизайн
кафедрасының аға оқытушысы*

Автор статьи анализирует проблемы изучения алфавита по материалам журнала «Жаршы».

The author of article analyzes problems of studying of the alphabet on magazine «Zharhi» materials.

Араб жазуы ислам дінімен бірге еніп, он ғасырдан астам уақыт бойы ең соңы 1930 жылға дейін елімізде қолданыс тапты. Ресей патшалығы қазақ жерін отарлап алған соң, қазақ елінің рухани мұрасына қол сұға бастады. Қазақ елін орыстандыру мақсатында, түркі халықтарын рухани біріктіріп отырған араб жазуының орнына орыс жазуының әріп таңбасын ендіру мәселесі алға қойылды. 1929 жылы 24-қаңтарда Қазақстан Орталық Кеңес Комитеті IV-сессиясында “Латын әрпі негізінде құрылған жаңа қазақ әліпбиі Қазақстанда мемлекет әліпбиі деп саналсын” деген қаулы қабылдады. Осы қаулыдан кейін 1931 жылдың 1-қазанынан әрі қарай барлық мекемелер, кооперативтер, түрлі кәсіпорындар мен ұйымдар істерін жаңа әліпбиге көшіруге тиіс деп табылды. Жаңа әліпбиге көшуге әзірлік жүргізілді. 1930 жылдың қаңтарынан бастап газет, журнал, кітаптар тек жаңа әліпбимен басылуы тиіс болды. Қазақстан оқу комиссариатына 1931-32 жылғы оқу жылдары барлық мектептер тек жаңа әліпбимен оқытылатын болсын деп нұсқау берді. Сессия Халық комиссарлар кеңесіне, оқу комиссариатына, орталық шаруашылық кеңесіне, баспа орындарына тапсырма берді.

Жаңа әліпбиді мерзімді басылымдар арқылы жұртшылыққа насихаттау, таныстыру бағытында Орталық Жаңа Әліпби комитеті 1929 жылы қаңтар айында “Жаршы” журналын шығарды. Белгілі баспасөз зерттеушісі, профессор Темірбек Қожакеев өзінің “Жыл құстары” атты еңбегінде 1929 жылы халыққа жаңа әліппені насихаттап, араб әліппесінің қиындығына көз жеткізу үшін “Жаршы” журналы шығарылды” [1, 17 б.], – деп жазады.

“Жаршы” журналының алғашқы санының редакторлары І. Қабылұлы, Ш. Тоқжігітұлы, Ә. Байділдаұлы сынды қаламгерлер болды. Басылымның алғашқы бетінде жаңа әліпби туралы Үкімет қаулысы ұсынылған. Келесі бетінде қаламгер-журналист Шәймерден Тоқжігітұлының “Қазақстанда жаңа әліпби төңкерісі” тақырыпты бас мақаласы ұсынылған. Мақала “Күншығыс елдерінің латын әліппесіне көшуі төңкерісшілдік мәні бар жұмыстың бірі дегенді Ленин айтқан деп қазіргі латын жұмысына бас-көз болып жүрген Самат ағай Ағамалыұлы қарт екі сөзінің бірінде айтып қоймайды” деп басталады. Бұдан әрі қарай автор Қазақстанда әліпби төңкерісінің басқа республикаларға қарағанда кешеуілдеп қалғандығын айтады. Оның себептерін төмендегідей түсіндіреді: “Қазақстан басқа жерлерге қарағанда елінің жерінің айрықша өзгешеліктері, Қазақстан жаңа жұртшылығының бұдан да гөрі ірірек жұмыстан қолы тимегендігі, қазақ арасында ескі оқығандардың не дәуір кері тартпаға салып бөгендігі сияқты себептер болды” [2, 2 б.].

Автор латын әрпіне көшу мәселесі 1926-1927 жылдан бастап қызу қолға алынғандығын айтады. Оның мәлімдеуінше, 1929 жылға дейін латыншылдардың жетпіске жуық қоғамдары мен ұйымдары құрылып, олардың мүшелерінің саны 4026 адамға жеткен. Осы ұйым мүшелері арқылы қалың көпшілік арасына жаңа әліпбиді насихаттау шаралары жүзеге асты. Сонымен қатар 1927 жылдан бастап Орталық Комитет пен Оқу комиссариатының қолға алуымен оқытушылардың даярлық мектептерінен 1163 адам, оқу инспекторларын дайындайтын курстан 128 адам, кеңес қызметкерлерін дайындайтын курстан 362 адам, наборщиктер, әріп тізушілер, баспахана қызметкерлерін дайындайтын курстан 45 адам, жалпы мектептерден 574 адам, өнер-білім мектептерінен 2646 адам жаңа әліппені сауат ашып шыққан. Мақалада 1927-1929 жылдарда жалпы тиражы 81500 данамен он шақты оқулықтармен әліппелер жарық көргенін айта келіп, мынадай деректер келтіреді: “Балалар үшін

4 кітап 20 баспа табақпен 55 мың дана болып шықты. Жаңа әліппенің Жалпы Одақтық Орталық Комитетінен алғанымыз 50164 сом еді. Бұл орнымен жұмсалып отыр. Енді алдымыздағы жылға сұрап отырғанымыз 321 мың сом ақша” [3, 3 б.].

Публицистикалық туындыда жазылып отырған жайдың ауқымдылығын көрсетіп отыру, нақты деректермен негіздеп отырудың маңызды зор. Сондықтан да кез-келген мақалада міндетті түрде деректер келтіру арқылы қаламгер ойын дәлелдеп, дәйектеп отырады. Құр жалаң цифрды тізбелей беру ешнәрсе бермейді. Ол басқа мәліметтермен салыстыра баяндалу арқылы мән-маңызға ие болды. Журналистикада цифрлы материал әдетте әлдебір оқиғаны немесе құбылысты нақтылау үшін пайдаланылады. Бұл ойымыз баспасөз зерттеушісі Н.Г. Левинтовтың “Цифрлы материал дәлелдеу құралы ғана емес, сонымен қатар құбылыстың сандық жағын зерттеу арқылы және сандық өзгерістердің сапалық өзгерістерге ауысуы ықпалымен шындықты танудың қуатты құралы” деген тұжырымына дөп келеді [4, 3 б.].

Мақала қорытындысында Тоқжігітұлы Қазақстан Орталық Атқару комитетінің желтоқсан айында болған IV-сессиясында “Жаңа әліпби – мемлекет әліпбиі” деген заң шыққанын ескерте отырып, көпшілікті жаңа әліпті іске асыруда ат салысуға шақырады. Сөз соңында “Жамау-жасқау арап таңбаларының күні бітті. Арабшылдардың да қарқыны баяулайын деді. Сөз жоқ олар әлі де болса да біткен жоқ. Сондықтан олармен де күресе отырып, ендігі жұмыста іске тірек керек” [5, 4 б.] – деп ойын тұжырымдайды.

Бір әріптен екінші әріпке көшкенде халық жаппай сауатсыздыққа енеді. Мұғалімдердің өздері жаңа әліппені қайта сауат ашады. Бұрын хат таныған адамдар да сауатсыздар қатарына кіріп, қайтадан сауат ашуға мәжбүр болады. Бір қаріпті тастап екінші қаріпке көшу мәдени-рухани тұрғыдан да, саяси-экономикалық тұрғыдан да пайдасыз шара. 30-жылдардағы халықтың әлеуметтік жағдайын ескерсек, тиімсіз әрекет екенін ұғу қиын емес. Сол тұстағы баспасөз беттерінен “арабшылдарды”, яғни алаштың зиялы азаматтарын “ескішілдер, керітартпаға салушылар, молдалардың шашбауын көтерушілер” деп айыптау жиі кездеседі. Кеңес үкіметінің түркі халықтарының арасындағы рухани тұтастықты жою, халықты қалыптасқан жазба мұрасынан айыру арқылы өткенін санасынан өшіру мақсатымен “мәдени төңкеріс” ұйымдастырып отырғанын “арабшылдар” жақсы түсінді. Олар үзілді-кесілді қарсы болды. Осы көзқарастары үшін оларды қазақ зиялыларының екінші бір тобы яғни “латыншыл-

дар” “жерден алып жерге салулары” орынсыз дер едік. Латыншылдардың көпшілігінің мақалалары ұраншылдық сарында, науқаншылдық бағытта жазылған.

“Жаршы” журналын Орталық Жаңа Әліпби комитетінің латын таңбаларын насихаттау, жаңа әліппені елді сауаттандыру мақсатында шығарғандығы жоғарыда айтылды. Жаңа әліпби төңкерісі Қазақстанда ғана емес кеңес одағының құрамындағы шығыс-түрік елдерінде түгелдей жүзеге асырылды. “Жаршы” журналында Кеңес одағының құрамындағы ұлт республикаларындағы жаңа әліпби төңкерісі жайлы мағлұмат беру мақсатында “Жаңа әліпби қозғалысы” атты мақала жарық көріпті. Автор мақала соңына “Әкім” деп қол қойған. Мақалада шығыс-түрік елдеріндегі жаңа әліпби қозғалысына төмендегідей баға береді.

“Шығыс-түрік жаңа әліп таласы 1926 жылдың басында-ақ біткен. Бакуде 1926 жылы мартта болған Одақтағы жалпы түрік сиезі жаңа әліпбиді жүзеге асыруға тура жол ашқан еді” [4, 4 б.]. Автордың пікірі орынды. Жаңа әліпбиді жүзеге асыруда алдыңғы шепте Әзербайжан елі болды. Жаңа әліп кіндік комитетінің төрағасы Самат Ағамалыұлы Лениннің қабылдауында болғандығын, Ленин бұл мәселені “Күншығыс елдерінің латын әліппесіне көшуі төңкерісшілдік мәні бар жұмыстың бірі” деп бағалағандығын айтып, жаңа әліпті қызу нәсихаттады. Самат Ағамалыұлы Әзербайжанда ғана емес, ұлт республикаларының бәрінде латын қаріптерінің қолдау табуына бел шешіп, білек сыбанып кіріскен. Латыншыл Телжан Шонанұлы ол туралы былай деп жазады: “1922 жыл Әзербайжанда жаңа әліп кіруге С.

Ағамалыұлы бастық болды. Түрік білімпаздары сиезін шақыруда да Ағамалыұлы басшылық етті. Одақтық жаңа әліпби комитетін құруда С. Ағамалыұлы басшылық етіп, өлгенше комитеттің төрағасы болып келді. Араб әліппесін жойып, жаңа әліппенің өрісі кенуде С. Ағамалыұлының қызметі зор болды. Арабшылдардың салт-сана қорғанын бұзуға Самат аға белсене кірісті” [58].

Ұлт республикаларынан тысқары Ресей құрамасындағы түрік елдерінде жаңа әліпби оңайлықпен жүзеге аса қоймады. Оқыған көзі ашық азаматтар тарапынан қарсылықтар болды. Қарапайым халық арасынан да қолдау таппады. “Жаңа әліпби қозғалысы” [5, 5 б.] деген мақалада автор іс барысын былайша суреттейді: “Ұлт республикаларынан тысқары Ресей құрамасындағы түрік елдері жаңа әліпби ісінде артта қалған еді. Еңбекшілер ынтасына көп уақыттан бері жол аша алмауда еді. Қазірде ол кетіпті. Үстіміздегі жыл июнь айынан бастап іс жандануға бет қойған көрінеді”. Автордың “іс жандануға бет қойған көрінеді” деуінің себебі бар. 1928 жылы 23-мамырда Ресей Оқу комиссариаты қаулы шығарды. Қаулыда Ресей комиссарлар кеңесі “Жаңа түрік әліпбиі аз ұлттарға ұлт әліпбиі деп бекітілсін” деп көрсетілді. Сондай-ақ, “... бастауыш мектептер мен басқа да білім беру мекемелеріне 1928-1929 оқу жылынан бастап жаңа әліпби кіргізілсін” деген шешім қабылданды. Жергілікті оқу комиссариаттарына бұл іске ерекше қаржы белгілеін тапсырды. “Жаңа әліпби қозғалысы” деген мақалада: “Қаулы іске аса бастаған көрінеді. Оқу комиссариаты осы жылға арнап 352 мың сом ақша шығарыпты” [6, 4 б.] деп жазады.

1. Қожакеев Т. Жыл құстары. – Алматы: Қазақстан, 1991. – 239 б.

2. Тоқжігітұлы Ш. Қазақстанда жаңа әліпби төңкерісі // Жаршы. – 1929. – №1. – 2-4 бб.

3. Латыншылдың бірі. Қазақ білімділер съезінде латын қарпі // Еңбекші қазақ. – 1924. – 2 шілде.

4. Левинтов Н.Г. Цифры в преподавании новейшей истории. – М.: Просвещение, 1968. – 263 с.

5. Әкім. Жаңа әліпби қозғалысы // Жаршы. – 1929. – № 4. – 6-7 бб.

6. Шонанұлы Т. С. Ағамалыұлы туралы пікірі // Жаршы. – 1930. – №1(6). – 21-22 бб.

ҚАЗІРГІ КІТАП БАСУ ІСІНІҢ ПРОБЛЕМАЛАРЫ

Ғалия Майкотова,

*Әл-Фараби атындағы
ҚазҰУ-дың
Баспа ісі және дизайн
кафедрасының доценті*

Қазіргі қазақ баспалары мен баспа ісінің қызметі нарық жағдайының қиыншылықтарына қарамастан үздіксіз даму үрдісіне аяқ басты. Олар жеке меншік жағдайда іс атқарғанмен ұлтымыздың рухани мәдениетін көтеретін негізгі құрал екені белгілі. Сонымен қатар, баспалар шығарып отырған басылымдарды болашақ ұрпақ мүддесі үшін сақтап отырған және олардың библиографиялық сипаттамасын жасап отырған мекемелердің қазіргі жағдайы қандай? Қазіргі қазақ баспаларының түгелдейі жеке меншік иелерінің қолында болса да, көптеген кітаптар мемлекеттік тапсырыспен және “Мәдени мұра” бағдарламасымен шығуда, ал бұл шыққан кітаптар баспаларға, оларды мекемелер мен кітапханалар қорын толтыру үшін үлкен көмегін тигізуде. Мемлекет тарапынан бұл шараларға арнайы қаражат бөлініп отыр.

Кітаптардың тізімдемесін жасайтын библиографиялық іспен айналысып отырған 74 жылдық тарихы бар бірден-бір мекеме - ҚР Ұлттық мемлекеттік Кітап палатасы. Кітап палатасының мұрағатында ХІХ-ғасырдан бергі басылымдар сақталған. Бұл мекеме библиография саласын-

В статье рассматриваются современные проблемы книгоиздания в Казахстане. Научная новизна исследования состоит в том, что проанализированы и обобщены итоги развития современных книгоизданий и книгораспространений.

In the article examined modern problems of book industry in Kazakhstan. The scientific novelty of research consists of that the results of development of modern book industries and are analysed and generalized.

да да зор роль атқарады. Газет, журнал, кітап шежірелерін шығарады. Қазақстанның барлық баспаларымен тығыз жұмыс жасап, көптеген халықаралық, отандық кітап жәрмеңкелері мен кітап көрмелерінің ұйымдастыруына мүмкіндік жасайды.

Жыл сайын әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінің журналистика факультеті мен баспа ісі және дизайн кафедрасы ұлттық кітап баспасының мәселелері мен даму болашағына арналған ғылыми-тәжірибелік конференциялар мен дөңгелек үстелдер өткізіп тұрады. Кітап баспасының 90-жылдық мерейтойына арналған шара барысында кітап ісінің жан-жақты дамуына байланысты әр алуан мәселелер де қарастырылды. Ғылыми-тәжірибелік конференцияның ең басты мәселесі ретінде, бүгінгі бүлдіршін, Қазақстанның ертеңгі азаматының кітапқа қызығушылығын арттыру мақсатында қажет өнімдерді дүниеге әкелу көзделді.

Конференцияда «Қазақстан» баспа үйінің» директоры, Қазақстанның еңбек сіңірген мәдениет қызметкері, «Парасат», «Құрмет» ордендерінің иегері Нұрмахан Оразбек «мемлекеттік құрылым кітап басу ісіне дұрыс жағдай жасамаса, мемлекеттік іс дұрыс іске аспайды» - деген тұжырым жасаған болатын.

Бүгінгі ақпараттық заманда интернеттің әсерінен кітаптың рухани құны құлдырап, саудадағы бағасы шарықтап кетті. Қазақстандағы азды-көпті кітап дүкендері мен сауда нүктелерінде қазақ тілінде шығатын кітаптарымыз жетімнің күйін кешіп, бұйырған бұрышын қанағат етеді. Ал әсіресе орыс тілінде жарық көрген кітаптар түрлі-түрлі мұқабасымен сауда орындарын жаулап алған. Мұны себебін қалай түсіндіруге болады? Қаламгерлер мен ақын-жазушылар кітаптарын да жазып жатыр, баспаханалар да кітап басуды үздіксіз атқаруда. Ал барымызды жарқыратып көрсетейін десек, аяғында қаржыға келіп тірелеміз. Баспаларымыз мемлекетке аузын ашып, арнайы тапсырысты күтіп, тендерге телміреді. Ал қазақ оқырманы қажеттілігін қамтамасыз ету үшін орысша басылымдарға жүгіреді. Тендер жылына бір рет өткізіледі. Баспалар өзара бақталасып, бірімен бірі бақ сынасады/1/. «Байқауға» қатысатын 50-ге жуық баспаның ішінен бағы жанғандар мемлекет бөлген қаржыға қанағат етеді. Иә, қаржы бөлінеді, бірақ тендер оқырманға не керектігін, қандай шығарманы оқығысы келетінін анықтап бере алмайды. Өйткені тендер – кәдімгі сауда тәртібі. Ал кітап жай ғана тауар емес, ол – рухани құндылық. Шығарма авторы министрге немесе лауазымды шенеунікке емес, қарапайым халыққа, оқырманға есеп береді емес пе? Сондықтан осы тұрғыда

баспалардың өз өнімдеріне деген жауапкершілігі қажет емекендігіманық.

Ұлттық кітап палатасының директоры Жанат Сейдумановтың зерттеулеріне сүйенсек, қазіргі мемлекеттік тапсырыспен шығатын кітаптардың таралымы Қазақстандағы нарықтық жағдайға, оқырмандар аясына байланысты таралым саны белгіленеді. Соған қарамастан, мемлекет басқа нәрсеге мән беру керек секілді. Сондай-ақ, автор жастарды кітап оқуға, көркем әдебиетпен сусындатуға тарту үшін мемлекет тарапынан қаржыландырылатын тәуелсіз сарапшы ұжым ұйымдастырылып, түрлі шаралар өткізуді қолға алуы керектігін алға тартады. Сонымен қатар, баспалар тек тендермен шектелмей, жас жазушыларды жарнамалап, насихаттап, қолдау білдірсе, олардың сол баспадан кітаптарын шығаруға қызығушылықтары туады, әрі жас дарындарды ел танитын болады/2/.

Біздің елде соңғы рет кітап жәрмеңкесі 2010 жылы өткізілді. Ресейде жылына жүздеген іс-шаралар өтіп жатады. Осы орайда ең алдымен кітапқа деген көзқарасымызды жолға қою керек екенін мойындағанымыз жөн. Тілімізге де немкетті қарайтынымыз жасырын емес. Осының бәрі кітап пен оқырман арасындағы байланыстың жүйесіздігінен болып отыр. Қашан да рухани азыққа сусап отыратын негізгі оқырманның ауылда екені бесенеден белгілі. Ауыл оқырмандарына кітап жеткізудің де жүйесін, жарқын формасын да жасауға болады. Бізде мақтанарлықтай қаламгерлер көп. Тек соны орынды пайдалана білген жөн. Ол үшін медиа жарнамалар жасау ауадай қажет. Бұған қоғам, телевизия, радио, баспасөз – бәрі араласып, күш салу қажет.

Ақын Темірше Сарыбаевтың: – Мен «Жазушы» баспасынан шыққан кітабыма 60 мың теңге қаламақы алдым. Шындығында, бұл менің бір қыс жағатын көмірімді де ақтай алмайды. Өлеңнің тууы оңай емес, бір кітап – 5-10 жылдың жемісі. Бірақ шығармашылықтың құны өзіне лайық болмай отыр. Үкімет басында отырғандар өздерінің сұхбатында, баяндамаларында қаламақыны көбейтеміз дегенді айтады, бірақ осы уәделер сөз жүзінде қалып жатады. Дағдарыс деген сылтауы тағы бар. Енді ақын-жазушылардың қаламақысы қысқармаса, өспейтін секілді». Бұл қазіргі ақын-жазушылардың еңбегінің ақталмайтындығын дәлелдейді. Демек, маңдай-термен жасалғаны шығармашылық еңбектің құны лайықты бағалануы тиіс.

Журналист Айнұр Сенбаеваның деректеріне сүйенсек, 400-500 беттік сапалы кітапты шығарудың өзіндік құны – 600 теңге. Бұған автордың қаламақысы, кітап дизайнерінің, ба-

спа қызметкерлерінің жалақысы қосылады. Ал министрлік тарапынан әр кітапқа шамамен 500 теңгедей қаржы бөлінеді. 2000-3000 тиражбен шығатын кітапқа бөлінген қаржыны сығымдап, баспагерлер басқа қажеттіліктеріне де жаратады. Сөйтіп, өзі аз, өзі қымбат кітаптардың рухани құны құлдырайды.

Тағы да бір соңғы дерек. Республикамызда 2700-ге жуық ауыл кітапханасы бар. Ондағы кітап қоры 36 миллионға жуық дананы құрайды.

Қазақстанда ірілі-ұсақты 300-дей баспа бар.

Алматыда Ресей баспаларының өнімдерін саудалайтын 43 кітап дүкені жұмыс істейді. Статистикалық мәліметтер бойынша, еліміздегі кітап саудасындағы отандық өнімдердің үлес салмағы шамамен 25 пайызды ғана құрайды екен. Қазақстанның 1000 тұрғынына шаққанда 70 жаңа басылымнан келеді. Халықаралық «ИФЛА» кітапхана қауымдастығы федерациясының ұсынысы бойынша 1000 тұрғынға 250 жаңа басылымнан келуі тиіс екен.

«Heidelberg» компаниясының Қазақстандағы өкілі Евгений Кимнің айтуы бойынша, елімізде баспа ісінің дамуына кесірін тигізіп отырған жағдай – шетелден тасылатын баспа шикізаты мен құрылғыларына салынатын кедендік салықтың шамадан тыс көп мөлшерде болуы. Полиграфиялық өнімнің өзіндік құнындағы шикізаттың үлесі 60-70 %-ды құрайды. Ал қазіргі жағдайда барлық шикізат пен шығын материалдары шетелдерден тасылады. Оларды елге енгізуде кедендік салық 5-тен 25 пайыз аралығында ауысып отырады. Бұған қарамастан, шекара асып келетін дайын баспа өнімдері ешбір салықсыз елімізге енгізіле береді. Осыдан-ақ, отандық баспагерлердің шетелдік әріптестері алдында бәсекеге қабілетсіз екендіктерін аңғаруға болады. Оның үстіне, елімізде баспа өнімдерін шығарту қымбатқа түсетіндіктен, негізгі тұтынушылар тапсырыстарын шетел асырып, сол жақта орындатуға мәжбүр. Өйткені шетелдегі полиграфиялық қызмет еліміздегі жұмыстан 30%-ға жуық арзан. Оның себебі, өздік құн салығы, шикізат пен құрал-жабдықты шекарадан асыру кезіндегі кедендік салықтар, сондай-ақ, сол шикізат пен құрал-жабдықты сататын елдің тауар бағасын еселеп арттыруы сияқты факторлар.

Еліміз тәуелсіздік алған кезде, экономика саласы үлкен қиыншылықтар көргені белгілі. Басқа

өндіріс ошақтарымен қатар, кітап басу ісі де қатты құлдырады. Статистикалық деректерге сүйенсек, 1989 жылы 1300 аталым кітап 34,7 миллион таралыммен басылған екен. Яғни, әрбір кітап кем дегенде орта есеппен 27 мың данамен басылды деген сөз. Бұл – әрине, қазіргі күнмен салыстыруға келмейтін сандар. Бүгінде көптеген кітаптар екі немесе үш мың, ең көп дегенде бес мың тиражбен жарық көреді. Ал бұл сан Ресей асып келіп жатқан миллиондаған дана кітап мұхитына тамызған бір тамшыдай ғана.

Дегенмен, өркениеттен шет қалған деген пікірлерге ұшыраса да, біздің баспа саласы тұрақты түрде өсіп келеді. Қазақстан полиграфистері Ассоциациясының деректері бойынша, бұл қарқын жылына 25%-ға үдеп отырады екен. 2005 жылы баспа өнімдерінен түскен пайда 500 млн. долларға жеткен. Бұған, әрине, ел экономикасының жалпы ахуалы, жекелеген секторлардағы алға жылжу сияқты факторлар әсер етеді. Сонымен қатар, әлеуметтік жағдайы түзелген халық та баспа өнімдеріне деген сұраныстарын қанағаттандыруды көздейді/3/.

Соңғы жылдары баспалардан ұлттық сипаттағы көрнекті басылымдар жарық көре бастады. Елбасының бастамасымен жарық көрген алты томдық «Қазақстан» энциклопедиясы, тоғыз томдық «Қазақтар» анықтамалығы, я болмаса, «Түркістан», «Түрік әлемі» энциклопедияларын да халықты жаңаша ойлауға жұмылдыратын соны туындылар деп атауға болады. Тәуелсіз елдің тың тарихын жазып, кеңестік бұрмалаушылықтардан арылу жолында М.Қозыбаевтың «Ақтаңдақтар ақиқаты», «Тарих зердесі», К.Нұрпейісовтің «Алаш және Алашорда» сынды кітаптары және тізе берсе, ұзын саны біразға жететін тың дүниелер көптеп шығарылды деуге болады. Дегенмен, олардың көбін қарапайым халық біле бермейді. Бұл кітаптар, негізінен, жоғары оқу орындарының кітапханаларына, мамандандырылған оқу мекемелеріне бірлі-жарымды даналармен ғана түсті. Себебі жоғарыда айтылған шикізаттың, баспа құрылғыларының және салықтардың көптігінен оларды көп данамен басып шығару мүмкін болмады. Тағы бір себеп, аудитория дұрыс зерттелмей, кітапты көп қылып басып шығару да қауіпті іс, өйткені шығарылған кітап тарамай қалса, ол баспаны қып-қызыл шығынға ұшыратады.

1. Сенбаева А. Кітап өтпей ме, жетпей ме? //Алаш айнасы. 25 қыркүйек, 2010.
2. Омарова Б. Баспа ісі және кітап басу. Оқу құралы.2006. «Фолиант» баспасы.
3. Ең көп оқитын ел едік... //Интернет-сайттан алынды.

Мизамхан Бағлан,

*ф.ғ.к., Абылай хан атындағы
ҚазХҚжӘТУ*

БАСПАСӨЗДЕГІ ГРАММАТИКА ЖӘНЕ КӨПТІК КАТЕГОРИ- ЯСЫ

В статье рассматриваются проблемы функциональной грамматики и категории множественности.

The article deals with the problems of functional grammar and the category of plurality.

Тілдік жүйе функционалды жүйе. Ол өзінің қызметтерінің ішіндегі ең маңыздысы коммуникативті қызметін орындауда белгілі бір иерархиалық қағидаға негізделген болуы керек. Тілдік құбылыстарды зерттеудің функционалды аспектісі тек тілдік бірліктердің сөйлеу барысындағы белгілі мәтіндегі қызметтерін зерттеумен шектелмей, әрбір тіл деңгейіндегі бірліктердің құрылымдық қызметтерін де қарастыруды міндет тұтады.

Тілдік бірліктердің қызметі, олардың сөйлемде орын алу қағидасы мен заңдылықтары және тілдік жүйенің әр түрлі элементтерінің өзара қарым-қатынасы – функционалды грамматиканың негізгі және ең басты зерттеу нысаны болып табылады. Демек, «белгілі бір семантикалық категория негізінде тілдің барлық бірліктерінің өзара тығыз байланыста бірін-бірі ауыстыра, толықтыра отырып, жалпы тілдік категорияларды қалыптастыру заңдылықтарын ашуды функционалды грамматика өзіне мақсат етеді» [1,456].

Мұнда айта кетер бір жайт, қандай да болмасын семантикалық категория семантикалық өріс деңгейін құрастыра алады. Мұнда семантикалық өріс – тілдік элементтердің бар белгілерінің жан-жақты көрінуін қамтамасыз ететін тәсілдердің бірі

ретінде танылады. Кез келген тілдік құбылысқа тән функционалды-семантикалық өріс аясын Е.В. Гулыга, Е.И. Шендельстер мынандай белгілер бірлігімен анықтайды:

- тілдің түрлі деңгейлеріне жататын өзара жүйелі қарым-қатынастағы тілдік инвентарлардың болуы;
- конституенттердің бәріне тікелей-жанама түрде қатысты ортақ мағынаның болуы;
- семантикалық өріске тән жалпы мағынаның кем дегенде екі нұсқасының болуы;
- өріс құрамының бірыңғай болмай, күрделі болып келуі [2,96?].

Ал функционалды-семантика мәселесіне келер болсақ, бұл жөнінде А.В. Бондарко былай дейді: «Функционально-смантическим мы называем категории, у которых план содержания образуют понятия, аналогичные понятиям, выражаемым категориями грамматическими, а план выражения представлен языковыми средствами, относящимся к разным уровням языка» [3,56.]. Ғалымның бұл түсініктемесі бойынша тілдік көрсеткіштердің ортақ категориялық семантикасын анықтайтын функционалдық, семантикалық мәртебесі бірінші орынға шығады. Мәселені осындай бағытпен зерттеу, тілдік категория мазмұнын ашу – қазақ және ағылшын тілдерінің көптік категориясының сипатын, қызметін ашуда басты рөл атқарады.

Грамматикалық талдауға келер болсақ, функционалды грамматика үшін талдаудың мазмұннан формаға қарай болуы ең басты қағида. Дегенмен де, мұндай сипат функционалды грамматика үшін тұрақты және шартты түрде болады десек қателескен болар едік. Грамматикалық сипаттау тек формадан мазмұнға бағытталған кезде ғана талдауға негізделуі мүмкін. Қалай дегенмен де, ол тілдегі грамматикалық бірліктердің қызмет ету заңдылықтарын зерттеуге бағытталған жағдайда да функционалды болып табылады. Сондықтан да, функционалды грамматика «сөйлем мағынасын білдіруге ат салысатын әр түрлі тілдік элементтермен қатар грамматикалық бірліктердің қызмет жасау заңдылықтарын сипаттауға және зерттеуге негізделген, талдауды тек форма-мағына деңгейінде емес, мағына-форма деңгейінде алып қарайтын грамматика» ретінде танылады [4,56.].

Олай болса, функционалды грамматиканың зерттеу нысаны грамматикалық бірліктердің қызметі болған жағдайда, егер грамматикалық тәсілдердің және олармен іс-әрекетке түсуші басқадай тілдік элементтердің қызметіне белгілі бір деңгейде талдау жасалса, сондай-ақ, контекстпен тілдік жағдайға және олардың грамматикалық бірліктермен өзара қатынасына кең көңіл бөлінсе, грамматикалық категорияны тілдік жүйе деңгейінде ғана зерттеп қоймай, коммуникация кезінде

қойылатын талаптарға да талдау барысында көңіл бөлген жағдайда функционалды грамматиканың ерекшелігі айқын көрінеді.

Демек, грамматиканың негізгі салаларының бірі ретінде функционалды грамматиканың мақсаты – сөйлем мағынасын білдіруші әр түрлі тілдік деңгейдегі элементтер мен грамматикалық бірліктердің қызмет ету құбылысын анықтап, саралау. Ал тілдің функционалдылығын зерттеу дегеніміз – салғастырылушы тілдердегі грамматикалық тәсілдерді зерттеумен ғана шектелмейді, ол тілдік бірліктердің тілдік қатынас кезіндегі ұқсастықтары мен айырмашылықтарын айқындаумен қатар, олардың қандай әдіс-тәсілдер арқылы қызмет ететіндігін де қарастырады.

Функционалды қағида – ұйымдасқан тілдік негізде жатыр. Тіл – жүйелі, өзіндік құрылымы бар құрал ғана емес, тілдің функциялық процессіндегі тіл дамуының нәтижесі. Олай болса, салғастырмалы функционалды грамматика төмендегі қағидаларға сүйенеді: семантикалық мағына генетикалық жағынан алыс болып келетін және типологиялық тұрғыда бір-біріне қайшы тілдерге тән ерекшеліктерін анықтауға жол ашып, тілдік категория жүйесінде кездесетін айырмашылықтарды салыстырудың ең тиімді жолы болып табылады.

Отандық ізденушілер А.Б. Салқынбай [5], Б. Қапалбековтар [6] функционалды грамматикада зерттелетін семантикалық белгілер талдаудың: 1) контекстің ең аз деген көлемінде грамматикалық форманың жеткізіп тұрған негізгі мағынасын анықтау; 2) ұқсас мағынаны жеткізу үшін белгілі формадан басқа қолданыла алатын тілдік тәсілдерді анықтау. Бұл сатыда талдау семантикадан оның берілу формасына қарай жүріледі; 3) тілдік тәсілдердің көмегімен айқындалатын мағыналық бөліктердің өзгеруін яғни нұсқаларын анықтау сияқты сатыларынан өту қажет деген пікірді ұстанады.

Ал, көптік категориясы теориясына келер болсақ, аталмыш теорияның Аристотель ілімдерінен бастау алатындығы белгілі. Бұл теория көп жағдайда математикалық ұғыммен сабақтасып жатады. Осыған байланысты математикалық мәселелерді шешу мақсатымен әр түрлі құрылымдар пайда болды, «сан», «мөлшер», «көптік» сияқты ұғымдар қалыптасты. Ал объективті дүниеден орын алған шындық яғни зат, құбылыс, қимыл және оның түрлі сапа белгілері жеке және көптік түрде кездесетіні белгілі. Белгілі кеңістікте, мезгілде танылған, орын алған құбылыс, зат, қимыл әрекет бірде жекелік мағынада танылса, бірде көптік мағынада орын алатындығы белгілі. Осыдан жекелік, көптік ұғымдары қалыптасты. Таным процессіне қатысты бұл ұғымдар ойлау, пайымдау әрекеттерімен тығыз байланысты бо-

лып келеді. Сол себептен де, тіл мен танымның, грамматика мен логиканың арақатынасын ашу мақсатымен лингвистердің қызыға көңіл бөлетін категорияларының бірі болып табылатын көптік категориясының тілдегі көрінісі математикалық ұғыммен астасып жатады.

Аталмыш категория көптеген ғылымдардың басты зерттеу нысаны болып табылады. Өйткені көптік категориясы салыстыруға негізделген, ал қандай-да бір нәрсенің мөлшері, көлемі, салмағы, саны т.б. сипаттары басқа затпен салыстыру арқылы анықталатыны белгілі. Сонымен қатар, көптік категориясы жекелік-көптік, белгілілік-белгісіздік функционалды-семантикалық категориялармен өзара сабақтас келеді.

Осы тұрғыдан алып қарағанда, көптік категориясы лингвистика саласының да негізгі зерттеу мәселелерінің бірі болып саналады. Н.И. Кондаков өзінің «Логикалық сөздігінде» көптік ұғымына былайша анықтама береді: «Множество – это самое широкое по объему понятие математики и математической логики, т.е. категория, а для категории нельзя найти более широкое, т.е. родовое понятие, в которое «множество» входило бы в качестве вида» [7,586.].

Дегенмен, математикадағы немесе философиядағы сандық ұғым тілдегі сандық ұғыммен бірдей емес. Себебі, «тілдегі сандық ұғым - өзіндік грамматикалық формасы бар, белгілі бір грамматикалық тәсіл арқылы берілген, тілдік құрылымға негізделген таза грамматикалық категория» [3].

Жалпы алғанда математикадағы көптік ұғымын лингвистикада сол қалпымен қолдану мүмкін емес. Себебі, тілде заттар үнемі дерлік бір мағынада беріле бермейді, кей жағдайда олар деректі болса, ал басқа жағдайда дерексіз болып келеді, яғни сөздер өз мағыналарын өзгертуге қабілетті. Олай болса, лингвистикалық көптік категориясының математикалық көптік категориясынан айырмашылығы – ол адамдардың қоршаған ортаны, ондағы құбылысты, объективті шындықты өздерінің санасына, ұғымына, тәжірибесіне, көзқарасына қарай қабылдауына байланысты.

А.В.Бондарко сандық категориясын біріншіден, сандық категориясының тілдегі көрінісін білдіретін семантикалық категория ретінде, екіншіден, осы семантикалық категорияға негізделетін квантативтік деңгейі тілдік құралдардың топтамасынан айқындалатын функционалды-семантикалық өріс ретінде қарастыра отырып, оның негізіне зат есімнен болған сандық мағынаны, шет аймағына сан есімдік тіркестерге, адъективті адвербиалды сандық қатынастарды жатқызады [8, 161б.].

Е.В. Гулыга, Е.И. Шендельстер көптік өрісін білдіруші тәсілдерді лексикалық және грамматикалық өрістер деп сипаттай отырып, көптік шағын өрісін а) жекелік (нөлдік) формадағы және ә) көптік формадағы көптік шағын өрісі деп бөліп көрсетеді. Олардың көрсетуінше, көптік шағын өрісінің негізгі доминанты яғни негізі – айқын түрде берілетін көптік жалғаулар. Ал шет аймағы – сын есімдер, үстеу, есімдік және т.б. көптік ұғымды білдіретін сөз таптары [2,156.].

Сонымен, көптік категориясының функционалды-семантикалық өрісі бірде белгілі бір доминант арқылы беріліп, эксплицитті жағдайда берілсе, бірде партитивтік, кеңістіктік және тағы басқа жағдайлар арқылы имплицитті түрде беріледі екен.

Функционалды-семантикалық талдауда қашан да тірек етіп белгілі бір грамматикалық категория алынады, барлық түйін соған негізделеді, оның семантикасы мен қызметіне сүйенеді. Көптік категориясының негіз болар осындай көрсеткіші – көптік мағынасы. Сондықтан, жұмысымызда осы айтылған ой-пікірлерді басшылыққа ала отырып, көптік шағын өрісінің негізі ретінде морфологиялық тәсілдерді қарастырамыз. Көптік мағынаның эксплицитті айқын көрсеткіштерінің қолданылу аясы имплицитті көрсеткіштерден кең. Дегенмен, көптік категориясының функционалды-семантикалық өрісі тек эксплицитті көрсеткіштердің қызметі, мағынасы аясында шектелмейтіндігі белгілі. Сол себептен, көптік шағын өрісінің шет аймағы ретінде имплицитті түрде, іс-әрекеттің қайталануы, партитивті тәсілдер арқылы берілетін көптік мағынасын білдірудің лексикалық және синтаксистік тәсілдері қарастырылмақ.

1. Ахметжанова З.К. Принцип сопоставительного и функционального исследования казахского и русского языков. Дисс. д.фил.н. Алматы, 1990

2. Гулыга Е.В., Шендельс Е.И. Грамматико-лексические поля в современном немецком языке. М., 1969

3. Бондарко А.В. Система времен русского глагола. Автореф. дисс. д.фил. н. Л., 1968

4. Бондарко А.В. Теория функциональной грамматики: персональность. Залоговость. Л., 1991

5. Салқынбай А.Б. Функционалды грамматика очерктері. Алматы, 2003

6. Қапалбеков Б. Грамматикалық және семантикалық категориялардың тілдегі көрінісі // ҚРБЖҒМинистрлігі ҒА Хабарлары. Алматы, №1 2004

7. Кондаков Н.И. Логический словарь справочник. М., 1975

8. Бондарко А.В. Количественность. Вступительные замечания//

Теория функциональной грамматики. Качественность. Количественность. СПб., 1996

ҚАЗІРГІ ТАҢДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН БАСПАЛАРЫНЫҢ ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ ҮРДІСІ

Айжан Шамсуидин,

журналист

В статье рассматриваются виды полиграфических технологий, а также роль выполнения государственных заказов издательствами.

The article is about the development periods of Kazakhstan's publishing industry. The author touch upon the issue of technological processes on its different stages. He analyze today's condition of Kazakhstani printing industry.

Тарихта адамзат өркениетін дамытуда бірнеше ақпараттық серпілістер болғаны мәлім. Олардың біріншісі – жазу арқылы ақпараттың ұрпақтан-ұрпаққа жетуі. Екінші серпіліс – баспалардың пайда болуы. Үшінші серпіліс – электрдің пайда болу нәтижесінде қалыптасқан телеграф, телефон, теледидар, радио секілді т.б. ақпарат тарату құралдарының адамзат өмірінен кеңінен орын алуымен ерекшеленеді. Ақпараттың даму эволюциясындағы бұл серпілістер күллі әлем халықтары іспетті қазақ халқы үшін өз мемлекетінде жоғары мәдениеті бар өркениетті қоғам құруына орасан зор ықпалы болды.

Біздің елдегі баспа ісінің дамуы 1920 жылдан басталады, сол жылы Қырғызстанның бірінші астанасы – Оренбургте мемлекеттік баспа ісі – Киргосиздат туралы ереже қабылданды, кейіннен ол Казгосиздат болып өзгертілді. Қазақстанның кітап басу ісі 70-жылдары мен өткен жүзжылдықтың 80-жылдары алға басты. 60-жылдармен салыстырғанда баспа атаулары бойынша кітап шығару таралымы мен айналымы бойынша екі есеге өскен. Ал баспахананың материалдық-техникалық базасы үш есеге өскені байқалды. Қазақстан тәуелсіздік алғаннан кейін кітап басудың жаңа кезеңін бастан кешірді. Нарықтық экономикаға көшу жағдайында екі мемлекеттік 300 астам жекеменшік баспа-

лар пайда болды. «Қазақстанда 300 астам баспа ісі және 800 астам баспаханалар жұмыс жасайды, олардың 1 % - мемлекеттік, 44 % - жекеменшік, 22% жоғары оқу орындарына тиесілі және 27 % баспа өнімдерін өндіретін басқа ұйымдар» [1]. Мәдениет және ақпарат министрлігінің ақпарат және мұрағат Комитеті баспалар арасында мемлекеттік тапсырыспен кітап шығару жөнінде мемлекеттік саясатты жасайды. Мемлекеттік бағдарламаны жүзеге асыру барысындағы бюджеттік тапсырыстар мен тематикалық жоспарларды қалыптастырудың басты күші халықтың сұранысындағы қажетті әдебиеттерді жоғары сапалы өнімдер өндірісіне жүктейді. Кітап басудың ең даңқты бағыты көпұлтты қазақстандық мәдениетті, ұлттық және әлемдік мәдени мұраны насихаттайтын әсем безендірілген балалар әдебиеті, әлемдік балалар классикасы, Қазақстанның белгілі тұлғаларының мемуарлары, музыкалық әдебиеттер мен басқа да басылымдар болып табылады.

Баспа-полиграфия саласының қазіргі даму бағыты мен негізгі қозғаушы күштеріне – заман талаптарына сәйкес жаңадан шығып жатқан техникалар мен технологиялар жатады. Санды технологиялар негізінде жұмыс істейтін жабдықтардың тиімділіктері, жылдамдықтары, өнімділіктері, қуаттылықтары мен икемділіктері арта түсуде. Сәулелі-талшықты кабельдердің пайда болуы, интернет пен санды байланыстардың дамуы жоғары технологиялық бәсекелестіктің күшеюіне байланысты қалыптасуда. «Полиграфия - гректің *polygraphia* (*polys* - көп, *grapho* - жазамын) деген сөзінен шыққан» [2]. «Полиграфия өндірісінде орындалатын технологиялық үдерістер негізгі үш: басуға дейінгі, басу және кітапшалау-түптеу (өңдеу) кезеңдерінен тұрады»[3]. Әрбір полиграфиялық кәсіпорынның ерекшелігіне қарай басуға дейінгі үдерістерде болашақ басылымның дайын электронды көшірмесі қабылданады, не тапсырыс қабылданып, мәтіндерді теру, бейнелерді өңдеу, дайын мәтін-бейне материалдарын беттеу және т.с.с. кітаптың беттерін басуға дейінгі орындалатын жұмыстар, осы полиграфиялық кәсіпорынның басуға дейінгі өндірістерінде орындалады.

Басуға дейінгі кезеңде – мәтіндік және бейнелік ақпараттарды өңдеу, оларды беттеу, фотокалыптардан формалық пластиналарда монтаж дайындау, бұл пластиналарды көшіру рамаларында экспонерлеу (жарық сәулесінің әсерімен өңдеу), формалық пластинада пайда болған жасырын мәтін-бейне материалдарын айқындау, айқындалып шыққан формалық пластинаны жуу арқылы дәстүрлі басу қалыптарын жасау немесе жаңа *Str* санды технологиялары негізінде басу қалыптарын, тікелей басу машинасында даярлау үдерістері орындалады.

Басу өндірісіндегі баспагерлердің міндетіне – дайын болған басу қалыбын жабдықтап бекіту, қалыптың дәл бекітілуін және осы қалыптың оң жақ бетінде орналасқан мәтін-бейне материалдардың, келесі кері беттері орналасқан басу қалыбындағы

мәтін-бейнелерге сәйкестігінің дәл келуін және түрлі-түсті өнімдердегі түстердің дәл түсуін қадағалап, қамтамасыз ету – сәйкестіру (приводка) жатады.

Дәстүрлі шығыңқы басу әдісінде басу қалыбы мен қағаздың арасындағы қысымды біркелкілендіріп, басу сапасын арттыру мақсатында приправка (қысымды біркелкілендіру) жасалатын. Мұнда бірнеше қабатты әртүрлі қағаздардан тұратын декель материалы қолданылатын. Басу қалыбындағы қысымды қажет ететін мәтіннің тұсына қағаз желімденіп, қысымды азайтуды талап ететін тұстан қағазды ойып алып тастайтын (қазір қолданылмайды, ескірген технология).

Қазіргі офсеттік басу машиналарындағы қысымды біркелкілендіру операциясы арнайы офсеттік резинаматалық материалдар арқылы орындалады. Полиграфия саласындағы технологиялық үдерістер, полиграфиялық материалдар мен жабдықтар жылдан-жылға жаңару үстінде. Басылымдардың бояулылығы мен безендірілуіне қойылатын тапсырыс талаптары күннен күнге арта түсуде. Сонымен қатар заман талабына қарай баспа-полиграфия саласында түсіп жатқан тапсырыстардың таралымдары төмендеп кетті. Мамандардың пікірлері бойынша бояулылығы түрлі-түсті, жоғары сапалы, таралымы аз, алуан түрлі безендірілуді және полиграфиялық дайындау-өңдеу үдерістерінің қысқа мерзімде орындалуын талап ететін тапсырыстардың саны артуда.

«Полиграфиялық басу үрдісінің үш түрі бар шығыңқы басу әдісі, жазық басу әдісі, ойыңқы басу әдісі.

1) Ежелден қолданылып келген басу әдісінің бір түріне – шығыңқы басу әдісі жатады. Шығыңқы басу әдісін – адамдардың ең алғашқы ойлап тапқан әдісі деп айтады. Ертеректе адамдар ағаш тақтада мәтіннің немесе бейненің сұлбасын ойып дайындаған. Бедерленіп шығыңқы орналасқан басу элементтеріне бояу жағылып, үстіне қойылған қағазға қысым беру арқылы мәтін-бейне материалдары алынған. Бұл әдіс полиграфиялық терминмен - ксилография әдісі деп аталады. Бұл көп еңбекті талап ететін, өнімділігі төмен жұмыс болатын.

2) Жазық басу әдісі (*плоская печать*) – негізгі басу әдістерінің бірі. Мұнда басу және ашық жол элементтері бір жазықтықта орналасқан. Арнайы химиялық – гидрофильдеу және гидрофобтау қасиеттерін қалыптастыратын үдерістерімен өңделген қалыптағы басу элементтері бояуды қабылдап алады, ал ашық жол элементтеріне бояу жұқпайды. Жазық басу әдістеріне литография, офсеттік басу әдісі, фототипия жатады.

Мысалы, кеңінен қолданылып жүрген офсеттік басу қалыптарындағы басу элементтері арнайы офсеттік майлы бояуларды қабылдайды да, ылғалды қабылдамайды. Сондықтан осы әдіспен басатын офсеттік жабдықтарда алдымен басу қалыбына ылғал жағылады. Сонда офсеттік қалыптың басу элементтеріне бояу жағылып мәтін-бейне матери-

алдары пайда болады, ал ылғалданған ашық жол элементтеріне бояу жағылмай, оттискідегі ашық жерлерді қалыптастырады. Офсеттік басу қалыбын дайындау қарапайым және арзан түсетіндіктен, полиграфиялық кәсіпорындарда ең кеңінен қолданылатын басу әдісіне, осы офсеттік басу әдісі жатады. Офсеттік басу әдісімен басатын жабдықтар мен осы әдіске арналған қосалқы материалдардың түрлері де көптеп шығарылады.

3) Ойынқы басу әдісінің (глубокая печать) басу қалыбы ойынқы басу машинасында бекітілетін, осы машинаның формалық цилиндрі болып табылады. Формалық цилиндрдегі басу элементтері әртүрлі тереңдікте лазермен оймаланып ойынқы орналасады да, өзара жінішке ашық жол элементтерімен бөлінеді. Ашық жол элементтері цилиндрдің үстіңгі бетінде бір жазықтықта орналасады. Басу үдерісінде формалық цилиндрдегі ойынқы басу әдісінің қалыбы толығымен бояуға батырылады да, бояудан шыққан соң осы қалыптағы ашық жол элементтеріндегі жағылған бояу, машинадағы арнайы рапель пышағы арқылы тазартылады. Басу элементтерінің тереңдігі әртүрлі болғандықтан басылып шыққан оттискідегі бояу қабатының қалыңдығы мен қанықтығы да әртүрлі болады. Ойынқы басу әдісінің қалыптары да әртүрлі болады. Мысалы, басу қалыбындағы басу элементтерінің тереңдіктері бірдей болып та келуі мүмкін. Оларды дайындау да әртүрлі технологиялармен орындалады» [4].

Ойынқы басу әдісімен басылған өнімдердің сапасы жоғары, бояудың ақшыл жерден қаралау тұстарына берілу сапасы мен қанықтығы да сапалы шығады. Бірақ басу қалыптарын даярлау әрі қымбат, әрі күрделі болғандықтан, таралымы үлкен, жоғары сапалылықты қажет ететін өнімдерді басуда ғана қолданылады. Осы себептен де қазіргі кезде нарық талабына қарай ойынқы басу әдісімен дайындайтын кәсіпорындар сирек кездеседі. Арнайы басу әдістері:

Полиграфияда басу әдістерінің көптеген түрлері қолданылады. Қазіргі кезде қолданылып жүрген арнайы басу әдістері жайлы қысқаша түсініктеме бере кетейін.

Трафареттік басу әдісі.

Трафареттік басу әдісінде мәтін-бейне материалдарына берілетін бояу, үстіңгі беті тор материалмен қапталған басу қалыбындағы тор саңылауларының ұяшықтарынан арнайы рапель пышағының көмегімен бояуды сығып шығаралыды. Осы бояу арқылы мәтін-бейне материалдарының бейнесі қалыптасады.

«Дәстүрлі трафареттік басу әдісін кейде шелкография немесе тормен басу әдісі деп те атайды. Трафареттік басу әдісімен басылған оттискілердегі бояу қабатының қалыңдығы басқа әдіспен басылған оттискілердегі бояу қабатына қарағанда әлдеқайда қалың болады. Сондықтан трафареттік басу әдісін қолдана отырып бояуды қатты сіңіретін немесе кедір-бұдыр материалдарда қанықтығы жоғары және қалың бояу қабаты бедерлі болып айшықталып,

ерекше безендірілген мәтін-бейнелерді алуға болады.

Басу формасының торы (сеткасы) - әртүрлі геометриялық формадағы материалдарда – цилиндрлі, шар типтес және т.б. әртүрлі – материалдарда басуға мүмкіндік береді. Трафареттік басу әдісін қолданып, өнімнің үстіңгі бетіне тұтастай емес, ерекшелік көрсететін жерге немесе тек қажетті жерге ғана лак жағып безендіру мүмкіншіліктері бар»[5].

Бұл әдіспен картонмен түптелген мұқабалардың сырты, открыткалар, визиткалар, сыйлық орайтын қорапшалар, пакеттер, шыны банкілер, шыны флакондар, этикеткалар, фирма логотиптері мен сувенирлерді дайындайды. Төменде трафареттік басу әдісімен даярланған өнімдердің түрлері берілді.

Санды басу әдісі (цифровая печать) – қазіргі кезде барынша кеңінен қолданылып және дамып жатқан басу әдісі. Бұл басу әдісінде басылатын материалдар жайлы компьютерден жіберілетін ақпараттар тікелей басу машинасында басыла береді. Басуға дейінгі басу қалыбын жасау технологиясын қажет етпейтін, яғни, бұл жұмыстарды жасайтын жабдықтарды (көшіру рамасы, айқындағыш процессор, жуу, құрғату құрылғылары, монтаждау столы), материалдарды (үлбір, калька, формалық пластина, айқындағыш ерітінділер, түзеткіш қаламсаптар, т.б.), адам күші мен жабдықтарды қоятын үлкен жұмыс аудандарын да қажет етпейтін экономикалық жағынан ұтымды технология. Санды басу әдісінің үдерісі кезінде басылатын материалдың әр бетіне, баспа жүйесінің компьютерінен әртүрлі өзгерістер енгізіп, өзгертіп баса беруге болады.

Санды басу әдісімен таралымы тым аз өнімдерді баса береді. Себебі басу қалыбын даярлайтын қымбат операциялардың қажеті жоқ болғандықтан, аз таралымды өнімдерді басу дәстүрлі әдістермен салыстырғанда экономикалық тұрғыдан өте ұтымды келеді. Мұнда даярланатын өнімдердің бағасы таралым санына тәуелді емес. Полиграфия мен бизнес саласы дамыған елдерде талап бойынша, жедел басатын санды технология кеңінен дамыған. Санды басу әдісімен визиткалар, буклеттер, бірнеше қағазда бірден көшірмеленетін құжаттар, флаерлер, жарнамалық өнімдер және тағы да басқа әртүрлі өнімдер басыла береді. Сатылып жатқан санды басу машиналарының алуан түрлері бар. Оларға санды басу машиналары, үлкен баспахана кәсіпорындарында орнатылатын басу жүйелері, көшірме аппараттары, принтерлер, ризографтар мен дубликаторлар және т.б. жабдықтар жатады. Осы жабдықтарды DUPLO, EPSON, INDIGO, VUTEK, RISO, XEROX, HP сияқты фирмалар шығарады. Санды басу әдістерінің артықшылықтарына жоғарыда айтылып кеткендей, қалып жасау өндірісінің жабдықтары, материалдары, адам күші мен үлкен жұмыс аудандарының қажетсіздігі, өзгерістер мен ақауларды бірден түзетіп жіберу ғана емес, компьютер түрлі түстерді басу кезінде тонер порцияларының қажетті мөлшерін

көрсете отырып, жоғары сапалы өнім баса алады. Санды басу технологиясының кемшіліктеріне басу үдерісі өнімділігінің төмендігі, тонерлер мен басатын материалдардың қымбаттылығы жатады.

Флексографиялық басу әдісі.

Қазіргі кезде кеңінен қолданысқа еніп, үлкен даму үстіндегі шығыңқы басу әдісінің бір түрі флексографиялық басу әдісі. «Флексографиялық басу әдісінің басу қалыптары (лат. flexus - майысқақ) майысқақ бедерленген материалдардан (резина, фотополимерлі) дайындалады.

Мұндағы басу элементтері де дәстүрлі шығыңқы басу әдісінің қалыптарындағыдай бедерленіп шығыңқы орналасқан. Флексографиялық басу әдісін қазіргі кезде көбіне бояуды сіңірмейтін орап-буу материалдарын, этикеткаларды, пластикалық пакеттерді, азық-түлік саласында тамақ өнімдерінің қораптарын, дәрі-дәрмек қораптарын, жарнамалық материалдарды және тағы да басқа көптеген өнімдерді басуда кеңінен қолданылады. Соңғы жылдары осы әдіспен басуға арналған жаңа техника мен технологиялар полиграфия саласында кеңінен қолданылуда» [6].

Флексографиялық басу әдісінде қолданылатын фотополимерлік басу қалыптары – металды немесе металсыз негізде болады. Қатты майысқақ немесе сұйық композициялы фотополимерлік материалдарға жарық сәулесінің әсерін беру арқылы олардың химиялық және физикалық қасиеттерін өзгертіп, басу элементтерін қалыптастырады. Полимерленбей қалған бөліктері жуылып кетеді де, бедерлі басу қалыбы дайын болады. Фотополимерлік басу қалыптарының артық-шылықтарына басу қалыптарын дайындау технологиясының тез және қарапайым дайындалуы, басу элементтерінің анық түсуі, үлкен нүктелендіру қабілеті, бояуды қабылдау және жағу сапалылығы, бояу байланыстырғыштары мен ерітінділеріне төзімділігі, мәтін-бейне сапасының дәлдігі, жоғары деформациялық қабілеттері, жоғары тұрақтылық, үлкен таралымдарға төзімділіктері мен дайындау үдерістерінің зиянсыздығы жатады.

Тампонды басу әдісі – арнайы басу әдістерінің ерекше бір түріне жатады. Тампонды басу әдісінің арнайы тығыз және майысқақ материалдан (силикон т.б.) жасалған басу қалыбы, осындай ерекшеліктерінің арқасында, геометриялық формалары әртүрлі, үстінгі беттері кедір-бұдыр, дөңгеленген, пішімдері де әртүрлі – қаламсап, қарындаш, значок, кесе, ыдыс, мата, кепка, майка

және тағы да басқа көптеген өнімдерге мәтін немесе бейнесуреттер басып шығарады. Тампонды басу әдістерінің жабдықтары бір, екі және көп бояулы болып шығарылады.

«Арнайы басу әдістерінің тағы бір түріне иристік басу әдісі жатады. Иристік басу әдісінде – бояу қағазға немесе басылатын материалға ерекше тәсілдермен беріледі. Бояу аппаратындағы бір бояу жәшігінен әр түсті басу бояуы бірден қағазға немесе басылатын материалға беріледі.

Оның осылай берілу нәтижесінде бояу түстерінің бір түстен екінші түске ауысуы кемпіркөсок түстері сияқты көркемдікпен біртіндеп өзгеріп отырады. Иристік басу әдісі жоғары сапалы арнайы өнімдерді, плакаттар мен афишаларды, жарнамалық буклеттерді басуда және бағалы қағаздар мен банкноттардың жалған көшірмесін жасаудан қорғау мақсатында қолданылады» [7].

Орлов басу әдісі. Ол - аса құнды өнімдерді, ақшаны және осы сияқты қағаздарды, басу үшін арнайы қорғау қабілеттерін қамтамасыз ететін басу әдісі. «Оны 1891 жылы онертапқыш И.И. Орлов ойлап тапқан. Орлов басу әдісінде – тұтас түпнұсқа суреті, әртүрлі әдісті қолданып басатын күрделі құрылымды басу қалыбынан дайындалады. Әртүрлі бояулы сурет шаблондарынан бейне бояуы ортақ білікке беріледі де, күрделі құрылымды басу қалыбында жиналған тұтас түпнұсқа суреті бір табактық айналымда басылып шығады. Бұл көп бояулы күрделі бейнелердің ақаусыз, дәл түсуін қамтамасыз етеді. Бұл әдісте бояулардың бір түстен екінші түске ауысу сапасы өте жоғары келеді» [8].

Қазақ тілінде жазылған баспа-полиграфия саласының қыры мен сыры кеңінен қарастырылған – қолжазбаны өңдеу, болашақ басылымға сәйкес келетін стандартты пішімдер мен терілген беттің өлшемдерін таңдау, түпнұсқа макетін жасау, полиграфиялық материалдардың шығындары мен мұқаб, форзац өлшемдерін есептеу тәсілдері жайлы мәліметтер өте аз.

Сондықтан, осы мәліметтермен қатар, баспа-полиграфия саласында орындалатын – басу әдістері, бүктемелеу, жинақтау, бекіту, безендіру сияқты технологиялық үдерістер мен осы үдерістер орындалатын жабдықтар жайлы жазылған оқулықтар мен оқу құралдары қажет. Болашақта осы олқылықтар ескеріліп, баспахана технологиялары жайында тың еңбектер жарық көреді деген сенімдемін.

1. К.Е.Петров. Справочник по полиграфии. – М.: КРОУ 1998.

2. Джон Пикок. Издательское дело. Книга от замысла до упаковки. –М.: ЭКОМ, 2002.

3. Елеуенов Ш., Кітаптану негіздері. Алматы «Санат», 1997.

4. Омарова Б., Қазіргі полиграфиялықтехнологиялар. Алматы «Қазақ университеті», 2010

5. Бұл да сонда

6. <http://www.abai.kz>

7. Воробьев Д., Дубасов А., Лебедев Ю. Технология брошюровочно-переплетных процессов. -М.:«Книга», 1989.

8. Глумаков В.Н., Егорова Е.Б. Подготовка рукописи к изданию. – М.: Вузовский учебник, 2009.

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ БАЙЛАНЫС

photo

dr Łukasz Donaj,

*Adam Mickiewicz University
in Pozna – Faculty of Political
Science and Journalism*

dr Saken Nurbekov,

Kazakh National University
named after al- Farabi -
Department of Journalism

THE LENINIST CONCEPT OF THE PRESS. HISTORY AND THE DILEMMAS OF MODERN JOURNALISM. A CONTRIBUTION TO THE DISCUSSION

Ленинская концепция прессы – история и дилеммы современной журналистики. Повод к дискуссии. В статье автор представляет – теперь уже историческую – ленинскую концепцию прессы. Сторонники дихотомической классификации систем прессы утверждали, что задачи и функции прессы отличаются в государствах социалистических и капиталистических, но объясняли это исключительно противоположными политическими устройствами. Однако, это было бы слишком большим упрощением. Хотя понятие «политичность», происходящее из ленинской концепции, кажется сегодня уже неактуальным, его место заняла лояльность и «верность» журналиста редакции. А это, в свою очередь, перечит идеалам журналистики.

Басылымның лениндік концепиясы – тарих және қазіргі журналистика мәселелері. Талқыға арбау. Бұл мақалада қазіргі кезде тарихи лениндік басылым концепциясы қарастырылады. Дихотомиялы классификациялық басылым жүйсін қолдаушылар оның міндетімен қызметтерінің социалистік және капиталистік мемлекеттерде ұқсамайды деп екі саяси қарсы жүйеге байланысты деп түсіндіреді. Бірақта «саясатты» деген лениндік концепциядан туындайтын ұғым актуалды емес. Оның орнын жағымды, сенімді журналист деген ұғым алып отыр. Бұл журналистиканың идеалына сәйкес емес дейді автор.

The press system began to be treated as a coherent structure integrated with the sociopolitical system only after World War I. Debate on the definition and term of the press system has been going on to this day. Theoreticians agree that the press systems should be seen by the prism of three dimensions: connections between the press system and the political and legal system, the ownership form of the mass media, and audience.

The division of the press systems based on political criteria on the account of the political system was applied by V. I. Lenin. According to him, all press systems could be divided into two types: those of socialist states and those of capitalist ones. The Leninist theory of the press, more precisely the Marxist-Leninist theory, has been developing since the forties of the 19th century, i.e., from the beginning of K. Marx's journalism. Lenin's article, "Party Organization and Party Literature," written in November 1905, is considered the milestone in its development. "This article became a policy statement determining the unshakable Leninist rules of partyism, the ideological character of literature, journalism, and all means of ideological apparatus for many, many

years.... It equips journalists, writers, and art workers with ideas of consequent fight to strengthen the rule of communistic partyism, it teaches uncompromising attitude and intransigence to overcome and expose all opportunist hesitation.”

The Leninist press developed fully after the October Revolution. The revolution outlined the ideology of the new society and the meaning of actions of institutions that, together with the Boards, trade unions, and other organisations, formed the system of proletariat dictatorship. The Leninist press, being the centre of ideology influencing masses and serving as their organiser, was absorbed at the same time with such phenomena of superstructure as literature, philosophy, etc., on one hand and the Boards, trade unions, Komsomol on the other. The specific character and great power of the Leninist press was manifested in the partyism, masses, active interfering in life, and interference in all matters .

Although Lenin never published any cohesive and consequently full lecture of the theory of the press, a consistent system of his views on its role, different in different historical periods, emerges from notes taken throughout his life. The role was different when the party was formed, different during the revolution, and different when the communists seized power. The argument that proves the thesis that Lenin understood the press tasks he formulated as changing with the time is the fact that most of his notes may be found in works concerning subsequently the formation of the party, occurrence of the revolution, and then building young Soviet power .

Lenin's article mentioned above together with his other statements on the press and earlier Marx' and Engels' writings on the press are the basis for the Marxist-Leninist theory of the mass media and the Leninist theory of the press of the new type.

According to W. Pisarek, a few components of the said theories may be marked off. Namely, the system of social relations conditioned the character of the mass media that operated in a given society, whereas the interests of the class for which they served openly and directly or in a concealed or an indirect manner determined the character of individual newspapers and radio-television programmes. The social role of the socialist media as an element of the superstructure of the socialist society or as the advocate of the working masses in a capitalistic state was the next determinant. It fundamentally differed from the social role of the commercial media as an element of the superstructure of the capitalistic society. The socialist means of the mass media were to represent the point of view and interests of the widest peasant masses, and their role was to socialize

particular members of society, to organize them to act integrated for the sake of socialism (“the press is a collective organiser”), and to fight attitudes that were hostile toward socialism. Their next task was to function as an instrument of educating the new man, an educated person with high ideological and moral values, a zealous patriot and a sincere internationalist (“the press is a collective propagator and a collective agitator”). Party dependency and tightening contacts with the working masses were supposed to help.

Scientific objectivity and truth were supposed to be characterised by the socialist media (“We need full and true information, but the truth cannot depend on who it is going to serve”) as well as fighting spirit (“A socialist newspaper should aggressively dispute with life, putting forward issues independently”) .

I. Teletowska in a short form presented the socializing, historically creative role of the press of the new type; a thematic model of the press, i.e., characteristic features of the content that differ it from the bourgeois press and determine its absolute opposition and specific radical character. She also presented manners of editing and transmitting the content that determined the effectiveness of completing tasks the labour liberation movement had originally assigned to the socialist press and at the same time the specific character as features of the Leninist concept of the press .

The mass media understood in this way could fully come into existence only in socialist states or in states with a very similar system. There was no place for such mass media in bourgeois states that promoted the idea of “the freedom of the press” and “a clear democracy.” Such watchwords were “revealed” by Lenin, who wrote:

“Real freedom and equity will be a system like the one being built by the communists where there will be no possibility to become rich at someone else’s expense, objective possibility, or direct or indirect subordination of the press to suit the power of money. There will be no obstacles for any man of labour (or a group of men of labour, regardless of the number) to have the right to use public print shops and public paper and to turn this right into action.”

However, it must be mentioned that by virtue of the Decree on the Press signed by Lenin some counter-revolutionary newspapers were closed down no longer than three days after the October Revolution. Its temporary character was emphasised in the decree. It was also stated that the full freedom of the press would be established once the new power was strengthened . Nevertheless all issues except for communistic ones were closed down till 1918. The introduction of the New Economic Policy in 1921

resulted in a situation where independent newspapers and magazines appeared and the censorship was weakened. Such practices were abandoned no later than in the thirties, and the strict communistic rules returned.

In socialist states where the mass media were owned by the society, optimization of their functioning was supposed to bring advantages to the senders as well as to the receivers, if a sharp borderline between them could be drawn up at all. It was within the interest of all society to let the press, the radio, and the television perform their all social functions in the best possible way, in the widest possible range, the most effectively, and in the most economical way.

The supporters of the Leninist concept of the press claimed that the capitalistic press created favourable conditions for the receivers' primitive tastes. They claimed that the publishers of the bourgeois press were interested mostly in increasing the circulation of a newspaper "no matter where it is sold." Meanwhile "for a Marxist and a consistent democrat, a newspaper is significant as an organ, enlightening and unifying substantially progressive classes. It is not an indifferent matter for us where and how our newspaper is sold. The most important matter for us is to know if it enlightens and unifies the leading class ..., i.e., the labour class."

A new stage in popularizing the Leninist theory of the press and Soviet experience in journalism began after World War II, when new socialist states emerged. For the press of such states as Bulgaria, Czechoslovakia, GDR, or Poland, the experience gained by the Leninist press during the fight for power and the experience from the period of the socialist building were both important. Although other countries benefited from the achievements of the Leninist press, it cannot be stated that the press systems of the Socialist Bloc states were identical. In both socialist and capitalistic states, the mass media acted in the law systems that differed from each other. Hence, the press system in Chile differed from the press system in Great Britain, and the system in Poland was different than in Romania.

The supporters of the dichotomous division of the press systems admittedly assumed that the tasks and functions of the press differed in socialist and capitalist states, but they conditioned it only by the opposite political systems. However, this simplification was too extensive.

As J. Sobczak notices "the political" manner of journalism was emphasised in many concepts in the past and originated undoubtedly in the Leninist concept of the press. Today, the theses seem outdated. However, a lot of editorial teams during interviews

with candidates emphasise their objectivity and lack of political involvement in any party. They outline ideological barriers though. A journalist's loyalty and "fidelity" are emphasised quite strongly. Journalists themselves eagerly emphasise their "mission," which as a whole is nothing else but a "service," and point out to service for the country, for the society, for the freedom, and for democracy. Those services can be denied on neither world nor Polish ground. Not many professional groups have done so much for the political transformation, and at the same time, no group has suffered such a big loss in the social and income sphere or has impoverished itself so extensively, losing almost all privileges and preferences.

As the aforesaid J. Sobczak noticed, the free press was supposed to serve man and citizen, have the informative and controlling function, and stop any existing power from overusing its competence. Journalists' independence was, and still is, the condition of the freedom of the press understood in this way. It was understood in the first place as disconnection from any authority. It was supposed to guarantee objectivity and impartiality of the press. It would be reasonable to agree with this thesis. Any institutional relations of the press with any constitutionally emphasised authority basically contradict this freedom. Similarly, the unlawful influence of the executive powers on the content of the message is in contradiction to the freedom. However, it cannot be forgotten that the freedom of the press is not a value itself, it does not have the decorative function, but it has to serve man who is craving for information, knowledge, and a commentary. Meanwhile some are inclined to see a fetish in the freedom of the press, in front of which it would be appropriate to bow low, ignoring that this freedom often does not serve the proper aims anymore. In large measure, if not completely, publishers and editors were able to take over the freedom. They assumed that the content of the freedom of the press was what served their interests, even if it was distant from the aims of the citizens in a country where particular titles were published, even if they were only economic interests of capitalistic groups that financed a daily paper, a magazine, or a TV station. In addition, the pace of life makes ordinary people have less time for reflection, thought on the real meaning of events they observe or silently take part in. Upbringing and education, geared towards memorizing facts and the "correct" interpretation in accordance with accepted principles, kill reflection skills, as well. It is a paradox that in countries where more and more people are formally highly educated, fewer and fewer people are able to think independently and are ready to interpret events

by their own. The current conditions of life give only a few people the comfort of independent estimation. The vast majority of society members prefer to adopt views reported in the press, treating them as shared by the majority, for many reasons, sometimes in fear of ridiculousness, sometimes because of lack of belief in their rightness, sometimes just because of opportunism, or in fear of losing the position or job .

It results in the so-called paradox of the free media, which according to D. Piontek can be summarized as follows: proclaimed and won in the name of the freedom of pronouncement of various rights, necessary to inform, educate, mobilize, and activate conscious, rational, and prepared citizens, they teach completely different attitudes: passiveness, observation, and client orientation. They restrict their freedom themselves, because they use it mainly to realize their market aims, remembering about public service only occasionally. Even then, they prefer a

spectacular confrontation of various political options to honest and more difficult information, less easy to receive than popular entertainment, not a debate between them.

Unfortunately, the journalists' duties are sinking into oblivion. Among them, according to J. Hennelowa, the most important is its ancillary nature: transferring information for a reason, a reason that is important, more important than the attractiveness of journalism. One can serve a greater matter (that is why the media that are engaged only in entertainment cannot use this excuse). At the same time, however, the watchword "servitude" is dangerously getting closer to the border, behind which there is only a sphere of the profession betrayal: propaganda whose aim (manipulating the receiver's awareness) justifies the usage of each method from the means arsenal known to a journalist .

-
- J. Stefanowicz, *Anatomia polityki międzynarodowej (podręcznik akademicki)*, Toruń 2001, p. 187.
See also: L. Donaj, *Polityka bezpieczeństwa niepodległej Ukrainy*, Łódź 2005, p. 9 – 34; *Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie*, edited by R. Zięba, Warszawa 2008.
R. Zięba, *Pojęcie i istota bezpieczeństwa państwa w stosunkach międzynarodowych*, „Sprawy Międzynarodowe” 1989, № 10, p. 49.
Słownik współczesnego języka polskiego, edited by A. Sikorska-Michalak, O. Wojniłko, Warszawa 1996, p. 51 (entry: bezpieczeństwo).
Russkij tołkowyj słowar, edited by W. W. Łopatina, L. J. Łopatina, Moskwa 1994, p. 333 (entry: biezopastnost), at: A. W. Wozzhenikow, *Nacjonalnaja biezopastnost: teorija, politika, strategija*, Moskwa 2000, p. 10. See also: G. F. Kostienko, *Teorietyczni aspekti strategiji nacjonalnoj biezieki*, Kijów 2002, p. 14.
A Dictionary of the Social Sciences, edited by J. W. Gould, W. L. Kolb, London 1964, p. 629, at: R. Zięba, *Pojęcie i istota bezpieczeństwa...*, op. cit., p. 50.
J. Stefanowicz, *Bezpieczeństwo w Europie lat dziewięćdziesiątych*, „Sprawy Międzynarodowe” 1991, № 5, p. 7.
E. Cziomer, L. W. Zyblikiewicz, *Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych*, Warszawa – Kraków 2000, p. 5.
O. Diergacziow, *Biezpieka jak suspilnij fenomen (Zamist wstupu)*, at: *Aktualni problemi miżnarodnoj biezieki*. Zbirka publikacij žurnalu „Polityczna dumka”, Kijów 1999, p. 5.
R. Zięba, *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego. Koncepcje – struktury – funkcjonowanie*, Warszawa 2001, p. 27 – 28.
E. Cziomer, L. W. Zyblikiewicz, op. cit., p. 135.
J. Kukułka, *Nowe uwarunkowania i wymiary bezpieczeństwa międzynarodowego Polski*, „Wię i Państwo” 1995, № 1, at: R. Zięba, *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa...*, op. cit., p. 28.
E. Cziomer, L. W. Zyblikiewicz, op. cit., s. 135 – 136.
R. Zięba, *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa...*, op. cit., p. 30 – 31.
Ibidem, p. 31.
Ibidem, p. 31.
Ibidem, p. 31.
Ibidem, p. 31 – 32.
Ibidem, p. 32.
Ibidem, p. 32.
Panel dyskusyjny na XX FE: *Bezpieczeństwo Energetyczne Polski – prezentacja Raportu Instytutu Kościuszki*, at: <http://ik.org.pl/pl/wydarzenie/nr/3535/> (8.07.2011).
R. Ney, *Uwarunkowania i dylematy polskiej polityki energetycznej – streszczenie*, at: http://www.min-pan.krakow.pl/Wydawnictwa/polite_spis98.php (13.07.2011).
W. Bojarski, *Bezpieczeństwo energetyczne, „Wokół energetyki” 06/2004*; at: http://www.cire.pl/pliki/2/bezp_en.pdf (13.07.2011).
A. Kupich, *recenzja: Geopolityka rurociągów. Współzależność energetyczna a stosunki międzynarodowe na obszarze postsowieckim*, edited by E. Wyciszkievicz, Warszawa 2008, at: www.pism.pl/files/?id_plik=3385 (8.07.2011)
Ibidem.
See: KARAGANOV, Sergey Alexandrovich, at: http://russiaprofile.org/bg_people/resources_whoiswho_alphabet_k_karaganov.html (8.07.2011); <http://karaganov.ru/en> (8.07.2011).
A. Kupich, *recenzja: Geopolityka...*, op. cit.

Юлдузхон Каюмходжаева,

*зав. кафедрой китайского
языка, Узбекского государствен-
ного университета мировых
языков, г. Ташкент*

РАССЛЕДОВАНИЯ В СТИЛЕ НОВОСТЕЙ— СПЕЦИФИЧЕСКАЯ ОСОБЕННОСТЬ СОВРЕМЕННОГО ТЕЛЕВИДЕНИЯ КИТАЯ

Мақалада Қытай телевизиясындағы жаңа бағыт телевизиялық тергеу хабарларының ерекшеліктері талқыланады. Журналистер болжауын Конфуциялық ұстанымдар негізінде жасайды.

Concerning the article, a phenomenon of television investigations in styles of news about which journalists tell, adhering, simultaneously traditions of confucianism are investigated essentially newly in modern China.

Переход к информационному этапу – весьма сложная для Китая процедура. Этого прямо не позволяет сделать стране ни учение Конфуция, ни образ жизни китайцев, ни национальные традиции. Потому что в природе ни первого, ни второго, ни третьего нет предрасположенности к резким правовым, структурным или духовным государственным и общественным преобразованиям.

Вместе с тем, как показала практика развития страны начиная с 80-х годов XX в., руководство Китая ясно осознает необходимость коренных реформ как метода выхода из вековой экономической отсталости. Неоднократное пребывание в стране и длительное изучение влияния телевидения на жизнь китайского общества показало, что одним из путей преобразования прежнего и создания в результате нового Китая стала принципиально иная интерпретация места и роли телевизионных новостей в жизни общества. Для того, чтобы понять этот тезис, необходим совсем краткий экскурс в философию конфуцианства.

«Конфуций (551 до н.э. – 479 до н.э.) древнекитайский педагог, философ и политический дея-

тель... Конфуций считал образование процессом постоянного самосовершенствования и видел в нем первейшую задачу воспитания «благородного мужа». Считал служение обществу естественным результатом образования и искал способы преобразования китайских социальных институтов, включая семью, школы, общины, царства и государство в целом» /1/. Эволюционное преобразование социальных институтов и общества в целом в форме исправления имен Конфуций считал главным методом развития китайского общества. Буквально это означает приведение в соответствие уровня развития общества с непрерывно происходящим в нем научно-техническим прогрессом.

«Конфуцианство, ученая традиция и образ жизни, проповедуемый Конфуцием в 5-6 вв., последователями которого были китайцы на протяжении более чем двух тысячелетий. Не являясь религией в полном смысле этого слова, конфуцианство оказало глубокое влияние равно как на восточно-азиатскую духовную, так и политическую жизнь... Конфуцианская этика оказала сильнейшее влияние на структуру морали китайского общества». /1/.

Авторы «Философского энциклопедического словаря» высказались по поводу преобразующей роли конфуцианства более определенно: «Конфуций первым разработал концепцию идеального человека (цзюнь-цзы), благородного мужа – не по происхождению, а благодаря воспитанию в себе высоких нравственных качеств и культуры, – который прежде всего должен обладать жэнь – гуманностью, человечностью, любовью к людям; проявления жэнь – справедливость, верность, искренность и т.д. Особое место занимала концепция сяо – сыновней почтительности, уважения к родителям и к старшим вообще; Конфуций считал сяо основой жэнь и других добродетелей и самым эффективным методом управления страной (ибо страна – это большая семья)... Исходной точкой учения Конфуция о четком иерархическом разделении обязанностей в обществе была концепция чжэнь мин – выпрямления (исправления) имен, т.е. приведения вещей в соответствие с их названием...» /2/. Итак, конфуцианская этика и исправление имен – это ключевые положения, коренным образом повлиявшие на формирование новой государственной и общественной политики во всех сферах жизни, включая телевидение Китая.

Известно, что информационная революция конца XX – нач. XXI веков содержит в себе ряд факторов: технологический, правовой, политический, экономический и др. Несомненно также, что важнейшим среди них является психологический – гораздо проще создать супермощную

модель компьютера, чем элементарную новую модель мышления человека. С переходом стран к информационному веку труднее всего протекает психологическая адаптация поколений к месту и роли новой технологии в их жизни. Достаточно вспомнить мнение ряда ученых о том, что сегодня не только разные социальные группы одного и того же государства, но даже члены одной семьи (отцы и дети) живут в двух эпохах одновременно – в индустриальной и в информационной.

Обратимся к мнению известного американского философа и футуролога Элвина Тоффлера, который говорит о США: «Системы Второй волны находятся в кризисе. Кризис проявляется в системе социального обеспечения. Переживает кризис система почтовой связи. Кризис охватил систему школьного образования. Кризис в системах здравоохранения. Кризис в системах городского хозяйства. Кризис в международной финансовой системе. Кризис в национальном вопросе. Вся система Второй волны в целом пребывает в кризисе» /3/. Китай – весьма специфичная страна, это не США и не Россия. Руководство государства не допустит кризиса, если только это не будет сделано непроизвольно, во имя ошибочной идеи, как произошло в период культурной революции 1966–1976 годов

Таким образом, телевидение Китая конца XX и начала XXI веков стало одним из основных методов модернизации общества. Главную роль в данном массово-визуальном преобразовании сыграли телевизионные новости, которым был придан совершенно новый статус, заметно отличающий их от телевизионных новостей США и Западной Европы. Не зря 1996 год был объявлен годом новостей китайского телевидения.

Феноменом китайского телевидения следует признать ту тенденцию, что сообщение о новостях осуществляется здесь в нескольких параллельных формах одновременно – например, кроме привычных коротких аудио или визуальных сообщений, часть информации передается в конфигурации расследований в виде новостей. Поэтому расследования в стиле новостей следует признать программой, отражающей жизнь современного, модернизирующегося Китая.

Следует отметить главную причину, способствовавшую появлению данного феномена. Менталитету китайцев не свойственна открытая, прямая критика в чей-либо адрес, особенно старших по должности и возрасту. В то же время перед СМИ Китая стоит та же задача, что и перед журналистикой других государств – подняться до уровня четвертой власти. Разные страны решают данный вопрос по-разному. Распространенной практикой западных стран является, например, придание жур-

налистике статуса сторожевого пса при правительстве, который облаивает каждое неверное действие властей. В Швеции более популярен образ нейтральной журналистики, которая как бы стоит над остальными тремя ветвями власти: законодательной, судебной и исполнительной.

Ничто подобное в Китае невозможно. Общество в Китае – это одна большая семья. Критика принципов жизнеустройства в таких условиях претит традиции и общему настрою нации. Однако внедрять новое и одновременно отменять отжившее надо. Вот и реализуется, так сказать, доброжелательная реорганизация в виде телевизионного отображения критики частных недостатков с целью преобразования общества.

Передача «Расследование в стиле новостей» выходит в эфир по Центральному телевидению Китая (ЦТК) один раз в неделю по субботам в 21:00 продолжительностью 45 минут. Первый такой выпуск состоялся 17 мая 1996 года. Основная задача передачи – показывать реальные эпизоды из жизни страны в виде репортажей с места события. Цель – вести журналистское расследование на месте, сообщать и передавать живую информацию о происходящем. Поэтому главной концепцией передачи стала реализация структуры «репортаж + рассказ», причем и первое, и второе осуществляется в виде журналистского расследования.

Рубрика быстро получила популярность среди зрителей. В 2003 она завоевала третье место, в 2004 году имела шестую по численности аудиторию среди каналов ЦТК. В 2006 году завоевала второе место в проведенном посредством Интернет конкурсе на тему «Самая хорошая передача», в 2007 году оказалась шестой в списке наиболее эффективных передач.

Произошли определенные изменения в организации передачи и времени её выхода в эфир. Она стала выходить по понедельникам в 22:35 ч. Любителей канала уже вскоре набралось 20 миллионов. Это было очень важно, т.к. при уменьшении аудитории руководство ЦТК имеет привычку изымать передачу из эфира.

Поначалу сами китайцы узнали о значимости «Расследований в стиле новостей» из отзывов других стран. По словам Лю Канна, первыми положительно отозвались о передаче американские специалисты (4). Наиболее известными из начальных передач стали такие, как «Космические цены стационарного лечения», «Тигр спит лицом в небу», «Крестьяне». Впоследствии приобрели популярность такие выпуски, как «Интервью из горячих точек», «Время Востока», «Говорит Сиао Суй», «Лицом к лицу», «Время эфира» и др. Изучение ау-

дитории этих передач показало, что, к примеру, 51 процент зрителей «Лицом к лицу» составляет молодежь в возрасте 30-35 лет, 22 процента зрителей имеют высшее образование (5).

Надобен отметить следующие основные тенденции «Расследований в стиле новостей»:

- удовлетворение потребностей аудитории;
- стремление сохранить постоянную аудиторию;
- стремление придерживаться традиций аудитории;

Выпуск транслируется и в Интернете. Заслуживает упоминания следующий факт. Передача «Неожиданная смерть кошки» стала причиной оживленной полемики на тему о святости жизни (6). «Кошка умерла, но человек должен жить» – таков был вывод из этой дискуссии. В целом время трансляции программы в Интернете начало увеличиваться после 2005 года.

Программа стала проводить общенациональные кампании. Одна из них получила название «Выдающиеся постройки», где аудитории предлагалось посылать в редакцию и в местные органы власти фотографии примечательных зданий. Уже вскоре число таких фото превысило 70 тысяч.

К 2008 году, к «Форуму расследований в стиле новостей», были подведены некоторые итоги деятельности программы. Выяснилось, что студия «Чайжингба» осветила 1126 тем, отношение к которым со стороны аудитории было высказано в виде 6494 страниц переданного в эфир печатного текста. Студия «Янгчуба» затронула 22 главные темы, мнения составили 159 страниц. «Жи форум» (Вангжиба) подняла 413 основных тем, комментариев набралось 1638 страниц. Центральный и местные экраны обошла фраза одного из зрителей, высказанная в Интернете: «Передача убедила меня, что Китай приступил к строительству правового общества и справедливой мечты» (7).

С точки зрения структуры программа состоит из двух частей. В первой – заявка проблемы и снятие с нее тем самым покровы закрытости. Вторая – рассказ о событии в стиле журналистского расследования.

Относительно первого следует отметить, что, согласно мировоззрению китайцев, «поиск знаний» есть путь и способ преодоления секретности, издревле характерной в этой стране не только для государственных структур, но и для общин и даже семей. Избранный жанр позволяет журналистам «вести» передачу, или, другими словами, в программе преобладают журналистские комментарии, что позволяет продемонстрировать реальную ситуацию.

Касательно второго можно вспомнить слова

новозеландского ученого Айлуна Берна, согласно мнению которого «журналисты, передающие новости, это профессиональные рассказчики нашего времени, задача таких журналистов – найти событие и рассказать о нем» (8, 93). Известно, что китайцы нередко говорят и мыслят больше подтекстом, нежели открыто. Поэтому, для полноценного освоения метода проведения расследований в стиле новостей, очень важно знать подтекст новости. Во время экранной трансляции или «восстановления» события, его передачи из горячей точки аудиторией «выслушиваются» различные точки зрения, в которой могут сочетаться ознакомление как с правдивостью, так и несправедливостью. Поэтому, наряду, так сказать, с открытым содержанием новости, существует и ее скрытый смысл, который и пытается разгадать аудитория, причем второе нередко имеет гораздо большее значение, чем первый. Например, борьба с консерватором-руководителем в целях компьютеризации конкретного офиса и значение информационных технологий в жизни современного Китая.

Для полноценного уяснения значения программы «Расследования в стиле новостей» для китайского общества важно понять следующую тенденцию. Ее герои, будучи вполне конкретными лицами, становятся на экране больше символами событий, чем остаются реальными людьми. Это главное, над чем ломают головы журналисты при выборе тем для передач. Их основная задача здесь заключается с тем, чтобы продемонстрировать в действиях героев современные жизненные проблемы. Примерами этого могут послужить жалоба Жи Кай Тао на насильственные действия мужа («Иск после свадьбы»), оказавшийся правым должник Жанг Рун Шуан («Годовой отчет Жанг Рун Шуана»), отдавшая свою почку девушке с тяжелым заболеванием Ванг Ли Мин («Вторая жизнь») и др. Таким образом, при помощи обычных, повседневных рассказов, освещаются жизни и судьбы людей, демонстрируются свойственные каждому человеку радость и печаль, что заметно повышает рейтинг программы. При этом нередко журналисты обогащают усиливают свои рассуждения введением эле-

ментов драматизации.

В частности, как было объявлено на сайте Центра исследований телевизионных новостей Китая, согласно анализу программы «Расследования в стиле новостей», «при помощи детального разъяснения зрителям восточной культуры и этики в людях воспитываются новые понятия и представления», отвечающие требованиям информационного века (9).

Постоянно находятся в центре внимания журналистов и реформы в масштабе государства. Одобрение аудитории заслужили здесь передачи «Правительство, перешагнувшее века», «Крупные государства подают нам руку», «Защита реки Цзин», «Опечаленные молодые», «Надежда на вершине», «История села Янцзя», «Цена славы» и др.

Существенную помощь журналистам оказывают удачно использованные элементы различных жанров. Так, в передаче «Переселение Юй Линг» журналист сделал главным героем главу администрации района Юй Линг, положительные и отрицательные качества которого он показал в тесном единстве. При помощи правильно заданных вопросов журналист продемонстрировал тенденцию, что глава администрации думает больше о выгоде государства и меньше заботится об интересах простых граждан.

В качестве выводов к статье можно сказать следующее. «Расследования в стиле новостей» стали для современного Китая одним из безболезненных путей перехода к информационному обществу с одновременной демонстрацией народу препятствий для этого. Хотя согласно международной классификации новости принято относить к информационным жанрам, тем не менее для реализации расследований используются самые различные жанры: документальный фильм, обзор, комментарий, зарисовку, очерк и др. Принципиально важным для эффективности программы «Расследования в стиле новостей» является следование народным традициям, близость к повседневным заботам и чаяниям простых людей.

1. Статья «Конфуций» // Britannica. Большой энциклопедический словарь. – М.: ООО «Издательство Астрель»: ООО «Издательство АСТ», 2009.

2. Статья «Конфуций» // Философский энциклопедический словарь. Гл. ред.: Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев и др. – М.: Сов. Энциклопедия, 1983.

3. Тоффлер Э. Третья волна. Пер. с англ. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2004.

4. См.: <http://xwjz.eastday.com/eastday/xwjz/node89718/node89720/userobject1ai1513485.html>

5. Ли Сианг. «Новость между идеальным и реальным». «Современная трансляция». 2003. 1-й выпуск.

6. Ли Сианг. «Новость между идеальным и реальным». «Современная трансляция». 2005. 4-й выпуск.

7. См.: <http://search.tianya.cn/contentframe.jsp?articleID=410017&itemID=free&writer>.

8. См.: Жанг Ху. Расследования в стиле новостей. Пекин: Издательство «Культура», 2006.

9. <http://www.cddc.net/shownews.asp?newsid=1252>.

Элмурод КУРБОНОВ,

преподаватель

Национального Университета

Узбекистана

и.м. Мирзо Улугбека

ПРОБЛЕМЫ СООТНОШЕНИЯ ИНФОРМАЦИОН- НОЙ ГЛОБАЛИЗАЦИИ, МАССОВОЙ КУЛЬ- ТУРЫ И НАЦИО- НАЛЬНОГО САМОСОЗНАНИЯ В ПЕЧАТИ УЗБЕКИСТАНА

Мақалада Өзбекстан баспасөзіндегі ақпараттық жаһандану, бұқаралық мәдениет және ұлттық ой-сана төңірегіндегі өзекті мәселелер қарастырылады. Олардың үш негізгі қыры көрсетіледі: ерекшелігі, ақпараттық жаһанданудың оң және теріс жақтары; Қазақстан мен Өзбекстан халықтарының өзара мәдени қарым-қатынасы мен біртұтастығын сезіну.

In article one of pressing questions of a parity of information globalization, mass culture and national consciousness in the press of Uzbekistan is considered. The problem is considered in three basic aspects: specificity, pluses and minuses information influence of stereotypes of mass culture and necessity own identity the people of Uzbekistana.

Глобализация привела к невиданному росту объема информации. Со стороны «государств золотого миллиарда» (так сегодня называют развитый мир) на население планеты ежедневно обрушиваются огромные потоки неконтролируемых сведений, что ведет к сильнейшему перекошу в международном обмене информацией. Остальной мир не может противопоставить этому что-либо серьезное, потому что не обладает крайне необходимыми для этого информационно-коммуникационными технологиями, развитой системой мирового и трансграничного телевидения, вещающих на весь свет радиостанций типа «Голос Америки», «Би-би-си» или «Дойче велле». В результате нормы жизни, обычаи и традиции Запада широко распространяются по планете, активно внедряясь в сознание населения стран Востока, Азии в целом, а также Африки, Латинской Америки и Австралии с Океанией.

Массовому распространению западных ценностей способствует и такой серьезный фактор, как рыночная экономика, базирующаяся на непосредственных потребностях человеческой природы. Известно, что простой аудитории больше

нравятся развлекательные, нежели серьезные аналитические или просветительские материалы. Поэтому процент развлекательной журналистики (называемой также гедонистической, рекреативной, шоу) безудержно растет и составляет сегодня, по оценке японских телекритиков, более половины всей продукции СМИ.

Известный специалист в сфере массовых коммуникаций Фрэнк Уэбстер считает, что «хотя глобализация – это исключительно сложный феномен, она сводится в основном к тому, что весь мир выстраивается в соответствии с западной моделью. Об этой тенденции, причем нисколько не пытаясь ее оправдать, что удивительно, написал в своей книге *The Lexus and the Olive Tree* обозреватель *New York Times* Том Фридман (1999). Фридман пишет, что «монастырь может жить только по одному уставу», и это тот устав, который принят в Соединенных Штатах, у них – наибольшие шансы заставить весь мир вести себя по их правилам... Как пишет Фридман, глобализация – это путь «от биг-мака через «Макинтош» к Мики-Маусу» /1/.

Раскрывая характер новой эпохи, специалисты дают ей самые разные определения: постиндустриализм, технократизм, постмодернизм, сетевое общество, информационный капитализм, неомарксизм, публичная сфера и др. Несмотря на некоторые разногласия в определениях и характеристиках, большинство сходится в том, что новая эпоха коренным образом отличается от всех предыдущих и ее определяющими особенностями являются очень важная роль и безграничные возможности информации. Американский исследователь Элвин Тоффлер говорит о преобразующей роли нового порядка: «Эта новая цивилизация столь глубоко революционна, что она бросает вызов всем нашим старым исходным установкам. Старые способы мышления, старые формулы, догмы и идеологии, несмотря на то, что в прошлом они процветали или были весьма полезными, уже не соответствуют больше фактам. Мир, который возникает с огромной скоростью из столкновения новых ценностей и технологий, новых геополитических отношений, новых стилей жизни и способов коммуникации, требует совершенно новых идей и аналогий, классификаций и понятий» /2/. Так считает не только Тоффлер. Подобные оценки приводятся большинством исследователей новой эпохи: Маршаллом Маклюэном, Самюэлем Хантингтоном, Френсисом Фукуямой, Ясеном Засурским, Людмилой Земляновой и др. Наталия Урина определяет то, «каким будет мир, который в шекспировские времена походил на театр, Маклюэну казался глобальной деревней, а Уэльбеку – су-

пермаркетом» /3/. Ясно, однако, что современный мир, как никакой другой, начинен электроникой, цифровыми системами.

Ведущим фактором современности стали информационно-коммуникационные технологии. Они достигли степени главной парадигмы нового времени. Эрнст Галузов дал этому процессу довольно ясную характеристику: «Как генерализационный фактор мира, информация, по существу, и была востребована пионерами информационного поиска... А венцом стали компьютер и компьютерные сети – своего рода образные интеграторы информационной эпохи» /4/.

С известной условностью можно сказать, что в начале 90-х годов XX века глобализация достигла своего максимума, охватила всю планету и дальше ей было уже некуда развиваться. Оставалось одно – интенсификация. «Единственная среда, в которой наша цивилизация еще может расширяться, наш единственный настоящий фронт – это эфир, иными словами медиа, – пишет американский исследователь Дуглас Рашкофф. – Вследствие этого власть, которой сегодня обладает тот или иной человек, определяется уже не количеством собственности, находящейся в его распоряжении, а скорее тем, сколько минут «прайм-тайма» на телевидении или страниц новостной печати он может заполучить» /5/. Таким образом, когда планета увидела свое будущее в СМИ, то СМИ и определяемые ими общественные институты, в свою очередь, нашли перспективы как в уплотнении содержания, так и виртуальном режиме. Так информационно-коммуникационный мир стал заменять основной мир, в результате чего стал возможен «симулякр». Вторым после глобализации определяющим признаком новой эпохи стал массовая культура. Президент Республики Узбекистан Ислам Каримов не раз говорил о ее вредном влиянии на современную молодежь. Так, он пишет, что под видом массовой культуры нередко распространяются нравственная испорченность и насилие, индивидуализм, эгоцентризм и другие непотребные идеи, что чуждые нашим ценностям проявления подобного рода похожи на заразную болезнь /6/.

Приведем интересное рассуждение известного французского философа Жана Бодриера об опасности замены реальной жизни дизайнерскими сообщениями СМИ. Ученый «отстаивает ту точку зрения, что растущая автореферентность медиа (и жизни вообще) лишает нас реального опыта и помещает нас в медиатический, опосредованный мир фантазии, называемый «симулякром». Он (Ж. Бодриер – Э.К.) полагает, что демонстративная

искусственность и другие остраивающие приемы наших медиа разрабатываются (некими лицами либо безличными силами) с тем, чтобы мы считали нашу подлинную, непосредственную реальность более серьезной. Мысля подобным образом, мы приходим к выводу, что, например, Диснейленд – это средство скрыть общий инфантилизм нашей культуры. Мы входим в этот тематический парк и вновь переживаем свои детские фантазии, чтобы был менее заметен инфантилизм нашей повседневной жизни» /7/. Разумеется, так происходит потому, что массовая культура снижает порог ответственности журналистики в целом, не говоря уже конкретно о печати. Суть дела в том, что в СМИ сегодня однозначно преобладают примитивные сюжеты и образы, сериалы и типы, «кирпичи» и штампы.

Остроумное наблюдение с реальной оценкой феномена массовой культуры содержится в обобщенном мнении Ф. Уэбстера: «Среди мыслителей Нового времени, как левых, так и правых, общим местом уже давно стало сетование по поводу «массовой культуры», которая сбивает простых людей в стадо и кормит их пропагандистской похлебкой, в которой агитация перемешана с примитивными развлечениями». Подобные критические оценки массовой культуры – не новость для специалистов, но этого недостаточно для того, чтобы ее опасность для подлинной культуры стала очевидна для всех. Надо, чтобы трезвый подход к ее формам и сути стал достоянием широкого круга людей, работающих в СМИ, а также занимающихся проблемами массовой культуры. Только после того, как обоснованные, критические представленные картины массовой культуры прочно войдут в повседневную жизнь наших газет и будут разъяснены, задачу цивилизованного противостояния ей можно будет считать более или менее выполняемой.

Феномен массовой культуры стал возможен, как минимум, в результате сложения двух факторов: во-первых, самой природы человека, больше стремящегося к удовольствиям и развлечениям, нежели к самообразованию, во-вторых, господства психологии рыночной экономики. Известно, что один и тот же человек ведет себя не одинаково, когда он находится один или в толпе. Немецкий исследователь Петер Винтерхофф-Шпурк приводит следующее мнение об этом известного французского психолога Гюстава Ле Бона: «Согласно Ле Бону, на массу накладывают отпечаток анонимность одиночки, определенность чувств, снижение уровня интеллекта и личной ответственности. «Вот основные признаки отдельно-

го человека в массе: сознательная личность исчезает, преобладает неосознанное поведение, в результате влияния и переноса чувства и мысли развиваются в одном направлении, проявляется склонность к немедленной реализации внушенных идей. Отдельный человек уже не похож на себя. Он превратился в автомат, который не способен управлять своей волей» /7/. Все это слишком серьезные вещи для того, чтобы к ним можно было бы отнестись снисходительно. Вульгаризация культуры неизбежно ведет к примитивизации сознания и мировоззрения широких масс людей. Впоследствии это может дорого обойтись, например, народам Казахстана и Узбекистана, которые обладают уникальной, выработанной тысячелетиями национальной культурой.

Нивелировке национальных культур объективно способствуют тенденции информационной эпохи. Э. Тоффлер пишет об этом: «Как Вторая волна породила людей, чьи интересы превосходили локальный уровень и становились основой национальной идеологии, так Третья волна порождает группы людей, интересы которых шире, чем национальные. Эти люди становятся носителями формирующейся глобалистской идеологии, которую иногда именуют «планетарным сознанием»». В принципе нет ничего плохого в том, что общечеловеческие идеи, составляющие основу планетарного сознания, будут утверждены повсеместно. Вместе с тем, нельзя допускать того, чтобы канули в небытие уникальные качества каждой нации, ее национальные ценности. Тот же Тоффлер очень хорошо показал в данной книге все минусы стандартизации производства, жизни и творчества, которые принесла с собой индустриальная эпоха. Поэтому нет необходимости, считаем мы, заменять ее новой, массово-культурной стандартизацией теперь уже информационного века.

Для этого нужно, чтобы каждый народ прежде всего осознал сам себя, кто он есть, какое место занимает на планете и в процессе развития человечества. В практике узбекистанской печати возвращение к историческому переосмыслению роли нации получил название «узликни англаш» («познать самого себя»). На сегодняшний день это одна из наиболее разработанных тем не только национальной журналистики, но и отечественной науки в целом.

Данный процесс по своему содержанию является весьма непростым. Дело в том, что человек уже давно стал придатком, приложением к тому средству коммуникации, которое сам же и создал. Г. Маклюэн пишет: «Электромагнитная технология требует от человека полной покорности и

созерцательного спокойствия, и это дает преимущества организму, носящему теперь свой мозг за пределами черепной коробки, а нервы – за пределами кожного покрова. Человек должен служить своей электрической технологии с такой же сервомеханической преданностью, с какой он прежде служил своей рыбацкой лодке, своему каноэ, своей типографии (своему минарету, мечети и медресе – Ф.М.) и всем прочим расширениям своих физических органов. Но есть и одно отличие, состоящее в том, что прежние технологии были частичными и фрагментарными, тогда как электрическая – тотальна и инклюзивна» /8/.

Дизайн жизни, повседневно проводимый СМИ во всем мире, опасен тем, что в большинстве стран они манипулируют сознанием общества. Это разрушает нормальный ход анализа ответственностью сообщений СМИ, навязывает выгодные для распространителей информации идеи и ценности. Рассматривая концепцию публичной сферы известного немецкого философа Юргена Хабермаса, Ф. Уэбстер пишет: «С его (Юргена Хабермаса – Э.К.) точки зрения, публичная сфера не только ослаблена вторжением рекламы и присутствием ей этики, но ей еще нанесен существенный урон технологиями пиара. В этой связи на Хабермаса произвела сильное впечатление карьера Эдварда Бернайса (1891-1995) – старейшины американского направления «управления общественным мнением». Хабермас рассматривает его карьеру как особенно показательную для эпохи гибели публичной сферы. Для него все, что представляет Бернайс и его многочисленные последователи, связано с исчезновением характерной для публичной сферы традиции рационального обсуждения, на смену которой пришли лицемерие и манипуляции политиканов. Для Юргена Хабермаса это отказ от «критериев рациональности», лежавших в основе публичной дискуссии: подлинные критерии «полностью отсутствуют среди хитроумных приемов формирования консенсуса», которые превращают политическую жизнь в шоу, разыгрываемое перед одуроченными «зрителями, которые тут же готовы к нему присоединиться». Как мы видим, манипулятивными технологиями современного пиара нанесен урон престижу данной, очень важной сферы общественной жизни, в результате чего сама политическая жизнь превращается в шоу.

Глобализация привела еще к одному большому минусу. Э. Тоффлер охарактеризовал его как расслоение между странами двух групп – производящими современными информационно-коммуникационными технологиями и не производя-

щими их. Некоторые исследователи продолжили данную классификацию и проводят водораздел между различными социальными институтами одного и того же общества. Так, в главе «Китайский интернет: стратегия информатизации и телекоммуникационная политика» книги «Национальные модели информационного общества» Лежун Цзя пишет: «По мнению китайского ученого Ху Аньгана, в цифровом веке Китаю предстоит преодолеть три цифровых раскола. В частности, раскол между внешним миром и Китаем, между разными регионами Китая (конкретно – между восточной и западной частями Китая) и между китайскими городами и деревнями. Поэтому Ху считает, что в настоящее время Китай все еще остается информационно бедной страной. С нашей точки зрения, в ближайшие годы цифровой раскол может сохраниться, а в некоторых направлениях даже углубиться». Мы можем продолжить эту мысль применительно к Узбекистану и Казахстану, говоря, во-первых, в преломлении различных министерств и ведомств, среди которых одни ушли вперед в использовании информационно-коммуникационных технологий, а другие отстают; во-вторых, о школах, колледжах и вузах и даже, в-третьих, относительно множества семей в двух странах, где молодые люди постоянно ищут что-то в интернете, тогда как определенная часть старшего поколения не умеет им пользоваться.

Таким образом, мы можем сделать следующие выводы. Наблюдается очевидное расслоение в печати Узбекистана в анализе ею проблем информационной глобализации и проводимой на этой основе воспитательной работы. С данной точки зрения можно выделить три основных типа печатных изданий, явно различающихся между собой. В первую мы включаем республиканские научные, общественно-политические и литературно-художественные журналы типа «Тафаккур» («Мысль»), «Жамият ва бошқарув» («Общество и управление»), научные вестники Национального университета Узбекистана, Ташкентского государственного института востоковедения, Ташкентского юридического института, Узбекского государственного университета мировых языков и др. В данных журналах регулярно выступают хорошо подготовленные профессионалы в сферах идеологии, глобализации, средств массовой информации, национальной идентичности и др. Среди них можно назвать Н. Абдуазизову, Э. Аъзамова, Х. Дустмухаммада, Н. Жураева, Ш. Кудратходжаева, Ф. Муминова, У. Саидова, О. Тошбоева, Б. Якубова и др.

Ко второй группе следует отнести авторитет-

ные республиканские газеты типа «Халк сузи» – «Народное слово», «Хуррият» («Независимость»), «Узбекистон адабиёти ва санъати» («Литература и искусство Узбекистана»). В этих газетах также регулярно печатаются статьи на обозначенные выше темы, но разработка поставленных проблем и аналитические качества публикаций на порядок ниже. Вторую группу газет условно можно назвать качественными изданиями.

Третью группу составляют массовые издания, которые в других странах принято называть бульварными. На различных конференциях и семинарах по вопросам журналистики, в печати нашей страны об этих изданиях также можно встретить отзывы типа того, что это желтая пресса. Мы имеем в виду наиболее тиражные в Узбекистане издания типа «Даракчи» («Вестник»), «Тасвир» («Изображение, вид»), «Хордик» («Отдых») и др. Тиражи этих изданий в лучшие времена составляли до 400 тыс. экз., в среднем 70-100 тыс. (для

примера скажем, что тираж главной газеты Узбекистана «Халк сузи» составляет от 25 до 50 тыс экз.). Однако чисто бульварные издания в Узбекистане невозможны в силу традиций и местного менталитета.

Но именно такую прессу охотно читает молодежь. Поэтому у журналистов Узбекистана нет иного выхода, кроме как приблизить эту печать к качественной, хотя бы и ценой падения тиража – во имя общественной пользы.

Таким образом, стратегия воспитательной работы через массовую печать выглядит следующим образом: сохраняя высокий потенциал научной и аналитической журналистики, довести его через второе звено – качественную печать до третьего звена, самой массовой, наиболее читаемой печати Узбекистана. Следует сделать наиболее читаемую прессу более просветительской, придать ей свойства качественной прессы.

1. Узбстер Ф. Теории информационного общества. Пер с англ. М.В.Арапова, Н.В. Малыхиной. Под ред. Е.Л. Варгановой. – М.: Аспект Пресс, 2004.
2. Тоффлер Э. Третья волна. Пер. с англ. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2004.
3. Урина Н.В. Италия: от Anno Domini к Anno Digitalis // Национальные модели информационного общества / Отв. ред. и сост. Е.Л. Варганова, науч. ред. Н.В. Ткачева. – М.: Изд-во ИКАР, 2004.
4. Галумов Э.А. Инфоколониализм. – М.: «Известия», 2007.
5. Рашкофф Д. Медиавирус. Как поп-культура тайно воздействует на ваше сознание / Пер. с англ. Д. Борисов. – М.: Ультра. Культура, 2003.
6. Каримов И.А. «Юксак маънавият – энгилмас куч» («Высокая духовность – непобедимая сила»). – Ташкент: «Маънавият», 2008. На узб. яз.
7. Петер Винтерхофф-Шпурк. Медиапсихология. Основные принципы. Пер. с нем. Харьков: Изд-во Гуманитарный центр, 2007.
8. Маклюэн Г.М. Понимание медиа: внешние расширения человека / Пер. с англ. В. Николаева. – 2-е изд. – М.: «Гипербория», «Кучково поле», 2007.

ОСОБЕННОСТИ ОСВЕЩЕНИЯ ПАРЛАМЕНТСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СМИ: СОВРЕМЕННЫЙ ОПЫТ УЗБЕКИСТАНА

Алиханов Б.Б.,

*Заместитель руководителя
Высших курсов журналисти-
ки при Национальном Универ-
ситете Узбекистана имени
М.Улугбека*

Особенности функционирования парламентской журналистики в Узбекистане напрямую связаны с развитием парламентаризма в стране. Парламент играет важную роль в формировании государственной политики. История развития парламентаризма в мире, модели парламентов и их особенности являются объектом отдельного изучения.

Политические институты гражданского общества и представительные органы власти на местах в Узбекистане прошли определенный путь своего становления и развития, постепенно превращаясь в действенный механизм для мирного разрешения социальных конфликтов, обеспечивающего передачу общественных настроений, желаний, требований от общества к государственным и законодательным структурам, а также контроль за их исполнением посредством деятельности депутатов в представительных и законодательных органах власти. (См.: приложения).

Государство призвано содействовать смягчению социальных конфликтов и напряженности, чтобы гражданское или цивилизованное общество не превратилось в нецивилизованное обще-

ство. При этом гражданское общество является определяющим фактором создания демократической системы правления в государстве.

Важную связующую роль между государством и гражданским обществом играет публичная сфера, которая характеризуется структурой коммуникаций, т.е. различного рода объединений гражданского общества.

В этой структуре возникают вопросы, разрешаемые с помощью политической системы. Значение данной сферы состоит в аккумуляции проблем и передаче их от гражданского общества государству. Благодаря публичной сфере или пространству граждане могут выполнять свою роль, вытекающую из принадлежности к определенному политическому сообществу, выражая свое мнение и участвуя в дискуссиях по насущным проблемам.

Публичная сфера и различные объединения могут выступать в качестве институтов, общих для гражданской и политической сфер. Между этими сферами нет четкой границы, они взаимно проникают и влияют друг на друга.

Отличие сферы гражданского общества состоит в том, что демократия в ней может продвигаться значительно дальше, чем в сферах политики и экономики, поскольку приоритет имеют механизмы коммуникационной интеракции:

- Масс-медиа
- Политические клубы и объединения
- Парламентские слушания и дебаты

Предусматривается открытость гражданского общества к воздействию на него сферы политики.

Парламент играет важную роль в формировании государственной политики, но для этого необходимы следующие условия:

1. Парламент должен быть способным эффективно функционировать, избегать внутренних конфликтов и четко придерживаться своего регламента;

2. Парламент должен владеть всесторонней информацией о состоянии дел в государстве на том же уровне, что и исполнительная власть, которая имеет в своём распоряжении большую инфраструктуру;

3. Парламент должен иметь структуру, которая обеспечивала бы парламентарии аналитическими материалами по проблемам политики, государственного строительства, экономики, культуры, образования, медицины, новейших технологий и др.

На нынешнем этапе многое сделано на пути укрепления и развития институтов гражданского

общества, развития независимых средств массовой информации, которые являются важнейшими составляющими демократических реформ. В последние годы принято около 10 актов законодательства, непосредственно касающихся дальнейшей демократизации и либерализации СМИ, повышения их активности в обеспечении гласности и открытости, проводимых общественно-политических и социально-экономических реформ, внедрения передовых информационно-коммуникационных технологий в медиапространство.

В период политического обновления и реформирования общества Узбекистана повышение политической и общественной активности граждан, выражение воли и мнения населения, без преувеличения, становится одним из ключевых факторов, способных дать мощный толчок дальнейшей демократизации государственно-правовой системы и модернизации страны.

Создание профессионального парламента представляет особый интерес с точки зрения и нашей сегодняшней темы. Даже беглый экскурс в новейшую историю зарождения узбекского парламентаризма ярко показывает первые робкие шаги использования элементарных форм предвыборных технологий, попыток, которые тогда еще были не столько научно-практическими методами PR-кампании, а скорее бессистемными.

После предложенных Президентом в 2002 году инициатив, ситуация в корне изменилась. Парламент был преобразован в двухпалатный Олий Мажлис Республики Узбекистан, что и определило основу глубокого реформирования законодательной власти.

Все это послужило мощным стимулом к усилению процессов внутрипартийного развития, возрастанию роли партий в политической системе, активизации их участия в избирательном процессе и парламентской деятельности. Деятельность двухпалатного парламента свидетельствует о современности и глубокой продуманности принятой парламентской реформы.

В этом случае мы отчетливо видим, как совершенствование политической системы положительно повлияло на рост политической культуры общества, сформировало качественно новый уровень политического менталитета электората. В частности, важным средством построения в Узбекистане демократического правового государства с сильным гражданским обществом в сфере осуществления парламентской реформы является обеспечение политического консенсуса и плюрализма мнений.

Политические институты гражданского общества и представительные органы власти на местах в Узбекистане прошли определенный путь своего становления и развития, постепенно превращаясь в действенный механизм для мирного разрешения социальных проблем, обеспечивающего передачу общественных настроений, желаний, требований от общества к государственным и законодательным структурам, а также контроль за их исполнением посредством деятельности депутатов в представительных и законодательных органах власти.

Современный профессиональный парламент Узбекистана предусматривает обязательное наличие не только соответствующего образования и специальности, но и постоянное место работы в парламенте.

Наши люди уже хорошо понимают, что парламентарии занимаются созданием законов, по которым строится наша жизнь, контролем за их исполнением, а повседневные житейские заботы и проблемы решаются соответствующими исполнительными структурами. Основная задача избирателя заключается в том, чтобы требовать соблюдения своих прав, основываясь на тех законах, которые разрабатываются и принимаются избранными ими депутатами. Здесь очень важна роль СМИ, освещающих работу профессиональных парламентариев, как работают они над законопроектами, проходит процедура обсуждения, какие проблемы будут решены принятием данного законопроекта, как он будет реализовываться (исполняться), кто ответственен за исполнение и многие другие аспекты.

Несмотря на то, что проблемы парламентской журналистики исследованы мало, с годами понятие «парламентская журналистика» обретает на практике и в специальной литературе - все более ясные очертания. Парламентская журналистика - это журналистика (печать, радио, телевидение, информационные агентства, Интернет), освещающая деятельность представительной системы власти, т.е. публикующая материалы СМИ, относящиеся к теме «представительная власть».

Но чаще всего подразумевается особая специализация (программы, рубрики; штатные работники редакций; система аккредитации; творческие и профессиональные объединения; семинары и спецкурсы в учебных заведениях и т.д.).

Парламент, тем более в странах, где давно сформировалось гражданское общество, самый открытый и прозрачный из всех властных структур - и в идее своей и по существу. Депутатов (парламентариев) в отличие, положим, от министров, мы, как известно, выбираем сами. Их работа в

дни пленарных заседаний проходит под прицелом десятков направленных на них телекамер, фиксирующих каждое движение, жест, слово, поступок

Здесь возникает необходимость учета основных компонентов парламентской этики и культуры депутатов, т.е. политиков, в частности, имеется в виду - приоритет долга служения избирателям, независимость от других ветвей власти; высокие стандарты поведения; проблема конкуренции интересов, открытость контролю деятельности самих депутатов всех уровней от партии; проблема лоббирования; соблюдение парламентской дисциплины; защита частной жизни парламентария и ее пределы, обеспечение гарантий «прозрачности» депутатской деятельности.

Существование негласного этического кодекса поведения парламентариев одна из эффективных форм регулирования морально-нравственной стороны их деятельности. Сегодня иностранными экспертами отмечена высокая культура наших депутатов в Законодательной палате, умение вести конструктивную полемику между фракциями и комитетами. Нельзя забывать, что сердце демократии - вера граждан в порядочность политиков. Недаром Президент в своем выступлении на совместном заседании обеих палат парламента от 27 января 2010 года упомянул об этом.

В «Концепции дальнейшего углубления демократических реформ и формирования гражданского общества в стране», глава нашего государства выдвинул ряд законодательных инициатив, направленных на дальнейшее развитие и укрепление ветвей государственной власти, в частности парламента, в решении важнейших государственных задач, повышении роли политических партий, развитии институтов гражданского общества, средств массовой информации и других сфер развития демократического правового государства с сильным гражданским обществом.

Реализация выдвинутых инициатив напрямую возложена на парламент страны и здесь огромное значение имеет идеологическая работа, поставленная в партиях с электоратом и активом партии, со СМИ и партийной печатью, веб-сайтом.

Сегодня необходимо отметить, что активно и в традициях плюрализма развиваются партийные средства массовой информации. Их работники сотрудничают с пресс-службой своей политической партии, участвуют в подготовке информационных, агитационно-разъяснительных, аналитических и экспертных материалов.

Но не всегда можно сказать о своевременности публикуемых материалов. Многие принятые законы, инициативы депутатов политических пар-

тий, их контрольно-аналитическая деятельность остается вне зоны внимания СМИ. Материалы, публикуемые в рамках межпартийной и межфракционной конкурентной полемики, чаще носят поверхностный характер, отсутствует предметность, системность критики.

Прошел уже год, как сформирован новый парламент, партии приняли новые предвыборные платформы, но как выполняются предвыборные обещания, реализуется программа, остается порой вне зоны внимания партийной и парламентской прессы.

Например, сегодня почти все 4 партии представлены в местных органах представительной власти, в КНД. Депутаты КНД являются одновременно и руководителями органов исполнительной власти. Многие из них в силу выполняемых обязанностей, решают различные вопросы своих избирателей в округах, содействуют общерегиональному развитию и привлекают общественность к этому процессу.

Как отметил в своем ноябрьском выступлении глава нашей страны, «...По мере становления и укрепления их авторитета в обществе усиливается роль институтов гражданского общества в осуществлении действенного общественного контроля за деятельностью государственных и властных структур. Сегодня институт общественного, гражданского контроля становится одним из важнейших элементов обеспечения эффективной обратной связи общества с государством, выявления умонастроения людей, их отношения к проводимым в стране преобразованиям».

Политические партии по своей сути являются ведущими институтами гражданского общества и играют важную роль в процессе осуществлении действенного общественного контроля за деятельностью государственных и властных структур. А достижение результатов действенного общественного и парламентского контроля возможно только при активном участии партийных и парламентских СМИ в этом процессе.

Также возникает необходимость усиления работы идеологических секторов региональных отделений партий, партийной печати, веб-сайта по содержанию освещаемых мероприятий и издаваемых материалов, использование зарубежного положительного опыта и практических наработок, полученных в период избирательной компании и прошедших выборов.

Можно такие положительные, но с элементами критики, примеры на местах освещать в партийной прессе, показывая межпартийную конкуренцию в конструктивном, позитивном ракурсе. В

конечном итоге, на реальных примерах, конкретном предмете необходимо строить межпартийную полемику

Действительно, в данном ракурсе требуется ещё усилить работу по анализу и экспертизе информационных материалов, взаимодействию с исследовательскими и образовательными структурами, экспертным сообществом политических партий, наладить эффективные коммуникации и сотрудничество между отделами центральных аппаратов партий с партийной редакцией партийной газеты, в сборе информации с местных органов представительной власти, комитетов нижней палаты парламента, региональных структур партии и ППО.

Другой показатель возросшей активности партийной прессы - её тесное взаимодействие с фракциями в Законодательной палате Олий Мажлиса. Причем это касается не только освещения фракционной работы, но и непосредственного участия партийного издания в обсуждении инициированных фракциями законопроектов и поправок к действующим законам, но и здесь работа носит чаще всего хаотичный характер, и в основном готовятся информационные материалы.

Для достижения поставленных целей необходимо сформировать систему поступления и анализа информации, ее оперативности и своевременности. В тандеме депутата и журналиста одной из главных задач является вовремя донести суть информации и привлечь внимание, в конструктивном понимании.

Новый уровень работы партий требует новых подходов к понятиям партийная дисциплина и внутрипартийная демократия, что касается и партийной печати. Нельзя забывать и о том, что конкурентоспособность партии за свои позиции в парламенте проявляется через сильную партийную дисциплину. Сотрудникам партийной газеты необходимо уделить внимание и на реализацию принципа свободы слова в СМИ, здесь подразумевается не только свобода в изложении материала, но и социальная, моральная ответственность журналиста, его объективность и интеллектуальная независимость.

В целях оптимизации взаимоотношений депутатского корпуса с представителями СМИ необходимо выстроить систему отношений и коммуникаций. Заинтересованность в освещении деятельности депутатов в парламенте, процессе законотворчества, при проведении контрольно-аналитической деятельности, избирательных округах, должна быть взаимной. Здесь не существует обязательств и принуждения между де-

путатами и журналистами, корреспондентами и другими медийными работниками. Только конструктивное сотрудничество и партнерство может дать эффективные, реальные результаты. Данный процесс и для депутата, и для журналиста творческий. Обе стороны заинтересованы в положительных результатах.

Во-первых, со стороны отдельных депутатов существует страх, нервозность перед телекамерами, объективами, отсутствие писательского таланта. Медийным работникам всегда легче работать с профессионалами, людьми, умеющими писать готовые статьи, давать интервью. Но в реальной обстановке требуется высокий профессионализм со стороны журналистов, операторов, корреспондентов для достижения эффективных результатов. Без обоюдного желания эти вопросы невозможно оптимизировать.

Во-вторых, содержательность материалов, передаваемых из палат парламента. Последовательно меняющаяся политическая ситуация в стране и, соответственно, в Олий Мажлисе, закономерно вносит коррективы и в освещение средствами массовой информации работы высшего органа законодательной власти. Это относится и к содержанию материалов и к характеру их подачи (аналитика, информация), к жанровым особенностям и многим другим параметрам.

Сегодня депутаты одновременно являются членами комитетов нижней палаты парламента, а также членами фракций политических партий. В процессе тонкой унифицированной деятельности они занимаются законотворчеством, парламентским контролем и анализом, встречаются с населением и широкой общественностью, многие работают в партии на общественных началах. Все обладают большими возможностями использования потенциала своих партийных газет, пресслужб, веб-сайтов для освещения деятельности в процессе профессионального депутатства.

За 20 лет независимости Узбекистана политические институты гражданского общества и представительные органы власти на местах, прошли определенный путь своего становления и развития. Сегодня они постепенно превращаются в действенный механизм для мирного разрешения социальных проблем, обеспечивающего передачу общественных настроений, желаний, требований от общества к государственным и законодательным структурам, а также контроль за исполнением принятых решений органами управления государственной власти.

На современном этапе развития парламента-

ризма и законодательной ветви власти важнейшее место занимает развитие многопартийной системы, повышение активности политических партий, усиление конкурентной борьбы между ними и только посредством активизации деятельности партийных газет, печатных изданий освещающих деятельности парламента можно отразить этот процесс.

Здесь необходимо напомнить цитату из выступления Президента на совместном заседании обеих палат парламента от 27 января 2010года:

«... чем ожесточеннее и сильнее будет конкуренция между различными политическими фракциями в Законодательной палате, тем больше гарантий того, что идеи каждой партии, представляющей интересы определенных социальных сил и слоев, ее программные задачи будут успешно реализованы. Безусловно, все это будет способствовать повышению качества принимаемых законов, повышению роли самого парламента, его воздействия на происходящие в стране процессы».

При этом, «...Межпартийные дискуссии должны вестись на серьезной, профессиональной и предметной основе. Именно поэтому политическим партиям необходимо сосредоточиться на более глубоком изучении волнующих их электорат социально-экономических вопросах, выработке и реализации мер по их решению.

Пришло время, перейти от общих рассуждений о «политической поддержке стратегического курса руководства страны на проведение реформ» к конкретным действиям, предлагая глубоко продуманные, в том числе альтернативные, конкурентоспособные проекты и программы, отражающие целевые задачи каждой отдельной партии или движения».

Соответственно, современные реалии требуют от политических партий применения новых подходов в работе с населением, активом партий и электоратом. Уже должны входить в практику прямого общения депутатов, членов фракции политических партий с избирателями, публичное проведение расширенных заседаний центральных органов в режиме он-лайн и посредством видеоконференций.

Следовательно, в этом процессе особую актуальность приобретает тесное взаимодействие партийных изданий со своими фракциями в Законодательной палате Олий Мажлиса и депутатскими группами в местных Кенгашах народных депутатов. Причем, это касается не только освещения фракционной работы, но и непосредственного участия партийного издания в обсуждении инициированных фракциями законопроектов и

поправок к действующим законам. Однако, анализируя публикуемые материалы в партийных СМИ, можно отметить чаще всего их информационный характер.

Также анализ публикуемых статей, материалов показывает, что многие из них страдают мелкотемьем, т.е. поднимаются такие темы, которые отнюдь не соответствуют тем задачам и целям, которые ставятся перед политическими партиями страны. Оценки, мнения, высказанные в таких публикациях, часто поверхностны, нет анализа, глубинного подхода, альтернативных путей решения поднимаемых проблем. В результате читатели не могут понять, о чем конкретно идет речь, что хотели показать или поднять столь серьезные общественно-политические партийные издания. Это лишний раз свидетельствует, что в партийных газетах не поднимаются серьезные социально-экономические, общественно-политические вопросы, которые присущие политическим партиям.

Ведь внесенные на рассмотрение Законодательной палаты законотворческие инициативы Президента, озвученные главой нашего государства в Концепции дальнейшего углубления демократических реформ и формирования гражданского общества, свидетельствуют о необходимости ускорения процесса усиления деятельности партий, осознания ими серьезности и готовности активного участия в процессах происходящих перемен.

Другими словами, им необходимо осознать и понять, какие именно цели они должны ставить в своей стратегии дальнейшего развития, которые в конечном итоге позволят им обрести свой достаточный вес в обществе, стать ближе к людям, «держать руку на пульсе общественной жизни». Это требует от них доскональных и достоверных знаний ситуации в регионах, т.е. событий происходящих на местах. Впоследствии суметь позитивно повлиять на общественное мнение и повести за собой людей по пути углубления дальнейших демократических реформ и формирования сильного гражданского общества. А это подразумевает активизацию деятельности политических партий на всех уровнях, эффективное взаимодействие с партийными СМИ и веб-ресурсами, что, в конечном счете, позволит реально содействовать достижению этих рубежей и реализовать поставленные задачи.

На сегодняшний день широко востребованы статьи и аналитические материалы, подготовленные партийными журналистами и областными корреспондентами, содержащие конкретные предложения, рекомендации, выработанные в результа-

те законотворческой и контрольно-аналитической деятельности парламента, решений Местных Кенгашей, показывающие предпринятые по этим вопросам и проблемам практические действия со стороны соответствующих органов государственного управления.

В данном ракурсе, особую важность обретает повышение активности фракций политических партий, представленных в Законодательной палате Олий Мажлиса, в результате их законотворческих инициатив, контрольно-аналитической деятельности, парламентских слушаний и др.

Также необходимы аналитические материалы, где раскрываются в полной мере, деятельность фракций, как основной составляющей политической партии в парламенте, результаты работы ее членов за определенный период.

В частности, уже можно осветить деятельность партийных фракций за первый год работы во втором созыве профессионального парламента, тем более имеются определенный опыт и практические результаты в законотворческом процессе и контрольно-аналитической деятельности. Каждая фракция может дать анализ проделанной работы и предметную, объективную критику в адрес своих политических оппонентов, которые могли продвинуть свои приоритеты, но не проявили инициативы и показали пассивность. Сегодня принятые парламентом и подписанные Президентом, законопроекты начинают постепенно и последовательно реализовываться в жизнь, знание широкой общественности и электората политических партий их сути и значения, механизма их реализации будут в конечном итоге способствовать повышению уровня правовой грамотности и защите прав и свобод граждан страны. Здесь важным инструментом донесения этих знаний выступают партийные СМИ.

В освещении деятельности депутатов политических партий, членов фракций в партийных печатных СМИ, необходимо показать, как они оказывают практическую помощь в решении актуальных социально-экономических вопросов на местах, и как вносимые предложения избирателей и участников встреч по совершенствованию законодательства, учитываются в процессе подготовки законопроектов в нижней палате парламента. Однако журналисты партийных изданий не должны забывать, что их политическая партия отражает интересы тех социальных слоев и групп населения, которые признаны их электоратом.

Здесь хотелось бы отметить, что члены фракции политических партий в своих статьях, интервью должны придерживаться своих идеологиче-

ских платформ и программных целей и задач. В частности, мы можем наблюдать общие тенденции в материалах печатных партийных СМИ, где продвигаются позиции партий и задачи, стоящие перед членами фракций политических партий.

В реализации программных идей, целей и задач политических партий и их фракций в парламенте страны при освещении деятельности парламента, газетами политических партий особое место занимает контрольно-аналитическая деятельность, т.е. контроль за действующим законодательством, актами исполнительной власти, изданными по поручению парламента и имеющими силу закона.

В частности, в освещении деятельности фракций политических партий представленных в парламенте основной акцент делается на использование именно этой формы контроля за деятельностью исполнительной власти, хотя контроль парламента может осуществляться и в отношении других органов государственной власти.

Среди общепризнанных форм парламентского контроля можно выделить несколько используемых в деятельности парламента страны, но слабо освещаемых со стороны парламентских журналистов и газет политических партий. В частности, это вопросы к правительству, министрам, другим высшим органам государства и должностным лицам на пленарном заседании парламента, дебаты, постановка какого-либо важного вопроса на пленарном заседании, доклады и отчеты правительства, парламентские слушания и запросы.

Здесь можно использовать материалы, подготовленные в ходе деятельности комитетов нижней палаты парламента, связанного с постановкой наиболее актуальных вопросов к правительству, министрам, другим высшим органам государства и должностным лицам на пленарном заседании парламента. При этом вопросы, относящиеся к фактам и не содержащим каких-либо обвинений в их адрес.

Ещё один из наиболее интересных вариантов, используемых в зарубежной практике это дебаты по заранее определенным вопросам и общей политике правительства. Их тему предлагает, как правило, оппозиция, но такие предложения могут исходить и от правительства. Необходимо учитывать, что дебаты не преследуют цели вынесения решения с оценкой деятельности правительства, а являются формой эффективного взаимодействия представителей законодательной власти и правительства, где каждая ветвь государственной власти определяет для себя, что надо предпринять для углубления проводимых демократических реформ

и формирования гражданского общества в стране.

Также, в связи с вносимыми Президентом изменениями в Основной закон, в контексте Концепции дальнейшего углубления демократических реформ и формирования гражданского общества в стране, наиболее актуальным будет постановка какого-либо важного вопроса на пленарном заседании нижней палаты, за которой следует объяснение министра, обсуждение и принятие решения путем голосования. Неудовлетворительная оценка может повлечь за собой отставку министра или всего правительства, т.е. использование общепризнанного инструмента парламентского контроля, как вотум недоверия, или же, напротив, роспуск парламента.

В данном ракурсе освещение позиций фракций политических партий в их партийных изданиях даст возможность повлиять на общественное мнение и рассмотреть данный факт с точки зрения интересов тех групп или слоев населения, которые они представляют. Актив политических партий, их электорат сможет сформировать свое видение, позицию к происходящим событиям и объективно оценить сложившуюся ситуацию.

Также для читателей печатных изданий политических партий будут представлять интерес доклады и отчеты правительства и министров о своей деятельности на пленарных заседаниях обеих палат парламента. Здесь материалы, подготовленные с мнениями экспертов, аналитиков, специалистов, как от политических партий, так и от представителей различных аналитических центров, органов государственной власти, дадут полное представление о деятельности правительства и министерств, доклады и отчеты которых были заслушаны.

Парламентские слушания один из наиболее важных и значимых мероприятий, проводимых в стенах парламента. Ведь парламентские слушания организуются комитетом палаты парламента, закрепленной пакетным соглашением между фракциями политических партий, и имеют цель привлечь внимание общественности, государственных органов к вопросам наибольшей значимости. На слушаниях принимаются рекомендации, где по итогам принятых рекомендаций, в дальнейшем принимаются государственные решения, важные в жизни общества страны.

Подготовка и публикация материалов, в газетах политических партий, по итогам прошедших парламентских слушаний должна проводиться с особой тщательностью, так как в освещении данного мероприятия можно ярко показать отношение, позиции фракций политических партий в

данных вопросах. Также необходимо показать работу самого комитета нижней палаты парламента, а через работу комитета показать и деятельность всей фракции, её членов, насколько действенна деятельность фракции политической партии и палаты парламента в целом. Читатели будут знать, с чем связаны те или иные изменения, произошедшие в результате принятых рекомендаций и дальнейших решений, важных в жизни общества страны.

Естественно, у избирателей не будут возникать вопросы, а чем занимаются наши избранники в стенах парламента. Здесь также в публикуемых материалах, подготовленных с мнениями экспертов, аналитиков, специалистов, как от политических партий, так и от представителей различных аналитических центров, органов государственной власти рекомендуется раскрыть весь процесс работы палаты парламента.

Отдельным важным моментом деятельности Законодательной палаты парламента является законодательный процесс. Процесс законотворчества занимает более половины времени работы нижней палаты парламента. Он состоит из нескольких стадий: внесение законопроекта, его обсуждение, принятие закона, подписание и опубликование закона главой государства с указанием срока начала действия исполнения закона.

Обсуждение законопроекта состоит из нескольких стадий, каждое обсуждение на пленарном заседании палаты называется чтением, работа над законопроектом в комитете называется комитетской стадией законодательного процесса. Обычно бывает три чтения, но иногда при принятии срочных законопроектов их число сокращается.

В первом чтении обсуждаются принципиальные положения проекта. Парламентскими журналистами и журналистами партийных газет освещаются концепция вносимого проекта закона, его значение и суть, доводится до широкой общественности. Партийные издания разъясняют суть и значение вносимого законопроекта через призму своих предвыборных платформ, программных задач, интересов электората, какие возможны изменения в результате принятия данного законопроекта.

Во втором чтении обсуждения вносимого законопроекта происходит с докладом автора про-

екта закона и содокладом рабочей комиссии. На этой стадии обсуждается и голосуется каждая статья проекта, обсуждаются и голосуются поправки. При этом обсуждение на пленарном заседании бывает двух видов: свободное и фракционное. Свободное обсуждение предполагает, что выступать может каждый депутат и что он, высказывая свое отношение к проекту не связан фракционной дисциплиной. Фракционное обсуждение проходит, когда от имени фракции выступает ее руководитель или другое уполномоченное им лицо и озвучивается позиция фракции по вносимому законопроекту.

Опять-таки освещение этого процесса газетами политических партий будет ярко отличаться, исходя из авторства законодательной инициативы. Если законопроект вносится от членов фракции политической партии, то материалы, публикуемые в газете этой политической партии должны отразить и обосновать все статьи законопроекта, обсуждаемые и голосуемые поправки, и должны быть изложены на доступном каждому читателю языке. Другие политические издания высказывают свои позиции по тем же вопросам, с точки зрения своих предвыборных платформ, программных задач, интересов электората, тем самым образуя межпартийную полемику и межфракционную конкуренцию.

В третьем чтении обсуждается и голосуется законопроект в целом. На этой стадии возможны только редакционные поправки. После этого представители фракций могут выступать только с кратким заявлением по мотивам голосования, объясняя свою позицию. Освещение политическими газетами последней стадии законодательного процесса позволит полностью сформировать общественное мнение и дать объективное видение принимаемого законопроекта.

Необходимо не забывать, что успешное решение задачи усиления парламентского контроля за исполнительной властью в значительной степени зависит от активного участия в этой работе средств массовой информации, широкой общественности. Здесь большие и ответственные задачи в этом отношении стоят перед партийной прессой и реализация поставленных задач перед партийной прессой напрямую зависит от того насколько эффективно будут налажено взаимодействие между парламентом, фракциями, депутатами и представителями СМИ и партийной прессы.

ШЕБЕРЛІК МЕКТЕБІ

АДАМЗАТ ҚҰНДЫЛЫҚ- ТАРЫНЫҢ ЖАРШЫСЫ

Құдайберген ТҰРСЫН,

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті журналистика факультетінің баспасөз және электронды БАҚ кафедрасының меңгерушісі, филология ғылымдарының докторы, профессор

В статье рассматриваются актуальные проблемы кафедры печати и электронных СМИ факультета журналистики. Предложены рекомендации по повышению действенности масс-медиа.

The article deals with current problems of the Department of Print and Electronic Media School of Journalism. Recommendations to improve the effectiveness of mass media.

У ақыт тым жүрдек қой. Сонау өткен ғасырдың отызыншы жылдарының орта шенінде шаңырақ көтерген Қазақ Коммунистік Журналистика Институты ұзақ жылдар бойына республиканың журналист кадрларын даярлайтын бірден бір орталығы болып келді. Осы үрдіс кешегі тоқсаныншы жылдардың басына дейін сақталып, осы ордада даярланған журналистер нағыз майталман, өз ісінің шын шеберлері атанды. Жыл сайын республика аумағындағы он тоғыз облыстан жиналған сайдың тасындай, от ауызды, орақ тілді болашақ журналистер бақ сынасып, “жүзден жүйрік, мыңнан тұлпарлар” ғана қастерлі студент партасына отыратын. Олар, білім бұлағынан сусындап қана қоймай, студент шағынан ақ бойларындағы қабілет қарымын газет пен журнал, радио мен теледидарда көпшілікке танытып жататын. Ал, қазанның құлағындағы “тұлпарды тай кезінен танитын” редакторлар ертеңгі Тайбурылдар мен Толағайларды балапан шағынан баптап, бойларындағы “ащы терін” шығарып, додаға мәпелеп ғана қосатын. Сол Азаматтардың тай шағындағы шабысын көріп, газет бетіндегі жаңға жайлы, жүрекке жақын материалдарын

оқып, ертеңгі күннің “маңдайлары жарқыраған жұлдыздарын” бірден байқайтынсың. Осынау алпыс жылға жуық мерзім С.М.Киров атындағы (бүгінгі әл Фараби) ҚазМУ дің журналистика факультетінің “алтын кезеңі” екен ғой.

Ал, осы бір “періштедей аңғал да адал, пәк те таза” қоғамдық ойдың болашақ көшбасшыларына бойларындағы білімі мен білігін берген ұстаздар қауымы да кезеңінің корифейлері, уақытының білімдарлары болатын. Заманының алыптары атанған Санжар Аспендияров, Сәкен Сейфуллин, Мұхтар Әуезов, Құдайберген Жұбанов, Сәбит Мұқанов, Сәрсен Аманжолов, Мәлік Ғабдуллин, Бейсенбай Кенжебаев, Мәулен Балақаев, Зейнолла Қабдолов, Тұрсынбек Кәкішев, Қайыржан Бекхожин, Тауман Амандосов, Темірбек Қожакеев, Совет Масғұтов, Сағынбек Рамазанов, Марат Барманқұлов, Намазалы Омашевтардың дәрісін тыңдап, лебізіне қаныққан студенттің “білімсіз, біліксіз” болып шығулары нағыз “надандықпен” тең болатын. Оған себеп бойларындағы терең білімді құз шыңдардағы жойқын селдерден алған білімдарлар, шағын тұмалар мен жылғаларды ізінен қоса ерте жүріп, алып арнаға айналатын. Сол жайсандар мен жақсыларды көріп өскен, солардың шалқар дариядай білімі мен білігіне қаныққан болашақ “арландар мен тарландар” заманының айтулы тұлғалары дәрежесіне дейін көтерілді. Жылдар сілемінде ойлары бойларына теңелген, қаламдары қарымды түлектеріне арнап заманының заңғары ұлы Мұхаң: “Жақсы жазғандарыңыз далаға кетпейді, ешбір қасиет бағаланбай қалмайды, алтының танылмай қалмайды”, дегенде де еткен еңбектің еш болмайтындығын бағамдап, ұлты үшін аянбау мен халқы үшін бұлқынуды меңзеді емес пе! Сол кезеңде ақ бойларындағы шынайылыққа, таңғы шықтай мөлдірлік қонақтаған осы Асыл ағаларды бүгінде армандай аңсайтынымыз, сағына аң ұратынымыз жасырын емес.

Тәуелсіздік төрімізге еніп, берік орныққан шақта, жаһандану кезеңіне тап болдық. Бұл жойқындық сенің ұлттығыңды жоғалтудың, өзгелердің саған байқатпай сені өзіне сіңістірудің алғашқы қадамдары ғана. Міне, осы кезеңде алыс болашақты бағамдап, жан жағыңды қымтап, барың мен жоғыңды түгендеп, ертеңгі жүрер жолыңды айқындау кезек күттірмес міндеттердің бірі. Осыны өзгелерден ерте ұғынған әл Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің басшылығы бұрыңғы ірілі ұсақты 99 кафедраны заман сұранысына сай ірілендірілген, орталықтанған 53 кафедраға топтастырды. Әрине, ұзақ уақыт бойына оқу үдерісі мен маман даярлауға бейімделген кафедралардың за-

ман талабына сай кластерлік бағытқа бағдар ұстануы да кезегінде өз қиындықтарын алға тартуда. Дегенмен, күні бүгін мұның уақытты оздырмастан ерте қолға алынғанының дұрыстығына факультеттің оқытушы профессорлар құрамының да көзі жете бастағандай. Мысалы журналистика факультетінде талай жылдық тарихы бар журналистика тарихы кафедрасы (кейін бұқаралық коммуникация тарихы мен теориясы), мерзімді баспасөз кафедрасы (кейін мерзімді баспасөз және Интернет журналистика) және телерадиожурналистика кафедраларының негізінде биылғы жылдың тамызында баспасөз және электронды БАҚ кафедрасы құрылды. Университеттегі кафедраларды оқу процесі мен маман даярлауға сай қайта құру оның кадрлар даярлау кезеңіндегі бәсекеге қабілеттілігін бұрыңғыдан де арттыра түсті. Сондықтан да жаңаша құрылымдық өзгерістерге сай кафедраға барлық өкілеттіліктер берілген. Болашақта кафедрамыздың материалдық және ғылыми лабораториялық базасын нығайту бағытындағы жұмыстар қазірден бастап қолға алынды. Ең бір оңтайлысы кафедра меңгерушісі кесімді жалақымен (өз келісіміне сәйкес жарты жүктемеде сабақ беру) басқарушылық әрі менеджерлік жұмыспен тікелей айналысады. Және де кафедра меңгерушісіне де дәл осындай талаппен екі бірдей орынбасар (оқу, әдістеме және тәрбие) және (ғылым, инновация және халықаралық қатынастар) бекітілген. Демек кафедраның барлық деңгейдегі жұмысы меңгеруші және оның екі бірдей көмекшісінің бақылауымен жүзеге асырылады.

Осы бағытта уақыт көшінде игілікті істердің бастауында тұрған айтулы кафедраларды ірілендірудегі мақсат қандай және жаңадан бой тіктеген кафедраның алға қойған міндеттері нендей болмақ деген заңды сұрақтың тууы орынды. Республика және алыс жақын БАҚ саласына ұзақ жылдар бойына әрбір кафедрада даярланған мамандардың білім біліктері төмен болды десек, бұл “жауырды жаба тоқығандық” болар еді. Отандық төл журналистикамыздың негізін қалаушылардың бірі Қайыржан Бекхожин бастауында тұрған журналистика тарихы кафедрасы (іргесі 1948 жылы қалаңған) осы саланың өткенін түгендеу, бүгінін мақсатқа жарату, алдағы жүрер жолын бағамдауда орасан істерді атқарды. Әсіресе, осы бағытта 1982 жылдан кафедраның тұтқасын ұстаған елімізге танымал тұлға Сағымбай Қозыбаевтың басшылығымен өлшеусіз жұмыстар атқарылды. Қ.Бекхожинның “Қазақ баспасөзінің даму жолдары”, “Қазақ баспасөзі тарихының очеркі”, С.Қозыбаевтың “Аудитория – весь Казахстан”, “Очерки истории журналистики Казах-

стана”, “Справочник журналиста Казахстана”, “Журналистской энциклопедии Казахстана” және т.б. оқулықтар мен оқу құралдары, баға жетпес зерттеулері мен жарияланымдары студенттердің танымын кеңейтіп, талғамынан шығып жатты.

Ал, бастау бұлағында журналистика саласының корифейлері – Қайыржан Бекхожин, Тауман Амандосов, Темірбек Қожакеевтер тұрған мерзімді баспасөз кафедрасының (іргесі 1958 жылы қалаңған) еліміздің газет журнал саласының мыңдаған майталмандарын даярлағанын еске алсақ, осы ұжымның парасат пайымына тәнті боласыз. Қазақстанда журналистика теориясы бойынша тұңғыш профессор атанған Т.Амандосовтың “Совет журналистикасының теориясы мен практикасы”, “Публицистика – дәуір үні”, “Қазақ совет баспасөзінің жанрлары”, кезінде факультеттің “тамыршысы Нәм тынысындай” болған Темірбек Қожакеевтің “Жас тілшілер серігі”, “Көк сенгірлер”, “Қазақ сатирасы” т.б. еңбектері күні бүгінге дейін журналист мамандарының бағдаршамы іспеттес.

Өз кезегінде тележурналистика кафедрасын (іргесі 1970 жылы қалаңған) танымал Марат Барманқұлов және радиожурналистика кафедрасын өз саласының білгірі Намазалы Омашевтар басқарған тұста, бұл сала электронды БАҚ саласына небір майталман, өз ісінің шынайы шеберлерін даярлады. Отандық тележурналистиканың іргетасын қалаған Марат Барманқұловтың “Журналистика для всех”, “Жанры печати, радиовещания и телевидения”, “Телевидение: деньги или власть?”, республикалық радио саласының “атасы” атанған Намазалы Омашевтың “Қазақ радиожурналистикасы”, “Жол үстінде журналист” т.б. зерттеу еңбектері күні бүгін де өздерінің аса құндылығы әрі өлшеусіз бағалылығымен де маңызды.

Бүгінде ҚазҰУ ізаманның талабымен уақыттың сұранысына сай ғылыми зерттеу бағытындағы университет моделіне бағыт ұстануда. Оған себеп, алдымен болашақ мамандардың өз саласынан жан жақты, білімдер болуымен қатар белгілі бір саланың мәселен “құқық”, “денсаулық”, “экономика”, “саясат”, “өнер” т.б. бағыттарда мамандануына баса көңіл бөлу. Демек, болашақ жақын жылдарда дипломдағы “журналист” жолдарының қатарына “журналист экономист”, “журналист саясаттанушы” болып жазылатын күн де алыс емес. Ал журналистке мұның артар салмағы мен жүктер міндеттері тым ауқымды. Бұл бағыттағы жұмыстарды жүзеге асыру үшін факультет басшылығы бұрынғы оқытушы профессорлар құрамындағы танымал диктор Сауық Жақанова, отандық фотоөнерінің бүгінгі көшбасындағы Асылхан Әбдірайым, елімізге белгілі спорт ком-

ментаторы Амангелді Сейітхановтардың қатарына, жаңа оқу жылында “Заң” газетінің бас редакторы Бекжан Әшірбаев, құқық саласының майталманы Серік Жұмабеков, Қазақ теледидарының танымал тележүргізушісі Гүлмария Барманбекова, журналистика саласының ардагерлері қатарындағы Нарбин Кенжеғұлова, Дәмегүл Баялиева, Клара Қабылғазина, Әмір Молдабеков сынды “шоғырлы” топ келіп қосылды. Ал кафедра құрамындағы алты ғылым докторы мен профессорлар Сағымбай Қозыбаев, Кәкен Қамзин, Есберген Алауханов, Шәрбан Нұрғожина, Сәуле Барлыбаева және он екі ғылым кандидаты мен доценттер қатарындағы өз саласының білгірлері Аманқос Мектеп, Орынгүл Ошанова, Жидегүл Әбдіжәділқызы, Сәкен Нұрбеков, Светлана Велитченко, Әйгерім Әлжанова және өзгелердің білім білігі болашақтың танымал “тәлімгерлерін” даярлауға жұмылдырылуда.

Кафедра басшылығы келесі оқу жылында тәжірибесі тәлімімен тамырласқан, жазғандарына оқырманның мейірі қанатын, сөйлегенде “қара сөзден сел ағызатын” бір саланың “академигі” атанған БАҚ саласындағы танымал журналистер мен өзге саланың да үздіктерін оқытушылыққа шақыруды жоспарлап отыр. Оған себеп, биылғы жылдың өзінде кафедраға 3 PhD докторанты мен магистратураға 18 магистрант жаңадан қабылданды. Сонымен дәл бүгінгі күні кафедрада факультеттегі 650 студенттің 400 дейі және 40 қа жуық магистрант және болашақ 5 PhD докторанты білім алуда. Ал оларға 30 дан астам жоғары білікті оқытушылар білім беруде.

Жаңа кафедраның алдында тұрған басым бағыттардың бірі – ғылымның соны жетістіктерін отандық БАҚ және БҚК (бұқаралық коммуникация құралдары) саласындағы нақты секторларда жүзеге асыру. Осы салада кафедра жарғысына сәйкес болашақта университет жанынан “Масс медиа ғылыми зерттеу орталығын” ашу жоспарланып, соған сәйкес бүгінде оқытушы профессорлар күшімен оның концепциясы даярлануда. Егер кафедра жанынан осы орталық ашылып, іске кіріссе республика аумағындағы 240 тан астам телекомпания мен 80 ге жуық радио және 4000 ға жуық басылымдар мен жүздеген жарнама және продюсерлік орталықтардың сан саладағы қордаланған проблемаларын зерттеуге кең жол ашылар еді. Оған дәлел, күні бүгінге дейін Байланыс және ақпарат министрлігі не ҚР ТРК мен ірі телерадиокомпанияларда лабораториялар мен зерттеу орталықтары құрылмаған. Ғасырдан астам қилы қилы тарихы бар баспасөз бен 90 жылдық тамаша тарихы бар радио және 50 жылдан астам жүріп өткен жолы бар теледидар саласында проблема жоқ деп айта

аламыз ба!? Әйтпесе, Ресейдің телеэкрандағы мағынасыз мазмұнсыз көшірмесіне миллиондап табылған қаржылар, бүгін және болашақ үшін бағыт бағдар болар салаларға табылмай ақ келеді. Өйткені, отандық БАҚ саласында күні бүгінге дейін “ғылым мен өндіріс” бір бірімен байланыссыз, өз беттерінше өмір сүруде. Осыған бас ауыртып, балтыр сыздатып жатқан басшылық не қосшылық тағы жоқ. Елбасымыз кез келген салада “өндіріс пен ғылымның” байланыста болуын нақтылап айтса да, біздегі БАҚ-дың проблемалары мемлекеттік не Үкіметтік деңгейде әлі күнге дейін нақтылы қолға алынбай келе жатқаны ойлантады.

Енді бұл бағыттағы әлденеше жылдар бойына қордаланған проблемаларды ҚР Байланыс және ақпарат министрлігі әл Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетімен бірлесе отырып, қолға алар деген үміттеміз. Оған себеп, осы жақында ғана университетімізде өткен ағымдағы мәжілісте география және табиғатты пайдалану факультеті география ғылыми зерттеу институтымен, ал биология және биотехнология факультеті микробиология және вирусология, зоология, жалпы генетика және цитология институттарымен осы салалардың проблемаларын бірлесе зерттеу бағытындағы үш жылдық бірлескен меморандумға қол қойды. Ал мұның екі жаққа да тиімділігінің мол болатындығы даусыз. Оған себеп өз кезегінде университет және институт ғалымдары өздерінің ғылыми потенциалдары мен білім біліктерін біріктіре отырып, жаңа бір биіктерге негіз қалайды. Осының негізінде белгілі бір салада отандық экономиканың тың мүмкіндіктеріне ірге қаланып, жаңа бағыттарға жол салынады. Сондықтан да біз бүгінде Үкімет тарапынан министрліктің алдына қойылып отырған “ақпараттық коммуникациялық жүйелер” және “ақпараттық технологиялар” бағытында “жаңалық”, “мультимедиа”, “әлеуметтік желі” бағытында бірлесе жұмыс істеп, осы саланың ілгері қадам басуында күш жігерімізді біріктіруге қол жеткізер едік. Және елімізде “Электронды үкіметтің” қызметіне сәйкес Байланыс және ақпарат министрлігінің әзірлеуімен “ҚР ақпараттық және коммуникациялық технологияларды дамыту жөніндегі 2010-2014 жылдарға арналған бағдарлама” қабылданғаны белгілі. Осы бағытта 2015 жылға дейінгі кезеңде ел аумағының түгелдей “сандық телевизияға” көшуі нақтыланған. Ал осы бағыттағы әлемдік үрдістен дүние жүзінің бірде бір елі шет қала алмайды. Демек, осы саладағы проблемалар да шаш етекпен. Сондықтан да біздің кафедрадағы танымал ғалымдарымыз профессорлар С.Қозыбаев, К.Қамзин, С.Барлыбаева, Ш.Нұрғожина,

Н.Кенжеғұлова, А.Мектеп, С.Нұрбеков, С.Велитченко және т.б. зерттеу еңбектері мен ізденістері осы саланың басым бағыттарын алға жылжытуға көмек жасар еді.

Бүгінде университетімізде кластерлік негізде қайта құрылған журналистика факультеті де білімді, толыққанды, бәсекеге қабілетті мамандар даярлауды қолға алды. Факультеттегі оқу бағдарламаларының көпшілігі әлемдік дамудың бағытына сәйкестендірілуде. Ал жаңа оқу жылында факультетімізде жаңа мамандықтар ашу да жоспарда бар. Бүгінде кафедраларда шет тілінде оқытылатын топтар құрылып, оған осы саланың білікті ғалымдары тартылуда. Басты мақсат – ертеңгі түлектер кез келген бәсекеге қабілетті және өз саласында сұранысқа ие болуы. Міне, осы бағытта факультетіміздегі соны сандық технологиямен жабдықталған теле және радиостудияға жүктелген міндеттер ауқымды. Себебі біздің “баспасөз және электронды БАҚ” кафедрасының оқу жоспарына сәйкес студенттерге аудитория қабырғасында алған теориялық білімдеріне қоса, тәжірибелік және студенттердің өзіндік ізденіс жұмыстарын білікті ұстаздардың басшылығымен “тәжірибеде сынау алаңына” зор үміт артып отырмыз. Кафедра студенттері аптаның өн бойында күн сайын 20 минут өз күштерімен сан саладан телесюжеттер әзірлеп, оны эфирге тұрақты беріп отыруды үрдіске айналдырған. Студенттер университет қабырғасында ақ сюжет тақырыбын айқындап, сценарийді жазып, нысанды түсіріп, монтажға бейнеинженермен бірлікте қатысып, кадрден тыс мәтінін оқып, музыкасын таңдап, эфирде өзі жүргізуші болады. Демек, бүгінгі студент күні ертең сценарийист, оператор, режиссер, бейнеинженер, компьютерлік графика және тележүргізуші секілді қат қабат мамандық иесі болып шығады. Келешекте бұл салаға автокөлік жүргізушісі мамандығын қосу да жоспарда бар. Оған қосымша университет жанынан жаңадан ашылған кабельдік “әл Фараби” телеарнасы да өзінің алғашқы қадамын жасауда. Бұл да факультет студенттеріне болашақта үлкен мектеп болары даусыз.

Осы ретте, Байланыс және ақпарат министрлігі мен Білім және ғылым министрлігінің уақытты оздырмай мына салаларға бірінші кезекте ерекше көңіл бөлгенін қалар едік. Оған себеп жақында Астанаға іссапар барысында факультет деканы Есберген Алауханов мырзамен “Хабар” агенттігінде болып, оның техникалық және шығармашылық құрамының әлеуетімен таныстық. Кезінде өзім білім берген шәкіртім, бүгінде республика көрермендеріне жақсы танымал, басқарма төрағасы Айдос Үкібай бізді ертіп

жүріп, соны сандық техникалармен жабдықталған студиялар мен монтаждау аппаратханаларын және шетелден алынған соны үлгідегі жылжымалы телестансалармен таныстырды. Кешегі өрімдей жастардың бүгінде отандық идеологияның қабырғалы азаматтары дәрежесіне көтерілгенін көріп, көңіл марқайды. Дегенмен, “іс тетігін білікті кадр” шешетіндігін айтқан төраға, “Хабар” арнасында ғана емес, жалпы алғанда республикамызда осы саланың көптеген бағыттағы білікті мамандарының жоқтығы не аздығын тілге тиек етті. Оған себеп республикамыздағы бірде бір жоғары не орта оқу орындарында күні бүгінге дейін компьютерлік графика, студияны безендіру (декорациялау), жарық қою, бағдарламаны түзуші, телесценарийист, теледраматург, тележүргізуші мамандарын арнайы даярлау нақты жолға қойылмаған. Көпшілігі осы салаға жолдан қосылған “жолбикелер” немесе өз беттерінше оқын үйренген әлде Ресейде арнайы курстан өткендер. Сондықтан осы салаға қатысты екі министрліктің жауапты басшылары алдағы жаңа оқу жылында қажетті мамандықтар тізімін айқындап, шұғыл түрде мамандар даярлауды қолға алғандары орынды болар еді. Оған қосымша алдағы оқу жылында жастарды әр саладан кем дегенде 5 10 нан Ресей және алыс шетелдерде оқыту мен курстардан өту жағының да нақты шешілгені қажет. Немесе студенттер мен оқытушыларды Болон процесінің негізгі қағидаты бойынша “Эразмус” бағдарламасымен жыл сайын бір семестр немесе бір курс осы бағыттағы мықты мектептерге, зертханаларға жіберіп, білімдерін жетілдірулерін жолға қою да артық болмас еді.

БАҚ қай кезеңде де елімізде және әлемде жинақталған заманауи құндылықтарының жаршысы һәм насихатшысы міндетін мүлтіксіз атқарып келеді. Ал университет басшылығы өз дамуының болашақ бағытының бірі ретінде еліміздің адамзаттық құндылықтарын қалыптастыру міндетін алға қойып отыр. Елімізге алыс жақын шетелдердің жиіркенішті, қатігез, қоқысқа толы дүниелері тоқтаусыз ағынмен келіп жатқан кезеңде, осыған тосқауыл болар, шынайы, адами

құндылықтарды дәріптейтін бағдарламалар мен мақалалардың жарық көруі – заңдылық болып табылады. Телеэкранда не басылым беттерінде жан дүниесі шуаққа толы, жүзінен мейірім төгіліп тұратын, іс әрекеті бағалы кейіпкерлерді ел арасынан іздеп тауып, оларды жас өркінге үлгі өнеге жасау да көпшілікке жасалған қайырымды істердің бірі болмақ. Осы бағытта біздің кафедраның оқытушылары мен ертеңгі түлектеріне жүктелер міндет, артылар салмақ та ауқымды.

Республика ғана емес Орта Азия және алыс жақын шетелдерде өзі тектес университеттер арасында көшбасында келе жатқан ҚазҰУ жақында Quasguarelli Symonds (QS, Ұлыбритания) рейтингісі бойынша әлемнің 700 үздік университетінің арасында 401 450 нші орынға табан тіреді. Демек, ендігі мақсат осы үрдісті нысана етіп, одан да жоғары сатыға көтерілу. Ал бұған әрбір оқытушы профессорлардың үздіксіз ізденісі мен тынымсыз еңбегі, қажыры мен қайраты және жан жақты білігі мен терең білімі дәрежесінде ғана қол жеткізуге болады. Сондықтан да университеттің оқытушылары алдыңғы толқынның зерделі ізденістерін жарасымды жалғастыра отырып, сол биіктен төмендемей, ғасыр сілемінде ЖОО лар арасындағы көшбасшылық туды қолда берік ұстауды басты нысан етіп отыр.

Жиырма бірінші ғасыр тарихымызға “ақпараттар дәуірі” ретінде еніп отыр. Адамзат ақыл ойы күн санап қарыштап дамыған техниканың алып мүмкіндігіне ілесе алмауда. Осындай шақта жаһанданудың “алып аждаһасы” байқатпастан екі бүйірден қаусыра қысуда. Ал осыған төтеп берер қауқар, қарсы тұрар күш бізде күні бүгін бар ма, біз соған даярмыз ба? Сұрақ көп, жауап жоқ. Ғалымдар мен зерттеушілер осы бағыттағы күні бүгінге дейін қордаланған проблемалар турасында өз кезегінде айтудай ақ айтып, жазудай ақ жазып келеді. Алайда осыны ғылым саласындағы танымал зерттеушілер мен өндіріс саласының кәсіби мамандарының күшін бір арнаға біріктіре отырып қана, еңсеруге болатындығы – анық ақиқат.

1. М.Әуезов «Жиырма жылдық шығармалар жинағы. 20-том. Монография, мақалалар. А. 1985. 451 бет.
2. А. Жұмағалиев «Ақпарат кеңістігінің болашағы» Егемен Қазақстан. 2011 ж. 13 қаңтар.
3. С. Әлімбаева «ҚазҰУ топ университеттер қатарында» Қазақ университеті. 2011. 13 қыркүйек.

НАЦИОНАЛЬНАЯ ПРОБЛЕМАТИКА В ТВОРЧЕСТВЕ ОЛЖАС СУЛЕЙМЕНОВА – ПУБЛИЦИСТА

Сейдулла САДЫКОВ,
*доцент Международного
казахско-турецкого
университета
им. Ходжи Ахмеда Ясауи.
г. Туркестан*

Казахская публицистика с момента её зарождения и до наших дней играла и играет важную роль в формировании и развитии казахского этноса.

У неё сложились свои богатые традиции, она накопила большой опыт участия в решении государственных и общественных дел, выработала свой «почерк», стиль и метод отражения действительности. Велика её роль в развитии национального сознания, духовности, национальных традиций и обрядов. В разные периоды в публицистике работала плеяда талантливых, преданных своему делу людей, которые выступали не только «фиксаторами» событий и явлений в жизни казахского народа, но и несли в массы новые идеи, воздействовали на сознание нации, выступали защитниками её интересов. Благодаря им о казахском этносе стало известно далеко за пределами Великой степи. Не только по их произведениям, но и по ним самим мир познавал казахский народ.

Национальная публицистика переживала взлёты и падения, не всегда она могла говорить всю правду. Особенно трудно ей приходилось в условиях колониализма, в период коммунистического тоталитаризма. Однако было бы не-

справедливо отрицать её заслуги в становлении и развитии национальной государственности, интеллектуального, духовного и культурного потенциала казахского этноса. Она жила вместе со своим народом, отстаивала его интересы. Касаясь жизненно важных для него тем, она не задевала чести и достоинства других наций и народностей, проживающих в республике. И сегодня, когда происходит переосмысление прошлого и даётся ему оценка, казахская публицистика и в этом деле находится на передовых позициях. Но в ней, к сожалению, нередко раздаются голоса, которые отрицают и то позитивное, что тоже имело место в прежние исторические периоды.

Провозглашение Независимости и развитие суверенного казахского государства дало новый толчок расцвету национальной публицистики. Становление демократических норм и стандартов в жизни республики, раскрепощает творческую мысль публицистов, даёт широкую возможность для служения своему народу, укрепления его государственности. Перед ними стоит важная задача: объединять всех граждан республики, независимо от их социального статуса и национального происхождения, во имя достижения главной цели – создания современной процветающей страны.

В казахской публицистике появилось много новых имен, они пришли в неё со своими идеями, с желанием трудиться на благо Казахстана и его народа. Им есть что сказать, и есть, у кого учиться. И особое место в этом строю принадлежит современникам, которые сами олицетворяют недавнее прошлое и современность казахской публицистики. И в этом ряду ярко выделяется фигура поэта, общественного и государственного деятеля, публициста Олжаса Сулейменова. Его талант, мастерство, поэтическое и публицистическое творчество во все времена снискали подлинную любовь и уважение почитателей его дарования. Каждое его выступление не оставалось незамеченным, вызывало широкий общественный резонанс. Не будет преувеличением сказать, что Олжас Сулейменов как личность и художник слова – это явление не только в казахской литературе и публицистике, но и в мировом масштабе. И это во многом благодаря тому, что он создавал свои произведения на русском языке. Однако это отнюдь не отрицает истинно казахскую сущность его творчества. Он был и остается подлинно казахским интеллигентом, который всем своим творчеством служит своему народу.

«Олжас Сулейменов, казах, пишет по-русски, - отмечает поэт Леонид Мартынов в предисловии к сборнику стихов О.Сулейманова «Аргама-

ки». – Вообще говоря, в том факте, что писатель, принадлежащий к одной национальности, пишет не на своём, а на другом языке, нет ничего сверхъестественного, история знает немало таких примеров. Сын молдавского господаря Дмитрия Кантемира Антиох Кантемир стал одним из родоначальников новой русской поэзии. Поляк Юзеф Теодор Конрад Корженевский сделался мастером английской прозы, приняв имя Джозеф Конрад. Польского происхождения юноша Гийом Альбер Владимир Александр Аполлинарий Костровицкий прославил французскую поэзию под именем Гийома Аполлинера. Но если Конрад стал певцом экваториальных морей, а Аполдинер лишь изредка возвращался мечтами на восток Европы, к прародине, или скажем, к запорожцам, пишущим письмо к турецкому султану, то Олжас Сулейменов, казахский поэт, творящий на русском языке, целиком остается поэтом казахским, родным сыном этого прекрасного, гордого народа...».

Олжас Омарович Сулейменов родился 18 мая 1936 года в Алма-Ате. Окончил геологический факультет КазГУ, литературный институт им.М.Горького и Высшие литературные курсы при Литературном институте. Трудовую деятельность начал в 1962 году в журнале «Простор» в должности заведующего отделом поэзии. Начиная с 1964 года, он работал в должности главного редактора сценарно-редакционной коллегии киностудии «Казахфильм». В 1971 году был избран секретарем правления Союза писателей Казахстана, а в 1980 году – первым секретарем правления Союза кинематографистов Казахстана. В 1981 году был назначен председателем Госкомитета КазССР по кинематографии. В 1983 году его избирают секретарем правления Союза писателей Казахстана. В феврале 1989 года он становится президентом Международного антиядерного движения «Невада-Семипалатинск», а с октября 1991 года его сопредседателем. С июня же 1992 года он – председатель этого движения. Начиная с 1994 года и по настоящее время он занимал и занимает различные посты на государственной службе.

В 1961 увидели свет его первые литературные произведения – поэтический сборник «Аргамаки» и поэма «Земля, поклонись человеку». В последующие годы им были созданы получившие мировое признание поэтические произведения «Солнечные ночи», «Ночь – парижанка», «Доброе время восхода», «Год обезьяны», «Земля отцов», «Глиняная книга».

В 1975 году Олжас Сулейменов выступил в качестве прозаика, написав «Аз и Я. Книга благонамеренного читателя». В ней он предстал

как публицист и исследователь - литературовед, письменных памятников славянской и тюркской древности. Это произведение вызвало большой интерес со стороны читателей, и бурную реакцию со стороны ученых филологов. Споры и негативная оценка некоторых известных исследователей древнерусской письменности была вызвана тем, что Олжас Сулейменов ломал устоявшиеся стереотипы в науке. В предисловии к книге, выпущенной издательством «Жазушы» он отмечает: «В этой книге я хочу изложить основные моменты своего опыта читательской работы над «Словом», итогом которой должен в будущем явиться этимологический словарь «1001 слово».

И далее, подчеркивая, что, не претендуя на безупречность и окончательную истинность своих суждений и выводов, он пишет:

«Имею право ошибаться и признавать, и искать новые решения.

Имею возможность высказывать свои суждения по табуированным проблемам. В этом есть определенное преимущество не только для меня лично.

Я оказался от темы – «Тюркизмы в «Слове» - понял, то узкая специализация продуктивна в математике, а не в человековедении «Слово» нужно читать не коллективном МЫ (Славист, тюрколог, Историк, Поэт и др.), а коллективом Я. Те же персонажи, но объединенные в одной личности.

Читать «Слово» мне помогло природное двуязычие, знание культурных взаимоотношений Руси и Поля, увлечение этимологией и, может быть, чувство слова и образа, выработанное упражнениями в версификаторстве.

... «Слово» не должно быть средством, как, впрочем, литература и наука вообще. От того, как ты прочтешь, чью точку зрения поддержишь, а чью опровергнешь, не должно зависеть твоё бытование. Ты обязан быть предельно свободным в оценках работ своих учителей. Аксиома, но требующая ежечасных доказательств практикой творческой жизни».

В этих словах О.Сулейменов предельно откровенен и честен, в них содержится и его творческое кредо, и его жизненная позиция. Он не «воюет» с людьми, не опровергает точки зрения, не свергает с пьедесталов идолов и кумиров - он просто ищет истину. И в этом проявляется его подлинный гуманизм: и как человека, и как художника слова.

Дарование Олжаса Сулейменова действительно оригинально. И это проявляется в его поэзии и публицистике. Подходы к разработке темы у него весьма индивидуальны, но к каждой своей мысли он приходит не только путем собственных

рассуждений и умозаключений, а в результате осмысления и изучения обширной литературы и других источников. Причем он обращается часто к трудам западноевропейских философов, историков, филологов XVI-XVIII веков, а не только современников.

Публицистичность его «Аз и Я» естественна и закономерна. Он выступает здесь подлинным публицистом-исследователем. Мысли, содержащиеся в этой его книге, рождают мысль, призваны подталкивать на размышления. В частности, он пишет: «С ростом национального самосознания наука нередко становится на службу казенному патриотизму, тогда историография начинает отходить от истории. Факты или неверно освещаются, или фальсифицируются в угоду возникающему на прошлое взгляду.

Явление это универсальное. Почти все европейские историографии пережили такой период».

Эта и другие суждения автора, о строгом, порой недоверчивом отношении к историческим источникам, среди которых встречается немало подделок, о нравственной атмосфере в науке, и утверждении строгих моральных критериев в ней, без которых наука как объективное знание существовать не может, выходят далеко за рамки этого произведения. Они являются методологией его публицистики как формы познания мира. Поэтому в общественно-политической и культурной жизни Советского Союза того времени «Аз и Я» вызвала неоднозначную реакцию. Как пишет в своих воспоминаниях «О моем времени» Д.А.Кунаев «...в Москве выход книги вызвал бурную отрицательную реакцию. Многие известные русские ученые и критики поспешили объявить эту книгу националистической. В журналах «Москва», «Молодая гвардия», «Звезда», «Русская литература» и других изданиях хлестко и зло критиковали О Сулейменова... Но однажды я пришел к Суслову...

- Димаш Ахмедович, - хмуро сказал он (Он всегда был хмурым). – У вас в республике вышла книга Сулейменова с явно антирусской и националистической направленностью... В книге искажены исторические факты, автор глумится над великим памятником - «Слово о полку Игореве». Министерство обороны изъяло книгу из всех военных библиотек. И правильно, думаю, поступило. Разберитесь с книгой, автором и как следует накажите виновных! Чтoб не повадно было.

Спорить было бесполезно. Я ушел от Сулова и направился в кабинет Брежнева. К концу нашей беседы я попросил генсека прочитать книгу Сулейменова...

...Сулов по своим мощным каналам развер-

нул бурную деятельность... книгу Сулейменова предлагалось обсудить на совещании трех отделов (пропаганды и агитации, культуры и отдела науки и учебных заведений) ЦК КПСС... Но на этот раз я твердо решил: за Олжаса буду бороться...

Я позвонил Брежневу...

- Читал-читал, - ответил Брежнев. – Никакого национализма там нет.

- А вот Михаил Андреевич считает...

- При чем здесь Михаил Андреевич? Сами разбирайтесь.

... Много позже Олжас мне признался: «А ведь из меня хотели диссидента сделать».

«Сталинский ортодока М.А.Суслов, - отмечает культуролог А.Капаева, - не допускал иных трактовок истории взаимоотношений славянских и тюркских народов, нежели утвердившихся в советской историографии 1940-х годов».

В одном из первых своих публицистических произведений – «Ты – мой герой» - Олжас Сулейменов, говоря о предназначении литературы и месте литератора в обществе, пишет, что в живой литературе работает весь алфавит чувств и мыслей. Но, чтобы стать истинным художником слова, недостаточно только научиться стихосложению. Технике, можно научиться, приемы стиха общеизвестны, и любой, мало-мальски чувствующий слово человек может писать литературно», говорит он. О.Сулейменов отмечает «что не лексические образы делают стих, а образ моральный, что «талант – это прежде личная тема», и делает вывод: «Нет её – нет поэта». Мастер всегда стремится высказаться, подчеркивает он, поэтому техника не должна подавлять его стихию, она должна быть её органичным выражением.

Выражению этой стихии казахского народа, по его мнению, больше всего соответствуют такой жанр творчества как эпос. «Эпос... широк и волен в выборе средств, ибо других жанров не существовало. Десятками, сотнями тысяч стихотворных строк определялся объем древних поэм. Вольный прилив азиатских гекзаметров принуждению выносил на поверхность стиха удивительное богатство, которые впоследствии будут названы живописностью и психологизмом».

Именно живописность и психологизм являются его творческим кредо и в публицистике. Причем и в ранние, и в зрелые его годы. Даже в своем выступлении на Первом съезде народных депутатов Верховного Совета СССР он не обходится без поэтических сравнений и ассоциативного мышления. Так, говоря об истории страны, он отмечает, что необходимо стремиться к тому, чтобы, «свежие ветры перемен» не «превращались в

сокрушительные ураганы... История бессмысленно повторяется, если её уроки не идут впрок», - заключает он, вспоминая то, что даже в жесточайшей войне 1941-1945 годов казахи потеряли 350 тысяч человек, а в годы так называемого великого ускорения – более 4-х миллионов.

Остановливаясь на острой теме межнациональных отношений, он говорит, что «сгущенное горячее вещество национальной и социальной неудовлетворенности течет к дорогам, по которым идут поезда с детьми». И надо, по его мнению, сделать всё возможное, чтобы детям и внукам не передавалось ожесточение их предков, которое было вызвано непомерными обидами или амбициями. Надо научиться сострадать друг другу. Без него проявление вражды и ненависти приведут к тому, что народы единой страны будут не жить вместе, а сосуществовать. «Нельзя нагнетать давление, когда столько дырявых трубопроводов в стране», заключает он.

В каждом публицистическом выступлении Олжас Сулейменов – так или иначе – касается идентификационных характеристик своего народа. Даже в годы, когда говорить о своеобразии каждого этноса надо было с позиций формирования единой социалистической нации, он находил «свою точку», с которой видел что главное в каждом народе именно его расцвет через сближение с другими, но не их его слияние. Он подчеркивает, что необходимо «не дать разрушить то единое культурное пространство..., которое создавалось тысячелетиями усилиями гениев».

Находясь в этом пространстве, например каждый тюркский народ, будет считать, Алишера Навои, Аль-Фараби, Ахмета Ясави, Махмуда Кашгари и других своим, хотя они и относятся к различным тюркоязычным народам. Из выступлений О.Сулейменова можно сделать вывод, что он считает имеющим свои идентификационные характеристики народом только тех, кто вобрал в себя гуманистические идеи всех великих писателей и мыслителей нашей планеты, независимо от их национальной принадлежности. Общечеловеческие ценности, которые утверждают выдающиеся личности, став органичной частью духовной жизни, дадут возможность казахам, как и любому другому народу, полнее осознавать свое своеобразие и занять свое место в многонациональном мире.

В наиболее сконцентрированном виде он выразил эти мысли в следующих строках: «Возвысить степь, не унижая горы». В этих словах – «мое кредо – говорит О.Сулейменов. – Надеюсь, оно проявлялось и в занятиях историей, и в стихах, да

и в жизненном поведении. Матери так нас воспитывают. Пословицами. А в них народный кодекс морали и чести. Всегда помню мамину заповедь. В буквальном переводе она звучит так: «С гордым будь горд: он не сын пророка; с вежливым будь вежлив: он не раб твоего отца». Можно и так перевести – «С робким будь робок...». Не знаю ни одной религии, которая бы записала на своих скрижалях: возвышайся, унижая других. Хотя в действиях вероучений, политических направлений очень часто именно это проявлялось. В искусстве, литературе, в историографии и подавно. Поднимая свой народ, унижают другие. Пока эта непрекращающаяся тенденция не разоблачена, история продолжает оставаться источником пещерного этноцентризма».

Приведенная цитата является ярким свидетельством нестандартного мышления, умения выявлять суть проблемы. При этом он видит не какой-то отдельный её фрагмент, а способен узреть её во всей её многоаспектности. Его называют поэтом, литературоведом, славистом, тюркологом, историком, но в своей публицистике он предстаёт еще и философом, политиком, дипломатом. И это не случайно: по складу своего ума – он философ, а по роду деятельности – он занимал руководящие посты в различных государственных и общественных организациях, представлял страну на многих международных форумах, встречах, переговорах.

Язык и стиль О.Сулейменова образен, афористичен, лаконичен. Он способен одной фразой дать оценку и позиции своего оппонента, и его, творчеству. Так, например, дискутируя в предисловии к своей книге «Трансформация огня» с рабочим сцены в театре, который решил на плагиате стать поэтом, он пишет, что высокое предназначение художника слова требует глубоких знаний, самоотверженности, бескорыстности. Настоящим поэтом человек может стать и если бы стихами желал не только зарабатывать, но и просвещаться», - подчеркивает он. А в уже упомянутом выше своем выступлении «Возвысить степь, не унижая горы», он, говоря о критике его произведения «Аз и Я» в журналах «Молодая гвардия», «Москва», «Звезда» и других, которая обвиняла его в проявлении идей «национального нигилизма и одновременно «национальной исключительности», отмечает, что его «глубоко огорчает... то, что ученые-историки и лингвисты, а также критики... невнимательно прочли книгу». И продолжает: «Вспомним Пушкина, который сказал: объясните значение слов, и вы избавите мир от половины его заблуждений».

О.Сулейменов уделяет большое значение изучению развития языка, этимологии слова. Он говорит, что «язык есть объективное хранилище знаний о наших встречах, о взаимодействии этносов на историческом пути. Особенно меня интересуют, - продолжает О.Сулейменов, - взаимоотношения тюрко-славянских культурных миров. В книге «1001 слово» - наблюдения над судьбой слов, письменных знаков. Какими путями они приходили в сегодняшнюю культуру, в наш быт. И, может быть, попутно удастся объяснить генезис многих стереотипов – политических, философских. Причины предубеждений национальных. Сейчас я работаю над литературной формой подачи собранного научного материала, чтобы «1001 слово» читали не только специалисты». Если собрать в одной книге все его высказывания о языке, литературе, то она была бы интересной, но и полезной не только массовому казахстанскому читателю, эта книга также могла бы помочь заново «открыть» казахов и всему миру. «Подъем национального самосознания обостряет внимание людей к проблемам языка, народных традиций, истории», - подчеркивает он.

«Художник, будучи чутким к реалиям жизни, вместе с тем видит явления обобщенно, образно, -отмечает О.Сулейменов. – Прочитывает метафоры общественной жизни. Скажем, судьба Арала. Миллионы лет создавалось, жило море, а в несколько десятилетий погибает. И разоблачаются стереотипные утверждения – «природа вечна», «народ бессмертен». Судьба природного объекта напрямую сопрягается с судьбой человечества. В свете глобальных категорий писателю яснее видятся детали человеческого сосуществования».

Публицистика поэтому, к которой прибегает поэт, как особый род литературного творчества, позволяет живо и быстро реагировать на проблемы, возникающие в жизни казахского этноса. «Журналистика существовала постоянным фоном его творчества, - отмечает казахстанская исследовательница Е.И.Дудинова, - писал ли он поэзию, публицистику, научные труды по лингвистике и языкознанию. Журналистика явилась средством апробации научных результатов, вербовки сторонников его общественно-политических взглядов, средством организации общения с массовым читателем. Методом же этого общения Олжас избрал публицистику».

В этом «общении» немаловажное место занимает национальная тема. Касаясь её в одном из своих выступлений, он говорит о роли средств массовой информации в создании портрета, имиджа наций. Так, еще в бытность СССР он, выступая

в 1987 году на страницах «Казахстанской правды», вспоминает о встрече в Киевском дискуссионном клубе «Эврика». Называя какую-либо республику, О.Сулейменов просил вспомнить имена правителей, поэтов, рабочих, спортсменов, артистов, которые составляют гордость народа. В ответ звучали, в основном, фамилии одиозных фигур или же вообще никого не могли вспомнить. «А ведь такое вынужденное невежество, можно расценить как один из самых наглядных результатов национальной политики за многие десятилетия», - делает горестный вывод поэт.

Конечно, у незнающего человека может сложиться впечатление, что Олжас Сулейменов стал смело критиковать национальную политику Советского Союза тогда, когда во времена Перестройки все этим стали заниматься, когда гласность и новое политическое мышление сделали это безопасным и модным. Но, если мы обратимся к его публицистике 60-70-х годов, то и там мы можем найти примеры того, как мужественно и открыто писал он правду и давал объективную оценку прошлому и настоящему межнациональных отношений. Так, в своем докладе на Пленуме правления Союза писателей Казахстана он говорил, что культурная революция отразилась во всех областях духовной жизни нации, казахи перестали быть только слушателями, а стали читателями. А читатель уже по-другому осмысливает действительность, он становится самостоятельным в своих суждениях и выводах.

В этой связи О.Сулейменов говорит, что необходимо отказаться от стереотипа о том, что «революция не то, что выпустила из темницы жалкого, немытого раба с блуждающим взглядом, а высвободила творческие силы душевноздорового, талантливого народа с трагическим, великим прошлым и прекрасным будущим». И далее он вопрошает: «Можно ли, без конца изображая дырявые юрты, грязные деревянные корыта, из которых якобы ели казахи, доказывать необходимость революции?...

Ребенком, научившись читать, я должен был изо дня в день наслаждаться картинами невежества, забитости и отсталости моего народа.

Тогда формировался мой человеческий характер, закладывалось моё мировоззрение. Тогда мне нужно было вложить в душу хоть крупинку гордости за моих предков. За что мне их было уважать? Меня настойчиво заставляли их жалеть и презирать. И поэтом я сегодня не хочу и не могу читать новейшие дилогии и трилогии наших писателей, где без конца с чистым реализмом, который точнее назвать неонатурализмом, изображается уже

давно несовременный образ казахского народа в переходный период от начала XX века». Размышляя о роли национальной литературы, он задается вопросом о том, что «чем же объяснить интерес народа к историческому роману?» И дает ответ: достойные его уважения литературные критики определили – ростом национального самосознания. Но при этом Олжас Сулейменов с сожалением замечает, что «любой из нас может назвать сотни имен и событий, на которой зиждется история русского народа. Мы знаем историю Англии и Америки, Испании, Арабии и Китая. Теперь сделайте с собой такой эксперимент – сколько современный казахский интеллигент помнит имен и событий из казахской истории, скажем, недалекого XIX века? С десятков. XVIII? Единицы. XVII? Пустота, и дальше пустота и тьма».

Далее он так идентифицирует казахский этнос: «Народ, проделавший до XX века многотысячелетний путь, сложный и трагический, сквозь мрак поражений и пламя побед, пронесший свою душ живую и сохранивший от китайских, мусульманских и монгольских императоров великую землю, ...этот народ достоин того, чтобы знать свою биографию. И биография эта требует уважения».

Еще в самом начале своей деятельности в качестве публициста в журнале «Жулдыз» в 1962 году он писал: «Зная прошлое России, Китая, Америки, Греции, Франции, Грузии, Ирана, еще не знаю истории казахов. Эпоха кочевников не проявлена. Имею смелость заявить сейчас, что многие темные места в истории книжных народов необъяснимы без знания истории тюрков. Убежден, что когда – нибудь появится подлинная, реалистическая книга «Истинная история», в рождении которой, надеюсь, будем повинны и мы». И эту цель – изучить историю казахов и написать о ней книгу он поставил перед собой еще в 1954 год, когда он услышал слова М.Шолохова: «Каждый народ, имеющий свою историю, велик».

Публицист О.Сулейменов проделал большую работу по изучению письменных источников, не зная которых нельзя объективно отразить историю. В ходе этого он не боялся выступать против того, как некоторые российские писатели начинали в угоду некоторым националистически настроенным кругам идеализировать некоторых исторических личностей царской России. Он прямо так и говорит: «Стало чуть ли не нормой в иных романах, говоря о прогрессивных последствиях присоединения Средней Азии к России, умалчивать о негативной стороне этого предприятия, называвшегося колонизацией».

Но не только прошлое казахского народа волновала Олжаса Сулейменова. В годы перестройки он активно выступал в числе сторонников движения за закрытие Семипалатинского ядерного полигона, а позже и возглавил его. «Подземная ядерная война против своего народа и человечества должна быть остановлена. В этом требовании выражается наш патриотизм – и государственный, и планетарный – писал он. – Можно назвать поступки Сулейменова антипатриотичными, но борьба против полигона в Казахстане сразу же стала всенародной. Не может быть весь народ не патриотом».

Продолжая данную тему, О. Сулейменов резко критикует действия государства: «Весь Казахстан знал о Семипалатинском полигоне с 1949 года, с первого взрыва.

Но никто не знал о мере риска, которому подвергались люди, природа. Государство проявило полное равнодушие к своему народу».

После провозглашения Независимости Олжас Сулейменов активно занимается политикой, общественной деятельностью. Но он не прекращает своего публицистического творчества. Она для него становится трибуной, с которой он обращается к своему народу, к правительству. И не только: новые условия создали возможность быть услышанным во всем мире. Поэтому, когда он говорит даже о сугубо внутренних, казалось бы, производственных вопросах, он и их рассматривает в ретроспективе и свете развития казахского этноса. По его выступлениям можно судить о том, чем живет казахский народ, какие трудности и каким путем он пытается преодолеть.

«Экстенсивное животноводство, - говорит Олжас Сулейменов, - продолжало оставаться ведущей национальной отраслью производства и остается ею до сих пор. Начиная с 54 года добровольцами из России, Украины и Белоруссии были распаханы пастбища в Центральном и Северном Казахстане. Животноводство оттеснилось в полупустынные и пустынные зоны, где землю нельзя было использовать для хлебопашества. Так образовались десятки экологически бедственных, культурно-отсталых районов, где проживают исключительно казахи.

И как важно, чтобы мы воспринимали беды друг друга, сострадая, чтобы русские, украинцы, уйгуры и другие казахстанцы поняли и близко к сердцу приняли трагедию своих казахских братьев. И пойдет тогда ответная волна душевного тепла, и казахи примут к сердцу беды и трагедии своих братьев, как всегда принимали. И считаю одной из первостепенных задач государства и

вспой народа – выправлять положение в этих регионах...»

Из этого фрагмента, ясно видно, что Олжас Сулейменов говоря о казахском этносе идентифицирует его как народ по-прежнему занимающийся, в основном, скотоводством. И это несмотря на то, что Казахстан является индустриальным государством, в котором развита и культура и образование. В силу этого он говорит: «Национальное и межнациональное составляют диалектическое единство. Нам нужно лучше знать друг друга. Знать, что два таких суперэтноса, как славянский и тюркский, не в прошлом веке встретились, даже не в прошлом тысячелетии, их взаимоотношения определили судьбы Евразийского суперконтинента, их сегодняшние отношения определяют будущее Евразии».

Сказанное Олжасом Сулейменовым – не только результат его размышлений - свои взгляды он стремился воплотить в жизнь, создав политическую партию «Народный конгресс» Казахстана, деятельность которой вызывало неоднозначную реакцию как со стороны казахоязычного населения, так и со стороны русскоязычных граждан республики. Но если внимательно всмотреться в заявления поэта, то можно увидеть, что позиция О. Сулейменова остается неизменной. Менялось многое - менялась жизнь, политика, публицистика, но во все времена у О. Сулейменова отношение к людям, своему народу, к другим национальностям оставались прежними. Это, пожалуй, является его отличительной чертой не только как личности, но и поэта, прозаика и публициста – он всегда неукоснительно придерживался нравственных основ науки: честность, достоверность, объективность.

Ярким примером его высоких моральных качеств гражданина и трибуна является его публицистика. Так, например, в беседе с корреспондентом газеты «Аргументы и факты», озаглавленном «Когда побеждает национализм, проигрывает нация», он отмечает: «Очень важно было сдерживать национал-радикализм. В многонациональном Казахстане его проявления были бы исключительно опасны. Именно тогда нами и был выдвинут лозунг: «Когда побеждает национал-радикализм, проигрывает нация».

...Но в сознании сегодняшних чиновников, выходцев из разных регионов, есть стремление поделить казахский народ на жузы и столкнуть их лбами».

И идентифицируя себя «Я - казах», он говорит: «От Иртыша до Урала казахский язык не имеет каких-либо разновидностей. Даже диалектов нет. Абсолютно нет никаких различий в на-

циональных костюмах, в еде». Этими словами он утверждает, что казахский народ един и неделим. Возникающие в его среде противоречия, и вследствие этого некоторая разобщенность, вызвана различными экономическими, политическими и социальными факторами, которые влияют на интересы и устремления различных слоев общества.

«Для меня очевидно одно - нация не может состоять из одних животноводов и служащих, - признается он в своём выступлении на съезде партии Народный конгресс Казахстана. Это в лучшем случае этнос. Современная нация – это народ с развитой классовой структурой, которая приходит на смену родоплеменной структуре. Нация – это народ с национальным самосознанием, которое вытесняет пережитки феодального, родоплеменного сознания».

Выступая в защиту прошлого, настоящего и будущего своего этноса, он при этом трезво смотрит на положение дел. Говоря об опасности стать сырьевым придатком иностранных держав, он отмечает, что «у Казахстана нет на сегодня никакого экспортного товара. И поэтому мы вынуждены продавать своё богатство для того, чтобы заложить основы будущего Казахстана. Инвестиции в нашу экономику являются своего рода и самозащитой».

Эти и другие мысли, высказанные поэтом, кажутся парадоксальными, но таков стиль Олжаса Сулейменова. Как отмечает Е.И.Дудинова его стилистическому и языковому направлению характерны «отказ от штампованного выражения мыслей, нестандартный подход к этимологии и семантике слова, высокий удельный вес образности и метафоричности, прямая и косвенная лингвистика». Так, например, иностранные инвестиции обычно рассматривают как средство, которое делает страны зависимыми но поэт говорит о них как о самозащите. Таким образом он хочет сказать, что Казахстан, привлекая их отнюдь не пассивен, каким обычно выглядит слабый, а активен, что свойственно сильному. Этот литературный прием он не раз использовал в своей поэзии и прозе. Так в стихотворении «Случай» он заявляет: «Истина всегда нелепа», а в предисловии к «Голубиной книге» пишет: «Хаос – одна из разумнейших композиций порядка!» «У каждой истины - дорога лжи» заявляет он в «Глиняной книге». Используя игру слов, он многое переинтерпретирует, что позволяет его читателю взглянуть на устоявшиеся вещи по-новому, его глазами. «Но поэма, которую мы представляет, выходит из рамок трех измерений, - пишет он в «Глиняной книге», - она подвластна четвертому – Времени. И начинается она с обращения – «Ишкызы!...» По сему мы можем считать,

что она относится к жанру, уникальному в наш век, - это ишкызуство. Думается, что поэму с интересом для себя прочтут огузологи, скифологи, ассириологи, урологи, иронисты и просто те, кто интересуется историей родной литературы».

Эти литературные методы свойственны и Сулейменову-публицисту. Ирония, метфориность, ассоциативность, образность и многое другое – это не плод его воображения. Это результат синтеза в его сознании различных сфер человеческого знания - истории, философии, языкознания, географии, геологии и т.д. В сочетании с острым и пытливым умом, наблюдательностью и просто житейской мудростью они и дают тот сплав, который мы можем назвать яркой творческой индивидуальностью. Это всё можно также идентифицировать и с точки зрения проявления черт казахского национального характера.

Конечно, в настоящее время Олжас Сулейменов – непреклонный сторонник демократии. Придерживался он этих принципов и раньше. Но это не означает, что он не делал «реверансов» в сторону коммунистической системы. Об этом мы говорим не для того, чтобы уличить Олжаса Сулейменова в неискренности, в ханжестве, а для того, чтобы проследить эволюцию его взглядов. Возможно на определенных этапах своей жизни и творчества он верил в идеалы коммунизма, но готов признать свои заблуждения и ошибки, что говорит о таких его моральных качествах, как честность, смелость и т.д.

Так в беседе с корреспондентом газеты «Иртыш» он, отвечая на вопрос о том, почему он не смог сделать так, чтобы жизнь народа стала лучше, Олжас Сулейменов говорит: «Было другое время. Сейчас правда утверждается в своих правах, и все зависит от упорства. Знаю, некоторые меня называли флюгером. Дескать, при одном правительстве я такой, при другом - иной. Но такого не было никогда. Я всегда был искренним, и даже когда заблуждался. Иначе было бы плохо: сознавать вред своих дел и говорить, что они прекрасны... Я хочу собрать книгу своей публицистики, начиная с 1962 года. ...Разрешенная смелость часто становится сегодня выгодной, мы выступали тогда, когда она была не в чести... А вот с приходом гласности мне было поначалу значительно труднее: два года я не мог опубликовать ни в одной газете Казахстана. Бетонную стену гласности я пробивал с трудом...»

О публицистике Олжаса Сулейменова, как и обо всем литературном творчестве, можно писать много, каждое его выступление заставляет задуматься, размышлять, заставляет сопереживать

вместе с автором то, о чем он пишет. По его материалам, в которых речь идет о прошлом, настоящем и будущем казахского этноса начинаешь по-другому воспринимать и идентифицировать его. Он, как и его народ, незауряден. Но самая великая его заслуга, как национального поэта, получившего мировое признание, заключается в том, что он сделал казахов понятными и близкими современному мировому сообществу.

Его имя стоит в одном ряду с именами таких казахских мыслителей и поэтов как Чокан Валиханов, Ибрай Алтынсарин, Абай Кунанбаев, Мухтар Ауэзов и другие. Он пишет по-русски. Но это делает его, порой, более национальным, нежели чем иные, поэты пишущие по-казахски. Он под-

линно народный мастер слова не по регалиям, а в силу того, что он вырос среди своего народа, знает его психологию, историю, знает его думы, чаяния. В его произведениях – душа Степняка, его корни, его сила.

Если соответствует истине утверждение о том, что большие художники всегда соотносятся с эпохой, в которой они жили и творили, то их произведения – компас, который указывает на радости и боли народа. Имя Олжаса Сулейменова уже давно заняло достойное место в ряду известных поэтов, писателей, ученых новейшего времени таких, как Мустай Карим, Расул Гамзатов, Чингиз Айтматов, Фазиль Искандер, Булат Окуджаева, Владимир Высоцкий, Андрей Вознесенский, Хамид Алимджан, Гафур Гулям, Евгений Евтушенко, Борис Пастернак и другие.

Литературы:

1. Сулейменов О. Аргмаки. Стихи. – Семейная библиотека журнала «АМАНАТ». - Алматы, 2001. - С. 9.
2. Булеков С.Б. Знатные и деловые люди Казахстана: Историко-познавательный и энциклопедический справочник. – Алматы: «Зерде», 2003. - С. 432.
3. Сулейменов О. Аз и Я. Книга благонамеренного читателя. - Алма-Ата, 1975. - С. 8.
4. Там же, с. 8-9.
5. Сулейменов О. Аз и Я. Книга благонамеренного читателя. - Алма-Ата, 1975. - С. 11.
6. Кунаев Д.А. О моем времени: Воспоминания. – Алматы, 1992. - С. 245-247.
7. Капаева А. Культура и политика (Государственная политика в области культуры в Казахстане во второй половине 1940-х-1991 гг.). – Алматы, 2004. - С. 82.
8. Сулейменов Олжас. Собрание сочинений в 7 томах. т.VI. Публицистика. - С.6.
9. Сулейменов Олжас. Собрание сочинений в 7 томах. т.VI. Публицистика. - С. 8.
10. Там же.
11. Там же.
12. Там же, с. 9.
13. Там же, с. 297.
14. Там же, с. 299.
15. Сулейменов Олжас. Собрание сочинений в 7 томах. т.VI. Публицистика. - С. 299.
16. Там же, с. 364.
17. Сулейменов Олжас. Собрание сочинений в 7 томах. т.VI. Публицистика. – С. 286-287.
18. Сулейменов О. Трансформация огня: Стихи. - Алма-Ата, 1985. - С. 6.
19. Сулейменов Олжас. Собрание сочинений в 7 томах. т.VI. Публицистика. – С. 285.
20. Там же.
21. Там же, с. 285-286.
22. Там же, с. 286.
23. Сулейменов Олжас. Собрание сочинений в 7 томах. т.VI. Публицистика. - С. 283.
24. Там же, с. 270.
25. Дудинова Е.И. Публицистика Олжаса Сулейменова. Автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук. - Алма-Ата, 1999. - С. 14.
26. Казахстанская правда. 1987. 27 января.
27. Сулейменов Олжас. Собрание сочинений в 7 томах. Т. VI. Публицистика. – С. 62.
28. Сулейменов Олжас. Собрание сочинений в 7 томах. Т. VI. Публицистика. – С. 63.
29. Там же, с. 64.
30. Там же.
31. Там же.
32. Там же. с.16-17.
33. Сулейменов Олжас. Собрание сочинений в 7 томах. Т. VI. Публицистика. - С.15.
34. Там же, с. 70-72.
35. Сулейменов Олжас. Собрание сочинений в 7 томах. Т. VI. Публицистика. - С. 308.
36. Там же, с. 312.
37. Сулейменов Олжас. Собрание сочинений в 7 томах. Т. VI. Публицистика. – С. 378.

38. Там же, с. 380.

39. Аргументы и факты. 1993. 26 июня.

40. Там же,

41. Вечерний Алматы. 1992. 6 июля.

42. Аргументы и факты. 1993. 26 июня.

43. Дудинова Е.И. Публицистика Олжаса Сулейменова. Автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук. – Алматы, 1999. – С. 22.

44. Сулейманов О. Трансформация огня: Стихи. – Алма-Ата, 1985. – С. 13.

45. Там же, с. 7.

46. Там же, с. 129.

47. Там же, с. 135.

48. Ирғыш. 1989. 5 апреля.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКА- СЫНДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ТЕХНОЛОГИЯ- ЛАРЫНЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Нуртазина М.Б.,

*ф.ғ.д., Л.Н. Гумилев атындағы
ЕҰУ профессоры*

Мысаева Қ.Н.,

*ф.ғ.к., әл-Фараби атындағы
ҚазҰУ доценті*

Білім беру деңгейі және білім беру қызметінің сапасы адамзат капиталын қалыптастыруда ерекше рөлге ие және олар мемлекеттің интеллектуальдық әлеуметін анықтайды. Қоғамның тұрақты дамуына қол жеткізудің бірден бір жолы барлық білім салаларында сапалы маман дайындауда екенін Мемлекет басшысы Н.Назарбаев 2011 жылғы 29 қазанда өткен форумда атап өтті, «Инновациялық Қазақстан – 2020 жобасын жүзеге асыру білім берудің жаңа инновациялық технологияларын жүзеге асыру арқылы мүмкін, себебі, «инновация - мемлекетті дамытудың стратегиялық міндеті ретінде айқындалған» [1, 1 б.]. Сондықтан, Қазақстандағы инновациялық, шығармашылық әлеуеті жоғары әл-Фараби атындағы ҚазҰУ (Алматы) және Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ (Астана) секілді ірі жоғары оқу орындарында жаңа оқу жоспарлары, сапалы жетілдірілген оқу бағдарламалары, оқу-әдістемелік материалдар, секілді білім берудің жаңа нысандарын әлемдегі қазіргі білім беру деңгейіне сәйкестендіру; білім беру үдерісін және белсенді оқытудың әдістерін қарқынды енгізуді ұйымдастырудан құралатын жаңа педагогикалық және ақпараттық технологи-

В статье рассматриваются возможности использования Интернет-технологий в образовательном процессе. Особое внимание уделено выявлению интенсивных инновационных технологий, используемых в учебном процессе студентов и магистрантов.

In the article of Nurtazina M. and Myssayeva K. "The Efficiency of Innovative Educational Technology in the Republic of Kazakhstan" the capabilities of usage Internet-technology are shown in the teaching process of philologist's training. The main purpose educational innovation is the increasing of training quality. Special attention is given to the identification the innovative intensive technology bringing into use in the lessons of bachelor and undergraduate.

ялар студенттердің оқыту үрдісінде ақпараттарды қабылдауды өзгертуге көмектеседі [2, 232 б.].

Бізге белгілі болғандай қоғамды құру жағдайында білім беру экономикасы көшбасшылыққа ие, бұл жағдайда ақпарат пен білімді әр түрлі мәтіндік, мультимедиялық, әлеуметтік және антропологиялық (сараптамалық) секілді ақпарат көздерінен толығымен алу маңызды міндет болып табылады. Бұл міндетті шешу деңгейі мен ақпараттарды алуды және өңдеуді ғана емес оның құндылығы мен шынайылығын сапалы маман ретінде анықтай алуға мүмкіндік беретін гуманитарлық технологияларды меңгерген мамандарды дайындау жалпы білім берудің инновациялығын анықтайды.

Құрамы әр түрлі ақпарат көздерінен білім алу әдістерін жасаудың табиғаты мен сапасы әлеуметтік салада гуманитарлық технологияларды пайдалануға негізделеді. Нақты мәселелерді шешу барысында ақпараттың еркін және өз бетінше қозғалыста болуы ақпаратты алуда ғана емес, сонымен қатар, оны белсенді жасау қажеттілігін айқындайды, яғни ақпаратты электронды және басқа да нұсқасында пайдалану және білім алу мен оның таралуына ақпаратты барынша жоғары деңгейде пайдалануды қамтамасыз етеді.

Бүгінгі таңда коммуникация рөлінің артуы мен ақпараттық технологиялардың белсенділік жағдайында дифференциальды ақпарат түрлерін қажетсіну мен ақпаратты алу, өңдеу, бағалау және қолдану әдістерімен бірге инновациялық білім беру өнімдерін жасау қажеттілігі артып отыр. Білім мен ақпарат алу саласында гуманитарлық технологияларды жасау негіздемесіне ақпаратты талдау мен жинақтау үдерісін құрайтын ақпараттық мәтіндік, дискурсивтік, социолингвистикалық және сараптамалық зерттеулер кіреді.

Гуманитарлық білім беру саласында инновациялық білім беру ортасын қалыптастыру бір немесе көп тілді ортада мәтінді ақпараттық, лингвистикалық және әдебиеттануға кіріспелік талдау саласында жұмыс істеуді көздейді, сондай-ақ тіл мен әдебиетті жүргізу әсіресе инновациялық көзқарастағы журналистерді дайындау ерекше маңызға ие. Бұл міндеттерді жүзеге асыру үшін студенттер мен магистранттардың жұмысына қолдау көрсететін лингвистикалық, лингвоәдістемелік және бағдарламалық құралдардың арнайы кешені қажет. Мұндай кешенге арнайы ұйымдастырылып автоматтандырылған жұмыс орны керек.

Инновациялық білім беру ортасы жағдайында білім алу жүйесін қолдау үшін төмендегілерді анықтау қажет:

- тіл маманының ақпараттық технологиялар-

мен жұмысын қалай ұйымдастыру керек [2, 231-232 б.; 3, 6596.], сонымен қатар, әр түрлі шешімдерді бірыңғай кеңістік –автоматтандырылған жұмыс орны аясында шешу үшін оның тиімділігін ұйымдастыру (АЖО) [4, 560 б.; 5, 55-60б.];

- болашақ маман ақпараттық технологияның барлық мүмкіндігін пайдалана алатындай нәтиже беретін оқытудың әдіс-тәсілдері қандай болу керек.

Шындығына келгенде гуманитарлық салада оқитын студенттердің автоматтандырылған жұмыс орны деректер мен білім беру базасының кешені болып табылады, сондай-ақ, оқытушы мен студенттерді келесідей ақпараттарға қол жеткізуге арналған оқыту мен бақылау құралы:

- білім берудің нақты саласы бойынша арнайы электрондық оқулықтар, энциклопедиялар мен анықтамалықтар түріндегі оқу ақпараттарға қол жетімділік;

- ана тілі мен шет тілі саласында мәтіндік және ақпараттық деңгейдегі оқытудың компьютерлік жүйесі және диагностикасына қол жетімділік;

- толық мәтінді деректер базасына (бір немесе бірнеше тілді) және оларды автоматты өңдеу құралына (әр түрлі сөздіктерді, канкорданстарды алу бағдарламаларына, мәтіндер құрылымында ақпарат іздеуге және түзету құралдарына және т.б) қол жетімділік;

- мәтіндерді лингвистикалық талдау құралына, машинамен аудару құралдарына, лексикографикалық деректер базасына, сөздіктер жүйесімен қоса қол жетімділік;

- дайын ақпаратты шығаруды қамтамасыз ететін инструментальдық құралдарға қол жетімділік.

Ақпараттың осы барлық түрлері тікелей АЖО деректер базасында және Интернетте сақталады, соңғы жағдайда АЖО – да сәйкестендірілген сайт жайлы арнайы ақпарат сақталуы тиіс.

Студенттер мен магистранттарға білім беру үдерісінде қолданылатын Интернет-технологияны қарастырайық. Білім беру саласындағы инновациялық үдерістердің оқытушыдан бакалавр мен магистранттарды дайындауда білім беру бағдарламаларын қайта қарауды талап ететіні белгілі.

Қазіргі қоғамда Интернет желісінің кеңінен таралуы білім беру саласында Интернет-технологияларды қолдану белсенділігін арттыруға негіз болды, әсіресе студенттер мен магистрлерге оқытылатын «Лингвистикадағы ақпараттық жүйелер», «Бұқаралық коммуникациядағы ақпараттық жүйелер», «Онлайн журналистика», «Әлеуметтік желілердегі ақпараттық тех-

нологиялар» пәндерін атап өтуге болады. Бұл технологияларды пайдаланудың негізгі міндеті өнімділікті арттыру мен ақпарат іздеу сапасын жақсартуға, сондай-ақ қажетті ақпаратты іздеу уақытын қысқартуға негізделеді; еңбектің пәні мен нәтижесі ақпараттың өзі, ал құралы – компьютер болып табылады.

Бүгінгі таңда Интернет – «өзге де мәтіндер мен басқа да ақпарат көздеріне сілтеме жасайтын табиғи тілдегі мәтіндердің сызықтық емес түрлерімен сипатталатын» гипер мәтіндік жүйе. [3, 660 б.]. Сондықтан, Интернет-технологияларды пайдалану оқытушыға дәріс курстарына қосымша ақпарат алу, білімді игеру сапасын бақылауды ұйымдастыру, студенттер мен магистранттардың өз бетіндік және ғылыми-зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру секілді негізгі міндеттерін шешуге көмектеседі.

Ақпараттық технологияларды «Лингвистикадағы ақпараттық жүйелер», «Бұқаралық коммуникациядағы ақпараттық жүйелер», «Онлайн журналистика», «Әлеуметтік желілердегі ақпараттық технологиялар» пәндері мысалында пайдалануды көрсетеміз, бұл пәндер бойынша филология факультетінің 1 курс магистранттарына Орыс тілі және әдебиеті мамандығы бойынша және журналистика факультеті 1 курс магистранттарына арналып журналистика мамандығы бойынша базалық әдістемелік құрал жасалды. Бұл басылымдар графикалық, мәтіндік, сандық, бейне, дыбыстық және басқа да ақпараттардың жиынтығынан құралған, бұл Мемлекеттік білім беру стандартына және Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ мен әл-Фараби атындағы ҚазҰУ оқу бағдарламаларына сәйкес жасалған. Әдістемелік құралдың құрамы мен мазмұны аудиториялық (Интернет-ресурстарын міндетті түрде пайдаланылатын Интернет залдарда), студенттердің СӨЖ, СМӨЖ, және магистранттардың МӨЖ, ММӨЖ жоғары оқу орындарында қашықтықтан оқытудың маңызды бір құралы ретінде пайдалану мүмкіндігі болып есептеледі.

Бұл оқу әдістемелік құралын өңдеу квантовтік, көрнекілік, тарату, реттеу, бейімдеу және жинақтылық қағидаларына негізделген. Теориялық материал модульдерге, тақырыптарға, және тақырыпшаларға бөлінген: ғылыми мақалалар мен жарияланымдар ретінде берілген дәріс мәтіндері және қосымша ақпараттық материалдар гипермәтін ретінде құрастырылған. Әрбір модуль келесідей компоненттерден тұрады: дәріс курсының негізін құрайтын теоретикалық ядро; теориялық материалды PowerPoint форматында көрсету; тәжірибелік тапсырмалар;

үйретуші және тексеруші тестер; модульдік бақылау жұмыстары; осы тақырып бойынша ғылыми зерттеу тақырыптары; реферат үлгілері, магистрлік жұмыстар; ұсынылатын әдебиеттер тізімі; қосымша теоретикалық материалдар. Мұндай көрнекілік қағидаларына мәтіндік талдау схемасын пайдалану, мәтіндік бірліктер мен санаттар кестесі, танымал лингвистердің суреттері, бұқаралық ақпарат құралдары материалдарын тақырыптық талдау және т.б. кіреді.

Бұл басылым студенттер мен магистранттарға оқыту үрдісін өз бетінше басқаруға, өтілген материалдардың санын анықтауға, курстың теориялық негіздерін меңгеру деңгейін, жеке және жалпы модульдегі тақырыптарды таңдауда тәжірибелік тапсырмаларды дұрыс орындауды анықтайды. Мұндай оқу құралдары нақты пайдаланушының осы пәнді оқу барысында бейімделу мүмкіндігіне көмектеседі, өтілетін материалдың күрделілігі мен тереңдігіне мән беруге, мәтінді мақсатты пайдалануға байланысты қолданбалы бағыты анықталады. Сонымен қатар, ол мәтіндік бірліктердің құрылымдық-функциональдық сипаттамаларын қалыптастыру үшін және мәтіндік санаттардың формальды сипаттамаларын, лингвистикалық алгоритм құруға бағытталған фрагментарлық немесе толық мәтіндік талдау мысалдарының көптеген варианттарынан тестерді таңдау жүйесінің мәтіндік санаттарының формальды сипаттамаларын анықтау қажет.

Бұл оқу құралы магистранттарға тіл, журналистика саласындағы болашақ мамандардың кәсіби біліктілігінің қалыптасуы мен жетілдірілуіне әсіресе студенттер мен магистранттардың электронды желілік кәсіби портфолиосының қалыптасуының бірден бір технологиясы ретінде пайдалануға мүмкіндік береді. Кәсіби портфолио 4 бөлімнен тұрады: кәсіби құзіреттіліктің қалыптасу деңгейінің портреті, төлқұжаты, кәсіби биографиясы мен мінездемесі. Портфолионы пайдалану өз қызметінде, ортада, өмірлік бастамаларында өзін еркін сезіне алатын шығармашылық-кәсіби біліктілігі жоғары, рухани бай тұлғаны дайындауға көмектеседі. Бұл технология білім беруді ұйымдастыру барысында келесідей қағидаларды жүзеге асыруға мүмкіндік береді:

- серпінділік яғни оқыту үдерісінде студенттер мен магистранттардың іс әрекетіне ерекше назар аудару, жұмыстың белсенді формасына қатысуға дайындау, тез арада және өз бетінше шешім қабылдауға үйрету;

- субъективтілік, студенттер мен магистранттардың табиғи қызығушылығына

қолдау білдіру үшін жағдай жасау, яғни кез-келген жұмыста мәселені өз бетімен шешуге талпыну, алған білімді өз қажеттілігіне рациональды жұмсауға дағдылану, өз қызметіне баға беруге үйрену, іс әрекетінің нәтижесі қалай болатынын алдын ала сезуге дағдыландыру;

- тұтастылық, іс әрекетті басқа әрекеттермен байланысты тануға үйрену; жоғары оқу орындарындағы оқу қызметінің нәтижесі студенттер мен магистранттардың кәсіби біліктілігін қалыптастыру болып табылады (коммуникативтік, филологиялық және психо-педагогикалық);

- нәтижелерді сыни бағалау. Білім беруге пәнаралық тәсілді қолдану тұрғысынан алғанда бағалаудың басты қызметі үдерісті талдау, кері байланыс, осылар арқылы оқыту үдерісінің жүргізілу барысын анықтау мүмкіндігі туады және соған сәйкес түзетулер жасалады. Мұнда студенттер мен магистранттардың сыни мониторингтері мен өзін өзі бағалауларына ерекше назар аударылады.

Бастапқы кезеңде біз желіде жұмыс істеумен таныстыру түрлерімен бастаймыз.

Біріншіден, әр түрлі білім беру порталдары мен сайттарында жұмыс істеу дағдыларымен таныстыру және қалыптастыру: 1) тікелей оқытуға, соның ішінде қашықтықтан оқытуға арналған сайттар мен порталдар (дәрістердің электронды курстары, электрондық оқулықтар, электрондық тәжірибелер, т.б.); 2) білім сапасын тексеруге және өзіндік тексеруге арналған сайттар (тестілеу, соның ішінде оларды өзіндік тексеру); 3) әр түрлі зерттеу қызметтеріне арналған сайттар (ғылыми орталықтардың, зертханалардың сайттары, Интернет-конференциялар, әдістемелік бірлестіктердің сайттары және т.б.); 4) кеңес беруге арналған сайттар (студенттер, магистранттар, оқытушыларға яғни нақты адреске бағытталған сайттар).

Екіншіден, студенттер мен магистранттарды желідегі пән саласына қатысты әр түрлі ақпараттық және анықтамалық ресурстармен таныстыру (электрондық энциклопедиялар және сөздіктер, электрондық кітапхана, электрондық каталог). Сонымен қатар, студенттер мен магистранттарды әр түрлі жетекші ғылыми кітапханалардың электронды каталогтарымен жұмыс істеуге үйрету.

Келесі кезеңде (әсіресе магистранттарға) берілген тақырып бойынша дайджесттер жасауға, тақырыпты таңдауға тапсырма беруге болады. Тақырыпты таңдау пән бойынша білім беру міндеттерін шешуге бағытталған және сол пәнді меңгеру барысында кездескен мәселелермен танысу және оны өз бетінше шешуге үйрету. Сонымен қоса, дайджесттер нақты тапсырмаларды

орындау барысында топтастырылуы мүмкін, бұл мәтіндердің қысқаша фрагменттерінен тұрады (цитаталар, үзінділер, конспектілер) және мәселені шешудің әр түрлі аспектілерін көрсетеді.

Инновациялық білім беру бағдарламалары негізінде оқу әдістемелік корпус құру үшін мәтіндерді таңдау қағидалары туралы сұрақ туындайды.

Болон үдерісі аясында университеттік білім беру бізге белгілі болғандай ҚР қазіргі гуманитарлық салалардағы инновациялық үдерістер оқытудың әдістемелік және мазмұндық бөліктеріне жаңа талаптар қоюда. Бұл әсіресе үш сатылы білім беру жайлы мәселеде ерекше маңызға ие. Мәселен, магистрлік бағдарлама академиялық және кәсіби мақсаттар мен құндылықтарға негізделген адамдарға арналған. Сондықтан олар, мамандандудың жоғары деңгейін, болашақ мамандыққа дайындаудың прагматикалық құрылымдарына негізделеді, сондықтан да пәнаралық байланыстардың белсенділігін арттыру, интеграциялау, пәндерді меңгеруге байланысты біліктілікті қалыптастыру маңызды болып есептеледі.

«Лингвистикадағы ақпараттық технологиялар» мен «Бұқаралық коммуникациядағы ақпараттық технологиялар» пәнінің мақсаты мен міндеті материалдарды іріктеудің ерекше қағидаларын талап етеді. Инновациялық білім беру бағдарламалары аясындағы магистрлік бағдарламаларда көрсетілген іріктеу қағидаларын атап өтейік: а) өзектілік және қол жетімділік; б) аудиториядан тыс жұмыстарға ерекше назар аудару; в) өз бетіндік жұмыстарға назар аудару. Курс қызметтік тәсілге негізделеді, яғни студенттер мен магистранттар негізгі білім мен біліктілікті оқытушыдан емес, өз бетіндік ізденуден алады. Курсты меңгеру барысында студенттер мен магистранттарға бірнеше топтық және жеке орындауға арналған әр түрлі жобалар және шығармашылық тапсырмалар беріледі. Ал, соңғы тапсырмалар – өз бетімен таңдаған символды таныстыруды презентациялау, яғни барлық таңдалған операцияларды жаңа, бұған дейін өтілмеген материалдар негізінде дайындау.

Өзбетінше іздену курстың тек мазмұнына емес, сонымен қатар формальды бөлігіне де қатысты: студент немесе магистрант өзінің қорытынды жұмысының әдістемесін және нәтижені таныстыру түрлерін, презентация үлгілерін, ақпарат көзін, мәтіндік базаны өз бетінше таңдауы тиіс. Оқытушы оларда таңдау мүмкіндігі болу үшін басқа студенттер мен магистранттар жасаған тапсырмалармен таныстыруы тиіс. Мұндай

жағдайда пәнаралық қағида студенттер мен магистранттарды оқытудың алғашқы сатысында алған білімдері мен біліктіліктеріне сүйену талап етіледі. Бұл әсіресе бакалавриат пен магистрлік бағдарламаларда қарастырылған пәндер үшін өзекті, себебі, оқытудың бұл сатысында студент немесе магистрант жаңа білім алмайды, осыған дейін әр түрлі материалдар арқылы жинақтаған білімдерін жүйелейді, қорытындылайды, біліктілігі мен сапасын бағалайды.

Сонымен қатар, модульдік қағида негізінде курстың барлық материалы хронологиялық түрде емес, тақырыптық ретпен беріледі. Мәдени символдарды оқып үйрену жеке сабақтарда қарастырылады, сонымен қоса студент немесе магистрант белгілі бір ақпараттық (мәдени) күзiреттiлiкке ие болады. Алайда, тақырыптар еркін және олардың ретi әр түрлi факторларға байланысты өзгеруi мүмкiн (пәндердiң оқу курсындағы орны, топтардың қызығушылығы және т.б.).

Бакалавр мен магистратурада әр түрлі пәндерді оқыту тәжірибесі бойынша білім беру технологиясына бізбен үш негізгі инновациялық әдіс қолданылады:

- Радикальдық – бұл барлық оқу үдерісін компьютерлік технология негізінде жүргізуге көшіру, яғни Интернет-жүйені қоса алғанда, қашықтықтан оқыту, виртуальды семинар, конференциялар, ойындар, т.б.

- Аралас – бұрыннан қолданылып келе жатқан элементтерді біріктіру (оқытудың жаңа әдісі белгілі әдістер мен тәсілдерді дәстүрлі емес түрде біріктіру, мысалы, лекция-диалог немесе семинар: мәселе бойынша сыни инциденттерді талдау);

- Модифициральдық (жетілдіруші) – қолданыстағы әдісті айтарлықтай өзгеріссіз жақсарту, толықтыру (мысалы, іскери немесе рөлдік ойын).

Келесі кезеңде бакалавр мен магистранттарда сабақтарда пайдаланылатын интенсивті технологияларды анықтау маңызды болып табылады. Негізгі инновациялық интенсивті технологияларды атап көрсетеміз. АҚШ (Гарвард университеті, Джорджтаун Университеті, Колумбия университеті және Оклахома Штаты университеті) және Германия (Триер Университеті) елдерінің тәжірибесі негізінде ЕҰУ мен ҚазҰУ-дің оқыту үдерісі барысында кешенді түрде пайдаланылатын әдістер қолданылады.

1. Белсенді оқу дәрісі – бұл оқыту үдерісінің белсенділігін арттыру үшін қолданылатын әдіс, яғни сабақ барысында дәрісті тоқтатып, сұрақтар қою, кейстерді талдау немесе талқылаулар жүргізу.

Бұл мақсатта барлық мүмкін иллюстративтік құралдарды қолдануға болады, мысалы: аудио және бейне материалдар, кинодан үзінділер немесе бейненің негізгі тезистерін флип-чартеде көрсету, диапроектордың көмегімен экранда проектормен слайдтарды демонстрациялау, PowerPoint секілді компьютерлік бағдарламаларды қолдану, мәтіндер немесе мультимедиялық пакеттер (аудио, видео, CD-ROM, CD-1, интернет және т.б.) көмегімен белгілі бір ақпараттар, сұрақтар және тапсырмалар беріледі.

2. GROW қолдану техникасы әдетте интенсивті семинарларда қолданылады және сұрақтың дұрыс қойылуы мен нақты құрылымының сақталуына негізделеді. Ең алдымен сауалдар магистранттар мен бакалаврлар сабақ барысында қол жеткізуге ұмтылған «мақсатты» (Goal) айқындауға бағытталады. Содан кейін назар «шынайылыққа» (Reality) аударылады. Содан кейін сұрақтар арқылы тәжірибенің «іс әрекет варианттары» (Options) зерттеледі. Ең соңында техника «ерікке» (Will) яғни іс-әрекеттің анықталған бір немесе бірнеше мүмкін болатын варианттарын қолдану үшін арнайы әрекетті жүзеге асыруға көшеді. Бұдан ары қарай талқылау барысында жұмыс нәтижелері талданады.

3. Интеллект-карталар – бұл өз кезегінде ойлау үдерісін құрылымдау үшін ақпаратты таныту әдісі немесе ойлауды карталау әдісі болып табылады. Ойлауды карталау әдісі адамға көптеген ақпарат легінен қажетті ақпаратты алу, басқару және құрылымдауға көмектеседі. Нақты осы әдістің көмегімен: ақпараттарды біріктіруге; өзара байланыстарды көрсетуге; ойды визуализациялауға болады. Ерекшелігі келесідей: арнайы бір нұсқаға белгілі бір түсінікке байланысты барлық идеялар бір ғана сөз немесе бір фразамен жеке жолдарға жазылады. Бұл үшін ең алдымен мыналарды анықтап алу керек: а) проблеманың аспектілері қандай; б) қандай түсініктер өзара байланысты болып есептеледі; в) біз үшін не маңызды, басқаларына қарағанда ең маңыздысы қайсысы.

4. Кіріс құжаттар салынған «папка». Оқытудың бұл технологиялық әдісі кей кездері іскерлік корреспонденцияларды реттеу әдісі деп аталады. Бұл кейстердің әр түрлілігі кеңсе жұмысын қайта қалыптастырады. Студенттер мен магистранттар әр түрлі іс құжаттарын тез оқуға және түсінуге; қарастыратын құжаттарды тиімді талдауға; құжаттарды келесідей параметрлер бойынша – жеделдігі, маңыздылығына қарай немесе жеделдігі бірақ маңыздылығына қарай емес; маңыздылығы бірақ жеделдігіне қарай емес және

т.б. қарай бөлуге жаттығуы тиіс.

5. Ақпараттық лабиринт - (basket-әдіс). Студенттер мен магистранттарды белгілі бір жағдайда және әр түрлі тармақтарда көптеген баламалы іс әрекеттің ішінен ең қажеттісін таңдап алуға үйрету, басқаша айтқанда өзіндік бір лабиринттен өту керек.

6. Белсенді оқытуға арналған жағдайды талдау технологиясы (action learning) – болжанған нәтижелерді алу мақсатында пәнді ситуациялық жаттығулар түрінде өткізу. Бұл топпен жағдайды талдау бойынша жұмыс істеу студенттер мен магистранттарға білімді игеруге, күрделі тапсырмаларды тәжірибе жүзінде шешу дағыларын қалыптастыруға, мәселелерді шешу барысында әр түрлі тәсілдерді, мүмкіндіктерді қарастыруға және шешім қабылдауға қатысушы әр түрлі адамдармен тіл табысуға үйретеді.

7. Ситуациялық талдау және оның түрлері. Бұл әдіс талдауға қатысушылардан нақты әлеуметтік-мәдени ортадағы белгілі бір уақыт аралығында әр түрлі жағдайлармен байланысты фактіні (оқиға) беру арқылы бақыланады. Үйренушілердің міндеті – мәселені шешуді алдымен жеке, содан кейін ұжыммен бірге яғни интерактивті қарым-қатынас арқылы рациональды шешім қабылдау.

8. Нақты жағдайды дәстүрлі талдау (АКС). Тәжірибе барысында шешім қабылдауға шығармашылық тәсілдерді қолдану. Бұл әдістің түрлері ситуациялық жаттығулар әдістері, ситуациялық талдау әдісі (кейс-стади) және «инцидент» әдісі.

8.1. Ситуациялық жаттығулар әдісі (СЖ). Студент немесе магистрант талдау қызметіне қатысты белгілі бір шараларды жүзеге асыруы керек: мәселелерді жүйелеу, реттеу, есеп жүргізу, салыстырмалы талдау жүргізу, т.б. – тек содан кейін ғана шешім қабылдау. Мақсаты – нақты тәжірибе жүзінде алған кәсіби білімдері мен біліктіліктерін жүзеге асыру.

8.2. Ситуациялық оқыту әдісі (Case study method) – бірыңғай және көптеген жағдайлар дизайнын реттеу. Бұл жағдайда үйренушіге кейсте берілген жағдайды өз бетімен бағалау арқылы шешім шығаруды талап ететін мәселелер мен сұрақтарды анықтау қажет. Кейс-стадидің пәнаралық сипаты осы технологияны студенттердің кәсіби саласы бойынша өз бетінше әрекет етуіне, бастама көтере білуіне, әр түрлі сұрақтарға тез жауап табуға үйрету үшін кеңінен пайдалануға мүмкіндік береді,

8.3. «Инцидент» әдісі – бұл оқиға, қақтығыс немесе қолайсыз жағдайлар. Оның мақсаты – студент немесе магистранттың шешім қабылдау

үшін өз бетінше қажетті ақпаратты іздеуі: оны жинақтау, жүйелеу және талдау.

9. Рольдерде ойнау әдісі (инсценировка) – бұл «role playing» аудитория алдында шынайы әлеуметтік-психологиялық оқиғаны таныстыру, содан кейін үйренушілерге ойынға қатысушылардың – орындаушылардың іс-әрекетін бағалауға мүмкіндік беру.

10. Миға шабуыл әдісі (брейнсторминг). Бұл әдіс ұжымдық шығармашылық қызметтің психологиялық белсенділігін арттыру, басқаша айтқанда «кемелік кеңес» әдісі. Бұл әдістің ерекшелігі – шығармашылық үдерісті рационализациялау, ұйымдастырушылықты арттыру, ретке келтіру.

11. Идеялар қарқындылығын арттырудың эвристикалық техникасы. Ұжымдық шешім қабылдау әдісі зерттелетін мәселе бойынша матрицалық талдау барысында анықталатын жаңа байланыстар мен қарым-қатынастарды жүйелі талдау қағидасына негізделеді. Басты ерекшелігі мәселені талқылау барысында ең алдымен оның басты сипаттамаларын «өзегі» ретінде анықтап алу болып табылады. Олардың әр қайсысына оймен «элементтердің» барлық мүмкін комбинацияларын «тізеді». Мұндай жағдайда назарға еш күтпеген тосын варианттар алынады. Мысалы, саясаткер образын сипаттау үшін ойланғанда оның негізі ретінде жеке тұлға ретінде тартымдылығы, белсенділігі, имидж елестесе, элемент ретінде іс әрекеті, қарым-қатынасы, құндылығы алынады.

12. Тұйыққа тірелген жағдайды жою техникасы. Бұл әдістің мақсаты – егер бізге мәлім іздеу саласы бойынша ешбір шешім қабылданбаса, жаңа іздеу бағытын табу.

13. Белсенді оқытудың кешенді технологиясы. Бұл топтық талқылаулар, еркін дискуссиялар, бағдарламаланған дискуссиялар, топаралық дискуссиялар, балинтовтік сессия, шеберлік-сыныптары, шығармашылық шеберхана, ассессмент-орталық және т.б.

Оқу үдерісінде маңыздысы лингвистика корпусын лингвистикалық пәндер мен журналистикада белсенді қолдану маңызды болып табылады, бұл – әр түрлі тілдерде бар мәтіндерді жинақтау, ең алдымен: бұл берілген параметрлер бойынша мәтіннің қажетті фрагменттерін арнайы бағдарламалардың көмегімен табуға болатын және арнайы дайындалған және орналастырылған қағидалар негізінде мәтіндерді электронды жинақтау. Осы мазмұндағы ұлттық корпус – бұл белгілі бір тілдің оның өмір сүру кезеңінде мәтіндердің электрондық нұсқасын жинау. Сондықтан ұлттық корпусқа қойылатын міндетті

талап – ол танымалдығы. Бұл дегеніміз корпуста мүмкіндігіне қарай қолданыстағы тіл бойынша барлық жазбаша және ауызша мәтіндер сақталуы тиіс (әр түрлі әдеби, публицистикалық жанрлар, оқу, ғылыми, іскери, ауызша, диалектілік және т.б.), бұл мәтіндердің барлығы корпуста сол сәйкес кезеңдегі тілдің мүмкіндігі бойынша енгізілуі тиіс.

Қазіргі таңда тілді және бұқаралық ақпарат құралдарымен байланысты пәндерді оқыту барысында бізге жазушы немесе ақынның, қаламгерлердің, журналистің шығармашылығы туралы гипермәтіндік филологиялық ақпараттық жүйе қажет. Мұндай жүйеге жазушы, журналист және қоғам қайраткерлерінің, сондай-ақ олардың филологиялық қосалқы қызметтері мәтіндерінің толық құрылымдалған электронды корпусы кіреді. Әрине, мұнымен қатар орыс және қазақ тілдерінде ауызша мәтіндердің мультимедиялық корпусын жасау керек. Ауызша мәтіндердің элек-

тронды корпусын жасау – бұл жалпы лингвистика үшін жаңаша бағыт. Корпус осы мәтіндерді оқу үшін құралады, бірақ бұл үшін олармен арнайы бірнеше операциялар жүргізу керек, мысалы, оларды арнайы өңдеуден өткізгеннен кейін қосымша ақпарат енгізу керек.

Осылайша қазіргі кездегі жоғары білім берудің мақсаты, міндеті, шарттарының өзгеруі ғылыми негізделген инновациялық ақпараттық технологияларды жетілдіруді талап етеді. Мұндай технологиялар студенттер мен магистранттардың оқу-танымдылық қызметінің белсендігін арттыруға жағдай жасайтын ғылыми негізделген және мазмұны ретті таңдалған, ұйымдастырушылық нысаны жоғары екенін көрсетеді. Инновациялық педагогикалық технологияда әрбір элемент және оқу-тәрбие үрдісінің кезеңдері нақты тексерілген нәтижеге «барлық қоғам мен жастардың инновация рухынан қуат алуына» негізделген. [1, 1б.].

Пайдаланылған әдебиет:

1. Назарбаев Н.А. Казахстан должен ориентироваться на абсолютные инновации: Форум «Инновационный Казахстан – 2020» // Казахстанская правда. - № 346-347 от 29.10.2011. – С.1-2.
2. Nurtazina, M. The Innovative Informatics Technologies in Education // International Conference “Education, science and economics at universities: Integration to international educational area.” - Plock, Poland, 20 -25 September 2010. – P. 231-239.
3. Spony, G. (2003). The development of a work-value model assessing the cumulative impact of individual and cultural differences on managers’ work-value systems: Empirical evidence from French and British managers. *International Journal of Human Resource Management*, 14(4), 658-679.
4. Brownell, Judy and Daphne A. Jameson. “Problem-based learning in Graduate Management Education: An Integrative Model and Interdisciplinary Application” in *Journal of Management Education*, vol. 28, 2004, pp. 560
5. Kam Pun Wong, Donna and Oi Bing Lam, Debbie. “Problem-Based Learning in Social Work: A Study of Student Learning Outcomes” in *Research on Social Work Practice*. 2007: 17, pp. 55-65

Вера Абишева,

*д. филол. н., доцент, профессор
Карагандинского государственного университета
и.м. академика Е.А. Букетова*

ЭТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОТОЖУРНАЛИ- СТИКИ

БАҚ-тағы фотография ақпарат тасушы болып табылады. Фотожурналистикадағы этикалық проблемалар цензура жойылғаннан бастап пайда болды. Фотожурналистер қоғамдық мүддеге қызмет етуде жоғары этикалық стандарттарға сәйкес жұмыс істеуі тиіс. Қоғамның белгілі бір тобының адамгершілік немесе діни көзқарастарына нұқсан келтіретін мәтіндер мен фотосуреттерді жариялауы баспасөзге жүктелетін жауапкершілікпен сәйкес келмейді. Өркениетті қоғамда азаматтарды зиянды ақпараттың әсерінен қорғаудың механизмдерін әзірлеу қажет.

The photo in mass-media is a data carrier. The ethical problem in photojournalism sphere has appeared with censorship cancellation. Newspaper photographers should correspond to the highest ethical standards in service of public interests. The publication of texts and photos which owing to the form and content can offend moral or religious feelings of a group of persons, is incompatible with the responsibility lying on the press. The civilized society should develop mechanisms of protection of spiritual health of the citizens from influence of the harmful information.

Развитие фотожурналистики обусловлено общественной потребностью. Появление снимков в периодической печати связано с необходимостью дать массовому читателю документальное и наглядное представление о фактах, событиях и явлениях действительности. Фотографии обладают уникальными функциями, которые текст не может предложить читателю.

Профессия фоторепортера, которого нередко называют ловцом мгновений, обязывает быть в центре событий, обладать чувством нового, передавать политический смысл социальных процессов, оперативно, достоверно и доходчиво отображать важные события в мире, в регионе, избегая манипуляций с чьей-либо стороны, при необходимости показывать различные точки зрения на происходящее.

Фотоснимки в периодическом издании как второй по привлекательности компонент после заголовков вызывают не меньший интерес аудитории и стимулируют внимание читателя. Являясь одним из важных видов профессиональной деятельности сотрудника средств массовой информации, будучи либо иллюстрацией к заметке, либо самостоятельным документальным материалом,

иногда они становятся настоящим произведением искусства. Здесь, как и в любом виде искусства, главным является творческий поиск автора, его стремление найти актуальную тему и креативную форму выражения.

Содержательные снимки в печатном СМИ передают смысл и идею произведения, как важнейший элемент художественного оформления номера. По своей действенности, убедительности, неопровержимости, наглядности они порой превосходят другие виды материалов на ту же тему. Подписи к фотографиям, которые несут определённую информационную нагрузку и объединяют весь комплекс текста - от заголовка и лида до последнего предложения, воспринимаются как одно целое с изображением.

Интересная, динамичная иллюстрация психологически воспринимается как документальное и неопровержимое свидетельство конкретного факта, подлинности сообщения, наглядное доказательство неповторимого события. Это один из эффективных способов рассказать историю, изложить свой взгляд на происходящее. Фоторепортёр стремится отыскать и оперативно запечатлеть общественно важные, злободневные моменты, чтобы в многообразии действительности показать свою картину мира.

Отредактированный газетный текст, безусловно, понятен и без фотографий, но снимок порой способен сосредоточить на себе больше внимания, дополнить сюжет. Причём, фотоиллюстрация может создать определённые акценты, вызвать искренние чувства у читателя, сформировать определённое отношение к событиям, к героям публикации.

В этой связи фотокорреспонденты должны не только иметь представление о сущности и важности новостей, но и уметь их показать в рамках объективности, как и пишущие сотрудники редакции. Кроме того, им предоставляется возможность самостоятельно принять решение, в каком ракурсе произвести подачу того или иного сюжета. В любом случае, каждая отдельная ситуация предполагает право выбора автора. Насколько удачными будут эти действия, зависит от мировоззрения, а также от этических представлений фотожурналиста.

Демократия принесла в наше общество не только свободу слова, но и проблемы, связанные с ней. Наряду с множеством положительных тенденций, казахстанская журналистика столкнулась с вопросами, которые ранее не были ей присущи.

Этическая проблема в сфере фотожурналистики появилась с отменой цензуры. В советскую эпоху говорить о «слабых» или порочащих кого-либо, или нагнетающих страх и ужас фотографиях не было необходимости, в связи с отсутствием

прецедентов. Вряд ли такого рода снимки могли появиться в средствах массовой информации в то время.

Несомненно, этический аспект фотожурналистики сегодня является довольно актуальным.

Перелистаем подшивки популярных региональных еженедельников для массового читателя за последние годы, чтобы посмотреть на окружающий мир глазами людей, которые, в силу массово-информационной природы их деятельности, несут ответственность за восприятие адресатом происходящих событий, формирование общественного мнения, выработку социально-нравственных ориентиров.

Даже поверхностный анализ целого ряда негосударственных печатных СМИ позволяет сделать вывод, что лишь немногие из них обходятся без информации на криминальную тему. Разница только в том, что одно издание ограничивается краткими сводками «плохих» новостей, а другое посвящает этой теме несколько полос. Некоторые из них, прямо скажем, не для слабонервных. Нередко, открывая еженедельник, видим направленное прямо на читателя оружие или страшные зрелища растерзанных трупов, шокирующие психику фотографии частей человеческого тела или одутловатые, обезображенные лица. Иногда крупным планом. Нередко с указанием имён и фамилий. Порой для привлечения внимания адресата такие снимки выносят на первые страницы газет.

Приведём лишь несколько типичных примеров из популярных региональных газет:

«Н.В.», 4.02. На первой и пятой страницах: «Солдат из Абая захватил заложников» - снимок агрессивно настроенного солдата в форме с поднятým оружием;

«Н.В.», 12.07. На седьмой странице: «Стрельба на железной дороге» - похожий снимок снайпера в маске;

«Н.В.», 19.07. На первой и шестой страницах: «Кошмар на улице Резника» - читателя может шокировать направленное прямо на него оружие человека в маске, знакомого по телевизионным боевикам;

«Н.В.», 23.07. «Стрельба в центре города»: на снимке - рука с оружием, направленным на читателя;

«Н.В.», 25.10. На первой странице: «Заказ на конкурента». Снимок крупным планом: палец снайпера на курке оружия. Больших размеров дуло оружия направлено на читателя;

«Ав.-р.», 19.07. На первой странице: «Перестрелка в центре города» и на четвёртой: «Перестрелка с двумя трупами» - похожие снимки;

«Ав.-р.», 10.05. На первой странице: «Бандиты расстреляли охранника» - аналогичный снимок.

Примеры можно продолжить. Психологи утверждают, что публикация слишком большого количества изображений, отражающих картины насилия и жестокости, снижает восприимчивость читателя, зрителя к негативным явлениям действительности. Известно, что средства массовой коммуникации обладают определёнными психологическими механизмами влияния на массовое сознание. Подобная информация, получаемая ежедневно, безусловно, может оказать негативное воздействие на психику читателя, на трансформацию видения картины мира.

Частная жизнь, а точнее - вторжение в неё - большая тема для современной журналистики. Она актуальна не только в текстовой информации. Сегодня журналисты популярных изданий для так называемого массового читателя, описывая личную жизнь человека, стремятся дополнить материал выразительными фотографиями. При этом регулировать действия фотографа, бильдредактора должен известный тезис: «не навреди». Не всегда это учитывают создатели еженедельников. Покажем на примерах.

«В.Г.», 3.05. Под снимком, где запечатлено лежащее тело (крупным планом), подпись: «Бахыт Дюсенбаев был убит в центре города в 14.50».

«К.Ч.», 12.04. Фотография с чётким изображением лица, с подписью «В гробу Марина Трапезникова выглядела юной девушкой».

Этические кодексы большинства государств запрещают использовать изображение гражданина без его согласия, или, как в данном случае, без согласия родственников, поскольку такие фотоизображения, опубликованные в популярной газете, могут привести к психологической травме близких людей.

Анализ региональных периодических изданий показывает, что нередко читателю предлагают снимки, которые, возможно, были бы уместны в специализированных изданиях. Покажем на примерах из популярных еженедельников.

«Н.В.», 19.07. В материале, названном «Пациент умер после шести операций», автор пишет: «На фотографиях, которые Кауияш Айтжанова аккуратно разложила на столе, запечатлён её супруг Бахыт.

-Вот так муж выглядел, когда мы привезли его домой. Умирать.

Эти шокирующие снимки гораздо красноречивее всех слов, с помощью которых Кауияш Мербековна пытается передать страдания умирающего человека:

-Живой скелет. Так, наверное, выглядели пленники концлагерей... Посмотрите, вот это кишки, - она показывает на алую плоть на месте живота...»

Для наглядности на полосе представлены не-

сколько на самом деле более чем шокирующих фотографий, где чётко изображено всё, о чём рассказывает героиня материала. В данном случае имеет место не просто бестактность в освещении событий. Человек низводится до уровня объекта сенсации. Что, безусловно, противоречит этике.

Профессиональная этика журналиста не допускает описания либо демонстрации в телепрограммах чрезмерной жестокости и насилия. Хартия телерадиовещателей, например, выступает против излишне натуралистичного, неоправданно подробного и шокирующего показа документальных сцен издевательств над людьми с использованием физического насилия, а также сцен последствий преступлений, катастроф и стихийных бедствий с детальным изображением ранений, трупов, значительных увечий, следов пыток и побоев» [1].

Не соотносятся с требованиями этических кодексов многих стран мира о максимально тактичном отношении к пострадавшим от преступлений и несчастных случаев, к примеру, фотоснимки, где пострадавшие (с указанием в тексте их полных имени и фамилии) вынуждены «демонстрировать» свои ранения на теле, гематомы и т.п.

Другая публикация на целую полосу с соответствующими снимками так и называется: «Шокирующее видео из морга». Автор рассказывает: «Видеозапись, которую представили на обозрение «Авитрек-региону», не для показа детям и слабонервным. Трупы искромсанных после вскрытия людей валяются на земле, над которыми роится туча мух, ползают тараканы. В реальности ещё страшнее: от гниющих тел исходит ядовитое зловоние. В метре от этого ужаса стоят бочки с биоотходами. Внутри кишат черви. Это не сюжет фильма ужасов. Такая жуткая картина, как показатель чиновничьей корысти и меркантильности, творится в к-ком морге...». На протяжении всей статьи журналист продолжает подробно описывать ужасающие детали: «Во дворе морга трупы просто валялись, какая-то часть тел лежала в открытом тамбуре. Бродячие собаки всё равно находили лазейку, проникали на территорию морга, находили эти трупы и обгладывали их, - говорит бывший бухгалтер морга И.К.» и т.п. Газета сочла возможным представить снимки, подтверждающие изображаемые автором картины для большой аудитории читателей.

Нередки в современных печатных изданиях коллажи, центральными составляющими которых являются ножи, верёвки, элементы «расчленёнки». Объёмные по масштабу криминальные повествования сопровождаются порой «красочными» иллюстрациями мест, где произошло преступление, многолюдных похорон, родительского горя и т. д. Подобные материалы опубликованы не в кри-

минальных изданиях, которые читает определённая категория людей, психологически готовая к восприятию таких картин, а в еженедельниках для массового читателя.

Освещение несчастных случаев и катастроф не должно переходить границы, когда исчезает должное сочувствие к страданиям жертв. Те, кого постигло несчастье, их близкие не должны повторно становиться жертвами в результате освещения событий в газете.

В кодексах журналистской этики многих стран мира закреплены этические представления о пишущих и говорящих авторах, но лишь общие фразы в них можно найти о деятельности фотокорреспондентов, где отмечено, что публикация текстов и фотографий, которые в силу своей формы и содержания могут оскорбить нравственные или религиозные чувства группы лиц, несовместима с ответственностью, лежащей на печати [2].

Современное общество не мыслит своё существование без информации, которая помогает ориентироваться в жизни. Проблема в том, что она, информация, к сожалению, может быть не только конструктивной, но и способной влиять деструктивно на сознание, подсознание и, в итоге, на поведение людей. Осведомлённость аудитории во многом зависит от того, как, с какими целями и по каким критериям отбираются сведения, насколько глубоко они отражают реальные факты, поданные журналистами. В то же время, ситуация в журналистике не может сильно отличаться от ситуации в обществе: журналисты живут в той же среде, что и их адресаты.

Многие этические кодексы ориентируют пишущих для средств массовой коммуникации на бережное отношение к несовершеннолетним. В ряде стран запрещено публиковать имена несовершеннолетних, «чтобы не закрывать перед ними будущее» [3]. Щепетильность необходима и тогда, когда ребёнок или подросток допустил иное нарушение или сам стал жертвой циничного преступления. Исследование показывает, что в ряде региональных изданий можно увидеть фото пострадавших детей (с указанием их имени и фамилии):

«Н.В.», 19.03. Под крупным заголовком «Детей просто использовали», справа от лида: «Прокуратура закрыла уголовное дело о сексуальных домогательствах, заведённое на директора детского дома», помещена крупная фотография троих детей от двенадцати до четырнадцати лет.

«В.Г.», 24.08. Подпись к снимку: «Лида Воробьёва не скрывает, что она курит и пьёт». Ребёнку 12 лет.

В результате анализа приходим к выводу, что также не всегда соблюдаются следующие требования кодекса печати: «Если есть основания по-

лагать, что подозреваемый невиновен, то публикация имени и фотографии не должна иметь места» [2]. Причём, иногда о незаконности публикации фотографий, где изображены люди в зале суда за решёткой, по делу которых пока не вынесен приговор, говорят подписи к ним: «Он не вымогал взятку» (Н.В., 19.09); «Военный суд решил, что за решёткой заместитель командира части сидеть не должен»: (Н.В., 19.09).

Бесспорно, фотографии в печатных средствах массовой информации необходимы читателю для лучшего восприятия и понимания событий, происходящих в мире, независимо от того, какова цель их использования: для подтверждения факта, или для иллюстрации того, что представляет интерес, или для демонстрации неординарного эпизода, связанного с известной личностью. Редактор всегда оказывается перед выбором.

С одной стороны, необходимо информировать адресата о жизни региона, о событиях, в том числе, к сожалению, и о трагических происшествиях. С другой стороны, фотограф нередко снимает беззащитного человека (в местной газете чаще всего это даже не публичное лицо) в процессе его драматического страдания, горя, что может нанести душевную травму как самому изображённому человеку, так и его родственникам. Камера фотографа бесстрастно фиксирует события и явления.

В этой связи возникает необходимость всегда помнить о правовой ответственности за свои действия и моральной ответственности перед изображённым на фотографии, его родственниками и близкими как фоторепортеру, выполнившему задание, так и редактору, дающему согласие на публикацию снимков в СМИ.

В современных таблоидах не всегда принимается во внимание этическая составляющая опубликованных снимков. Читатель не может не заметить, что сегодня немало средств массовой информации, которые всё дальше отходят от социальных функций и всё больше превращаются в индустрию развлечений. Предугадать конфликтные ситуации невозможно, однако, опираясь на этические нормы и правила, можно нести в массы информацию, не травмируя психику людей. Фотоаппарат лишь фиксирует события и явления. Человек, направляющий её – лицо, ответственное за то, что он снимает. Фотожурналист должен всегда помнить, не только о технической, но и о нравственной стороне дела.

«Мы признаём и подтверждаем, - сказано в Этическом кодексе национальной ассоциации фоторепортеров США, - что фотожурналисты должны всегда соответствовать высочайшим этическим стандартам в обслуживании общественных интересов». Согласно указанному кодексу, «личной обязанностью каждого фотожурналиста

является стремление к тому, чтобы его фотографии отражали действительность правдиво, честно и объективно ... Журналист не должен фотографировать граждан в частной обстановке без их согласия» [2].

Фотография в СМИ является носителем информации. Однако в силу ряда причин: стремление к сенсационности, неопытность фотографа, небрежность автора и т. п. - как средство визуального рассказа, к сожалению, не всегда работает эффективно. Необоснованное её использование в вёрстке материала, небрежно составленный и свёрстаный материал расценивается как проявление неуважения к аудитории. Ещё хуже, когда недостаток лексического запаса журналистов приводит к написанию некорректных текстов, объясняющих содержание фотографии. Порой нелогичные подписи под снимками, возможно, по небрежности авторов, больше похожие на чёрный юмор, вызывают у читателя вместо сострадания иной, незапланированный эффект.

Материал под заголовком «Угнанный «БМВ» сгорел в кювете» дополняет фотография, где изображена женщина, стоящая перед небольшой кучкой железа. Под снимком подпись: «Хозяйка сразу узнала свой «БМВ».

Под другой фотографией к публикации, озаглавленной «Котлованы смерти», где автор рассказывает трагическую историю о гибели целой семьи, подпись: «Дом, в котором проживала семья Красько».

Безусловно, этические аспекты фотожурналистики требуют внимания. В настоящее время в фотожурналистике выделяют четыре основных этических принципа, согласно которым фоторепортеру необходимо с уважением и особым вниманием относиться к следующим вещам: частная жизнь, сцены насилия, сексуальная и социальная благопристойность. Как следует понимать эти

критерии - дело каждого в отдельности фотожурналиста или бильдредактора. Важно, что такие положения всё же существуют.

«Проблемы журналистской этики сегодня - едва ли не самые важные в нашей профессии. Именно здесь лежат основные причины падения доверия общества к печатным и электронным СМИ. Именно из них проистекает катастрофическое снижение престижа профессии журналиста, - считает Н. Михайлов [4].

Цивилизованное общество призвано вырабатывать механизмы защиты духовного здоровья своих граждан от воздействия вредной информации. Только с уровнем высокого профессионализма соотносимы требования ответственности журналистов за публичные выступления в полном объёме. Условия информационного рынка вынуждают создателя медиа-продукции, максимально раскрывая свои творческие способности, приобретать навыки самоконтроля и саморегулирования. Этические кодексы публично определяют функции, права и обязанности журналистов в сфере профессиональной этики и тем самым предоставляют указания в отношении оптимального осуществления их профессиональной деятельности.

Жизнь предъявляет новые требования к журналистам в осознании ответственного выполнения концепций информационной политики, своего общественного долга, проявляющегося через ответственное поведение в профессиональной деятельности. Принципы долженствования, правовой, нравственной ответственности должны рассматриваться как идеальные регуляторы журналистской деятельности и одно из главных условий качества, эффективности и результативности журналистского произведения как продукта творчества.

1. Лазутина Г.В. Профессиональная этика журналиста: Учеб. пособие. - М.: Аспект Пресс, 2000. - 208 с. - с. 197.
2. Правовые и этические нормы в журналистике / Составители Е.П. Прохоров, Г.М. Пшеничный, В.М. Хруль. - М.: Аспект Пресс. - 2006. - 222 с. - с. 184.
3. Авраамов Д.С. Профессиональная этика журналиста: Учеб. пособие. - М.: Изд-во Московского ун-та, 1999. - 224 с. - с. 114.
4. Михайлов Н. Приглашаем в рубрику «Этика журналиста» // Журналист. - 2009, №2. - с. 63.

Условные сокращения названий газет: А.-р. - «Авитрек-регион», В.Г. - «Вечерняя газета», К.Ч. - «Криминальное чтение», Н.В. - «Новый вестник».

Сведения об авторе: Абишева Вера Туkenовна - доктор филологических наук, доцент кафедры журналистики КарГУ имени академика Е.А. Букетова.

ПРОСВЕТИТЕЛЬ- СКАЯ ПУБЛИЦИСТИКА МУХАММЕД- САЛИХА БАБАДЖАНОВА В XIX ВЕКЕ

Назым Есхуатова,

*преподаватель
кафедры печати и электронных
СМИ
КазНУ им. аль-Фараби*

Ходжа Мухаммед-Салих Караулович Бабаджанов является одним из представителей целой плеяды казахской интеллигенции конца XIX века: Чокан Валиханов, Абай Кунанбаев, Ибрай Алтынсарин и др. Но в течение долгих десятилетий советского периода М.-С.Бабаджанов находился в забвении. Одной из причин стало его знатное благородное происхождение, и, вплоть до 1966 года, его имя находилось под запретом и нигде не упоминалось. Нарушить официальное вето никто не решался. Только в середине 1960-х годов ученый-этнограф З.А. Масанов опубликовал «Очерк истории этнографического изучения казахского народа в СССР» (Ходжа М.-С.Бабаджанов. Сочинения. Алматы. Санат. 1996 г., с. 5). Именно в этом труде появились первые сведения о М.-С. Бабаджанове. Позднее биографию и деятельность публициста и этнографа подробно и досконально исследовал краевед, инженер и профессор Н.П. Ивлев и в начале 90-х годов XX века ученым был издан небольшой сборник, содержащий 11 статей Мухаммед-Салиха Карауловича. Представленные статьи были опубликованы еще

Автор өзінің бұл мақаласында, көсемсөз шебері Мұхаммед-Салық Бабажанов публицистикасының қоғамдық проблемалары туралы айтады. Дәлелді тұжырымдарын келтіреді. Көсемсөзшінің еңбектері арқылы қазақ халқының саяси және әлеуметтік жағдайы туралы білеміз.

The author elucidates the creative work of M-S. Babazhanov, and comes to light of this famous kazakh publicist, and analyzes socially - political articles of the given publicist.

в середине, конце XIX века в различных российских изданиях.

Прежде всего, отметим, что М.-С. Бабаджанов был разносторонней личностью: занимался политической и коммерческой деятельностью, археологическими исследованиями, разведением скакунов, садоводством и т.д.

По данным исследователя-этнографа Н.П. Ивлева, «Ходжа Мухаммед – Салих Караулович Бабаджанов родился в 1832 году в семье есаула (Караул – кажы – примечание Е.Н.) Внутренней киргизской орды». Он состоял в родственных отношениях с Джангир ханом – правителем Букеевской орды на западе Казахстана. М.-С. Бабаджанов получил высшее образование в городе Оренбурге (до 1925 года город находился на территории Казахстана, ныне принадлежит России), в Неплюевском кадетском корпусе. В 22 года М.-С. Бабаджанов стал депутатом первого округа приморских казахов Западного Казахстана. Затем, в этом же году – советником правителя Внутренней киргизской орды, полковника Герна.

В 60-е годы XIX века во время поездки по крупным городам России, у М.-С.Бабаджанова возникает желание взяться за перо и написать о жизни и быте своего народа, его истории. «И вот, начиная с 1860-го года в газетах «Северная пчела», «Санкт-Петербургские ведомости» появляются одна за другой статьи: «Заметки киргиза о житье-бытье и участи его сородичей», «Заметки киргиза о киргизах», «Апелляция киргиза к публике» и другие»/6/. (Примечание автора статьи: до начала XX века казахов называли киргизами, киргиз-кайсаками).

Таким образом, публицистическая деятельность Бабаджанова занимала одну из ведущих ролей в его жизни. А в целом публицистика – «вид общественной политической литературы имеет ряд основополагающих принципов: строгая документальность, внимательное отношение к факту, историзм, научность, общезначимость, актуальность выбранной тематики, проблемность, правдивость, ответственность перед читателем». В истории Казахстана публицистика начала свое развитие в творчестве биев, акынов и жырау еще в незапамятные времена. А история казахской письменной публицистики берет свое начало еще с первых газет степного края, издававшихся в конце XIX века «Туркестан уалаяты» - «Туркестанские ведомости» и «Дала уалаяты» - «Степные ведомости». «Во второй половине XIX века в некоторых крупных городах Узбекистана и Казахстана: Ташкент, Оренбург, Омск стали выпускаться первые газеты местного значения...». Так, «газета «Тур-

кестанские ведомости» начала выходить 28 апреля 1870 года в городе Ташкент...», «В издании Салих Караулулы Бабаджанов собрал и издал пословицы-поговорки, призывающие народ к размышлению».

Публицистика Мухамед-Салиха Карауловича примечательна была тем, что носила в себе черты познавательности и статьи увлекательно рассказывали о традициях, обычаях, жизни и быте народа. Именно благодаря творениям М.-С. Бабаджанова общественность того времени могла иметь широкое представление о культуре народов, живущих за пределами России. Общеизвестно, что в тот период возрос в обществе немалый интерес к теме востока и тюркологии, это явилось причиной к активизации процесса популяризации истории, этнографии тюркских народов в западном цивилизованном мире. Подобная ситуация существует и в наше время, когда с развалом Советского Союза и с обретением независимости бывшие союзные республики вышли на мировую арену. Процесс популяризации – весьма трудоемкий: в первую очередь необходимо представить все исторические сведения о развитии народов, о которых в западном мире до сих пор известно крайне мало.

Особенно важно, на наш взгляд, то обстоятельство, что в конце XIX века Мухаммед-Салих Караулович внес значительный вклад в освещение жизни казахского народа, как имеющего свою самобытную, уникальную культуру, традиции и особенное, неповторимое мировоззрение.

Публицистические работы Бабаджанова в те времена читались с большим интересом ибо содержали очень нужную, достоверную информацию о жизни и быте казахов того времени. В наше же время эти статьи представляют огромный интерес во многих отношениях: в них имеется всестороннее описание жизни и быта народов XIX века, анализ их деятельности, а также много этнографических данных, неизвестных современным ученым. Например, корреспонденция «Из Внутренней киргизской орды» М.-С. Бабаджанова была опубликована в сборнике «Известия русского географического общества», в 1865 году, I том издания он вышла, а статья «Заметки киргиза о житье-бытье и участи его сородичей» увидела свет в газете «Санкт-Петербургские ведомости» (№ 36, 1861 г.).

Кроме того, в российских изданиях были опубликованы такие статьи, как: «Охота во внутренней киргизской орде», «Лошади и их испытания во внутренней киргизской орде». В статье «О каменной бабе, найденной в киргизской степи», рассказывается об археологической находке: «...

действительно в небольших барханах (на поверхности бугра из, сыпучего песка) лежит статуя, имеющая человеческую голову и вытесанная из простой известковой каменной плиты...». Данные статьи представляют немалый интерес для современных исследователей языка и стиля публицистики позапрошлой эпохи, в них наблюдается изобилие этнонимов казахского языка.

Как публицист-этнограф М.-С. Бабаджанов получил положительную оценку совета Русского географического общества и стал полноправным членом данного общества: «20 февраля 1961 года совет Русского географического общества, по представлению отделения этнографии избрал М.-С. Бабаджанова в члены-сотрудники. А через полтора года ему была присуждена серебряная медаль».

Чокан Валиханов в своей известном труде «Записка о судебной реформе» писал: «В «Северной пчеле» 1961 года один молодой киргиз г.

Бабаджанов описал необыкновенно ярко учение в татарских школах Букеевской орды». «Утром, как только солнце взойдет в дерево вышиною, мальчики, встав со сна должны отправляться в кибитку или джуломейку муллы... ученик берет тетрадь или книгу и начинает читать вслух заданный ему вчера урок.» («Заметки киргиза о киргизах», «Северная пчела» №4, 1861 г.). Таким образом, можно утверждать, что два ученых Казахстана Ч.Валиханов и М.-С. Бабаджанов знали друг друга.

М.-С. Бабаджанов – необычного склада ума и обладающий разносторонними интересами был не только этнографом – естествоиспытателем, но и публицистом, с особым, лишь ему присущим взглядом на мир. Вся жизнь Мухаммед-Салиха Бабаджанова прошла в борьбе, а новаторские научные идеи публиковались на страницах печати.

1. Ходжа М.-С.Бабаджанов. Сочинения. Алматы. Санат. 1996 г.

2. М.И.Фетисов Зарождение казахской публицистики. Алма-Ата, 1961 г.

3. К.Аллаберген, Ж.Нускабайулы,Ф. Оразай. История казахской журналистики.

1870 -1995 г.г. с.14

4. Этнографический сборник, вып. VI, 1864 г.

5. Этнографический сборник, вып. VI, 1864 г.

6. Ч.Валиханов, Сочинения. I том, с. 70.

ЖАС ҒАЛЫМДАР МІНБЕРІ

ЖАҢАҢДАНУ ЖАЙЛЫ ОЙ

Назым Жұртбай,

*Журналистика факультетінің
PhD докторанты*

Глобализация – всемирное явление. С обретением информационными технологиями всемирного характера, это явление развивается безгранично и беспрерывно. И мы невольно становимся свидетелями, а иногда даже участниками этого развития. Это статья является рассуждением о глобализации.

Globalization - a worldwide phenomenon. With the acquisition of information technology global character, this phenomenon is growing continuously and indefinitely. And we are unconsciously becomes witnessing and sometimes even participating in this development. This article is an argument about fear of the power of globalization.

Жаңандану – бүкіл әлемдік құбылыс. Ақпараттық технологияның ғаламдық сыпатқа ие болуына байланысты бұл бағыт барған сайын кеңінен дамып, қарқын алып отыр. Ол - жеке мемлекеттер мен ұлттардың ғана емес, жеке адамдардың өміріне де тікелей әсер ете бастады. Өйткені ол қоғамның барлық саласын қамтып, өмір сүрудің қажетті бір мүдделі қажеттілігіне айналды. Қазіргі әлемдік кеңістіктегі барлық ақпараттық технологиялық құралдар бір жүйеге орталықтандырылады. Алдағы уақытта бұл қозғалыс барынша дамып, жетекші орын алады. Сөйтіп, экономика, оқу ағарту жүйесі, ғылыми технология, денсаулық сақтау құрылымы, бизнес, табиғат ресурстары мен ғарышты игеру, ауыл шаруашылығы т.б. салалар интернет арқылы ортақ жүйеге көшеді.

Яғни ақпарат технологиясы бір орталықтан реттелетін, басқарылатын, шешім қабылдайтын бейресми әлемдік «мемлекет құруға» негіз қалайды. Қазіргі беталысы соған қарай бейімделіп келеді. Оның негізгі бағыттары мынадай ғаламдық құрылымдық жүйемен анықталады. Ғаламдық ақпараттық орталықта:

1. Стратегиялық маңызы бар ғылыми мәліметтерді жинақтап, қорыту.

2. Экономикалық ақпараттар арқылы әр мемлекеттің, өнеркәсіп саласының ақпараттарын жинау, талдау, болжау.

3. Бизнестің дамуын қадағалау, тауардың тұтыну жолын талдау, ұсыныс жасау

4. Геосаяси ақпараттар жинау, талдау, қорыту, болжам жасау, шешім қабылдау.

5. Саяси стратегиялық ақпараттар арқылы әр мемлекеттің ішкі саяси-экономикасын бақылау.

6. Ғаламдық деңгейде құрылықаралық, құрылықтық, аймақтық, аудандық, мемлекеттік ақпараттарды жинап, қорыту.

7. Баспасөз құралдарының шоғырлануы, ортақ әлемдік құндылықты насихаттау т.б. бағдарламалар тұрақты түрде белсенді жұмыс істейді.

Мұның барлығы әрине, үлкен жетістіктерге алып келеді. Көрінбейтін, шартты не шартсыз шекаралар жойылады. Ғылыми-экономикалық байланыстарды тездетеді, экономика, бизнес жылдам дамиды. Сөйтіп, бүкіл адамзатқа ортақ тұтыну орталығының құрылуы – бүкіл әлемдік азаматтық қоғамының қалыптасуына әкелуі мүмкін.

Ал сол аса қуатты жүйені басқару - шынайылыққа. Әділдікке, баршаның ортақ мүддесіне орай жүргізіле ме? Әрине, дамыған елдер дамушы елдерге өз ықпалдарын жүргізеді. Сөзсіз басымдылыққа ие болады. Әсіресе, экономикасы мен ғылымы дамымаған елдер тәуелді күй кешеді. Олар өзінің ықпалымен әлсіз елді барлық жағынан да «тұтынушыға» айналдырады. Бұл үлкен әлеуметтік, ұлттық мәселе.

Өйткені, адамды да, мемлекетті де дамытатын не құлдырататын басты себеп - бәсеке. Алып технологияларға ие елдер қай салада болмасын өз ықпалын жүргізеді. Жеке әлсіз мемлекеттер тұтынушы ел боп қана қалып, сол елдің ықпалында қалады (кетеді). Қазірдің өзінде жаһандану бағытында өзара бәсекелес 4 мемлекет оқшауланып шықты. Олар – ағылшын тілдес мемлекеттер (АҚШ-Британия), Ресей, Үндістан, Қытай. Табиғат, әсіресе, адамдық (тұтынушылық), ұлттық (тілдік) фактор шешуші міндет атқарып отыр. Олардың арасындағы негізгі бәсеке:

1. Тілдік үстемдік құру (мыс: Ағылшын, орыс тілі)

2. Ортақ білім жүйесіне ие болу (мыс: еуропалық, америкалық стандарт).

3. Ақпараттық технологиялар тіліне ие болу (интернетте).

4. Адамзаттың ортақ тұтыну орталығына ие болу (ірі сауда компаниялары)

5. Ақыл-ой қызметіне үстемдік (Жер серіктері, Майкрософт т.б.)

6. Геосаяси ықпал (ОБСЕ т.б.)

7. Экономикалық ықпал (Еуро одақ) сияқты ауқымды салаларда жүріп жатыр.

Бұл процесс жеке мемлекеттер мен аз санды ұлттарды, тіпті, Батыс Еуропа елдерін (Франция, Германия, Бельгия, Италия т.б.) қауіпсіздік шараларын қолдануға мәжбүр етіп отыр. Жаһандану күш алған сайын ұлттық ерекшеліктер жойылады. Үш-төрт тіл ғана халықаралық қатынас тіліне айналады. Ұлттық мәдениет ортақтасады.

Мұны бүгінгі Қазақстанда қалыптасқан ұлттық мәдениет пен тілдің, оқу-ағарту жүйесінің көріністерінен анық байқауға болады. Мысалы: өзінің ұлттық сыпатынан айырылған елде:

1. Ақыл-ой қызметі әлсірейді. Өзіндік сыпатынан айырылып, жалаң ортақ мәдениетке бейімделеді. Көркем өнер, әдебиет ұлттық рухтан айырылады.

2. Ғылым әлсірейді. Өйткені дамушы елдердің ғалымдары басымдық танытып, солардың жаңалығын сіңіруші, пайдаланушы ғана бола алады.

3. Зияткерлі жекеменшік (Интеллектуальная собственность) жойылып, көшірмеші не пайдаланушы болып қана қалады (әдебиет, ән, музыка, театр, кино т.б.)

4. Ақпараттық кеңістіктің басыбайлылығына (мыс. Ресейдің қаптаған газет-журналдары жүргізген идеология сияқты) алып келеді. Сол арқылы жекелеген мемлекеттердің идеологиясына ықпал етеді.

5. Ішкі қауіпсіздік мәселесін туындатады.

6. Экономикалық тәуелділікке әкеледі.

Мұның астары мемлекет пен ұлттың барлық қауіпсіздік саласын қамтиды. Біздің ел сияқты ұлттық мемлекеттерге осы салаларды қамтитын қауіпсіздік бағдарламаларын жасап, қолдану керек. Жаһандану үрдісінде даму қарқынын тоқтатпай жетілдіре алған мемлекеттер ғана ұлттық мәдениетін де дамыта алады.

«Күрес жолы – қауіпсіздік».

Қауіпсіздікті қамтамасыз ете алмаған мемлекеттер ұлттық ерекшелігін, психологиясын, тілін, дінін жоғалтып алу, тәуелді мемлекеттерге айналу қаупі бар.

Сондықтан да Қазақстандағы ақпараттық кеңістікті жетілдіру керек. Әлемдік ақпараттық кеңістікте бәсекелесе алу үшін әлемдік тәжірибелерді қолдану қажет. Даму жолдарының түрлері:

Тікелей (вертикальды) даму бағыты – кәсіпорынды кеңейтумен байланысты. Мысал

ретінде мерзімді баспасөзді алса, жеке баспа ашу арқылы, сату жүйесін қалыптастырады. Ол өндірістік маркетингтік жүйенің барлық бөлімін қамтамасыз ететін бір медиа-компанияға бірігуді қарастырады.

Жайылмалы (горизонтальды) даму бағыты – компанияның өз саласында кеңейтілуі, шығаратын өнімнің түрлерін көбейту арқылы немесе осы салада жұмыс істейтін компанияны сатып алу (бәсекелес компанияны сатып алу немесе географиялық сату аумағын кеңейту) сияқты шараларды қамтиды.

Қоян-қолтық араласу арқылы (диагоналды) өсу – әр-түрлі салада жұмыс істейтін компаниялардың бірігіп, көп салалы корпорация құруы. Бұл - қазіргі кезде кеңінен қолданылатын өсу бағыты.

Жаһандану кезеңінде ақпарат көлемі адамның биологиялық мүмкіндіктері игере алмайтын-дай деңгейде ұлғаяды. Бұл адамзат неғұрлым көбірек ақпаратқа ие болуын, сонымен қатар оны сұрыптап, керегін таңдап алуға мүмкіндік береді. Адамдар шексіз, шекарасыз ақпаратқа оңай да,

арзан емес жолмен қол жеткізе алады. Мұндай жағдайда ақпараттық бәсекелестік қарқынды түрде дамиды.

Қазақстан бұқаралық ақпарат құралдарының элитарлық деңгейге жетуі үшін көп жұмыс жасалу қажет. Ұлттық мәдени ерекшеліктерді сауатты, шет ел халықтарын қызықтырардай етіп әлемге паш ету керек. Ең бастысы ұлттық ақпараттық жүйе құрылып, оған мемлекеттік деңгейде ауқымды жоба жасалып, қатаң түрде және шұғыл жүзеге асырылуы тиіс.

Республика Президентінің «Қазақстан Республикасындағы Ақпараттық кеңістіктің бәсекеге қабілеттілігін арттыру туралы 2006-2009 жылдарға арналған Тұжырымдамасы» тура осындай игілікті жұмыстарды жүргізуге анықталған. Мұнда жаһандану қозғалысы тудыратын барлық ұлттық қауіпсіздік шаралары айтылған. Өкініштісі сол, бұл Тұжырымдама – сол тұжырымдама күйінде қалып келеді. Өйткені оны жүзеге асырудың нақты іс-шаралары айқын белгіленбеген, қаржылық тұрғыдан негізделмеген. Тіпті заңдық тұрғыдан тиянақталмаған.

1. Вартанова Е.Л. Медиаэкономика зарубежных стран М.: Аспект-Пресс, 2002
2. Информация. Дипломатия. Психология. Ответственный редактор и составитель доктор исторических наук, профессор Кашлев Ю.Б. М.: Известия, 2002
3. EVARTIST-Библиотека www.evartist.narod.ru/journ.htm

ИНДИВИДУАЛЬ- НЫЙ ПОДХОД К ЖУРНАЛИСТАМ В ПРЕСС-СЛУЖБАХ И PR-ОТДЕЛАХ

Анастасия Скрипникова,
*магистрант
факультета журналистики
КазНУ им. аль-Фараби*

Рассмотрим эту тему на примере работы пресс-службы киностудии «Каззахфильм» и PR-отдела телеканала «КТК».

Сотрудники пресс-службы киностудии «Каззахфильм» в ходе работы со средствами массовой информации предпочитают находить к каждому журналисту особый подход, считая это залогом эффективной работы. Учитывая то, что контингент штатных журналистов в Алматы обновляется крайне редко, работники пресс-службы знают каждого поименно. Несмотря на внушительное число различных СМИ, количество журналистов, освещающих деятельность киностудии, не превышает двадцати человек. Обуславливается это тем, что материалы одного журналиста дублируются в нескольких СМИ. Личные контакты поддерживаются всеми доступными средствами.

Для удобства все СМИ были поделены сотрудниками пресс-службы на небольшие группы. Деление обуславливалось индивидуальным стилем журналиста и форматом самого СМИ. Так, например, в группу «А» внесены: газета «Время», газета «Антенна», журнал «ТелеНеделя», портал «Central Asia Monitoring» и др. Именно эти издания

Бұл мақалада автор баспасөз орталығы мен қоғаммен байланыс бөлімдерінде жұмыс істейтін тілшілермен бірге қызмет ету тиімділігін көрсетеді. Автордың ойынша, жоғарыда аталған үрдіс өз нәтижесін лезде бере алады.

In this article author said that individualized relationships between journalists and PR-specialists are the key to the successful work.

всегда отдают предпочтение нестандартной информации. «ТелеНеделя» воздерживаясь от оценки фильма, публикует забавные истории, происшедшие во время съемок. «Антенну» интересуют технические подробности съемочного процесса. «Время» с сарказмом пишет об отечественном кинематографе, а «Central Asia Monitoring» публикует аналитические статьи. Материалы о кино в данных СМИ пользуются спросом у читателей именно за счет авторского стиля, необычной подачи, интересных связей, субъективной оценки журналиста или полного ее отсутствия.

Сообщение о том или ином предстоящем событии сотрудники пресс-службы «Казахфильма» высылают на личный e-mail журналиста, а не на обще-редакционные почтовые адреса, что практикуется в других пресс-службах. Чтобы усилить иллюзию личного общения между журналистами и пресс-службой, в социальной сети «Мой мир» была создана страничка «Казахфильма». Всем журналистам, которые сотрудничают с киностудией, ее работники предложили дружить виртуально. На личные странички от пресс-службы часто приходят сообщения, не говоря уже о том, что на почтовые адреса журналистов в преддверии каждого праздника высылаются поздравительные открытки. Проектирование фирменных открыток для журналистов входит в обязанности дизайнера пресс-службы (это отдельная штатная единица). К поздравлениям на киностудии относятся весьма щепетильно. Рассылку открыток всем подряд по списку контактов в пресс-службе считают недопустимой. Журналистам-мужчинам никогда не придет открытка «С 8 марта!». Конечно, опытные корреспонденты отдают себе отчет в том, что это не более чем рекламный ход. Но, когда журналистов «покупают» так красиво, они готовы «продаться».

Работа сотрудников пресс-службы на пресс-конференциях заслуживает отдельного анализа. Опустим подготовительные работы и саму организацию встречи, рассмотрим непосредственную работу в ходе конференции. Яркий пример: на официальной пресс-конференции по случаю приезда на киностудию режиссера монтажа с мировым именем Николаса Трэмбасьевича произошла следующая ситуация. На конференции работал фотограф. Руководитель пресс-службы знала, что он помимо газеты подрабатывает еще и в глянце-вом журнале. Она обратила внимание фотографа на ботинки, в которых приехал Николас. Они были, действительно, необычными: желтые и серые тканевые вставки чередовались с крокодильей кожей. Остановив именитого гостя, руководитель пресс-службы, попросила разрешения сфотогра-

фировать его ботинки. Как результат: в одном из модных журналов, который не имеет абсолютно никакого отношения к кинематографу, появилось фото ботинок – тренда последнего сезона. Рядом с фотографией была размещена подпись, которая гласила, что известный монтажер Трэмбасьевиш прибыл на «Казахфильм» (бесплатное упоминание названия киностудии) в дизайнерской обуви. Умение подобрать «ключик» к человеку, с которым работаешь, - великое искусство, владеть которым должны PR-щики и те, кто ведет дела со СМИ.

Помимо всего, руководство киностудии через пресс-службу поощряет журналистов благодарностями и денежными премиями. Практически ежегодно проводятся различные конкурсы на лучший материал в нескольких номинациях. Такие мероприятия помогают сформировать вокруг киностудии свой журналистский пул. Проводя мониторинг и отсматривая конкурсные материалы (опубликованные и вышедшие в эфир), работники пресс-службы до мельчайших подробностей изучают авторские особенности, приемы, которыми пользуются журналисты, допустимый максимальный и минимальный объем информации в их СМИ, темы, которые могут их заинтересовать и т.д.

Если сравнить принципы А. Загрядского, руководителя российского Центра общественных связей, который писал: «Мы не создаем пресс-релизы в несметном количестве — ровно столько, сколько у нас возникает информационных поводов. А поскольку пресс-служба во многом выполняет рутинные функции, то интерес к традиционным сообщениям, естественно, падает. Корректируем ситуацию классическим способом: генерируем интересную для СМИ аналитическую информацию, приглашаем журналистов на экспертные обсуждения актуальных проблем, рассказываем о своих инициативах, спорим, даем интервью, никогда не бросаем трубку... Крайне редко произносим: «Без комментариев!» Журналисты нашего пула уже привыкли к тому, что у нас всегда найдут что-то «вкусненькое», необычное, благо наши ведущие ньюсмейкеры — люди очень отзывчивые и сами по себе интересные. Им практически всегда можно дозвониться на мобильный и получить актуальный комментарий либо просто проконсультироваться по тому или иному вопросу. Так что по преимуществу связываются журналисты с нами, а не наоборот» [1], - то в них можно провести множество параллелей с работой пресс-службы «Казахфильма». Действительно, журналисты чаще сами звонят в пресс-службу киносту-

дии с просьбой дать координаты того или иного актера, режиссера, сценариста. Отказ еще никто не получал. В этом плане пресс-служба оказывает огромную помощь начинающим журналистам, у которых еще не сформирована собственная база контактов. Особо стоит подчеркнуть, что никто не выставляет каких-то определенных требований к будущим материалам, не требует их визировать, согласовывать перед публикацией. На сегодняшний день в пресс-службе киностудии работают пять человек, они по совместительству являются и авторами статей глянцевого журнала «Территория кино», регулярный выпуск которого полностью возложен на пресс-службу. Понимая, насколько иногда бывает важна оперативность, сотрудники не коим образом не мешают свободному передвижению журналистов по территории киностудии и не чинят иных препятствий.

Аккредитация журналистов на премьеры фильмов, которой опять же занимается пресс-служба, позволяет точно рассчитать количество дисков с фотографиями, стоп-кадрами, афишами для печатных и Интернет-изданий; количество дисков с трейлерами, видеоматериалами для телеканалов; количество дисков с саунд-треками к фильму для радиостанций. Так как больше всего тема кинопроизводства интересует печатные СМИ, работники пресс-службы заботятся о том, чтобы в газетах и журналах не выходили одни и те же иллюстрации по премьерным фильмам. На диски, которые заранее заготавливаются для журналистов, скидывают десять-двадцать разноплановых фотографий, наиболее соответствующих формату издания. Красивая картинка, соседствующая даже с небрежно-написанным текстом, все равно привлечет внимание читателей.

Еще один показательный пример. В марте этого года в Москве в рамках международного фестиваля был проведен День казахского кино. Информационный повод достаточно интересный, но, естественно, ни одно казахстанское СМИ не отправит своего корреспондента в командировку в Москву ради одного материала (серию материалов в данном случае делать бессмысленно). Вряд ли кто-то даже будет тратить на междугородние телефонные звонки. Так бы и затерялась эта тема в вопросах времени и денег, если бы не пресс-служба киностудии. Ее сотрудники безвозмездно распространили по редакциям комментарии россиян - организаторов фестиваля. Эти комментарии и были использованы журналистами. То, что фильмы казахстанского производства демонстрируют искушенной московской публике - это бесспорно хорошая реклама продукции «Казахфильма». Пре-

поднося информацию (адаптированную под стиль журналиста) на блюдечке с голубой каемочкой и побуждая СМИ активно использовать эту информацию, пресс-служба получает взамен завуалированную пропаганду компании, на имидж которой она работает. Поставленная цель достигнута.

Как считает Н. Калиниченко, начальник одной из российских пресс-служб: «У всякого издания своя манера работать с пресс-службами и PR-отделами, многое зависит не только от общей редакционной политики, но и от личных качеств каждого человека. Как и всякие отношения, отношения с журналистами и редакторами складываются по-разному. Правильная позиция — уместная инициатива и всесторонняя поддержка предложений наших партнеров. Мы всегда готовы дать комментарии по любым вопросам. Часто помогаем журналистам, когда они обращаются к нам за какой-то статистикой, разъяснениями — даже если это не предполагает упоминания названия нашей компании в тексте будущей статьи или обзора. Периодически предлагаем какие-то темы для публикаций, если они кажутся нам самим действительно интересными» [1]. Звонки из пресс-службы с предложением написать о каком-то событии/человеке поступают в редакции не столь часто, но если поступают, - обратить на них внимание, в любом случае, стоит. Хотя, следует понимать, что телефонный звонок — лишь тонкий психологический ход. У редактора или журналиста невольно складывается впечатление, что информация, которую «старые знакомые» сообщили по телефону, - «горячая» и эксклюзивная. Это может быть вовсе не так.

Функции, которые выполняет пресс-служба, сейчас иногда возлагают на так называемый MR-отдел (media relations), т.е. отдел компании, сотрудники которого непосредственно выстраивают отношения со СМИ. Но сути это не меняет. Пресс-служба/MR-отдел, зачастую, является главным посредником в цепи связей между компанией и общественностью. А СМИ — неотъемлемое звено этой цепи.

Не отходя от темы кинематографа, перейдем к «философии сотрудничества» телеканала «КТК». Сравнительно недавно республиканский канал начал производить собственные фильмы. Немалые деньги собрала в прокате кинокомедия «Кайрат-чемпион. Девственник # 1». Весной этого года вышла в прокат криминальная комедия «Два пистолета. Неуловимый Бриллиант». Готовится к выходу вторая часть криминальной саги «Два пистолета. Олимпиада грабителей». Так или иначе, каналу пришлось осваивать новую для себя сферу

– сферу работы со СМИ, не как со своими конкурентами, а как с полезными партнерами. Ведь от рецензий в средствах массовой информации зависит процент успеха.

Рассчитывая на то, что журналисты не оставят без внимания сенсационную информацию, PR-специалисты пошли по пути отрицания правил. Аксиома «связь с общественностью включает все, что может улучшить взаимопонимание между организациями и теми, с кем эта организация вступает в контакт, в частности, мероприятия, направленные на выявление и нейтрализацию слухов» [2] была опровергнута. В PR-отделе решили не устранять слухи, а создавать их как можно в большем количестве.

Вот такой далеко не стандартный пресс-релиз разослала журналистам Елена Ермакова, PR-директор фильмов «Два пистолета»: «Грабежи, стрельба, насилие - это, по мнению Дмитрия Нагиева, и есть шоу-бизнес. Свои слова он подкрепил делами, бегая по алматинскому Арбату с пистолетом и пугая продавцов местных магазинчиков... Разозлившись, он палил направо и налево. Полиция Алматы подсчитывает количество жертв и отправляет самого трусливого сотрудника Артема (которого не жалко), чтобы утихомирить Нагиева.

Не веришь? Все это снято на видео самим Нагиевым, ролики с его кровавыми безумствами гуляют по Интернету, а с 17 марта их увидит вся страна в фильме «Два пистолета. Неуловимый Бриллиант».

Почему Нагиев называет себя Бриллиантом, чьи это происки – автора сценария или самого Нагиева, еще предстоит узнать. Кстати, о психах. Их в «Двух пистолетах» немало... В общем, Бриллиант хочет убить Артема, его психолога и еще пол-Алматы. А вся страна следит за этим в прямом эфире.

Режиссеры этого действия – Денис Куклин и Лев Мариупольский, те самые, которые сняли «Кайрата-чемпиона». Будет ли этот фильм настолько же откровенен, как «Кайрат»? Сколько по-

стельных сцен на минуту экранного времени нас ожидает? Пока режиссеры молчат, но на премьере фильма 16 марта обещают ответить на самые интригующие вопросы». Среди PR-щиков распространено такое понятие как «текст, готовый к употреблению». Первые два абзаца пресс-релиза были перепечатаны несколькими СМИ без изменений. Это, собственно, не что иное, как очень сжатый синопсис фильма. Готовый интересно написанный синопсис алматинские (загруженные работой) журналисты вряд ли проигнорируют.

Л. Игнат, директор по информационной политике и связям с общественностью одной российской компании считает: «Рассылка пресс-релизов — это нормальный путь информирования СМИ. Важно качество пресс-релиза: перепечатывать рекламный текст или писать на его основе материал журналист не станет. Мы стараемся создавать интересные пресс-релизы, но важно понимать, что пресс-релиз не будет работать сам по себе. Всегда необходим личный контакт с журналистом. Мы любим свою работу и прикладываем максимум усилий, чтобы журналистам было комфортно с нами работать. И, наконец, повторюсь: к журналистам нужно относиться с соответствующим интеллектуальным уважением и предлагать качественный материал, а не рекламу» [1]. PR-политика «КТК», касающаяся фильмов, построенная на рекламе личностей (актеров и режиссеров), без упоминания брендов и размещения собственного логотипа, что вызывает у журналистов большее доверие.

Подводя итог, можно сказать, что правильное выстраивание связей со СМИ и журналистами в пресс-службах и PR-отделах – это гарантия лояльного отношения общественности к компании, ее руководителям и сотрудникам, продукции. Индивидуальный подход к каждому журналисту многократно усиливает рекламный эффект, на который изначально рассчитывали PR-специалисты. Субъект-субъектные отношения между журналистом и PR-щиком – форма коммуникации будущего.

1. Коваленко Л. Кому он нужен, этот PR?// БДМ. – 2011. - № 1-2 (193 – 194).

2. Козыбаев С. К., Нода Л. П., Рожков А.В. Журналистика Казахстана. Энциклопедия. – Алматы: Экономика, 2006. – С. 301.

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ОФИЦИАЛЬНО- ДЕЛОВОЙ ДОКУМЕНТАЦИИ В МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

Еңілік Малимбай,
*магистрант КазУМОиМЯ
и.м. Абылай хана*

В связи с развитием международных контактов на всех уровнях, политикой интеграции Казахстана в европейское и мировое политическое, экономическое и социальное пространство переводческая деятельность во всех своих разновидностях приобрела невиданный ранее размах, благодаря возрастающей интенсивности диалога культур или межкультурной коммуникации.

Наше молодое государство постепенно интегрируется в общий поток мирового сотрудничества, в связи с этим возрастает обмен информацией с другими странами в самых различных сферах деятельности. При этом большая часть информации, находящейся в обороте при международном сотрудничестве, представляет собой тексты официально-делового стиля.

Таким образом, учитывая актуальность нашего исследования, нами были выявлены некоторые особенности перевода официально-деловой документации в межкультурной коммуникации. В межкультурной коммуникации перевод играет, чуть ли не определяющую роль, поскольку перевод представляет собой средство, обеспечивающее возможность общения (коммуникации) между людьми, говорящими на разных языках [6; 173]. Для достижения успеха в межкультурной коммуникации необхо-

Бұл мақала мәдениетаралық қарым-қатынастағы ресми құжаттарды аудару ерекшеліктеріне арналған. Ресми құжаттарды аударудағы төменде көрсетілген кейбір өзіндік ерекшеліктері айтылды: сөз орамы және аударманың дәлдігі, іс қағаздар стилінің грамматикалық ерекшеліктері, клише аудармасы және т.б.

The article is devoted to the peculiarities of translating official documents in intercultural communication. Some specific features of translating official documents were outlined: preciseness of translation, grammatical peculiarities of official style, translation of clichés etc.

димо уделять большое внимание деловой переписке и документации, поскольку официально – деловой перевод применяется в финансовых, юридических, политических и дипломатических сферах деятельности.

Основная цель официально – делового перевода – передача информации максимально точно, и ни в коем случае нельзя менять и искажать смысл текста. Однако и в этом виде перевода существуют трудности, так как перевод официальных и деловых публикаций необходимо осуществлять с учетом всех языковых и культурных традиций [3;73].

К переводу официально-деловой документации предъявляются особые требования:

Точность перевода. Она обеспечивается адекватной передачей прецизионной лексики, содержащейся в подобных текстах. Это касается передачи имен собственных (фамилии, имена, географические и административные реалии и т.д.): The Hague – Гаага; The English Channel – Ла Маш.

Точность официально-делового перевода также связана с корректной передачей цифровых данных и использованием соответствующей терминологии, ср. ставшие интернациональными англоязычные термины и сокращения, обозначающие базисные условия поставки, которые используются при заключении контрактов: Ex-Factory, Ex-Mill, Ex-Work – с завода-поставщика (франко-завод – покупатель несет все расходы, связанные с транспортировкой товара с завода-поставщика), FCP – фрахт или иная доставка оплачены до места назначения («до наименования порта/пункта»).

Наличие многочисленных сокращений создает трудности для перевода. В частности, переводчик официально-делового текста должен знать такие сокращения, как например: z – zero, y, yr – year, yd – yard, d – date, xd – without dividends, xr – without rights, xw – without warrants, vou – voucher, TM – trade mark, TDY – temporary duty, qq – questions. R.P. – reply paid, pt – payment, pw – per week, p.a. – per annum, POD – port of destination, FOC – free of charge, FOB – free on board, FIO – free in and out.

Идиоматичность перевода. Официально-деловая речь насыщена идиомами, и переводчик должен стремиться к тому, чтобы используемые в переводе идиоматические выражения отвечали критерию семантико-стилистической адекватности и частотности использования (соответствие современной норме речи, узусу), ср.: top level talks – переговоры на самом высоком уровне, people of good will – люди доброй воли, high contracting parties – высокие договаривающиеся стороны, on behalf and instruction – от имени по поручению.

Перевод официальной документации требует исчерпывающей передачи информации, сообщаемой тем или иным официальным документом, и безоговорочного соответствия речевой норме, принятой в языке перевода для официальных текстов. Адресат перевода должен получить перевод в привычной

языковой форме. Поэтому для переводчика официальной документации важно иметь представление о том, каковы особенности ее лингвистического оформления в языке перевода. При этом необходимо учитывать тот факт, что в оформлении официально-деловых документов в европейских языках имеются определенные лингвистические универсалии, как-то: нейтральный тон изложения, высокая стандартизация языка, насыщенность языковыми штампами (в ответ на Ваше письмо – in reply to your letter, прийти к соглашению – to reach an agreement, канцеляризмами (к письму прилагается... – enclosed herewith, в отношении вашего письма – with reference to your letter, annexed instrument – прилагаемый документ), архаизмами (hereinafter, hereunto) и нек. др.

В области синтаксиса официально-деловой стиль отдает предпочтение сложным предложениям, отражающим последовательность фактов, их причины, мотивы и обстоятельственные характеристики, ср.: In case the packing fails to secure safety of the goods while in transit and the fact is certified by a Commercial Inspection Report drawn up on Russia frontier, the Seller will make up for all the losses occurred for the Buyer because of undue packing. – В случае, если упаковка не обеспечит сохранность товара, на что будет составлен коммерческий акт на границе России, Продавец возместит все убытки Покупателю, вызванные ненадлежащей упаковкой.

Именно клишированность официально-деловой речи может вызвать значительные затруднения у начинающего переводчика, поскольку оптимальный вариант перевода, как правило, связан с заменой (субституцией) русского штампа соответствующим английским штампом (и наоборот), как в следующих примерах: Мы займемся вашим заказом немедленно. – We shall attend to your order immediately. Ждем вашего счета за работу. – We await receipt of your invoice for the work done. Особенно ярко это проявляется в оформлении зачинов и концовок при переводе деловой переписки, например: In reference to our telephone conversation... – В соответствии с нашим телефонным разговором..., We look forward with interest to our continued cooperative efforts. – Мы искренне надеемся на продолжение наших совместных усилий.

Перевод официально-деловой документации требует хорошего знания экономической лексики из сферы транспортировки, складирования, коммерциализации товаров, выставления счетов и платежей (invoice – счет-фактура, bill of lading – накладная, terms of delivery – условия поставки, freight – фрахт) а также юридической лексики (в особенности, терминологии налогового права).

Кроме того, необходимо учитывать особенности перевода официально-деловой документации, обусловленные социокультурными свойствами английского языка. В данном случае речь идет о функциональном отличии иностранного языка от родного и о владении теми средствами общения, которые

неотделимы от породившей тот или иной язык культуры.

В частности, работая с переводом на английский язык необходимо помнить о тех стратегиях вежливости, которые приняты в английской речи. Например, для английской деловой речи характерно стремление избежать чрезмерной категоричности высказывания. Когда носитель русского языка говорит «думаю, что Вы не правы», англичанин замечает «я не думаю, что Вы правы». Сравним оформление одного и того же понятийного содержания в русском и английском языке: Мы думаем, что товар был складирован в неблагоприятных условиях – We don't think the goods were appropriately kept.

Характерной чертой делового английского языка является сниженная категоричность. Особенно это касается документов, содержащих просьбу, требование или рекламацию. Например, типичная форма запроса – вопросительная: Could you send us a detailed technical description? – Вышлите нам также подробное техническое описание. В рекламациях широко используются формы сослагательного наклонения: We should be very much obliged if you would rectify this error and send us replacements at your earliest convenience. – Мы будем благодарны, если Вы исправите эту ошибку и замените некачественный товар как можно скорее.

Чтобы достичь успеха в своей деятельности, переводчик официальной документации должен пользоваться актуальной терминологией. Следует отметить, что важную роль в овладении подобной терминологией будут играть не существующие словари, а приобретение опыта на основе изучения аутентичных документов на родном и иностранном языке.

При работе с официально-деловой документацией переводчику нередко приходится не только переводить уже имеющиеся в наличии официальные бумаги, но и самому составлять их, выполняя обязанности секретаря-референта. Составление делового письма на английском языке требует знания свода правил и стандартов для деловых писем.

Для иллюстрации приведем два варианта перевода широко распространенной в английском языке заключительной формулировки письма:

Assuring you that we shall appreciate a word in

reply from you (букв.: Уверяю Вас, что мы высоко ценим слово ответа от Вас) – Ждем ответа. С искренним уважением...

В первом случае переводчик отдал предпочтение буквальному переводу, во втором – адаптировал концовку письма согласно узусу языка перевода. Первый вариант перевода выглядит несколько архаичным, второй – ориентирован на современные нормы деловой переписки. Второй вариант перевода в большей мере соответствует социальной установке на стандартизацию речи при отображении в ней типичных ситуаций делового общения.

Для речевых клише деловых писем, составляющихся на английском языке, типичны некоторые нюансы, которые носителю русского языка могут показаться незначительными. На самом деле, их игнорирование может привести к серьезным социокультурным ошибкам в переводе. Это, прежде всего, касается соблюдения норм политкорректности. Например: Типичный топ-менеджер каждый день проводит около четырех часов своего времени на различных встречах. – Неверно: A typical top-manager spends four hours of his day in meetings. Надо: Most top-managers spend four hours a day in meetings.

Типичным недочетом является также употребление в переводе на английский язык «камуфлированных» глаголов, т.е. имен существительных, выражающих действие, к которым тяготеет официальный русский язык: Проверка отгрузки тваров осуществляется еженедельно. – Неверно: Verification of the shipments is done weekly. Надо: Shipments are verified weekly.

Также одной из серьезных опасностей при межъязыковой коммуникации являются «ложные друзья переводчика», т.е. заимствованные или похожие слова, которые выглядят эквивалентами, но не всегда являются таковыми: англ. demand 'требовать' и фр. demander 'спрашивать'; англ. ignore 'игнорировать' и исп. ignorar 'не знать' и др.

Таким образом, соблюдение узуса языка перевода – одно из важнейших требований, предъявляемых к переводчику официальной документации. Игнорирование узусальных речевых норм неизбежно приведет к снижению эффективности межкультурного взаимодействия.

1. Горлатов А.М. Факторы реализации межъязыковой коммуникации. // Межкультурная коммуникация и лингвистические проблемы перевода. Сборник научных статей посвященный 30-летию переводческого факультета МГЛУ, Минск, 2001, 140с. – с.10-14.
2. Каде О. Проблема перевода в свете теории коммуникации // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. М.: Междунар. отношения, 1978. с.69-90
3. Комиссаров В.Н. Новые тенденции в переводоведении//Информационно-коммуникативные аспекты перевода: Сб. науч. трудов. Часть I. Н.Новгород: НГЛУ им. Н.А. Добролюбова, 1997, с.167
4. Комиссаров, В. Н. Современное переводоведение: курс лекций /В. Н.Комиссаров; Ред. Б. А. - М. : ЭТС, 1999, с. 192
5. Садохин А.П. Межкультурная коммуникация. Учебное пособие. – М.:Альфа-М, Инфра-М, 2004, 287с.; с. 19-21
6. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. – Издательство Московского университета, 2004, 352с.

АҚПАРАТ ТАСҚЫНЫНЫҢ АРНАЛАРЫ

Азамат Тұралиев,

*журналистика факультетінің
магистранты*

В данной статье речь идет о творческих поисках публициста, анализируются некоторые аспекты журналистского мастерства. А также автор исследует некоторые проблемы профессионального становления журналиста и роль публицистики в жизни общества.

In given clause {article} it is a question of creative searches of the publicist and some aspects of journalistic skill are analyzed. And also the author investigates {researches} some problems of professional becoming of the journalist and a role of publicism in a life of a society.

Казіргі заманғы ақпараттың маңыздылығы жөнінде Екатеринбургте өткен 1995 жылы халықаралық ғылыми–практикалық конференцияда жан-жақты сөз болды. Мәселен, профессор В.Фомин «Таза деректер жөнінде» «баяндамасында, доцент Л.Кропотов «Күнделікті өмірдің құпиясы немесе ақпаратқа деген шеттетілген көзқарас» атты хабарламасында фактінің астарында не жатыр деген проблеманың төңірегінде ой өрбітеді. Зерттеуші В.Фоминнің пайымдауынша «таза факті» мен «таза шындық» болмайды. Ақпарат дегеніміз – табиғи және күнделікті тұрмыстық шындықтың санадағы көрінісі. Субъективті оқиғаны сезіну.[1] Ақпарат болған оқиғаны болды дейді. Ол болған жайтты одан да күшті, әсерлі етіп беруі мүмкін. Оның үстіне болған құбылысты әр қырынан, қызығушы мен қатысушының көзқарастарын сәйкестендіріп беруі мүмкін. Ақпарат тек болған оқиғаға ғана емес, оны хабарлау әдісіне де, қоғамдық пікірге де байланысты. Демек, бұқаралық ақпарат құралдарының жаппайылық табиғатын ескерсек, сапалы элитарлы аудиторияға да, орташа қауымға да, төменгі топтарға да кеңінен назар аударған

жөн. Батыс баспасөзінде қалыптасқан үрдісті біздің журналистер тікелей көшіргісі келмейді, өз уақытын тек төтенше оқиғаларға бөле алмайды, себебі жаңалықтар жаңа, жүйелі түрде, сағат сайын, күн сайын шығып тұруы керек. Бірақ, кей кезде бір күннің ішінде көптеген оқиғалар болып та қалады. Жаңалық - салыстырмалы түрде жақында пайда болған өнім. Оны жасайды, көшіреді және екі жүз жыл бойы келе жатқан дәстүр бойынша жеткізеді. Қаншама жыл өтсін, мейлі, жаңалықтың ең бастысы жаңа өнім болғандығы. Жаңалық, жаңалықты іздеу, жаңалық жасау... барлығы да «ақпарат көзіне» байланысты болып тұрады. Ал, жаңалық нарығында Ньосмейкерлердің ролі әлдеқашан белгілі. Ньосмейкер-ағылшын тілінен аударғанда жаңалық жасаушы. Журналистер осы сөзді «маңызды ақпарат көзі» қолданады. Мемлекеттің маңызды тұлғалары-ньосмейкерлердің алдыңғы шебінде. Басқа салада, мысалы: коммуналдық қызметтің жұмысы туралы репортажда, ньосмейкер ролінде су асты құбырлығы жайында хабары бар адам немесе құбыр сапасының нашарлығы жайында айтып беретін слесарь-сантехник қарсы пікір айта салады. Ал жақсы корреспондент екі пікірді көрсетіп, мәселеге байлынысты бейтарап ақпаратты жеткізуі қажет. «...жүргізуші-журналист» өзінің не айтып отырғанын жақсы білуі тиіс және де өз ойын тура, нақты, қарапайым, әрі дәл жеткізуі шарт. Жаңалықтар легі жалаң фактілер тізбегінен құралмауы керек. Қашанда хабарламаға өміршең сипат беретін қисынды іздеген абзал. Айтып отырған әңгімесі өзін қызықтырмаса, ондай жаңалыққа аудиторияның назарын аудару да

оңайға түсе қоймас. Журналист емес адамдарға жаңалықтарды түр-сипатына қарап, шығу тегі мен басқа да қасиеттеріне қарап кәсіби тұрғыда ажырата алмайды. Бірақ көбісінің көрермен немесе оқырман ретінде байқайтыны жаңалықтардың екі түрі: жақсы жазылған бірақ артында ақиқаты жасырулы жаңалық пен оқыға адамның ауыртатын ащы шындығы жазылған жаңалықтар. Алғашқысы халыққа жасалған опасыздық. Ондай жаңалықтар қарапайым халықты сендіруден қалып барад. Халық ақиқатты іздеуге көшті. Дегенмен медиа қоқысқа батқан адамдар да жоқ емес. Ақпараттауар, құрал, қару деген ұғымдар, «ақпараттық кеңістік», «ақпараттық орта» тіпті «ақпараттық соғыс» деген ғылыми терминдер қолданысқа енді. Осыған байланысты болар, «жаңа журналистика», «ақпараттық төңкеріс», «глобалді медиа», «электронды болашақ» деген пікірлер көрініс беріп жүр.

Жаңа ақпараттық құралдар мен жүйелердің әлемдегі қазіргі өмірге әсерінің орасан ауқымын көрсету мақсатында зерттеуші М.Рил «супер-медиа» терминін қызғыштай қорғайды, үлкен монографиясын соған арнайды[2] Дәстүрлі журналистиканың күні қараң, болашағы бұлдыр деген сәуегейлік те айтылып қалуда. «Жаңа технологияларды пайдаланану әр түрлі ақпараттық жүйе түрлері арасындағы шекараларды шаяды » Қоғамда ақпарат туралы өзгеш пікір, бұқаралық ақпарат құралдарына деген жаңа көзқарас қалыптасуда. БАҚ эволюциясын ақпараттық қоғамдағы өскелең сұраныстармен түсіндіруге болады.

Дилара ИСА,

*М.Қозыбаев атындағы
Солтүстік Қазақстан
Мемлекеттік университетінің
магистранты*

БАУЫРЖАН МОМЫШҰЛЫ ПУБЛИЦИСТИ- КАСЫНЫҢ ӨЗІНДІК ЕРЕКШЕЛІГІ

Автор статьи рассказывает об особенностях публицистики Б.Момышулы. По словам исследователей, Б.Момышулы, став писателем, совершил второй подвиг в своей жизни.

The author tells about features of publicism of B.Momyshev. According to researchers of its publicism of B.Momyshev it becoming the writer, has made the second feat in the life.

Қазақтың Батыры Бауыржан Момышұлы туындылары сан қырлылығы, сонылығымен, пікір айрықшылығы, саяси көзқарасы, терең қисындылығы, нақтылығы және шыншылдығымен ерекшеленеді. Сондай-ақ, шығармаларының өзіне тән мазмұн-пішіні мен әдіс-тәсілі бар. Публицист өз шығармаларын қоғамдағы адамдардың қалың тобына арнап жазады. Сонымен бірге әскери тақырыпты тереңнен қаурайды. Ал мұның өзі шығарманың өзіне тән мазмұны мен пішіні, әдіс-тәсілін талап етеді. Бұл ерекшеліктер публицистика функциясымен, оның қоғам өмірінде атқаратын рөлімен тығыз байланысты. Қаламгердің стиль даралығы, шығармаларының идеясы мен автордың позициясын біртұтас бірлікте екенін танытады.

Ұлы Отан соғысының даңқты генералы, әрі атақты жазушы Петр Вершигора былай дейді: «Бізге Бауыржан Момышұлының соғыстағы ерліктері белгілі. Жазушы болып, ол екінші ерлік жасады. Екі ерлігі де, менің түсінігімше, бір-бірінен кем соқпайды»[1, 314].

Зерттеуші Бауыржан Жұқыптың жазуынша, «соғыс жылдарындағы қазақ әскери публицистикасы – елдің бүкіл сана-сезім, күш-жігерін ортақ жауды жеңуге жұмылдырды. Бұл кездегі публицистикалық шығармалардың авторлары жоғары пафосты, ше-

шен тілді, халық даналығын өз ойларына өзек етіп қолданды. Қазақтың әскери публицистикасы ауыз әдебиетінің бай қазынасымен суарылып, тарихи шешендік сөздерден тамыр тартты. Және сол рухани мұра майдандағы және тылдағы деректі фактілермен, ақиқат оқиғалармен, баяндаудың қуатты мәнерімен құрылған ғажайып публицистикалық шығармалар туды. Соғыс жылдарында халықтың күшін бір ойға біріктіретін публицистика түрлері мен жанрлары орнықты. Мәселен, үндеу, памфлет, күнделік, хат, очерк, мақала жанрлары дамыды» [2, 333].

Бауыржан Момышұлы күрделі де шатқал өмір сүрді – оқыды, жұмыс істеді, қатерлі ұрыстарға қатысты. Ол – советтік іскери мектептің адал перзенті.

«Бауыржан Момышұлы творчествосының өзіне тән ерекшелігі бар, – деп жазады қазақ-совет әдебиетінің сыншысы, мемлекет және қоғам қайраткері Ілияс Омаров. – Жазушының өзіндік беті мен мәнері, көркемдік әдіс-тәсілі мен стилі бар.

Жазушы шығармаларынан көзге ерекше түсетін нәрсе – оның сезімтал нәзік психолог екендігі. Бауыржанның кітаптарын оқығанда, тек майдан көріністері немесе қолына қару алып, жүгіріп жүрген адамдар ғана елестемейді, сонымен бірге олардың жан толқынын, ішкі дүниесінің тебіреністерін айқын сезінесің...

Бауыржанның стиліне тән нәрсе – нақтылы оқиғаны тұжырымды, өрнекті, айқын етіп жазу. Автордың суреттеуінен кейде сараңдық та сезіледі. Жазушы тілі өткірлігімен әрі ықшамдылығымен ерекшеленеді. Романтикалық әсем шегіністерді айтпағанда, Бауыржан шығармаларында, әсіресе публицистикасында жалпылама жалаң баяндаулар жоқ.

Сонымен қатар, Бауыржан – тамаша пейзажшы. Оның қаламына іліккен табиғат көрінісі жанданып сала береді. Табиғаттың дүлей күшіне адамның табандылығы мен қайраты қарсы қойылады. Тайганың қаһарлы қысы, бораны мен дауылы, үскірігі мен аязы, тасқындаған өзендерінің суреті автор шығармаларына рең-көрік беріп тұр» [3, 139].

Публицистің шығармашылық шеберханасына зер салсақ, тақырып және идеяның даралығы байқалады. Қаламгердің қаламынан туған мақала, очерк, әңгіме, хат сынды жанрларда жазылған публицистикалық туындылардан публицистің өзіне тән жазу стилі айқын аңғарылады. Халықтық рухтың лебі еседі. Ол әу бастан халық мақал-мәтелдерін ұтымды пайдаланып, одан сусындайды. Мәселен, Отан соғысы жылдарында халықтың жаршысы болып, майдан мен тылды үндестіре білген «Социалистік Қазақстан» газетіне публицистің очерктері мен әңгімелері, мақалалары мен хаттары жарияланды. «Ерлік пен жеңіс күші» атты очеркінде [4]. ақылды ұстаз, білгір қолбасшы, парасатты генерал Панфилов бейнесін көрсетсе, ал «Біздің адамдар» [4] атты публицистикалық мақаласында «... Немісті өлтірген сауап. Оны

көріп тұрып өлтірмеу ерге ұят, жігітке лайықсыз», «Ер дұшпаны – ер дұшпаны» деген сияқты өзінің майдандық өмірден алып шығарған мақал-мәтелдерін жауынгерлердің құлағына құяды, сол арқылы қазақ жауынгерлерін ерлік іске тәрбиелеуді мақсат етеді.

Бауыржан Момышұлы – очеркист. Оның очерктеріне публицистикалық тіл, ұтымды диалог қолдану тән. Мәселен, «Үнді халқының ұлы перзенті» атты очеркін [5] оқырманға әсерлі жеткізген. Асылы «очерктің көркемдік табиғаты оқиға, болмысты бейнелі түрде ойлап, суреттеуінде, көбінесе басталуы, ілінісуі, дамуы, шарықтауы, шешілуі бар сюжетке құрылуында, оған қатысты адамды көзге елестетіп, образ жасауында тілі мен стилінің ажарлы болуына байланысты» [6, 76] деген тұжырым көп ретте публицистикалық очеркке дәл келе бермейді. Әрине, очерктің тартымдылығы, эмоциялық күші, елес беріп суреттеудегі бояу қанықтығы, автор ой-пікірінің дәлдігі, кейіпкер қасиеттерінің берілуі автордың тілі мен стиліне байланысты. Бірақ сюжеттік құрылымы үнемі стандартты, әдеттегі композициялық құрылымға құрыла бермейді. Сондықтан публицистің көркем-публицистикалық шығармаларының архитектурасы мен архитектоникасы да ерекше болып келеді.

Қазақ-совет әдебиетінің сыншысы, мемлекет және қоғам қайраткері Ілияс Омаров Бауыржан Момышұлының үлкенді-кішілі әңгімелері жайында өз пікірін айтқанда көсемсөзші шығармашылығының екі ерекшелігін атап өтеді. «Ол көз алдында болған оқиға мен өзі шын білетін нәрсені жазады. Пейжаз, болмыстар мен адамдар, соғыстың нағыз шындығы – осылар, Бауыржан шығармаларынан көрінетін жайлар... Бауыржанның шығармаларының беттерінен сезімділік пен оптимизм лебі еседі, қиын да, қатерлі болса да, ұрыстағы жауынгерлер бейнесінен жеңіс рухы сезіледі» [3, 129].

Сондай-ақ, қазақ поэзиясының аса көрнекті шебері, ірі драматург және белгілі әдебиет зерттеушісі Әбділдә Тәжібаев Бауыржан Момышұлының тілінде сырлылық, үнділік бар деп жазады.

Публицист шығармашылығында ерекше орын алған жанр бұл – эпистолярлық жанр. Бауыржантанушы Мұхамеджан Кәтімхан Бауыржан Момышұлының 30 томдық шығармалар жинағында былай дейді: «Кез келген жазушыға оқырманнан келген хаттардың дені жазушының шығармасына айтылған ой-пікірлермен шектеліп жатады. Ара-кідік достық сезімге, сүйіспеншілікке толы сағыныш хаттар да кездесіп, оның аясын кеңейте түседі.

Қазақстан Республикасының Алматыдағы орталық мұрағатына Б.Момышұлына келген он бес мыңға жуық хаттар сақталып, өзінің зерттеушілерін күтіп жатыр. Ергелі-кеш осы хаттарға зерттеу келер деген үмітпен, біз алты томға жуық хаттарды іріктеп алып, жариялауды жөн көрдік...» [7, 195]

Бауыржан хаттарының ең қызықты тұстары заманымыздың классик жазушылары: М.Әуезов,

С.Мұқанов, Ғ.Мүсірепов, Ғ.Орманов, Ә.Әбішев, М.Ғабдулин, тағы басқа да қаламдастарымен жазысқан хаттары оқушының назарынан тыс қалмайды. Б.Момышұлының шетелдік және қазақстандық әріптестерімен, өнер қайраткерлерімен алысқан хаттар, мемлекет қайраткерлері және мемлекеттік аппараттың қызметкерлері, әскери ірі тұлғалы қолбасшылармен, сондай-ақ Отан соғысына қатысқан әскери жорықты бірге өткізген ардагер жауынгерлермен бірге жазысқан хаттар, өзінің жазған хаттары, отбасылық, ағайын-туыстарымен алысқан хаттар, жазушының Александр Бекпен шығармашылық байланыстағы жазған хаттары, сүйіспеншілік хаттары алты томды құраған.

Бауыржан Момышұлының қаламынан туған хаттарға зер салып, зейін қойсақ, ең алдымен, ұлт мәселесін терең ойлап, қазақтың қамы үшін аянбағанына көз жеткіземіз. Қан майданда жаумен арпалысып жүрген күннің өзінде, қазақ даласындағы қазақтың жоғын жоқтап, ойын ашық, дәлелді айтып, ел тұтқасын ұстап отырған азаматтарға хат жолдаған. Мәселен, Орталық комитетке жазған «Қазақ тілі туралы пікір» атты хатының [8, 299] көтеретін жүгі ауыр. Майданда жараланып, елге емделуге келген Бауыржан Момышұлы тіл тағдыры туралы екі мәселені ашық көтерді. Біріншіден, шұбарланып, күн өткен сайын бұзылып, құрдымға кетіп, жар жағасында тұрған қазақ тіліне үкімет ара түспесе, тіл тағдыры су аяғы құрдымға кететінін өзекті де өткір мәселе ретінде күн тәртібіне қоюды өзіне тән ерекшелікпен қатаң түрде талап етті. Екіншіден, отаршылдық саясаттың қатал заңы күшінде тұрған сәтте қазақ тілін бірінші болып мемлекеттік тіл деңгейіне көтеру керектігін айта білді.

Сондай-ақ, публицист 1943 жылы 18 наурызда Қазақ ССР Халық Комиссарлары Советінің төрағасы Нұртас Оңдасыновқа майданнан салынған ұлттық мәселе жөнінде жазылған хатының [8, 239] да тарихи маңызы зор. Ол хат арқылы республика басшысына қазақ халқының болашағына араша түсуді аманат етті.

Бауыржан хаттарын саралағанда дараланып тұратын және бір жазбасы – Қазақстан КП(б) орталық комитетінің насихат және үгіт бөлімінің меңгерушісі Әбдіхалықовқа жолдаған хаты [8, 230]. Онда публицист дәл сол тұста әдебиет айдынында және баспасөз беттерінде майдан жауынгерлерінің

рухын көтеретін, жансерік боларлық соғыс тақырыбындағы шығармалар жоқ екендігін сынға алады.

Публицист шығармаларының архитектуриникасының да өз ерекшелігі бар. Бауыржан Момышұлы талдамалы публицистика жанрында өндірте жазды. Естелік түрінде жазылған портреттік очерктері мен жолсапар очерктері, мақала, хаттары оқырманды тарта түседі.

Публицистиканың тартымдылығын арттыратын келесі фактор – оның тілдік болуы. Публицистиканың өзі әлеуметтік сипаттағы шығармашылық болғандықтан, бұған қаламгер назар аудармай тұра алмайды. Публицист халық тілінен нәр алады. Автор өз шығармаларында сол халық қазынасынан сусындап отыруы жақсы нәтижелерге жеткізген. Оқуға жеңіл, ұғымға ауыр тимейтіндей, түсінікті жаза білу де – өнер.

Публицист шығармашылығындағы тағы бір тенденция – турашылдық, кесіп кесек сөз айту, барды бардай, жоқты жоқтай етіп көрсету. Публицистиканы бос сөз, әсіреқызыл суреттеулерден арылтып, нақты, өткір, ұшқыр, өтімді, дәл, батыл айтуға жетелеушілердің қатарына Бауыржан Момышұлын да жатқызу заңдылық.

Бүгінде публицистер шығармашылығындағы тақырыптық, тілдік, композициялық, стильдік ізденістер зерттеушілер назарынан тыс қалмай келеді. Дегенмен, көсемсөз саласына демократиялық рух, соны із, өзіндік ізденіс пен жаңашылдық алып келген қаламгерлердің шығармашылығы әлі де терең зерттеуді, жаңашыл көзқарасты қажет етеді. Сондықтан публицистиканы өзге ғылымдар әдіс-тәсілдері арқылы, басқа салалар тұрғысынан зерттеген жөн.

Халық қамы, ұлт мүддесі, ұлт тарихының, ұлт рухының, ұлт тілінің, ұлт санасының, ұлт сауатының, ұлт ар-намысының, ұлт әдебиеті мен мәдениетінің қамы публицист Бауыржан Момышұлының қаламгерлік қасиетінің көрінісі. Қазақ мемлекеті қандай жолмен дамуы тиіс, ұлт мәселесін шешу үшін не істеу керек, қоғамдағы демократиялық құндылықтарды сақтауда қандай жолды таңдау қажет – публицист шығармаларында осы сауалдарға жауап іздейді. Бұл өз кезегінде Бауыржан Момышұлы публицистикасына сонылық пен әмбебаптық сипат берді. Көсемсөзші шығармашылығына проблемалық бағытты берік орнатты.

1. Мырзахметұлы М. Түркістанда туған ойлар. – Алматы: Санат, 1998. – 314 б.
2. Жақып Б. Публицистикалық шығармашылық негіздері. – Алматы: Қазақ университеті, 2007. – 333 б.
3. Момышұлы Б. Көптомдық шығармалар жинағы. 15-том. – Алматы: Өнер, 2010. – 139 бет.
4. Ерлік пен жеңіс күші // «Социалистік Қазақстан». – 25 сентябрь, 1943.
5. Үнді халқының ұлы перзенті // «Социалистік Қазақстан». – 7 май, 1961.
6. Баялиева Д. Баспасөздің тілі мен стиліне қойылатын талаптар. — Қарағанды, 1999. 76 б.
7. Момышұлы Б. Көптомдық шығармалар жинағы. 20-том. – Алматы: Өнер, 2010. – 195 бет.
8. Момышұлы Б. Қанмен жазылған кітап. – Алматы: Жазушы, 1991. – 299 б.

ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ СОЗДАНИЯ НОВЫХ ФОРМ МЕНЕДЖЕРАЛЬ- НОГО УСТРОЙ- СТВА ТЕЛЕКАНАЛОВ КАЗАХСТАНА

Жанат Досхожина,
*магистрант
факультета журналистики
КазНУ им. аль-Фараби*

Современная казахстанская журналистика сейчас находится на пересечении двух больших проблем – осмысления новых условий информационного обслуживания населения в рамках рыночных условий, которые пришли на смену партийной советской пропаганде, а также поиске путей менеджерального устройства, когда от СМИ требуется иная и эффективная современная бизнес-структура, способная успешно конкурировать на информационном поле. Крупные печатные и электронные СМИ Казахстана уже сформировали собственные идеологические ниши, но, к сожалению, еще ни одному отечественному СМИ не удалось стать современной вещательной компанией открытой системой и бизнес-структурой международного типа.

В связи с этим, необходимо вспомнить современную организацию менеджмента с точки зрения Абрахама Маслоу, где бизнес-структура формулируется как четко очерченная управленческая группа с налаженной управленческой работой, и где она ясно воспринимается и отделяется от неуправленческой деятельности. Руководящие посты в таких системах занимают люди по прин-

Автор бұл мақалада Қазақстан баспасөзі оның ішінде телеарналардың сәтті жұмыс жасап, олардың нарыққа бейімделу үрдісін атап өтеді. Автордың ойынша, нарық сапамен өлшенеді. Нарықта өмір сүре алатын өнім ғана қажеттілікке жарайды.

Management and new forms of administration are really need for modern Kazakhstan's mass-media in particular for TV. It should take into account for creation successful business-structure in mass-media.

ципу права компетентности с соблюдением законности и порядка. А сама цель крупного телеведущего опирается на коллективный метод работы и ее рациональность /1/.

Так, современным казахстанским СМИ необходимо реально понимать вопросы эволюции управления, подходы управления, процессные подходы и ситуационные подходы в передаче информации к потребителю и разрешать это через всеобщий системный подход. Этот системный подход в управлении движущейся информацией прослеживается, когда структура жива и подвижна как "мобайл", а действия сотрудников студии состоят не из набора административных циркуляров, но формируются из стремления выразить единый способ мышления. Работа на информационном поле, должна заставлять телеканалы быть открытой системой, ибо успех канала зависит от степени информационного воздействия внешней среды.

Другой важный аспект – умение работать редакционного коллектива в условиях ситуативного подхода, когда в эфире должен быть лидер-комментатор информационного потока, когда различные ситуации требуют различных типов знаний. Тонким звеном в разработке информационной ситуации общественно-политического характера является интуитивный подход, когда производятся попытки увязать конкретные приемы и концепции с определенными конкретными ситуациями информационно-оперативного характера. Методику управления такими информационными потоками можно объяснить четырехшаговым характером такого процесса:

1. Руководители всех структур осознают необходимость профессионального управления информационным потоком способами уже доказавшими свою эффективность. Под этим подразумевается понимание процесса, системного анализа, методов планирования и контроля над выходом программ в эфир. "Режиссирование" этими потоками.

2. Умение предвидеть вероятные последствия, как положительные, так и отрицательные – от применения методов вещания и концепций излагаемой информации. Умение лавировать над политическими событиями в ситуации «мнения сверху и снизу», но всегда при этом сохранять лицо самого вещателя. Политический монолог власти, например, должен восприниматься зрительской аудиторией как сильная и ясная диалогическая речь.

3. Умение интерпретировать ситуацию. Правильно определять, какие факторы являются наиболее важными в данной ситуации и какой веро-

ятный эффект может повлечь за собой вносимые изменения.

4. Умение увязывать конкретные приемы, которые вызвали бы наименьший отрицательный эффект и таили бы меньше всего недостатков с конкретными ситуациями, помогая достигать целей лучшим путем /1/.

Открытая система телеканалов на должном уровне должна четко сформулировать сущность своей структуры, кадров, технологий и задач, направленных к всеобщим целям по информационному обслуживанию общества, ведь внешняя среда задает телеканалу множество вопросов подвижного характера, а порой стремительно меняющегося содержания. Это доказывает глубокую взаимосвязанность между собой факторов внешней и внутренней среды.

Новостные программы должны не только информировать телезрителя о происходящих в стране и мире событиях. Они обязательно создают такие информационные потоки, которые позволяют давать аналитические оценки и разъяснения самой среды прямого воздействия и сферы косвенных воздействий – состояние экономики страны, социо-культурные, политические факторы, научно-технический прогресс, международные события, межнациональное согласие электората. Информация телеканалов как продукт тесно увязан с экономическим материальным продуктом, что призвано быть контрапунктом любой информационной аналитики в эфире. Но такая очевидная ситуация для информационно-аналитической службы усложняется часто возникающей высокоподвижной средой, когда требуется еще большее количество дополнительной информации, чтобы успевать выдавать в эфир краткую, но всеобъемлемую информацию. Для телевизионного аналитика в этом случае наступают самые трудные времена, ибо увеличение количества информации снижает их степень достоверности, а последнее создает условия неопределенности во внешней среде. Для новостной программы будет настоящей катастрофой, если не будет разработана специальная информационная технология работы в режиме аварии. Умение сохранять хладнокровие и оставаться невозмутимыми вызывает у зрителя доверие к телеканалу как к сильному и самостоятельному источнику информации.

Но даже при всех усилиях команды корреспондентов, модернизации старых методов работы и изобретения новых приемов оперативного вещания, к вопросу сбора информации, ее обработки, аналитического исследования, аудиовизуальной компоновки и эффектной подачи в

эфир, открытая современная система телеканалов должна применять в своей работе такую структуру, как управление общественными проблемами. Эта структура призвана работать на опережение и должна оповещать свое руководство о возникающих политических, экономических и социальных проблемах, которые могут отразиться на информационной политике СМИ, определять среди них наиболее острые и давать рекомендации по освещению в эфире этих проблем.

Такие управления занимаются очень многим: формируют целевые группы внутри организации, обеспечивают лобби и т.д. Но основная деятельность этого управления – активная работа с законодательными органами, то есть там, где "пестуют" будущее благополучие общества.

Теперь, когда мы представляем себе основные элементы, сопутствующие успешной деятельности, появляется возможность анализа функций, которые руководители служб могут выполнять, для того чтобы эффективно формировать цели в организации информационных потоков и достигать их.

Здесь начальным будет вопрос коммуникаций и принятия решения, которые относятся к связующим процессам, поскольку связывают функции планирования, организации, мотивации и контроля текущих телепрограмм. В некотором смысле руководитель информационно-аналитического отдела планирует решение, стимулирует выполнение решений руководства и т.д.

Основная цель коммуникационного процесса – обеспечение адекватного понимания транслируемой информации. Однако сам факт обмена информацией не гарантирует эффективности общения с телеаудиторией. Но, чтобы лучше понимать процесс обмена информацией и условий его эффективности, следует уточнить наши представления о стадиях этого процесса. Здесь можно выделить четыре базовых элемента:

1. Отправитель – лицо или информационная служба, генерирующая идеи или собирающая информацию и передающая ее.
2. Сообщение – собственно сама информация, закодированная с помощью смыслов и эмоций в аудио-видеоряд.
3. Канал – средство передачи информации.
4. Получатель – телезрители, получающие и интерпретирующие данную информацию.

Информация следует через взаимосвязанные этапы:

1. Зарождение идеи;
2. Кодирование и выбор канала;
3. Передача;

4. Декодирование /2/.

Хотя весь процесс коммуникаций часто завершается за несколько секунд, что затрудняет выделять его этапы, риску проанализировать их, чтобы понять, какие проблемы могут возникать в разных точках. Этот анализ подобен разглядыванию "каждого кадра" короткого видеосюжета.

Зарождение идеи. Обмен информацией начинается с формирования идеи или отбора информации. Отправитель решает, какую значимую идею или сообщение сделать предметом обмена. Но многие попытки именно здесь обрываются, поскольку отправитель недостаточно уделяет времени на обдумывание своей идеи. Девиз этого этапа: "Не говори, не начав думать". Здесь необходимо четкое осознание – какие идеи предназначены к передаче до того, как вы отправляете сообщение, и уверенность в адекватности и уместности вашей идеи с учетом конкретной ситуации и цели.

Кодирование и выбор канала. Идею отправитель кодирует словами и аудио-видеорядом. Выбранные символы должны соответствовать формам (устное сообщение, сюжет, интервью и т.д.). В данном случае мастерство журналиста будет заключаться в точном понимании психологического механизма воздействия на телеаудиторию информацией. Это показывает классический пример движения информации и превращение знания в действенное знание.

Передача – это третий этап по доставке информации к потребителю. Здесь важны будут очевидные истины для телевизионщиков – время и место действия и т.д.

Декодирование. Телезритель вынужден расшифровать сообщение. Но он это будет делать в условиях своей роли (возрастной, социальной, половой, образовательной и т.д.). Началом этого декодирования телеканал закладывает в цветовую стилистику своих кадров желто-голубые тона, подражающие главному символу и флагу страны. Такая общность в восприятии, несомненно, объединяет телеаудиторию.

Критерием качества коммуникационного процесса нужно считать наличие обратной связи, которая доказывает актуальность диалога. Но также умение СМИ преодолевать "шум" – искажения передаваемой информации.

Однако важнее будет то, какие условия создает СМИ в среде телезрителей для "нужного вам" процесса толкования полученной информации.

Но сначала следует соблюдать общие правила ведения такого "диалога" с телеаудиторией, когда информационная программа создает зрителю эти условия, они известны:

1. Создание общего темпоритма; (все вещание телеканала выстроено в одном энергичном ритме и темпе).

2. Дикторы не напряжены или хмуры. Их задача помогать зрителю "раскрепоститься" (хотя, телеаудиторию он может только представить мысленно);

3. Говорящие выглядят и действуют легко и заинтересованно. Слушание собеседника у них граничит с пониманием, а не желанием найти повод для возражений. Это хорошая актерская школа, и она весьма действенна.

4. Режиссер программы телеканала умеет устранять любые раздражающие моменты (гость программы может иметь привычку постукивать пальцами о стол, шуршать бумагой и т.д.), а также не перегружать информационный эфир излишним музыкальным сопровождением, конечно, это не может относиться к звуковым и визуальным отбивкам между сюжетами.

5. Если слово взял гость программы, ему диктор сопереживает, как бы пытается встать на его место.

6. Они умеют тактично прерывать собеседника в нужном месте, ибо нет ничего дороже эфирного времени. Однако еще важнее не прервать его мысль и дать говорящему возможность глубже раскрыть суть излагаемого материала в дальнейшем. Мало вопросов могут создать неуместные паузы, много заставляют теряться гостя. Беда телеведущих программ – задавать кучу вопросов и самим же на них отвечать /3/.

Однако искусству передавать необходимую информацию и при этом прогнозировать адекватное ее восприятие аудиторией этих правил будет, конечно, недостаточно. Сюда будут входить также: восприимчивость к потенциальным семантическим проблемам – умение избегать двусмысленности произносимых фраз, если в данном случае это не литературный прием. Употребление точных слов – не общего характера – помогает выигрывать в результативности. А также это специфический язык жестов, интонаций, позы, что может вызывать противоречивые сигналы. Посылая гармоничные знаки, которые не содержат противоречивых сообщений, можно добиться большей ясности и понимания слов.

Эмпатия как один из способов коммуникативных связей имеет особое значение в эфире, когда собеседник проявляет внимание к чувствам других людей. Удачное применение эмпатии на телеканале может заметно уменьшить возможность неверного понимания при декодировании сообщения принимающей стороной, то есть, зрителем. Люди по-разному воспринимают информацию: одни склонны к структурированности, детальности и повторениям. Для других важна неформальная беседа. Третьи принимают информацию тревожно и избирательно, и при этом истолковывают сообщения, согласно капризам собственных комплексов. Но эмпатия означает также честную попытку увидеть ситуацию, поднимаемые проблемы в эфире с точки зрения другого человека. Эта ложная позиция выдается как истинная, и она очень похожа на так называемое «новое мышление». Здесь находится сама философия манипуляций зрительским сознанием. Она выглядит весьма реалистично при трансляции информации и подразумевает так же поддержание открытости в разговоре. Здесь находится само острие информационной технологии, доступные пониманию только профессионалу – новостейщику или психологу. Потому что через эмпатию диктора (как ее отсутствие) информация излагается или авторитарным методом – монологом, не терпящим возражений или современным методом нового мышления – посредством диалогической речи, когда важна позиция слушающей стороны /3/.

Новое мышление теперь считается основным средством коммуникативных связей. Секреты его просты, известный французский психолог Жан Плеже говорил, что новое мышление состоит в знании того, как встать на точку зрения партнера, чтобы доказывать ему что-либо с его собственной позиции".

Таковы лишь некоторые аспекты создания новой открытой бизнес-структуры СМИ, которые необходимо применять и использовать казахстанским ведущим телеканалам. Правильное менеджеральное устройство отечественных СМИ на современном этапе является залогом их успеха и соответствия средствам массовой информации международного типа в мировом информационном пространстве.

1. Маслоу А. Маслоу о менеджменте – СПб: Питер, 2002 – 416 с.

2. Зверинцев А.Б. Коммуникационный менеджмент. Рабочая книга менеджера PR. – СПб.: Изд. Буковского, 1995. – 267 с.

3. Лакан Ж. Телевидение. Пер. с фр. / Перевод А. Черноглазова. – М.: ИТДК «Гнозис», Издательство «Логос», 2000. – 160 с.

ЖАҢАНДАНУ МӘСЕЛІЛЕРІ ЖӘНЕ БАСПАСӨЗ

Динара Қиялова,
*журналистика факультетінің
магистранты*

Еліміздің тап бүгінгі болмысы мен әлемдік кеңістіктен өз орнын табуға ұмтылысын мемлекетшілдік бастаулары деп айтуға толық негіз бар.

Қазір барлық елдер мен мемлекеттер жаһандану процесін бастан кешіруде, оның негізгі өзегі - еркін таңдау және жеке бастама жасай алатын жеке адам бостандығы идеясына негізделген Батыс өркениеті болып отыр. Соңғы жылдары жаһанданудың бір тетігі ретіндегі батыстану – бұл тек батыстың технологиялық жетістіктерін, экономикалық өндірісті ұйымдастыру тәжірибелері мен ғылыми-техникалық мәдениетін қабылдау ғана емес, сонымен бірге әлеуметтік реттеудің (адам құқығы, жеке адамның тұлғалық тұрпаты, діни сенімі, ұлттық төзімділік, әдептілік, т.б.) мәдени-өркениеттік қалыптар кешенін де қабылдау екені де таныла түсуде. Жаһандану барысында Батыс мәдени құндылықтарының басымдық танытуы көптеген ұлттарды үрейге салып, ұлттың төлтумалық сипатының жоғалуына түрткі болуы мүмкін деген қауіп сейілмей отыр. Біздің елдің ғалымдары, ұлт мүддесін көздеген азаматтар «Батыстың технологиялық жаңалығына ұмтылу, экономикалық өндірісті

С приобретением независимости СМИ Казахстана обрела глобализацию и здоровую конкуренцию: наравне с государственными СМИ в Казахстане появились и частные масс-медиа, что для страны играет существенную роль в реформе общественно-политической и социально-экономической жизни. В статье на примерах отечественных СМИ проведен анализ на тему глобализации СМИ Казахстана.

With the acquisition of Kazakhstan's independent media in Kazakhstan has found a healthy competition and globalization: an equal footing with state-run media in Kazakhstan came and private media that the country plays a significant role in the reform of the socio-political and socio-economic life. In this paper the examples of national media was analyzed and world view of the author on globalization of mass media in Kazakhstan.

ұйымдастырудағы жетістіктерін игеру – қажеттілік, ал одан керісінше бүгінгі күнде рухани тапшылыққа айналып отырған ізгілік, кісілік, адамгершілік, бауырмалдық, әдептілік, тәрбиелік мазмұн іздеу – бос әурешілік» деп пікірлер айтуда. Алайда осыған қарамастан бүгінгі күндегі басы ашық мәселенің бірі – қазақ қоғамы қазір қарқынды түрде жүріп жатқан жаһандану үрдісінің ықпалынан оқшауланып өмір кеше алмайды. Жаһандануды әрбір ұлт, әрбір этнос, әрбір мемлекет өзінің болмысына бейімдеп сіңіре алғанда ғана осынау қауіпті болып көрінетін құбылыс керісінше ел игілігіне қызмет ететін болады.

Осынау жаһандану үрдісіне қалай жұтылып кетпейміз деген сұраққа негізгі татымды жауап, ол – ұлттық тәрбиеге арқа сүйеу. Қазіргі кезеңде әлемнің әр түкпірінде өткір қойыла бастаған ең өзекті жайдың бірі – осы ұлттық тәрбие мәселесі болып отыр. Ол жайдан-жай емес, әрине. Ұлттық тәрбиенің ең маңызды тұсы адамды ойлануға үйретуі. Бұлай дегенде әрбір жеке адам ең алдымен өзінің белгілі бір ұлтың мүшесі екенін іштей терең сезініп, санада сілкініс жасауы керек екенін, содан кейін барып жалпыадамзаттық қоғамға лайық орнын белгілеуі қажеттігін сіңіруі болса керек. Бұл жерде негізгі әңгіме арқауы мемлекетшілдік, ұлттық сана, ұлттық ұстаным, ұлттық мүдде туралы болып отыр. Өйткені, біздің төлтума мәдениетімізді, қайталанбас ұлттық болмысымызды, ұлттық ой-санамызды, ұлттық кейпімізді сақтап қалу бәрінен де маңызды мәселе болып отыр. Қалай десек те ендігі жерде өзіндік “менін” сақтауға ұмтылған жұрт ең алдымен ұлттық тарихи жадын, бірегей ұлттық ой-санасын, өзіндік дүниетанымын, ана тілі мен ділін, дінін дәстүрлі мәдениетін аман алып қалу және оны одан әрі дамыту жолында күреске түсетіні анық. Олай болса, осы айтқанымыздың бәрі ұлттық тәрбиеге тікелей байланысты жүзеге асатынын еріксіз мойындаймыз.

Ұлттық тәрбие туралы идея бүгінгі күн талабы мен өмірлік қажеттіліктен туындап отыр. Қазақ елінің әлемдік кеңістікте өз жолын таңдауы әрбір қазақтың емін-еркін өмір сүруінің кепілі. Ол сөзсіз ұрпақтар қамы деген ұғыммен үндеседі.

Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев 2010 жылы 26 қазанында Қазақстан халқы Ассамблеясының XV сессиясында сөйлеген сөзінде “ең алдымен білім мен тәрбие беру жүйесі арқылы, БАҚ-тарда этносаралық қарым-қатынастар тақырыбын әдепті жазу арқылы, қазақстандықтардың құқықтық мәдениетін арттыру арқылы азаматтық біртектілікті, қазақстандық қоғамдағы толеранттылықты дамыту

қажет» деген болатын. Бүгінгі еліміздің бұқаралық ақпарат құралдарының алдында тұрған негізгі мақсат - ұлттық сана-сезімі, тәрбиесі жоғары болашақ жастарды тәрбиелеу, сонымен қатар ұлттық сана-сезімі қалыптасқан, ұлттық мүдденің өркендеуіне үлес қоса алатын, ұлттық құндылықтар мен жалпыадамзаттық құндылықтарды өзара ұштастыра алатын толық кемелді, ұлтжанды тұлғаны тәрбиелеу.

Қазақстан Республикасы ақпарат кеңістігінің бәсекеге қабілетті болып даму жайындағы 2006-2009 жылдардағы концепцияға сүйенсек, бүгінгі күні информациялық нарықтың негізгі элементтері қалыптасты. Егер, 1990 жылғармен салыстырса оған дейін республикада бар болғаны 10 мемлекеттік газет-журнал басылып, эфирге 21 теле және радиоканал шығатын (1). Ал 2006 жылғы 1 маусым да Қазақстанда жалпы информациялық кеңістіктің жағдайы осындай болды: 7281 БАҚ тіркелген. Мемлекеттік емес БАҚ-дың үлесі 78 пайыз. Тіркелген БАҚ-дың арасында тұрақты түрде 2479 жұмыс істейді. Мемлекетте кабельді және эфирді-кабельді телевизия торларының 80-нен астам операторы жұмыс істейді (Ірілері “Казинформтелеком”, “Секател”, “Алма-ТВ”, “Казцентр-ТВ”, “КВК”). Мемлекеттің ішкі информациялық нарығында шетелдің 2392 БАҚ-ы жұмыс атқарады – 2309 газет-журнал, 83 телебағдарлама. Шетел БАҚ-ның шамамен 90 пайыз орыс тілінде таралады, 5 пайыз - ағылшынша, 5 пайыз - басқа тілдерде (2).

Бұрынғы Мәдениет және ақпарат министрлігінің 2008 жылғы дерегі бойынша, республикада тіркелген 8343 бұқаралық ақпарат құралдарының ішінде 2544 – і жұмыс істейді; оның үстіне 215 электрондық БАҚ, 167 кабельді және екі спутник операторы бар (3). Көріп отырғанымыздай, ақпарат нарығы күн санап дамып келеді.

Жаһандану заманында бірыңғай ақпараттық кеңістік сауда-саттық, қаржы, көлік, ақпарат және технологиялық ағындарды қамтамасыз етіп, экономикалық процестерді жеделдетуге мүмкіндік туғызады. Екінші жағынан бүгінгі күні әлемдік БАҚ кейбір аймақтар мен жеке мемлекеттерге ақпараттық ықпал етіп, жергілікті халықты өздерінің идеологиялық құрсауында ұстап отырғанын көріп жүрміз.

Қазақстанның рухани, экономикалық, саяси, қоғамдық өмірінің дамуына шетел ақпарат құрылымдарының қатты әсер етіп жатқандығын жоққа шығара алмаймыз. Осылайша еліміздің шет мемлекеттердің ақпарат экспансиясының құрсауында отырғанының куәгері болудамыз. Бұл жерде мемлекетіміздің ақпараттық қауіпсіздігі бірінші кезекте қорғалуы туралы

әңгіме туындайды. Бұл турасында Елбасы өзінің “Қазақстан-2030” жолдауында былай деп жазады: “Қауіпсіздік пен тұтастық мәселелерінде біз үнемі қырағы болуға тиіспіз. Біздің көрсетіп отырған және болашақта да көрсете беретін ізеттілігіміз бен меймандостығымыз тіпті де аңқаулық пен кіріптарлықтың көрінісі емес” деді. (4)

«Қай жұрттың баспасөзі мықты болса, сол жұрттың өзі де мықты» - деген М.Дулатовтың пікірінде бүгінгі күннің ақиқаты бар. Қазақстанның мемлекеттігінің басты тірегі ұлт болса, ал бұқаралық сананы жетілдіріп, қоғамдық пікір қалыптастыратын құрал – бұқаралық ақпарат құралдары болып саналады.

Тәуелсіздік алған жылдан бері Қазақстанның қоғамдық-саяси және экономикалық-әлеуметтік өміріндегі реформалық ірі өзгерістермен БАҚ нарығында да айтарлықтай өзгерістер орын алғаны мәлім. БАҚ нарығында мемлекеттік БАҚ-пен қатар жеке меншік саналатын ірі-ірі медиамаг-

наттар иелігіндегі масс-медиа дүниеге келді. Бұл үдеріс, әрине БАҚ алаңындағы ақпараттардың берілу әдістерімен қатар, олардың өңделуін, бұқараға жеткізу және ұсына білу әдістерін де өзгертті. Нарық ойыншылары саналатын әрбір БАҚ-тың өз аудиториясы мен қоғамдық сананы билеп-төстеуге ұмтылған саясаты қашан да елдегі саяси оқиғалармен қатар өрбіп отыр. Уақыт өте жіктеліп, құрылтайшылары мен шығармашылық редакциялық топтың ұстанған позициясына қарай жаңа бағыт, жаңа сарындағы БАҚ нарығы дүниеге келді. Бұл нарықта мемлекеттік сипаттағы БАҚ-пен қатар, оппозициялық, тәуелсіз және салалық сипаттағы БАҚ өзара бәсекелістік алаңына шықты.

Жаһандану үрдісіне қарамастан біздің еліміздің бұқаралық ақпарат құралдары ұлттық мүдде, елдік мұрат жолында әрқашанда тізе біріктіріп, жұрт үшін жұмыла еңбек етулері қажет екенін уақыт көрсетіп отыр.

1. Деннис Э. Беседы о масс-медиа. – М.: Вагриус, 1997. – 158 с.
2. Кузьмен О.В. Социология общественного мнения. – Новосибирск, 1996. – 102 с.
3. Солодун Ю.Н. Российские средства массовой информации: являются ли они “четвертой властью”? // СМИ в политических технологиях. – М.: Энигма, 1995. – 204 с.
4. Кургиян С.Е. “Седьмой сценарий”. – М., 1992. – Ч. 2. – С. 190-196.
5. Мерилл Д. Беседы о масс-медиа. – М.: Вагриус, 1997. – 213 с.
6. Жүніс Е., Ашанова А., Ануарбекова А. Қазақ өзін қалай ұстауы керек? Қазақ әдебиеті, 15- 25 желтоқсан 2009
7. Ануарбек А. Әнертапқыш, Қазақ әдебиеті, 16 қазан, 2009

Қаламқас Ерходжаева,

2-курс магистранты

«АРЫС» БАСПАСЫНАН ЖАРЫҚ КӨРГЕН КІТАПТАРҒА СЫН

Еліміздегі баспа ісіне қатысты ғылыми жұмыстар әлі жан-жақты, толық жүргізіле қойған жоқ. Қазақстанның кітаптану саласын зерттеу ісі де қалыптасып, жоғары дәрежеде дамып отыр деп айту да ерте. Сондықтан да баспа ісі және кітаптану ғылымының өркендеуіне азғантай болса да, үлесімді қосуды көздеймін.

Қазіргі кезде елімізде 300-ден астам баспа ұйымдары және 800-ден астам баспахана ашылып, жұмыс істейтіні жөнінде мәліметтер бар.

Міне, Қазақстандағы осынау баспаларда белгілі бір бағыттарда және арнайы атаулармен сериялы кітаптар шығару үрдісі бұрыннан қалыптасқан.

Сонау ұзақ жылдар бойы жұмыс істеп келе жатқан «Қазақстан» баспасында «Фибратты ғұмыр» сериясымен: Нұрғиса Тілендиев, Дмитрий Снегин, Герольд Бельгер, Зия Сәмәди, Павел Атрушкевич, Мұхтар Әлиев, Нина Қайыпова, Шапық Шөкин, Ебіней Бөкетов, Нәзір Төрөқұловқа арналған кітаптар жарық көрген.

Қазақстанның бұрынғы көркем әдебиет баспасы, 1964 жылдан «Жазушы» деп атала бастаған баспа «Халық ауыз әдебиеті» сериясымен көптеген

кітаптар шығарды. Сонымен бірге кеңестік дәуірде шығаруға тыйым салынған Алаш зиялыларына арналған арнайы серия бойынша Кенесары, Нысанбай жырау, І.Жансүгіров, С.Сейфуллин, Б.Майлин және т.б. классиктерімізге арналған кітаптар да осы баспа арқылы жарық көрген.

«Өлке» баспасында саяси қуғын-сүргінге ұшырап, көпуақыт оқырмандарынан қолүзіп қалған қазақ әдебиетінің арыстары – Алаш көсімдері Ә.Бөкейхановтың, Х.Досмұхамедұлының, К.Кемеңгерұлының шығармалары «Алаш мұрасы» сериясымен басылған.

Кезінде жастарға арналған кітаптар шығаруға мамандандырылған «Жалын» баспасынан бөлініп шығып, сәбилерге әріп үйретіп, оларды түрлі-түсті қызықты кітапшалармен қамтамасыз етуді мақсат еткен «Балауса» баспасында «Ойлан, тап!», «Өзің боя!», «Менім сүйікті кітабым», «Менім алғашқы кітабым» сериялары бойынша кітаптар шығарылып келеді. Бұл сериялар бойынша негізінен кішкентай балалардың оқуына қолайлы, шағын көлемдегі, суреттері мол, жұмбақтар, мақал-мәтелдер, жаңылтпаштар, суретті әліппелер, жазушылардың қысқа әңгімелері, өлең-жырлары жинақталған кітаптар бөбектер назарына ұсынылып келеді.

«Санат» баспасы шығарған кітаптардың ішінде «Қазақстан тарихы: зерттеулер, құжаттар» сериясымен шығарылған еңбектер ерекше орын алады.

«Қайнар» баспасынан «Қазақтың көрікті жерлері» сериясымен қазақ және орыс тілдерінде «Сарыарқа», «Есіл жағалауы», «Іле Алатауы» атты кітаптар шығарылды.

«Раритет» баспасынан қазақ тілінде «Алтын көр», орыс тілінде «Раритетная коллекция» сериялары бойынша кітаптар шығарылады. «Раритетная коллекция» сериясы қазақстандық жазушылардың шығармаларын оқырмандарға ұсынады. Ал «Жоғары оқу орындарына арналған оқулықтар» сериясының кітаптары Республикалық және Халықаралық кітап жәрмеңкелеріне қатысқан.

«Елорда» баспасынан «Қазақ прозасының «Алтын қоры», «Қазақ поэзиясының «Алтын қоры» сериясымен қазақтың майталман сөз зергерлерінің шығармалары мен өлеңдері жарық көріп келген. Осы баспадан «Ғибраты мол ғұмыр» сериясымен «Хайдолла Тілемісов», «Әбдімәлік Нысанбаев», «Бәйкен Әшімов», «Мақтай Сағдиев», «Хадиша Бөкеева» атты кітаптар жарық көрген. Ал, шетелден елімізге қайта оралған ақын-жазушылардың шығармалары «Атамекен» сериясымен басылған.

Міне, осындай сериялы кітаптар шығару

дәстүрін «Арыс» баспасы да жалғастырып келеді.

Бүгінде кітап ісімен шұғылданатын танымал мекемелердің қатарынан өз орнын тауып отырған «Арыс» баспасының құрылуы – еліміздің рухани және мәдени өмірімен тығыз байланысты.

Мен таңдап алған тақырыптың тағы бір өзектілігі – кітаптану және баспа ісі саласын дамытудың жас ұрпақтың бойында отансүйгіштік қасиеттерді қалыптастырумен қатар, оларды еліміздің мүддесін үшін еңбек ететін азаматтар етіп тәрбиелеудегі маңызы орасан зор. Өйткені адам баласының санасын әртүрлі сипаттағы толассыз ақпараттар жаулап алған бүгінгі заманда кітаптың мәні мен маңызы арта түспесе, кеміп отырған жоқ.

Бірақ мәселе – кітаптардың өтпеуінде емес, олардың оқырман қауымға жетпеуінде екенін ұмытпауға тиіспіз. Бұл жөнінде «Арыс» баспасының негізгі құрылтайшысы, белгілі ғалым Ғарифолла Әнес былай дейді: «Басты мәселе – біз оқырманды жоғалтып алып отырмыз. Адамдардың кітапқа деген қызығушылығы, құрметі жыл санап кеміп барады. Соған сай қазіргі таңдағы қазақтың ең үлкен қасіреті білім дәрежесінің төмендеп бара жатқаны. Мен өзім университетте дәріс беремін, сонда байқағаным, әр бес жыл сайын студенттердің білім деңгейі түсіп келеді. Мұның түптамырына үңілсем, мәселе мынада екен: 90-жылдары экономикалық қиын кезең туғанда мектепті кітап оқымай бітірген бала университет табалдырығын аттап үлгерді. Көрдіңіз бе, бір кездері баланы назардан тыс қалдырып едік, салдары қандай болып қайтып жатыр? Егер де біз оқырман мәселесін шешпейтін болсақ, ешқашан қазақ кітабының мәселесі шешілмейді».

Тақырыпты жан-жақты талдауға кіріспес бұрын «Арыс» баспасы туралы айта кетуді де жөн көрдім.

«Арыс» баспасының іргесі 2001 жылдың 10 желтоқсанында қаланған. Дәл сол күні ол Алматы қалалық Әділет басқармасында заңды тұлға, яғни жауапкершілігі шектеулі серіктестік ретінде тіркеліп, қазіргі уақытқа дейін тоқтаусыз жұмыс істеп келеді.

Баспа алғашында 1992 жылы Алматыда қуғын-сүргінге ұшыраған Қазақ зиялыларының мұрасын зерттейтін «Арыс» қоры болып құрылып, 1994 жылдан бастап өз жанынан кітаптар шығара бастады. Бірнеше рет әлеуметтік маңызды әдебиеттерді шығаруға мемлекеттік тапсырыс алып, 300-ден астам кітап шығарғаннан соң, жауапкершілігі шектеулі серіктестік болып қайта тіркеледі.

Баспаның негізгі бағыттары: Алаш

қайраткерлерінің еңбектері мен олар туралы кітаптар, түрлі энциклопедиялық басылымдар мен анықтамалар; тіл саясатына қолдау көрсету; тілші-лингвистердің еңбектерін жарыққа шығару болып табылады.

«Арыс» баспасында әр кездерде М.Ізімов, М.Тәжі-Мұрат, Ә.Ақпамбетов, З.Әйтімов, А.Кеңшілікұлы, Г.Гайжанова, Л.Қапашев, Г.Құныпияұлы, Қ.Ахметов, Е.Тілеген, С.Қалов және т.б. редактор болып қызмет істеді.

«Арыс» баспасының құрылып, қалыптасу және даму жолы еліміздің рухани және мәдени өмірімен тығыз байланысты. «Баспа оқырманға қажетті кітаптарды шығару, оларды дер кезінде тарату сияқты жұмыстарды қалай атқарып жүр? Баспаның кітаптану саласындағы жалпы жағдайы мен орны қандай?», деген сауалдарға келсек, оның жауабын Г.Әнестің төмендегі пікірінен де таба алатын сияқтымыз:

«Осыдан 20 жыл бұрын Алаш арыстарының еңбектерін шығару мақсатында ашылған «Арыс» қорының баспасында бүгінде 10-нан аса серияда кітаптар шығарылады. Алайда, Үкіметтен соның екі-ақ сериясын шығаруға қаржы бөлінсе керек. Қалған 10 серия баспаның өз қаражатына шығады. Егер осы кітаптар түгел өтіп, қарды айналымы бір ізге түскенде, аспа сол қаржыға 20 серия кітап шығара алады екен. Алайда, бар мәселе тағы да тиражға, оқырманға келіп тіркеледі. 1000, 2000, тіпті 3000 тираждың өзі баспаға бір тиын пайда әкелмейтін секілді. Ол тек қана шығын екен. Өйткені бізде кітап өндірісі жолға қойылмаған. Ал кітап өндірісі қалыптасу үшін кеңестік кезеңдегідей кітаптар жүз мыңдаған таралыммен басылуға тиіс. Оған оқырман жоқ. Бірақ, бұл осы саладағы сан проблеманың тек бірі ғана. Келесі айтар уәжіміз, кітаптың ең басты жауы теледидар. Неге десеніз, теледидардан күндіз-түні ағылып жатқан кино не болмаса түрлі бейнеклиптер оқырман қалдырмай, барлығын көрерменге айналдырып бара жатыр. Одан қалса интернет те уақытты білдірмей жымқыратын «ұры».

Осындай күрделі жағдайға қарамастан, «Арыс» баспасының «XX ғасыр тұлғалары – Личности XX века» сериясы бойынша көптеген Алаш зиялыларының мұралары, елге белгісіз болып келген «ақтандақ» мәліметтер ортамызға оралды. «Жаңа энциклопедия – Новая энциклопедия» сериясы бойынша «Батыс Қазақстан об-

лысы», «Жетісу», «Северо-Казахстанская область», «Отырар» аймақтық энциклопедиялары және тағы басқа энциклопедиялар жарық көрді. «Қазына» сериясы бойынша «Қырымның қырық батыры», 50 томдық «Атырау ақын – жазушылары кітапханасы», араб қарпімен ондаған естелік кітаптар паракқа шықты. «Сыр сүлейлері» сериясы бойынша да кітаптар шығарылуы үстінде. «XX ғасыр тілшілері – Лингвисты XX века» және «Тіл - құрал» серияларының мақсаты – қазақ тіл білімі ғылымының тұтас антологиясын жасау.

«Арыс» баспасының жоғарыда аталған сериялар бойынша шығарылған кітаптарынан аталған баспаның «Тұлға - Личность» сериясы арқылы жарық көрген жинақтардың негізгі ерекшелігі – Махамбет, Құрманғазы, Дина, Халел Досмұхамедұлы сияқты т.б. жеке тұлғалардың өмірі мен шығармашылығы, ол кісілердің көзін көрген азаматтардың естеліктері, ол кісілер тіралы жарық көрген түрлі еңбектер, мақалалар, очерктер, библиографиялық деректер жүйеленіп, жинақналған. Бұл кітаптардың энциклопедиялық сипаты басым, кезінде мерзімді баспасөз беттерінде жарық көрген, белгілі бір кітаптарда, жинақтарда басылған нақты еңбектер тақырыптық, мазмұндық жағынан топтастырылып, оқырманға ыңғайлы сипатта ұсынылған.

«Арыс» баспасы сан ғасырлық тарих көшінде аты аңызға айналып, даңқы бүгінге жеткен халқымыздың ардақты ұл-қыздарын ұлықтау мақсатында «Тұлға - Личность» атты жобаны 2004 жылдан бастап қолға ала бастаған. Осы сериядағы кітаптар Атырау облыстық әкімдігінің қолдауымен, Ақтөбе қаласындағы «А-Полиграфия» баспасымен бірлесе отырып, Алматы қаласында жарық көрген.

Яғни дүниені ұшқыр ақпараттар легі билеген қазіргі заманда «Арыс» баспасы шығарған «Тұлға-Личность» сериясымен жарық көрген кітаптардың да өзіндік орны бар екенін жоққа шығара алмаймыз. Өйткені бұл кітаптар халқымыздың өткен тарихын танып-білуге, еліміздің көрнекті тұлғаларының бұған дейін беймәлім болып келген өмір қалтарыстарына назар аударуға, жалпы алғанда, жас ұрпақтың мәдени, тарихи сапасын қалыптастыруға қызмет етеді. Оған қоса, аталған серия бойынша шығарылған кітаптарды зерттеу арқылы кітаптану және баспа ісі саласын ғылым ретінде дамытуға белгілі бір дәрежеде өз үлесімді қосамын.

ҰЛТТЫҚ ЖУРНАЛИСТИ- КАДАҒЫ РЕСМИ АҚПАРАТТЫҢ БЕРІЛУ ҚИСЫНДАРЫ

Дана Байгожина,
2 курс магистранты

Ақпараттың жеткізілу техникасы дұрыс болса, халық оны қандай ақпарат екендігіне қарамастан қабылдайды.

Терри Гудкайн

Тарихы сан ғасырлардың қойнауына кететін еліміздің арғы - бергі тарихына қарайтын болсақ, халқымыздың басып өткен жолдарын айқындауға септігі бар үлкенді - кішілі деректердің саны қанша ма? Кемеліне келген елдер өз тарихының әрбір бетін қастерлейді. Сол сияқты, біздің тарихымызда да үлкен бір "заңдылық" бар. Тоқсан тарау тағдыр, танымы терең тарих тоғысының өзі том-том тарих таразысымен тоқайласпаушы ма еді?

Еліміз тәуелсіздік алғалы бері орасан өзгерістерге түсті, әлі де түсуде. Қоғам өзгерді. Адам өзгерді. Сана өзгерді. Жаксы да болып жатыр, жаман да болып жатыр. Қазақ тек бірігу, бірлесу жолында келе жатқан халық. Бүгінде "елім" деп өтірік емеурін танытқан көп, оларға басты қарсылық көрсетушілер аз емес. Бүкіл әлем өте қызықты кезеңде өмір сүруде, барлығы бірге біз де, қазақстандықтар да өте маңызды оқиғалардың қатысушылары және куәгерлері болып отырмыз. Біздің көз алдымызда әлемдік ауқымдағы жылдам өзгерістер, тіпті, қоғамдық қауымдастықтың, жеке индивид өмірінің белгілі бір қырлары бір сәтте әсер етуі мүмкін өзгерістер болуда. Біздің еліміз

Журналистика — актуализация мировоззрения социальных групп средствами подбора фактов, оценок и комментариев, которые злободневны и значительны в данное время. Под журналистикой понимают также практику сбора, интерпретации информации о событиях, темах и тенденциях современной жизни, ее представления в различных жанрах и формах, и последующего распространения на массовую аудиторию. Информация — сведения об окружающем мире и протекающих в нем процессах, воспринимаемые человеком или специальным устройством. Основной фундамент государство- журналистика. А народной национальная журналистика.

Journalism - update world of social groups by means of selection of the facts, estimates and comments that are topical and important at this time. By understanding and journalism, the collection, interpretation of information about events, themes and trends of modern life, its representation in various genres and forms, and subsequent distribution to a mass audience. Information - information about the world and place it in the process, perceived a man or a special device. The basic foundation of the State zhuranlistika. A People's National Journalism.

Қазақстанда да әсері бір мысқал кем емес үлкен процестер өтіп жатыр және бола береді де.

Тәуелсіз еліміз орта мектепті бітіретін жас түлектердің жасына енді келді. Бұл қысқа мерзімді кезең адам өмірімен есептегенде де, тарихи тұрғыдан алып қарағанда да көп уақыт емес. Мемлекеттіліктің барлық атрибуттары белгілерніп, нығайып, қанаты қатайып, биікке, алысқа, қиырға ұшыратын жасқа енді келді. Бірақ, осындай қысқа мерзімге қарамастан тәуелсіздіктің алғашқы жылдарындағы экономика - әлеуметтік қиыншылықтарды еңсере жүріп, елімізді әлем мойындаған құбылыс. Еліміздің саяси өмірі жаңғыртылып, түбегейлі өзгерістер жасалды. Мемлекеттіліктің институттары құрылып, экономикамыз нарықтық жолға түсті. Мемлекеттік шекарамыз айқындалып, елдің тұтастығы, жердің бүтіндігі, мемлекеттің тәуелсіздігі мойындалды. Ұдайы экономикалық даму негізінде Қазақстан әлеуметтік салада секіріс жасап, өмір сүру деңгейі жағынан Еуропалық даму үрдісіне жақындайтын ТМД мемлекеттері арасында жетекші елге айналуға. Бірақ, билік басшылары уақыт факторымен есептесіп, біздің көш басында тұрғанымызға қарамастан, асығыстық жасап, алға кетудің еш қажеті жоқ екенін жақсы түсінеді. Әрине, ешқандай ағаттық жоқ десек, ол да шындыққа жанаспайтыны белгілі.

Саяси мәселелер нақты проблемалар екені мәлім. Өйткені, саяси ағаттықтар адамдардың нақты жағдайларда жіберген қателіктері.

XX ғасырдың соңғы он жылы еске түсіп отырған жаһандану белгісімен өтті, жаһандану қоғамдық қызметтің барлық салаларын қамтыды. Жаһандану сипаты көп қырлы, ол экономиканы, мәдениетті, ғылымды, идеологияны және әрине халықаралық саясаттың түрлі салаларын қамтиды.

Ал, XXI ғасыр-ақпарат ғасыры. Бүгінде кәсіби қолдағы БАҚ- қоғам пікірінен құралған үнтаспа кассетасы./1/ Жаңа ақпараттық технологиялардың дамуы, еліміздің экономикалық, саяси тіпті әлеуметтік өміріне өзгерістерін енгізбей қоймайды. Еліміз тәуелсіздік алғаннан кейінгі аралықты жаңа ақпараттық революцияның куәсі болып отырмыз.

"Адамдардың түрлі оқиғалардан хабардар болуына мүмкіндік беріндер, сонда ғана ел қауіпсіздікте болады",-депті кезінде АҚШ-тың он алтыншы президенті Авраам Линкольн. Сондай -ақ, оның "Идея ағыны, жан -жақты ойластырылған шешеім қабылдай білу, сынауға мүмкіндік алу - осының бәріне негізделген саяси демократия көп жағдайда ақпаратқа тәуелді" //,-деген сөздері ақпарат ұғымының мәнін білдіріп

тұрса керек.

Жалпы, "ақпарат ұғымы" латын тілінен аударғанда, "мағлұмат беру, хабарлау, мазмұндау" деген мағына береді. Қоғамдық, әлеуметтік қызмет саласындағы мәні белгілі бір деректі жинақтау мен өңдеу, таратумен айқындалады. Ақпарат белгілі бір объект пен аудитория арасында дәнекерлік рөлін атқарады. Сондай -ақ, ақпарат- қоғамдық пікір қалыптастыратын құрал.

Бүгінде ақпаратты тұтынбайтын адам жоқ. Күнделікті өмірдегі шағын ақпараттан бастап, қоғамдық, саяси ақпаратқа дейінгі мағлұматтың бәрі құнды. Бұқаралық ақпарат құралдарынан бастап, БАҚ-пен байланысты қызмет жүйесінің барлығы бүгінде қоғамға құнды ақпаратты жинау, өңдеу, тарату, сақтау бағытында жұмыс атқарады. Фактілерді іздеп, өңделгенін қоғамға таратып, әлеуметтік ой қозғайтын қоғамдық пікір тудырушыларымыз - журналистер.

"Қалам ұстағандардың бәрі ел жадында қалардай жақсы журналист атана бермейтіні аталмыш мамандықтың қиындығын әйгілері ақиқат. Ең әуелгі алдындағы ақ қағазға, қаламға адалдық керек: қарақан бастың қамынан гөрі ел мүддесі, халқы таңдыры, Отанның бүгінгі мен келешегі қашанда бірінші орында тұруы -басты талап. Ондай журналистер қатары көптеп саналары да құпия емес. Ел - жұрттың жайын өткір, шыншылдықпен айта білу де жеткіліксіз, тәуелсіз мемлекетіміздің алғы күнге озған мүддесін әркім де білетін шығар, дегенмен ол да журналистің қайығын жағаға жұрт назарына еріксіз шалынады, оқылады". /2/

Журналистика - қазір бағы жанып тұрған мамандық, бұл салаға сіңірген еңбек бірнеше есе боп қайтады. Біздің ерекшелігіміз де, құдіреттілігіміз де, қиыншылығымыз да сонда. Өйткені, журналистің жетістігін де, кемшілігін де халық біледі. Бұқаралық ақпарат құралдарының күнделікті жұмысы , іс -әрекеті - қоғамды да, билікті де үнемі замана ауқымында айнадағыдай көрсетіп отырады. Ұсақ -түйектен бастап, ұлт ретінде сақталып ғана қоймай, өсіп -өркендеуіне негіз қалайтын мәселелердің баршасы, соның ішінде қазақ халқының өз алдында ел болып, өркениетті елдер қатарына ұмтылу жолындағы қыруар іс -шаралар, ең алдымен, осы басылым бетінде талқыға салынып, содан кейін шешімін тауып отыруы- соның бұлтартпас дәлелі.

Бұқаралық ақпарат құралдарының ішінде, баспасөздің алатын орны бөлек. Өйткені, электронды ақпарат құралдарына қарағанда баспасөздің өзіндік ерекшеліктері бар. Айтарлық, радио, телевидениедегі эфирден айтылған сөз кейде сол сәттің, сол мезеттің ақпараты ретінде

калып жатады, ал газет -журналда басылған сөз - мәңгілік. Оны бірнеше жылдан кейін де, тіпті ғасырлар өткенде де тасқа басылған сөз ретінде пайдалануға болады.

"Газет әдебиет тобына жататын нәрсе болғандықтан жазылған сөздер мағына жағынан толымды, көңіл жағынан қонымды, тізуі тәртіпті, сын алдында сымдай боларға тиіс" /3/.

Кешеге дейін ресми негіздегі жағымды және жағымсыз ақпарат бойынша "айыпталып" келген басылымдар тек "ақталып" ғана қоймай, бүгінгі таңда сол мәселелер бойынша қадір -қасиетінің еселеп артып отырғандығына көз жеткізу талабынан туды. Сол арқылы "Егемен Қазақстан", "Жас қазақ", "Жас алаш", "Алаш" газетінің ұстанған бағыты, мақсат -мұраты және ұлттық сананы оятып, қалың қазақ елін азаттық күреске жетектеп алып шыққан қызметі жан -жақты талданып, тартыла зерттелді. Оны ел егемендігінің іргетасы қаланып жатқан бүгінгі заманмен байланыстыра қарастыруды да ұмыт қалдырғанымыз жоқ .

БАҚ-тағы сараптамалық материалдар халықтың дүниетаным көкжиегін оятып, көзқарастарын кеңейтіп, қалыптастыруға қызмет етеді. Сондай баспасөздің бірі - "Егемен Қазақстан" газеті. Бұл басылымның рөлін бөле -жара атап өтудің маңызы зор. Биылғы жылы шыға бастағанына бір ғасыр толатын бұл қарт басылымның еліміздің тыныштығы мен бейбітшілігі жолындағы қызметін ерекше атап өтуге тұрарлық . Бастысы өз ішіміздегі сенім -наным өкілдері тату -тәтті өмір сүруін, ұлт пен ұлыстың өкілдерін, келісім мен тұрақтылықты орнатып жатқан саяси аспектілерді насихаттауда "Егемен Қазақстан" газеті оқырмандарды жаңа мыңжылдықтың, жаңа ғасырдың тың талаптарына сай болатындай етіп ширатуды мақсат тұтады. Бүгінгі қазақ баспасөзінің халықтың рухын көтеру, елдің еңсесін биіктету жөнінде атқаратын миссиясы өте қастерлі. Сонау еліміз тәуелсіздік алған алғашқы жылдары идеологиямыз қандай болу керек деген стихиялы әңгіме бізде де өрбіген еді. Зиялы қауым ешкімнің нұсқауынсыз жүректегі сөзін айта бастады. Ел тағдырына жанашыр болып жүрген Шерхан Мұртазаның сөздерінде: "Жетпіс жыл марксизм мен ленинизмге сеніп, шекеміздің қызғаны шамалы. Ендігі жерде тәуелсіз еліміздің идеологиясын мұсылманшылыққа негіздеу дұрыс" деген пікір айтылды. "Егемен Қазақстан" газетінде жарияланған көлемді мақаласында Өзбекәлі Жәнібеков осы ойды әрі қарай дамыта түсті. Тек мұсылманшылыққа құрылып жасалған идеология барлық ислам дініндегі елдерге бірдей

ортақ болып шығады. Сондықтан қазақ елін, жерін, халқының психологиясын, экономикасын, тарихын ескере отырып, оны өзіне ғана дәлдеп, лайықтап қабылданған сенім ғана жұртты мұратына жеткізеді деген нақты тұжырым жасалды.

Тәуелсіздік алған алғашқы күннен бастап дербес мемлекет ретінде алға қарай аттаған әрбір үлкенді -кішілі қадамдарымыз, Елбасымыздың елімізді көркейту жолындағы әрбір іс -әрекетінің "Егемен Қазақстан" газетінің бетінен орын алуы заңды. Президент Н.Ә.Назарбаевтың еліміздің дамуының 2030 жылға дейінгі стратегиялық бағдарламасы, әр жылды саяси қуғын -сүргін құрбандарын еске алу, Ұлттық тарих, Ауыл жылы деп жариялануының арқасында тындырылып жатқан ауқымды іс -шаралардың әрқайсысы газет бетінен үзбей орын алып келеді. Сонымен қатар елімізде іс тетігін ұстаған, әр саланың басшыларына сөз беріліп, олардың атқарып жатқан шаруаларына, жетістіктері мен кемшіліктеріне барлау жасалып отырады. Ел газеті "Егемен Қазақстан" Елбасымыздың әр елдерге сапарының әлемдік саясаттағы мән -маңызына, халықаралық қарым -қатынастарда алар орнына, ұлы елдермен көршіліктің жүктейтін ұлы жауапкершіліктері туралы сараптама материалдарды ұсынып келеді.

"Егемен Қазақстан" газетіндегі әрбір мақаланың жастарымыздың бойында отансүйгіштік, патриоттық рухын қалыптастырып, адамгершілігі зор, өткенге, ұлттық тамырына зор құрметпен қарайтын азаматтар тәрбиелеудегі маңызы орасан зор. Кейінгі жылдарда еліміздің аға газеті 1937-1938 жылдардағы қуғын-сүргін көрген, жазықсыз жапа шеккен ерлеріміз туралы, жалпы елі үшін көзсіз ерліктерге барған асыл азаматтарымыз туралы материалдарды көптеп беруде. Қоғам өміріндегі игі өзгеріс, батыл бетбұрыстарды насихаттаумен қатар, көлеңкелі тұстарды орағытып өтпей, сын терезесіне салып отыру - газет редакциясында ежелден қалыптасқан дәстүр. Осының арқасында бүгінгі күні газеттің беделі көтеріліп, шын мәніндегі жалпыұлттық газетке айналғанын көріп отырмыз. Бұл газет тізгінін ұстаған қаламы қарымды, қайраткер қаламгерлеріміз Шерхан Мұртаза, Нұрлан Оразалин, Уәлихан Қалижан, Ержұман Смайыл, Сауытбек Абдрахмановтардың шығармашылық әрі ұйымдастырушылық қарымының мықтылығымен келген бедел екендігін айтуымыз керек. /4/

Қорыта айтсақ, әрбір мемлекеттің көзі, құлағы БАҚ құралдары, БАҚ өкілдері. Қай мемлекеттің баспасөзі мықты болса, сол мемлекеттің өзі де нық сенімді өмір сүреді. Негізгі

бағыт -ұлтына деген,халқына деген махаббат пен сүйіспеншілік қана және дұрыс қоғамдық сана қалыптастыру. Қоғамдық сананың өзгеріп, өсуі қоғам мүшелерінің мемлекет өмірімен күнделікті мол, әрі объективті мағлұмат алу дәрежесіне тікелей байланысты,қоғамдық сана өз кезегінде қоғамдық пікір негізінде қалыптаспақ. Қоғамдық

пікір билік тармақтарының белгілі бір шешімінің терістігіне БАҚ арқылы көз жеткізсе, ол шешімді өзгерту үшін тағыда сол ақпарат қызметін пайдалана отырып ықпал ете алады. БАҚ -ның "төртінші билік" аталуы оның осындай саяси әлеуметтік қызметтерінің маңыздылығынан туындаса керек.

Сілтеме:

1. www.google.ru. Нақыл сөздер.Терри Гудкайнд
2. Омашев Н. «Қазақ журналистикасы» I том. Алматы, 2008 ж.
3. Байтұрсынов А. Орынбор ,2-інші ақпан\Қазақ газеті,1917 №3.
4. Омашев Н.»Қазақ журналистикасы» I том. Алматы, 2008 ж.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ САНДЫҚ ТЕЛЕВИЗИЯНЫҢ ДАМУ БОЛАШАҒЫ

Гүлаим Қабатан,

2 курс магистранты

Тәуелсіздігіне жиырма жыл толып отырған бүгінгі қазақ ұлты – бұрынғы көшпенді тұрмысқа бейімделген дала халқы емес. Біз өркениет орталығы саналатын қала халқына айналып, сапалық жағынан көп ілгерілеп, бүтіндей аграрлық жағдайдан гөрі, индустриялық-инновациялық мемлекет құруға көшіп отырған елміз. Әлемдік тәжірибе көрсетіп отырғандай, кез келген мемлекеттің экономикалық, әлеуметтік гүлденуі, халқының білімі мен бұқаралық ақпарат құралдарының заман талабына сай өзгеріп отыруымен тығыз байланысты. Бұл ретте бұқаралық ақпарат құралдарының ішінде телевидениенің орны бөлек. Онсыз қоғам өмірін көзге елестету мүмкін емес. Ол барлық уақытта қоғам өміріне араласа отырып, баға берумен, қорытындылар жасаумен, ұсыныстар айтумен зор қозғау салады. Әсіресе, саясат, экономика, экология, қоғамдық-әлеуметтік қатынастар және тағы басқа көптеген салаларда шешімге келіп, жүзеге асыруға ықпалы зор. Сондай-ақ, ол адамдардың идеялық тәрбиелеу құралы болып келіп, адам санасын көтеруге, рухани әлемін байытуға себепкер болады. Адамды аз уақыт ішінде жаулап алатын, өмірдің қыр-

Основная цель статьи, показать перспективы развития цифрового телевидения в Казахстане. Автор показывает, что в наше время глобализация несет в себе технологии нового типа. Именно поэтому в статье рассматриваются особенности цифрового телевидения и его развитие в Казахстане.

Article main objective to show prospects of development of digital television in Kazakhstan. The author shows that presently globalization bears in itself technologies of new type. For this reason in article features of digital television and its development in Kazakhstan are considered.

сырына үйрететін, халықпен тікелей байланыс жасататын осы телевизия екеніне көзіміз жетіп, оны жан-жақты зерттеп келеміз. Ендігі кезектегі мақсатымыз отандық телевизияның сандық телевизияға көшу әрекетін мақтау немесе даттау емес, зерттеу нысаны ретінде көрермен көзімен баға беру.

Қазіргі заманғы телевизия көптеген тарихи кезеңнен өтіп, бірнеше жетістіктерге жетіп, енді заман талабына байланысты сандық телевизияға көшу үрдісін жүргізіп келеді. Көптеген мемлекеттер толық сандық жүйеге көшіп те үлгерді. Қалғандары көшуге тырысып жатыр. Қазіргі таңда сандық телевизия ұғымы бұқаралық ақпарат құралдарында молынан кездесіп жатқанына қарамастан, оны әлі де дұрыс түсіне алмаған аудитория жеткілікті. Сондықтан да сандық телевизияның әлі де толық ашылып үлгермеген сыры мол. Оның не екенін түсіну үшін: біріншіден, оған анықтама берген жөн.

Сандық телевизия – бұл ақпараттарды сандық модуляция мен сығымдау әдістерін пайдалана отырып, бейне және дыбыс сигналдарын транслятордан теледидарға беру жүйесінің моделі. Қазіргі заманғы сандық телевизияның басты негізі MPEG сығымы болып табылады /1/.

Дүниежүзі бойынша сандық телевизия 1998 жылы тарала бастағаны белгілі. Он екі жыл ішінде осы салада біршама тәжірибе жинақталды деуге әбден болады. Ендігі мәселе – сандық телевизияның енгізілуі қай елде, қалай жүргізіліп жатыр? Мәселен, Америка Құрама Штаттары сандық жүйе нарығына бірінші болып кірді. Ал 2009 жылдың 12 маусымында олар толықтай аналогтық жүйеден бас тартты. Сандық жүйеге көшу үшін АҚШ үкіметі 2 миллиард қаржы жұмсады. Еуропа мемлекетінде де бұл үрдіс белсенді жүріп келеді. Бельгия, Германия, Люксембург, Нидерланды, Финляндия және Швеция аналогтық эфирлі телевизиядан толықтай ауысты, ал оның қалған мемлекеттері 2012 жылға дейін жоспарлап отыр.

Біз 2015 жылға дейін сандық телевизияға толықтай көшуіміз керек. Мұндағы шекті уақыттың белгіленуі міндетті, өйткені 2007-ден 2015 жылға дейінгі аралық Халықаралық электрлік байланыс одағының шешімі бойынша «Женева-2006» келісіміне қатысушы барлық мемлекеттер үшін «аналогтық» хабар таратудың бұған дейінгі дәстүрлі түрінен сандық түріне көшудегі өтпелі кезең болып саналады.

Қазақстан Республикасының Байланыс және ақпарат министрі Асқар Жұмағалиев сандық және эфирлі телевизияның таяу болашақтағы

даму жоспарлары туралы ой тарқатты. Оның айтуынша: «Бүгінде елімізде эфирлік, спутниктік және кабельді телевизия жұмыс істейтінін білеміз. Сандық телевизия – осы ортадан алшақ кетпей-ақ, белгіні өңдеудің жаңа тәсілі. Цифрлық стандартқа ауысу техникалық ілгерілеушіліктің арқасында болғандықтан, оның артықшылығы мен мүмкіндіктері де ауқымды болмақ. Біріншіден, белгі мен бейнені беру сапасы жақсарады. Екіншіден, радиожилікті пайдалану тиімділігі артады. Ең бастысы, сандық телевизияға ауыспауға да болмайды. Өйткені еліміз енетін «1 аудан» үшін аналогтық жиілік жоспары 2015 жылға дейін ғана жұмыс істейді. 2015 жылдан бастап тек сандық таралымның жиілік жоспары қолданыста болады. Егер осы кезге дейін «санға» көше алмасақ, онда ел аумағындағы радиоэлектронды құралдар көрші елдердің радиоэлектронды құралдары тарапынан түрлі бөгетке тап болады. Ал сандық телевизия ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ететінін ұмытпаған жөн» /2/.

Тағы бір артықшылығы – егер бүгін бір жиілікте бір ғана телеарна берілсе, санға көшкенде осы жиілікте 10 бағдарламаны көруге болады. Демек, радиожилік спектрінің тиімділігі бірнеше есе ұлғаяды. Мәселен, алыстағы ауылдарда қазір 2-3 арнаны көрсетсе, ол кезде 20-30 арнаға жол ашылады. Осы орайда «қаптаған арнаны немен толтырады?» деген сауал туындайтыны сөзсіз.

Сандық телевизияны дамыту бағдарламасына сәйкес, тұңғыш мультиплекске барлық әлеуметтік маңызы бар бағдарламалар енуі тиіс. Осы қоржынға ие әрбір азамат ел ішінде және сыртта болып жатқан жаңалықтардан қалыс қалмайды. Сондай-ақ бағдарламаның басқа да қоржындары болады. Мәселен, біреуге футбол, біреуге саз әлемі қызықты. Сөз жоқ, бұл кең таралған кабельді телеарнаның пакеттерін еске түсіреді. Жоспар бойынша, бірінші әлеуметтік бағдарлама – тегін, ал қалғандары ақылы болмақ. Ең бастысы, таңдау бар».

Сандық телевизияға көшу үш кезеңде жүзеге асырылады.

- Бірінші кезеңде (2009-2010 жж.) сандық телевизияның ұлттық стандарттарын, нормативтік-құқықтық базаны, жиілік-аймақтық жоспарды бекіту және әлеуметтік міндетті теле-радиоарналардың тізімі жөнінде келісу. Сондай-ақ осы мерзім ішінде пилотты аймақтарда таралым тәжірибе жүзінде іске асырылады.

- Екінші кезеңде (2011-2013 жж.) бірінші кезеңде қамтылмаған өңірлерде жоба жұмыстары мен жүйені өрістетуге жалғасады. Осы үш жыл ішінде аналогті таралымды тоқтатудың шекті мерзімі белгіленеді.

- Үшінші кезеңде (2014-2015 жж.) сандық таралым желісі еліміздің барлық аймақтарын қамтитын болады /3/.

Қазір біз атқарып жатқан жұмыс — алғашқы кезеңге, яғни, спутниктік кезеңге жатады. Бұл кезеңде елді мекендерге бұрынғы эфирден тарайтын хабар қабылдағыштар (приемник) орнатылады. Әрі қарайғы кезеңде хабар таратқыштар (передатчиктер) қондырылатын болады. Жаңа жүйені қондыру үшін әр отбасы арнайы спутниктік қабылдағыш пен телевизиялық қобдиша (приставка) сатып алу қажет.

Бұрын бір арнаны көру үшін елді мекендерге бір хабар таратқыш қондыру қажет болса, енді 18 арнаға бір құрылғы қоятын мүмкіндік туды. Облыстағы елді мекендер бұрын 2-3 арнаның хабарларын ғана көріп отырса, ендігі жерде 40 арнаны тегін тамашалай алады, яғни жаңа жүйенің базалық пакетінде 40 арна болады. Базалық па-

кеттен басқа қосымша ақылы үш пакет бар: эконом пакет — 48 бағдарлама, стандарт пакет — 62 бағдарлама және 94 бағдарламаны қамтитын элит пакет бар. Тұрғындар 40 бағдарламаны тегін көре алады немесе қалауынша осы үш пакеттің біреуін қосып ала алады /2/.

Ерекшелігі сол, бұрын бір жиілікте бір ғана арна берілсе, сандық жүйенің арқасында бір жиілікте бірнеше бағдарламаны көруге мүмкіндік болады. Жаңа жоба, негізінен, ұлттық бағдарламаларды қолдауға бағытталған. Қазақстанмен шекаралас Ресей ауылдарында тұратын қазақтар да бұл жобаның игілігін көруге, яғни ұлттық бағдарламаларды тамашалауға қол жеткізе алады. Ол үшін олар Қазақстанға келіп, тапсырыс беріп, рәсімдейді.

Қазіргі таңдағы жаһандану кезеңінде сандық телевизияға көшу біз үшін үлкен жетістік болып табылмақ. Телеиндустрияның бүгінгі мүмкіндіктері мұнымен де шектелмейді. Ол жоғары динамикалық өсу кезеңін бастан кешіруде және болашақта бұл үрдістер одан әрі дами түсіп, жаңа тауқыметтерді туғызуы мүмкін.

1. www.ru.wikipedia.org/wiki/Цифровое_телевидение

2. Омашев Н. Қазақ журналистикасы. 2-том. – Алматы: «Таймас» баспа үйі, 2008.

3. Ахметова Г. «Сандық телевизияға көшу – заман талабы» // Алаш айнасы.

4. Рахатқызы М. Сандық телевизия: Ұлттық мүддені көздейтін жаңа жүйе, Ақтөбе облыстық саяси-қоғамдық газет, 19 Мамыр 2011

КНИГИ ИЗДАТЕЛЬСТВА «ҚАЗАҚ УНИВЕРСИТЕТІ»

В продаже

Әсембаева Б. Баспа ісінің менеджменті мен маркетингі: оқу құралы. – 2011. – 108 б.

ISBN 978–601–247–251–6

Оқу құралында баспа қызметіндегі менеджмент пен маркетингтің теориялық, әдістемелік және тәжірибелік мәселелері қарастырылады. Кітап кәсіпорындарының оқырмандардың сұранысына ие болатын жоғары сапалы өнімдерді басып шығаруы оның менеджменттік және маркетингтік қызметті өз деңгейінде жүргізуіне тікелей байланысты.

Қабылғазы К. Хабар технологиясы: оқу құралы. – 2011. – 76 б.

ISBN 978–601–247–256–1

Оқу құралында телерадиохабар жасаудың технологиясы туралы айтылады. Оқу құралы журналистика факультетінің студенттеріне, сырттай оқушыларға және хабардың жасалу технологиясын өздігінен үйренушілерге арналған.

Тлепбергенова А. Страновой имидж: учебное пособие – 2011. – 65 с.

Учебное пособие является базовым при изучении курса «Страновой имидж». Рассматриваются структурные составляющие понятия имиджа страны и государства, а также роль государственной политики, информационных технологий, международных связей в системе построения странового имиджа.

Альжанова А. Б.

Связь с общественностью: учебное пособие. – 2011. – 116 с.

ISBN 9965-29-765-7

В пособии рассматриваются основы PR: изучение общественного мнения, система мониторинга и анализа СМИ в Казахстане, формы отношений с прессой, использование PR в политике.

Мусинова А. Культура и СМИ: культура и искусство в прессе Казахстана. – 2011. – 164 с.

ISBN 9965-29-715-0

В монографии дана характеристика ситуации в области культуры Казахстана и её отражение на страницах республиканских СМИ. В хронологическом порядке изложена история группы периодических изданий, посвященных культуре и искусству, от первых газет и журналов до последних новинок. Более детально исследована пресса периода независимости.

По вопросам приобретения обращаться в отдел продаж издательства «Қазақ университеті» Ихсановой Г.З. Контактный тел.: 8(727)377-33-36, 377-33-37, доб. 13-69. Мобил.тел. 8-777-316-03-97. E-mail: Gulnara.Ikhsanova@kaznu.kz. www.read.kz